

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME PROGRAMI

YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMASI VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

MERVE YILMAZ

İstanbul, 2011

T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME PROGRAMI

YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMASI VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

MERVE YILMAZ

DANIŞMAN: PROF.DR. MESUT HAKKI CAŞIN

İstanbul, 2011

ÖNSÖZ

Etnik milliyetçilik, ülkeleri yıkabilecek güce sahip bir kuramdır. Bunun en büyük örneği, Yugoslavya'dır. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından 20 yıla yakın bir süreç geçmiş olmasına rağmen, bölgede milliyetçilik hala popülerliğini korumaktadır. Bölgede kalıcı barış ve huzurun sağlanması için bölge halkının etnik kimliklerinden arınmaları ve bir üst kimlikte birleşmeleri gerekmektedir.

Yüksek lisans eğitimim boyunca üzerimde emeği geçen, mümtaz bilgilerini benden esirgemeyen değerli öğretim üyeleri Doç. Dr. Mithat Çelikpala, Doç. Dr. Nurcan Özgür Baklacioğlu, Doç. Dr. Burak Semih Gülboy, Yrd.Doç. Dr. Uğur Özgöker'e, Yrd.Doç. Dr. Emre İşeri, Yrd.Doç. Dr. Zeynep Kılıcım'a, Yrd. Doç. Dr. Fethi Özbay'a, Dr. Çağla Diner'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Tez çalışmam boyunca, sabahlara kadar ders çalıştığım zamanlarda oldu, umutsuzluğa kapıldığım zamanlarda. Fakat tezimi bitirip, okuduktan sonra verdiğim emeklerin boşa çıkmadığını gördüm. Bu süreçte, yanımda olan, bana rehberlik eden, engin bilgilerini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli hocam Prof.Dr. Mesut Hakkı Caşın'a sonsuz teşekkür ve minnetlerimi sunarım. Ayrıca çalışmam süresince, gösterdikleri özveri ve destekten dolayı çok sevdiğim başta annem Lale Yılmaz, babam Hacı Yılmaz ve bütün aileme yanımda oldukları için minnetlerimi iletir, çalışmamın bütün ilgililerine yararlı olmasını dilerim.

İstanbul, 2011

Merve Yılmaz

ÖZET

Milliyetçilik hem bir toplumsal hareketi hem de bir ideolojiyi anlatmak için kullanılan bir kelimedir. 1789 Fransız İhtilali ile Avrupa, XX. yüzyıl itibari ile bütün dünyada egemen olan siyasi düşünce tarzıdır. Dünya siyasi haritası bu dönemde milliyetçilik ilkelerine göre biçimlendirilmiştir.

Tarihsel koşullar binlerce yıl evrim geçirerek dünyanın bu köşesinde belli bir sosyo-ekonomik düzen yaratmış, bu üretim biçiminin ortaya çıkardığı millet denilen toplumsal örgütlenme biçimi ile onun ulusal boyutlara ulaşmış devleti, milliyetçilik adı verilen bu akimin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Milliyetçilik Doğu Avrupa’da yayılmaya başladıktan sonra, en büyük etkisini Balkanlarda göstermiştir. Balkanlarda uç noktalarda yaşanan milliyetçilik, ayrılıkçı ve katliama dönüşmüştür. Özellikle Sırp milliyetçiliği Bosna’da ve Kosova’da, birçok katliamların işlenmesine neden olmuştur.

Güney Slavların dil birliğini temel alan Yugoslav milliyetçiliği ile din ve ortak tarih birliğini temel alan Sırp milliyetçiliği çatışmıştır. Bu durum 1980 yılında Tito’nun ölümünün ardından kendini göstermiştir. Komünist Yugoslavya’da farklı etnik ve dini unsurlar arasında kurulan hassas denge bozulmaya başlamıştır. Bu denge yerini, Slavların yani Sırbistan’ın “Büyük Sırbistan” hayaline bırakmıştır.

1990’yı yıllar Yugoslavya için zor yıllar olmuştur. Sırp halkının sahip olduğu milliyetçilik anlayışı, Yugoslavya’nın dağılmasını hızlandırmış, ülke kaos ortamına sürüklemiştir. Uluslararası platformun olaylara müdahalelerde bulunmasına rağmen, arka arkaya gelen bağımsızlık haberleri ile Yugoslavya tarihin tozlu sayfalarına gömülmüştür.

Çalışmada milliyetçilik duyunun bir ülkenin haritasını nasıl değiştirdiği gözler önüne serilmiştir. Milliyetçilik ekseninde, özellikle Sırp milliyetçiliği baz alınarak Yugoslavya’nın kuruluşundan, yıkılışına kadar yaşadığı zorluklar, mücadeleler anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yugoslavya, Sırbistan, milliyetçilik, Balkanlar, Sırp milliyetçiliği, Bosna-Hersek.

ABSTRACT

Nationalism is a word, which is used to describe both a social movement and an ideology. It is a political thought which is reigning in Europe via 1789 French Revolution and in all over the world as of 20th century. The world political map was formatted according to the principles of nationalism in this period. Today, especially in underdeveloped societies, still it continues its existence as a common value.

Historical circumstances by evolving during the thousands of years, has created a social economic order in that part of the world. As a result of this, that social organization, which is called nation, and its state has led to the emergence of this movement called nationalism.

After the nationalism started to spread in Eastern Europe , nationalsim had shown the largest impact in the Balkans. Extreme level nationalism in the Balkans, had turned into a separatism and a carnage. Specially, the Serbian nationalism in Bosnia and Kosova had led to slaughters.

Yugoslav nationalism, which is based on the South Slavs' language unity, conflicted with the Serbian nationalism, which is based on religious and common history unity. This issued had shown itself after the Tito's death in 1980. The established sensitive balance, in Communist Yugoslavia, between the different ethnic and religious elements was began to destroyed.

1990's were difficult years for Yugoslavia. The understaing of nationalism of the Serbian people, had been quicking the collepse of Yugoslavia and led the country into a chaos. Although there are some intervening actions from international platform, via the consecutive independence news, Yugoslavia was buried in the dusty pages of history.

This study demonstrates, how the nationalism can change a map of a country. From the axis of nationalism, especially by grounding on the Serbian nationalism, Yugoslavia's difficulties and challenges from establishment to collapse, are described.

Key Words: Yugoslavia, Serbia, nationalism, the Balkans, Serbian nationalism, Bosnia and Herzegovina.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
KISALTMALAR	X
1. GİRİŞ	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
2. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMININ TEORİK ARKA PLANI	5
2.1 Milliyetçilik Kavramı.....	5
2.2 Milliyetçiliğin Tarihsel Gelişimi.....	42
2.2.1 1789 Fransız Devrimi ve Milliyetçilik İlkesinin Ortaya Çıkışı.....	45
2.2.2 İki Dünya Savaşı ve Milliyetçilik.....	56
2.2.3 Soğuk Savaş Dönemi Milliyetçilik.....	61
2.2.4 Küreselleşme Çağında Milliyetçilik.....	67
3. BALKANLARDA YUGOSLAVYA KRİZİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	77
3.1 Balkanlardaki İlk Milliyetçi Hareketler	78
3.2 Balkan Savaşları ve Yugoslavya'nın Kurulması.....	91
3.3 Yugoslavya'da Tito Dönemi	101
4. YUGOSLAVYA'NIN DAĞILMASINDA SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE ÇATIŞMALARIN DERİNLEŞMESİ	117
4.1 Yugoslavya'da İlk Ateş: Kosova Ayaklanması	117
4.2 Sırbistan ve Sırp Milliyetçiliği	130
4.3 Slovenya'nın Bağımsızlığı	139
4.4 Hırvatistan'da Milliyetçi Hareketler	145
4.5 Makedonya'nın Mücadelesi	149
4.6 Bosna-Hersek Savaşı ve Sırp Milliyetçiliği	155
4.7 Dağılmanın Arkasında Kalan Faktörler	172

5. YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİNİN ULUSLARARASI PLATFORMA YANSIMASI VE DAYTON BARIŞI	180
5.1 Dayton Antlaşması ve Barış Süreci.....	181
5.2 ABD’nin Tepkisi	187
5.3 NATO’nun Kosova Müdahalesi	190
5.4 BM’nin Tutumu	199
5.5 AB’nin Olaylara Müdahil Olması	205
5.6 Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi.....	212
6. SONUÇ.....	218
KAYNAKÇA.....	221

KISALTMALAR

<i>age.</i>	Adı Geçen Eser
<i>AB</i>	Avrupa Birliği
<i>ABD</i>	Amerika Birleşik Devletleri
<i>AGİT</i>	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
<i>AVNOJ</i>	Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kurutuluş Konseyi
<i>BAB</i>	Batı Avrupa Birliği
<i>BM</i>	Birleşmiş Milletler
<i>CDU</i>	Hırvatistan Demokratik Birliği
<i>CTF</i>	İstişare Görev Gücü
<i>EYUCM</i>	Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
<i>GSMH</i>	Gayri Safi Milli Hasıla
<i>HDZ</i>	Hırvat Demokrasi Partisi
<i>IFOR</i>	Çokuluslu Askeri Uygulama Kuvveti
<i>IMF</i>	Uluslararası Para Fonu
<i>IMRO</i>	Makedonya Dahili Devimci Örgütü
<i>İMDO</i>	İç Makedonya Devrimci Örgütü
<i>İOA</i>	İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
<i>KFOR</i>	Kosova Gücü
<i>M.Ö.</i>	Milattan Önce
<i>NATO</i>	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
<i>s.</i>	Sayfa
<i>ss.</i>	Sayfa sayıları
<i>SAP</i>	İstikrar ve Katılım Süreci

<i>SDP</i>	Sırp Demokrasi Partisi
<i>SFOR</i>	İstikrar Kuvveti
<i>SP</i>	Sosyalist Partisi
<i>SSCB</i>	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
<i>UAD</i>	Uluslararası Adalet Divanı
<i>UÇK</i>	Kosova Kurtuluş Ordusu
<i>UNMIK</i>	Kosova Geçici Yönetim Misyonu
<i>YFC</i>	Yugoslavya Federal Cumhuriyeti
<i>YKB</i>	Yugoslavya Komünist Birliği
<i>YKP</i>	Yugoslav Komünist Partisi

1. GİRİŞ

Milliyetçilik kavramı, doktriner ve siyasal düzlemde farklı yorumlar ve değerlendirmeler ile belirsizlik faktörü ön plana çıkan bir sosyal olgudur. Milliyetçilik tek bir görünüm altında ele alınacak bir olgu değildir. Milliyetçilik, farklı siyasal işlevlere farklı yorum ve anlayışlara yol açmaktadır. Her devletin farklı toplumsal yapısı nedeni ile her devletin milliyetçiliği farklıdır. Örneğin; bir devlet için milliyetçilik ulusal birlik kurmak manasını taşıırken diğeri için ise ulusal birlikten ayrılmak ya da kendi ulusunu ve ya dilini oluşturmak manasına da gelebilmektedir.

Siyasi ideoloji olarak 1789 Fransız İhtilali ile beraber gündeme gelen milliyetçilik, ortaya çıktığı günden bugüne kadar toplumsal yaşama, siyasete, ekonomiye büyük ölçüde yön vermiş, özellikle XIX. ve XX. yüzyılda en büyük harekete geçirici güç olmuştur.

Siyasal bir bilinçlenme tarzı olarak, milli egemenlik, bağımsızlık, eşitlik, laiklik gibi liberal değerlerle beslenen milliyetçilik, Fransız İhtilali'nin temel ilkesi olan ve her toplumun kendi topraklarında bağımsız bir devlet kurma hakkı anlamına gelen, "toplumların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi gerektiği" düşüncesini yaymıştır. Bu düşünce doğrultusunda milliyetçilik, XIX. yüzyılda bütün Avrupa'ya yayılmış, bir taraftan yeni güç merkezleri olarak milli devletlerin doğuşuna yol açarken, diğer taraftan çok uluslu imparatorlukların yıkılmasına neden olmuş ve sonuçta Avrupa'nın siyasi haritasını değiştirmiştir.

Avrupa'yı hızla saran milliyetçilik akımı bir süre sonra Doğu Avrupa'da yayılmış ve Balkanları etkisi altına almıştır. Balkanlar en kısa tanımıyla, Avrupa kıtasının güneydoğusunda yer alan bir yarımadadır. Fakat bölgenin tarihi boyunca sürdürdüğü önemi nedeniyle herhangi bir coğrafi yer belirlemenin ötesinde tanımlanması gerekmektedir. Kuzeyde Tuna Nehri, batıda Karadeniz, doğuda Adriyatik Denizi ve güneyde Ege Denizi ve Akdeniz'le çevrili coğrafi alana Balkanlar adı verilmektedir. Balkanlar çok sayıda etnik grubun birbirleriyle iç içe yaşadığı bir bölge olmuştur.

Balkanlar yüzyıllar boyu önemli göçlere ve imparatorluklar arasında mücadelelere tanıklık etmiştir. Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde şekillenen Balkanların bugünkü halini almasında en önemli nedenlerden biri Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımıdır. Milliyetçilik akımı, imparatorluklar içindeki etnik azınlıkları harekete geçirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk olarak Sırp lar ayaklanmıştır. Slav milliyetçiliği sadece ırka dayalı bir milliyetçilik değil, aynı zamanda Ortodoks Hıristiyanlık inancı ile desteklenen yaklaşımlarla kurgulanmış ve hayata geçirilmiştir. Sırp ayaklanmasının ardında Rusların kışkırtması yer almıştır. Slav halkının lideri olduğu iddiası ile hareket eden Rusya, her zaman Sırp ları destek olmuştur. Çıkan bu ayaklanma da dolaylı olarak Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nu karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı'nın yenilgisi ile sonuçlanan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, tarihe "93 Harbi" olarak geçen savaş sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki egemenliği son ermiştir.

I. Dünya Savaşı'nda Balkanlar haritasında yeni bir değişiklik daha olmuş ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuştur. Bu krallığa bir süre sonra Kosova ve Bosna-Hersek katılmış, krallık adını Yugoslavya olarak değiştirmiştir. Yugoslavya'nın yönetiminde, idari kadroda Sırp lar her zaman ön planda olmuş, diğer etnik gruplar ülke içinde ezilmiştir. Bu da ülkede iç karışıkların doğmasına sebebiyet vermiştir. Ülke iç karışıklık yaşarken, yönetimdeki Sırp ağırlığına karşın Josip Broz Tito'nun sesi yükselmeye başlamış ve Tito yönetimi ele geçmiştir.

Yugoslavya sahip olduğu etnik yapısından dolayı dünyadaki çok uluslu devletlerin en iyi örneğini oluşturmuştur. Yugoslavya'daki azınlıklar Tito döneminde bir arada yaşamıştır. Tito'nun ölümünden sonra dış dünyada meydana gelen gelişmeler karşısında ülke içindeki durumlar hızlı bir şekilde değişmeye başlamıştır.

Tito'nun ölümü ile milliyetçi akımlar, ülkedeki boşluktan faydalanarak su yüzüne çıkmıştır. Federasyon içinde yer alan ülkelerin milli kimlikleri ağır basmış ve teşkilatlarını tamamlayarak bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Fakat Sırbistan, bu ülkelere rahat vermemiş, ülke büyük bir iç savaşa sürüklenmiştir.

1990-1991 yılları Yugoslavya için zor yıllar olmuştur. Federasyon tamamen dağılmış, bağımsızlığı ilan eden ülkeler bir taraftan entegre süreci ile diğer taraftan da çıkan iç karışıklıklar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Sırlar ise cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını tanımamakta ısrar etmiş ve bu durumları engellemeye çalışmıştır.

Sırların ulaşmak istediği amaç; Slav Birliği'ni kurmak ve "Büyük Sırbistan" oluşturmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için bütün fırsatları değerlendirmiş ve yaşanan her karışıklığı kendi lehine çevirmeye uğraşmıştır. Kendi milli kimliklerini ön plana çıkarmaktan çekinmemiş bunu tüm etnik azınlıklara kabul ettirmeye zorlamıştır. Sorunlara baskı, zulüm ve şiddetle çözüm aramaya çalışmıştır. Fakat olayların kötüye gidişini engelleyememiştir. İşte, Sırların sahip olduğu bu hırs ve milliyetçilik duygusu Yugoslavya'nın sonunu getiren en önemli etken olmuştur.

Yugoslavya'nın içinde bulunduğu durum uluslararası platformun dikkatini çekmiştir. Fakat uluslararası toplumun diplomatik çabaları Yugoslavya'nın dağılmasına engel olmamıştır. Sonunda Yugoslavya iç çatışmalarından ve Batılı devletlerin kararsız tutumları nedeniyle 1992 yılında fiilen ve hukuken dağılmıştır.

Avrupa Birliği (AB) ve Balkan ülkelerinin uluslararası sistemde yerini alması, 1990 sonrasına ait gelişmelerdir. Her ikisinin de geçmişi 1990 öncesine dayanmasına rağmen dönem koşulları nedeniyle geliştirilemeyen ilişkiler, Soğuk Savaş sonrası dönemde inşa edilmeye başlanmıştır. Yeni sistemin dengeleri içerisinde kendine yol bulmaya çalışan AB-Batı Balkan ilişkileri, bu nedenle birçok kez sorunla karşılaşmış, sorunların çözümü için birçok yeni politika üretilmiş ve sonuçta AB'nin klasik dış politika anlayışı olan genişleme süreci ile bir temele oturtulmuştur. AB ile Batı Balkan ülkelerinin ilişkileri, 1990'lar boyunca yaşadığı sıkıntılı dönemleri atlattıktan sonra 2000 yılından itibaren düzene girmiş gibi görünmektedir.

Tezin asli ana fikir eksenini ve politik teması; Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin dağılmasında ana faktör olarak yer alan Sırp milliyetçiliğinin uluslararası ilişkiler disiplinine yansımaları ve uluslararası arenanın nasıl etkilendiğinin tartışılmasıdır. Tezin yazımında kullanılan metodoloji yazılı kaynaklardır. Çalışmada farklı yazarlı kaynaklardan yararlanılmıştır. Dağılma döneminde yazılan ve olayları

birebir aktaran kitaplardan, süreli yayınlardan, dönemin gazetelerinden ve günümüzde yani 2000’li yıllarda bu süreci inceleyen, sorgulayan kitap ve süreli yayınlardan istifade edilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde; milliyetçilik kavramının ne anlama geldiği ve milliyetçiliğin tarihsel süreçte ne gibi değişmelere uğradığı anlatılmıştır. Milliyetçiliğin insanlık içine ne ifade ettiğinin cevapları aranmıştır. Milliyetçiliğin tarihsel gelişimi yıllara göre ayrılarak, ne gibi değişiklikler geçirdiği, nasıl geliştiği ve bu süreçlerde toplumsal hayatı nasıl etkilediği aktarılmaya çalışılmıştır.

Bu akademik çalışmanın ikinci bölümünde; Balkan tarihine kısa bir giriş yapılarak, Balkanlardaki ilk milliyetçi hareketlerden Yugoslavya’nın kurulmasına ve Tito Yugoslavya’sından, Tito sonrası ülkede yaşanan gerginlikler anlatılmıştır. Genel olarak, Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçi hareketlerin Yugoslavya’nın kurulmasından ve yıkılma sürecine girmesinde oynadığı roller araştırılmıştır.

Üçüncü bölümde; Sırp milliyetçiliğinin, Yugoslavya’nın dağılmasında nasıl rol oynadığı bağımsızlıklarını ilan eden devletler bazında ele alınarak geçmişteki izler aranmıştır. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nden ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerin, bağımsızlık yolunda karşılaştıkları zorluklar ve Sırlara karşı verdikleri mücadeleler aktarılmıştır. Özellikle Bosna-Hersek Savaşı’nda Sırların Müslümanlara karşı uyguladıkları baskı, zulüm ve işkenceler araştırılmıştır. Bağımsızlık sonrası yeni ortaya çıkan ülkelerin uluslararası arenaya entegre olma, normalleşme süreçleri ile AB’ye dahil olma çabaları anlatılmıştır.

Araştırmanın son bölümünde; Yugoslavya’nın dağılma sürecinde yaşadığı zorlukların uluslararası platformda yarattığı etkiler araştırılmıştır. Başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD), AB, Birleşmiş Milletler (BM), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) olmak üzere uluslararası platformun, yaşanan olaylara engel olabilmek için uygulamaya çalıştıkları plan ve programlar, bu plan ve programların yarattığı gerilimler araştırılarak aktarılmaya çalışılmıştır.

2. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMININ TEORİK ARKA PLANI

Milliyetçilik kavramı XVIII. yüzyıldan günümüze kadar geçen zaman zarfında yaşadığımız ulus devletler dünyasını temelinden etkileyen bir kavram olmakla birlikte, aynı zamanda üzerinde ortak bir tanıma varılamamış en tartışmalı kavramların başında yer almaktadır. Milliyetçiliği inceleyen bilim adamlarının söz birliğine vardıkları tek nokta milliyetçiliğin doğasının karmaşıklığı ve milliyetçiliği tanımlamanın güçlüğü olmuştur.

Milliyetçilik iki yüz seneden beri devrimlerde ve bağımsızlık mücadelelerinde önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de milliyetçilik etkin olarak geniş kitleleri etkileyen, önemli toplumsal ve siyasal sonuçlar doğuran bir ideoloji olmaya devam etmektedir.

2.1. MİLLİYETÇİLİK KAVRAMI

Milliyetçilik kavramının izahındaki güçlükler rağmen, doktrinde milliyetçilik tanımlaması yapmaya çalışacak olursak, milliyetçilik, hem bir duyguyu hem bir toplumsal hareketi hem de bir ideolojiyi anlatmak için kullanılan bir kelimedir. O halde duygu, emel, bilinç bunların hepsi milliyetçiliği oluşturan veya ulus devlete değer biçen görüşlere uyarlanan terimlerdir. Milliyetçilik kendi kaderini tayin hakkı, egemen devletin üstünlüğü, ulusal bağlılığın merkeziliği eksenindeki bazı varsayımların gerçekliğini gerektirmektedir.¹

Milliyetçiliğin dayandığı temel esas millettir. Milliyetçilikte herhangi bir kesime, sınıfa, aşirete, boya, topluluğa dayanmak yoktur. Milleti esas almak vardır. Milliyetçilik, bireyleri belirli bir ülkeye ve kültüre ait ya da ait olmama durumlarına göre millet olarak tanımlamaktadır. Toprak ve kültür de aslında milliyetçi ideoloji tarafından ulusal olarak tanımlanmaktadır, toplumsal konumlar, sınıfsal yapılar veya ekonomik farklılıklar açısından değil. Dolayısıyla milliyetçilik milleti aynı toprak

¹ Baskın Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1977, s. 2-7.

üzerinde yaşayan içsel olarak bütünleşmiş topluluk olarak görmektedir, sınıfsal yapılar ve sınıf çatışmalarını böylece göz ardı etmelerine olanak sağlamaktadır.²

Milliyetçiliğin özünde haklar yer almaktadır. Milliyetçilik, “kendi kaderini tayin hakkı³”nın ve başka devletler karşısında egemenlik ve bireylerin millete karşı yükümlülükleri konularında bir dizi tali iddianın öne sürülmesine dayanmaktadır. Kendi kaderini tayin hakkının bağımsızlık anlamına gelmesi zorunlu değildir, özerklik, azınlık haklarının korunması, yurttaşlık uygulaması kapsamında eşitlik gibi değişik biçimleri de kapsayabilmektedir.⁴

Milliyetçilik her şeyden önce bağımsızlık mücadelesidir. Ancak bağımsız ve hür yaşama şuru, millet olarak güçlü olma, kuvvetli olma ve emperyalist ülkeleri eylemlerinden caydıracak derecede büyük olma arzusunu da beraberinde getirmektedir. Fertlerin kendi menfaatleri doğrultusundaki çalışmalarının millet menfaatini zedeleyecek noktada durması yine o ferdin de menfaati olmaktadır. Çünkü devletleri zayıflayan ve çöken kişilerin kayıpları, kendi menfaatleri doğrultusunda sadece kendilerinin kazandıklarıyla hiçbir zaman telafi edilememektedir. “Benim menfaatimin ülkemin menfaati ile kesiştiği noktada ben ülkemden yanayım” felsefesi, kurumları yeniden kuracak temel görüş olmalıdır. Milliyetçilik ile liberalizm arasındaki denge bu şekilde sağlanabilmektedir. Hiçbir zaman sıfır noktasına indiremediğimiz insan egosu ile toplum adına her şeye tahakküm etmek temayülünde olan devlet egosunu makul bir noktada tutmak ve burada da milliyetçiliği esas almak en doğru yoldur.⁵

² Recep Boztemur, “Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:9, Sayı:38, (Ağustos, Eylül, Ekim 2006), s. 166.

³ Kendi kaderini tayin hakkı yani, Self determinasyon, bir halkın coğrafi sınırlarını, politik durumunu veya kendi geleceğini diğer devletlerden bağımsız olarak kendisinin özgürce belirlemesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlamı, bir ülkede yaşayan halkın başka bir devlet etkisi olmaksızın yönetimi hakkında karar vermesidir. Önceleri siyasi bir ilke olduğu düşünülen self-determinasyon kavramı hem BM 1966 İkiz Sözleşmeleri, hem BM Genel Kurul Kararları hem de uluslararası hukukun diğer aktörlerinin kararlarıyla hukuki bir hak haline dönüşmüştür. İlk ifade edilmeye başlandığı dönemlerde sadece sömürge yönetimi altındaki halklara tanınması öngörülürken Yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliğindeki federe cumhuriyetlerin de self determinasyon hakkından yararlanarak ayrıldıkları görülmüştür.

⁴ Umut Özkırımlı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2008, s.66.

⁵ Rıza Müftüoğlu, **Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik**, 2.Baskı, Ankara: Sistem Ofset, 1995, 50.

Milliyetçilik çağın ruhunun bir parçası olarak aynı ölçüde daha eski motif, tahayyül ve fikirlere de bağlı olmaktadır. Milliyetçilik dediğimiz şey pek çok düzeyde faaliyet gösteren ve bir siyasi ideoloji ve toplumsal hareket türü olduğu kadar bir kültür biçimi olarak da görülebilmektedir.⁶

Milliyetçilik söylemsel oluşumdur ve milliyetçilik söyleminin çok boyutlu olarak görülmesi gerekmektedir. Milliyetçiliği, yalnızca bir toplumsal hareket türü ve bir siyasal ideoloji olarak sınırlı ve dar bir çerçevede değerlendirmek mümkün değildir. Milliyetçilik, sadece ayrılıkçı hareketlere, kitlesel katliamlara yol açan yayılmacı, saldırgan ideolojilerle ya da aşırı-sağcı siyasal projelerle bir tutulmamalıdır.⁷

Tarih boyunca milliyetçilik dayandığı esas itibari ile ayrı ayrı fakat bir olabilecek unsurlarda görülmüştür. Tarihte Almanlar milliyetçiliği ırkçılığa, Fransızlar kültüre, İsviçreli vatan, Romanyalılar dil ve Alman Protestanlığına karşı Katolik Kilisesi'ne tabi Avusturya Almanları da mezhep esasına dayandırmıştır. ABD'de tabiiyet, Çin'de kültür, Arap aleminde dil etrafında birlik sağlanmıştır. Bütün bunlarda görülmektedir ki dar manada bir milletin kendi menfaati demek olan milliyetçilik herhangi bir esas etrafında birleşmeyi gerekli görmüştür. Yani milliyetçilik önce birliği sağlayacak müşterek bir şuuru gerektirmektedir.⁸

Milliyetçilik bir tür söylem, dünyaya bakmanın ve onu yorumlamanın yoludur. Milliyetçilik söylemi insanlığın her biri ayrı geçmişe şimdiye ve istikbale sahip milletlere bölündüğünü iddia etmekte ve aynı zamanda evrenselcidir. Her bir milletin kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu bir ulus devletler sistemi olduğunu varsaymaktadır. İç yapıları ne kadar farklı olursa olsun tüm milliyetçilikler taleplerini bu ortak görüş altında gündeme getirmektedir. Daha açıklayıcı olursak, farklı hareketleri, ideolojileri ve politikaları milliyetçilik olarak tanımlayan şey milliyetçilik söylemidir.⁹

⁶ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, (çev.) Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s.118.

⁷ Emre Gökalp, "Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme", *AÜSBD*, Cilt 7, Sayı/No:1, 2007, s.296.

⁸ Müftüoğlu, s.27.

⁹ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar**, (çev) Yetkin Başkavak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010, s.2.

Tarihselcilik ve propaganda kombinasyonu milliyetçiliği beslemektedir. Milliyetçilik kötü niyetli bazı ideologların uydurması değil, daha ziyade enformasyon ağının dayandığı ikincil simgelerin otomatik olarak üretilmesidir. İkincil simgeler artık birincil enformasyonlarla yalnızca çok belirsiz bir ilişki içindedir. Onları milliyetçi bir zarla kaplamakta, sonunda ilk formlarının görünmez olmasına neden olmaktadır. Tarihselcilik ve propaganda milliyetçi dinamiğin kendi kendisini devam ettirtmesinde katkıda bulunmaktadır. Milliyetçilik tarihselciliği ve propagandayı doğurmakta onlarda milliyetçiliği beslemektedir. Milliyetçilik kendi hareketi ile yoğunlaşmaktadır. Hiçbir irade ve hiçbir şeyi değiştirmeyen aşırı ifade biçimlerine doğru yol almaktadır.¹⁰

Milliyetçilik esas itibari ile tarih hakkında bir yorum ve bu yoruma bağlı olarak örgütlenen uygulamalardan ibarettir. Milliyetçiler, millet denilen topluluğun belirli bir tarihi süreçte oluştuğunu iddia ederler. Bu topluluğun sahip olduğu, onu başkalarından ayırt eden özellikler uzun bir zaman içinde gelişmiştir. Başka milletlerin hayatı farklı olduğu için, onu başkalarından ayırt eden hayat tecrübesi de farklı olacaktır. Böylece hayat tecrübesi birbirinden farklı olan fakat kendi içinde benzerlik gösteren topluluklar birer ulus teşkil etmektedir. Ulusların dillerinin ve dinlerinin kaynağı hep eskilere dayanmaktadır.

Ulus ile tarih arasındaki ilişki, milliyetçilik için iki yönden önem taşımaktadır: Birincisi, tarihin bir ulusun hayatında objektif bir önemi vardır. Aile, örf, adet, gelenek, görenek gibi toplumsal hayatımızı idare eden kurumlarımızda yansıdığından objektif ve ispat edilebilir bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır. Bu tür kurumlar bütün uluslarda mevcuttur.

İkincisi tarih bir ulusun hayatında subjektif bir önem taşımaktadır. Bu da ortak bir tarihe sahip olma bilincidir. Yani tarihsel anlatımlar. Bu milliyetçilik düşüncesinde tarih şuuru denilen şeydir. Ortak tarih şuurunun oluşması, o ulusun toplumsal kurallarına, toplumsal değerlerine meşruluk ve güç kazandırmakla kalmaz, mazi birliği yeniliklere temel bulmakta faydalı olmaktadır. Milliyetçilik tek bir adla anılmasına rağmen farklı siyasi, ahlaksal ve sosyal durumları kapsamaktadır. Bazı temel değerler tüm kurumlarda müşterek olmasına rağmen milliyetçilik her ulusta farklı şekilde ortaya

¹⁰ Antonie Roger, **Milliyetçilik Kuramları**, (çev.) Aziz Ufuk Kılıç, Paris: Versus Yayınları, 2001, s.47.

çıkılmaktadır. Bu farklı milliyetçilik çağına girmiş olan halkların kendi durumuna bağlıdır.¹¹

Milliyetçilik öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir. Bir duygu ve hareket olarak milliyetçiliği en iyi tanımlayan ilke budur. Milliyetçi duygu ve bu ilkenin çığnemesinin yarattığı kızgınlıktan ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanmaktadır. Milliyetçi harekete can veren duygu da budur.

Milliyetçilik ve ulus, tarihte hangisinin daha önce geldiği veya kavramlaştığı henüz tartışmalı olan ve çeşitli toplum bilimleri üzerinde farklı kuramlara yöneldiği kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bazı veriler bu soruların cevaplandırılmasında yol gösterici olmaktadır. Bu verilerden birincisi, bugünün dünyasının önde gelen siyasal biriminin ulus devlet oluşudur. Keza milliyetçilik de insanlığın bir ulus devletler dünyası içinde örgütlenmesi gereğini kabul eden bir doktrindir. İkinci veri ise ulus kavramının ifade ettiği nesnel olguya doğru ilerleyen yolun sanayileşme ile eşzamanlılığıdır. Aşağı yukarı bütün bu yaklaşımlar uluslaşmanın ve dolayısıyla bu süreçle birlikte işleyen milliyetçiliğin modernleşme ile verilen olgu ile eşzamanlı olduğunu kabul etmektedir.¹²

Milliyetçiliği, hem ideolojik hem de duygusal alanda etkinliğini devam ettirmesi nedeniyle değişmez, tekdüze bir ideoloji olmasından öte, ulus kavramının ortaya çıkışından günümüze kadar evrimleşmiş bir ideoloji olarak tanımlamak yerindedir. Milliyetçilik sahip olduğu kuvvetli ideolojik karaktere rağmen, mutlak anlamda sağ sol veya herhangi bir dinsel görüşün politikası olarak tanımlanamamaktadır. Çünkü milliyetçilik bunların üçü de değildir. Bir ideoloji olarak milliyetçilik, belirli toplumsal gruplar ya da tabakalar tarafından benimsendiği ve onlara ilham verdiği ölçüde vardır.

Kaldı ki milliyetçilik ideolojiden öte bir yaklaşımdır. Diğer modern inanç sistemlerinden farklı olarak güç söz konusu olduğunda yalnızca genel ulus fikrine değil,

¹¹ Sema Önal Akkaş, "Vico ve Milliyetçilik", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, s.116-126.

¹² Suavi Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993, s.60.

kendisinin mutlak bir şeye dönüştürdüğü özgül bir ulusun varlığı ve karakterine de dayanmaktadır. Bu yüzden milliyetçiliğin başarısı özgül kültürel ve tarihsel bağlamlar üzerine inşa edilmektedir. Ortaya konulan bu özellikleri, milliyetçiliğin hiçbir zaman çeşitli ideolojilerin evrensel bir uzantısı olmadığını göstermektedir. Bir zaaf ve aşınma alanı olarak görülen küreselleşme sürecinde dahi, kendini farklı bir bağlamda yeniden üretebilmektedir.¹³

Milliyetçiliğin bütüncül bir yapı olarak tanımlanamamasında, meşrulaştırma ve seferber etme aracı olarak değerlendirilmesinin önemli katkısı vardır. Çünkü milliyetçiliklerin, siyasal kimlikler ve temsiller aracılığıyla tanınmalarında, söz konusu etken belirleyici olmaktadır. Böylece eklemlemeci yapısıyla milliyetçilikler, siyasal kimlikleri meşrulaştıran bir araç haline dönüşebilmektedirler. Meşrulaştırdığı ulusal niteliklere ve eklemlendiği düşüncelere göre sağcı ya da solcu, ilerici ya da gerici, ılımlı ya da aşırı milliyetçiliklerden söz edilebilmektedir. Örneğin XVIII. yüzyılda Fransız Devrimi'nden miras alınan demokratik ve evrensel değerlere bağlı olan milliyetçilik hareketleri, özgürlük ve kurtuluş hareketlerine katkıda bulunan ilerici bir öğreti olarak değerlendirilmektedir.

XX. yüzyılın ilk yarısında savaştan yeni çıkmış ve ekonomik krizin etkileri altında yaşayan toplumların, sıkıntılarından aşmak ve karmaşadan kurtulmak isteklerine bir yanıt niteliği taşıyan faşizm ise baskıcı bir düzenleme olarak milliyetçiliğin karanlık yüzünü ortaya koymuştur. Birinci yaklaşımla milliyetçilik, siyasal bir bilinçlenme tarzı olarak liberal, demokratik ve anayasacı doğrultular taşıyan bir akım haline gelirken, ikinci yaklaşımla ulusal kültür temelinde bir bilinçlenme tarzı olarak tarih, kültür ve ırk gibi kavramlar üzerinden otoriter ve dışlayıcı bir yapıya dönüşmektedir. Milliyetçilik bu pozitivist içerik taşıyan sınıflandırmaya göre, toplumların kendi kaderini tayin etmelerini sağlarken; diğer toplumların haklarına da saygı gösteren uluslara yol göstericilik yapmaktadır. Bunun yanında çeşitli ayrımcılık biçimleri ile de ilişkili olarak ırkçı, yabancı düşmanı ve faşist yaklaşımlarla kışkırtılabilen; şiddetin çeşitli biçimlerine başvurabilen bir özellik sergilemektedir.

¹³ Mehmet Karakaş, "Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl: 9, Sayı: 38, Eylül, Ekim 2006, s.60-61.

Milletin oluşturduğu duysal etkinin coşkusu aslında, ekonomik bir kökene değil, iktidar ve mevkilerinin tarihi kazanımındaki zengin politik yapılardan küçük burjuva kitlelerinin saygınlık düşüncelerine dayanmaktadır. Bu siyasi saygınlık düşünceleri gelecek nesillere karşı sorumluluk bilinci ile birleşmektedir. Böylelikle büyük iktidar yapıları, güç ve saygınlığın kendi politikaları ve yabancı politikalar arasındaki dağılımından kendileri sorumlu olmaktadır. Böylece toplum hareketini idare edecek gücü elinde bulunduran söz konusu gruplar kendilerine iktidar saygınlığı hevesini aşılacaklar, mutlak bağlılık gerektiren yayılımcı iktidar yapıları olarak da devlet düşüncesinin en belirgin ve en güvenilir savunucuları olarak kalacaktır.¹⁴

İnsanlar çok eski zamanlardan beri toplu yaşamaya devam etmektedir. İlk insan topluluklarının millet olduğunu iddia edemesek bile ilk çağlardan beri küçük topluluklar halinde de olsa toplulukların birbirinden farklı özelliklere sahip oldukları bilinmektedir.¹⁵ Millet kurma süreçleri de oldukça farklıdır. Birkaç örnek verecek olursak; topluluğun ortak anıları, mitleri ve sembollerinin geliştirilmesi ve aktarılması, halkın ortak kültürünün belirlenmesi, işlenmesi ve aktarılması, sınırları çizilen kara parçaları içindeki beceri ve kaynakların seçimi ve idareli kullanımı, belirlenen topluluğun tüm üyeleri için geçerli ortak haklar ve ödevlerin tanımlanması. İşte bu süreçler sonucunda milletler oluşmuştur. Söz konusu millet kurma süreçleri işler nitelikteki millet tanımı ile uyum içindedir. O zaman milleti şu şekilde tanımlayabiliriz: Mitleri ve anıları, kitlesel bir halk kültürünü, belirli bir toprak parçası, ekonomik birliği ve tüm üyeleri için eşit hakları paylaşan isimlendirilmiş insan topluluğuna millet denilmektedir.¹⁶

Günümüz toplumsal dünyasında güçlü bir kültürel-toplumsal gerçeklik olarak sürekli kendini yeniden üretebilen milliyetçiliğin olumsuzluğu ve millet olgusunun modernliği açıktır. Yeniden inşa edilen birer kategori olarak milliyetçilik ve milli kimliğin nasıl yeniden üretildiği sorusu bu nedenle milliyetçiliğe ilişkin en önemli soru olarak görülebilmektedir. Milliyetçilik ve milli kimlik doğal, verili bir temsil sistemi ve

¹⁴ Max Weber, "Millet", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, s.181.

¹⁵ Fahri Atasoy, **Küreselleşme ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2005, s.105.

¹⁶ Anthony D. Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, (çev) Derya Kömürcü, İstanbul: Everest Yayınları, Ocak 2002, s.98.

hayatı, toplumu, dünyayı anlamlandırılan bir söylem olarak ele alındığında, toplumsal ve kültürel oluşumların arkasındaki pratikler bütünü olarak kavramsallaştırılabilmektedir.

Modernliğin nesnel toplumsal koşulları ve değerler dünyası milliyetçilik söylemini üretmiştir. Ulus devletin kültürel ve politik bütünlüğü için önemli bir aidiyet kimliği olarak biçimlenmiştir. Parçalanmış imparatorluk kültür ve aidiyetleri karşısında ulus-toplum ve ulus-devlet bütünlükleri üreterek kitlelere, topluluklara, cemaatlara ve milletlere yeni bir şemsiye sağlamıştır. Ancak milliyetçilik her söylem gibi belirli koşullara bağlı olduğundan koşulların değişmesi ile birlikte o da değişmeye başlamaktadır. Çünkü yeni koşullar, yeni politik, kültürel, ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile birlikte oluşmaktadır.¹⁷

Milliyetçilik modernliğin bir ideolojisi olarak modern tarihsel ve toplumsal koşulların etkisi ile ortaya çıktığı söylene de millet ve milliyetçilik sadece modernliğin bir bileşeni değildir. Milliyetçilik muğlaklığı ve çok güçlü uyarılma yeteneği ile zamansal ve mekansal farklılıkların eşlendiği, kültürel malzemenin tikel-genel, yerel-evrensel ayrımına tabi olmaksızın birbirine yamandırdığı geç modernlik ortamına yol gösterici olabilecek bir ideolojidir.¹⁸

Milliyetçilik literatüründe milliyetçiliğe dair oldukça fazla sayıda sınıflandırma yapılmıştır. Liberal milliyetçilik, gelenekselci muhafazakar milliyetçilik, entegral milliyetçilik, sosyalist milliyetçilik, anti-sömürgeci milliyetçilik, romantik milliyetçilik, anti-sömürgeci milliyetçilik, sömürgecilik sonrası Batı karşıtı milliyetçilik, yurttaşlığa dayalı milliyetçilik, etnik milliyetçilik, kültürel milliyetçilik, ayrılıkçı milliyetçilik gibi.¹⁹

Liberal milliyetçiliğin kökleri geniş bir biçimde Aydınlanma Çağı'na uzanmaktadır. Liberal milliyetçiliğin bir takım biçimlerine bağlı olan yazarlar onu kozmopolitik ve edilgenlikten ayrı bir biçimde değerlendirmektedir. Liberal

¹⁷ Ergün Yıldırım, "Küreselleşen Dünya Milliyetçilik", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:9, Sayı: 38, Eylül, Ekim 2006, s.181.

¹⁸ Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995, s.14.

¹⁹ Caner Sancaktar, "Balkanlarda Aşırı Milliyetçilik: Aşırı Milliyetçiliğin Tanımı ve Nedenleri", (20.09.2010), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1319/balkanlarda_asiri_milliyetcilik_-_1_asiri_milliyetciligin_tanimi_ve_nedenleri, 10.09.2011.

milliyetçiliğe yönelik son zamanlarda yeniden bir ilgi artışı gözlemlenmektedir. Örneğin, John Plamenatz, Kohn'un daha önce ortaya koyduğu yaklaşımları da gündeme getirerek kendi tanımladığı iki milliyetçilik biçimi arasında belli bir ayırımın varlığına işaret etmektedir. Bunlardan biri, daha kabul edilebilir olan ılımlı Batı Avrupa milliyetçiliği (daha özelden liberal milliyetçilik), diğeri ise daha kavgacı bir görüntü arz eden Doğu Avrupa kültürel milliyetçiliğidir.

Gelenekselci muhafazakar milliyetçilik bir diğerkolü oluşturmaktadır. Bu ekol romantik kültürel milliyetçilik ekolünün unsurlarına benzer unsurlar taşımaktadır. Romantik milliyetçilik, liberal ve entegral milliyetçilikleri de etkilemiştir. Kohn, Plamenatz ve Friedrich Meinecke'nin belirttiklerine göre gelenekselci milliyetçilik, Doğulu ve kültürel milliyetçilik düşüncesiyle yakın bir benzeşme içerisindedir. Geleneksel milliyetçilik gücünü, Fransız Devrimi'ne duyulan tepkiden almaktadır. Tarihsel süreklilik ve gelenek, akla ve devrime karşı bir set oluşturmaktadır.

Bir diğerkol olarak entegral milliyetçiliği ele almak mümkündür. İntegral milliyetçilik genellikle Faşizm ile birlikte kavranmaya çalışılmaktadır. Alman Nasyonal Sosyalizmi'nde ırk teması önemli bir şekilde ön plana çıkmıştır. Bu milliyetçi tartışmanın içeriğinde aynı zamanda halk geleneği, Sosyal Darwinizm ve diğerkol fikri kaynakların belli bir tasnifi yer almaktadır. İtalyan Faşizmi'nde ise daha açık bir biçimde devlete vurgu yapılmaktadır. Bu düşünce aynı zamanda totaliter bir mizaca sahiptir. Hem İtalyan Faşizm'i hem de Alman Nasyonal Sosyalizm'i Enternasyonalizme ve liberal milliyetçi düşüncelere düşmanca tavır içerisindedir. Bazı yorumcular Jakobenzim'i entegral milliyetçiliğin ilk nüvelerini ortaya çıkaran yaklaşım olarak görmektedir. Tüm bu farklılıklara rağmen entegral milliyetçilik ile diğerkol milliyetçilik türleri arasında bir takım bağlar mevcuttur.²⁰

Milliyetçiliğin ekollerinden bir tanesi de aşırı milliyetçiliktir. Aşırı milliyetçiliği, Cas Mudde'den "öteki" etnik ve dinsel gruplara mensup kişilere yönelik organize ayrımcılık ve şiddet uygulayan milliyetçilik türü olarak tanımlamaktadır. Bu

²⁰ Haldun Çancı, "Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış", *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.9/10, s.234-237.

tanımdaki şekliyle aşırı milliyetçilik, Balkan ülkelerinde 1980-2000 döneminde yani sosyalizmden kapitalizme geçişin gerçekleştiği yıllarda gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.

Milliyetçi söylem, “güçlü ulus”a ve “güçlü ulus-devlet”e vurgu yapmıştır. Politikacıların bu milliyetçi söylemi, “belirsizlik-güvensizlik” içinde olan “işsiz-yoksul” kitleleri kolaylıkla etki altına almıştır. Çünkü milliyetçi söylem; “güçlü ulus” ve “güçlü ulus-devlet” kurulunca işsizliğin, yoksulluğun, belirsizliğin ve güvensizliğin sona ereceğini vaat etmiştir. Böylece; işsizlikten, yoksulluktan, belirsizlikten ve güvensizlikten bıkmış olan kitleler, zenginliği ve güveni “güçlü ulus”ta ve “güçlü ulus-devlet”te aramaya başlamıştır. Kısacası; sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinde işsizliğin ve yoksulluğun artması ve kitleselleşmesi, belirsizlik ve güvensizlik ortamının oluşması ve yaygınlaşması ve ayrıca politik liderlerin milliyetçi söylemleri 1980-2000 döneminde Balkan memleketlerinde yükselişe geçen aşırı milliyetçiliğin temel nedenlerini oluşturmuştur.²¹

İrk esasına dayalı milliyetçilik, bir müddet sonra üstünlük teorisiyle hem kendi vatani içindekilere ve hem de diğer milletlere yönelen kin ve nefret üzerinde kurulu bir güçlü ve ezici silah halini almaktadır. Bunun içindir ki milliyetçiliğin insanlık tarihindeki en kötü örneği Hitler dönemi olmuştur.

Milliyetçilik tanımlarından bir tanesi de vatandaşlık temelli milliyetçik tanımıdır. Vatandaşlık temelli milliyetçiliğin çoğu formülasyonunda millet devletin ve sivil toplumun kamusal kurumlarına ortak bağlılık temelinde tanımlanmaktadır. Bu ayrımın savunucularından biri olan Ignatieff’e göre vatandaşlık temelli milliyetçilik için millet, ırk, renk, inanç, cinsiyet, dil ve etnisiteye bakılmaksızın milletin siyasi akidesini paylaşanların tümünden oluşmalıdır. Vatandaşlık temelli milliyetçilik kavrayışı genellikle Ernest Renan ilişkilendirilmektedir ve Fransız Devrimi’nin olayları ile ilişkilendirilmektedir. Bu milliyetçilik biçimine niteliğini veren milliyetçilik kavramı öznel ve bireycidir. Çünkü onu oluşturan bireylerin iradesine vurgu yapmaktadır.

Sadece vatan esasına dayalı milliyetçilik de eksik kalmaktadır. Hem eksik hem de vatani olamayanların milliyetçiliği olmaz düşüncesi doğru değildir. İsrail devleti

²¹ Sancaktar, “Balkanlarda Aşırı Milliyetçilik: Aşırı Milliyetçiliğin Tanımı ve Nedenleri”, 10.09.2011.

kurulmadan önce Musevilerin milliyetçiliği yoktu demek mümkün olmamaktadır. Yine Türkiye dışında yaşayan Türk toplulukların kendilerini Türk kabul etmediklerini de söylemek de mümkün olmamaktadır.²²

Milli=ulus devlet kavramı, milliyetçiliğin yurttaşlıkla ilgili bir biçiminden bahsetmiştir. Halk egemenliği her zaman milli devletin yurttaşlarını tayin eden halkın yapısı ve sınırlarının açıkça belirlenmiş olduğunu varsaymıştır. Bireyler bir halka mensup olduklarında doğal olarak yurttaşlık hakkından faydalanmış olmaktadır. Halkın kamusal kültürünü paylaşanlar yurttaşlıktan kaynaklanan söz konusu hak ve ödevlerden pay alabilmektedir. Bu durumu Fransa örneğinde daha açık bir şekilde görebiliriz: Geçmişte Fransa yurttaşı olabilmek için, Fransız dili, tarihi ve okul sistemi olmak üzere Fransız kamusal kültürünü kucaklamak zorunda kalmışlardır.²³

Milliyetçilik, her zaman farklı terimlerle iç içe olan bir zincirin içindeki bir halka gibi yer almaktadır. Yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm, etnisizm, etnosentrizm, yabancı düşmanlığı, şovenizm, emperyalizm gibi terimler bu zincirin önemli halkalarıdır. Milliyetçilik tüm bu olgularla önemli bir eklemlenme ilişkisi içerisinde olduğu halde milliyetçiliği bu olgulardan tamamen ayrı ve farklı görme eğilimi oldukça yaygındır. Halbuki, milliyetçilik *“bukalemun gibidir, rengini bağlamından alır”*. Her milliyetçilik bulanık, muğlak ve parçalıdır. Milliyetçiliğin muğlaklığı, belirsizliği ve pragmatik içerikten yoksunluğu, ona kendi topluluğu içerisinde potansiyel bakımdan genel bir destek kazandırmaktadır. Ancak, milliyetçiliğe ilişkin literatürde, son yıllara kadar, milliyetçiliğin iki tipi olduğuna dair yaygın bir görüş birliği söz konusu olmuştur. Çeşitli milliyetçilikler, “iyi” milliyetçilik ve “kötü” milliyetçilik şeklinde, sanki birbirlerinden tamamen bağımsız, yalıtık ve farklı toplumsal olgularmışçasına, bir ikili ayrıma tabi tutulmuşlardır.²⁴

Milliyetçilik, var olmaya devam eden etnik kimliklerin kültürel değişimlerin, bütünleşik bir ekonomi ve devletin çeperlerindeki ekonomik eşitsizliğe gösterilen ayrılıkçı tepkilerin, eski seçkinlerden ya da komşularından farklı oldukları iddiasındaki yeni seçkinlerin statü kaygılarının ve hınçlarının, kapitalist ekonomik ilişkiler içindeki

²² Müftüoğlu, s.29.

²³ Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, s.108.

²⁴ Gökalp, s.284.

devletleri meşrulaştırmaya yönelik bir ideoloji icadının ya da devlet kurmaya eşlik eden merkezileşme ve birliğin sağlamaya çabalarını pekiştirmenin bir sonucu olarak açıklanmıştır.²⁵

Milliyetçilik, psikolojik olarak modern toplumlara has özelliklere sıkı sıkıya bağlıdır. Milliyetçilik, egemenliğin kültürel duyarlılığıdır ve ulus-devletin sınırları içinde idari gücün koordinasyonu ile varlığını devam ettirmektedir.²⁶

Millet oluşumunun sadece belirli bir dönemle sınırlı olmadığı, ulus-devletin sürekli bir “yeniden yapılanma” ve yeniden inşa içinde olduğu göz önüne alındığında milliyetçiliğin ve milli kimliğin sürekli olarak yeniden üretilen, yeniden inşa edilen ve edilmesi gereken birer kategori olarak kavramsallaştırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, milliyetçiliğin nasıl yeniden üretildiği sorusu merkezi bir önem arz etmektedir. İşte milliyetçilik doğal, verili, sabit ve aynı zamanda öncesiz ve sonrası bir “kendilik” olarak değil, aksine bir “temsil sistemi” ve böylece hayatı, toplumu, dünyayı anlamlandıran bir “söylem” olarak görüldüğünde, toplumsal ve kültürel oluşumların arkasındaki pratikler bütünü olarak kavramsallaştırılmalıdır. Milliyetçilik insan bilincini şekillendiren bir konuşma biçimi, yani bir söylemsel oluşumdur ve milliyetçilik söyleminin çok boyutlu görülmesi gerekmektedir.²⁷

Milliyetçilik milliğin önceliğini şart koşan bir siyasal ideoloji olarak kültürel, dinsel ve biyolojik değerler, ötekilerle karşılaştırma ve bir millete ait olma saygınlığıyla kendisini meşrulaştırmaktadır. Burada millet herhangi bir sosyal, dinsel, bölgesel ve cinsiyet grubundan daha büyük bir bütün olarak algılanmaktadır. Aynı zamanda millet, somut, dinsel, tarihsel, ırksal ve topraksal temellere dayanmakla beraber belli bakış açıları içinde kurgulanarak icat edilen bir şeydir.²⁸

Milliyetçilik alt ve orta katmanlar arasında, liberalizm ve sol ile ilişkilendirilen bir kavramdan, sağcı, emperyalist ve yabancı düşmanı bir harekete doğru dönüşüm

²⁵ Craig Calhoun, **Milliyetçilik**, (çev.) Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2009, s.29.

²⁶ Jean Leca, “Neden Söz Ediyoruz?”, (Ed.) Jean Leca, (çev.) Siren İdemen, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde (11-19), İstanbul: Metis Yayınları, 1996, s.11.

²⁷ Gökalp, s.281.

²⁸ Yıldırım, s.183.

geçirmiştir. Milliyetçilik terimi özellikle Fransa’da, kısa süre sonra da İtalya’da bu eğilimin baş göstermesini yansıtmak üzere orta atılmıştır. Milliyetçik terimi yüzyılın sonunda tamamen yeni gibi görünmüştür. Yine de Alman milliyetçiliğinin boyutu, 1890’lardaki sağa kayışın boyutu, Yahudi karşıtlığının Avusturya’dan Alman kollarına yayılmasını, emperyal dönemin üç renginin (siyah-beyaz-kırmızı), 1848’in liberal milli üç renginin (siyah-kırmızı-altın sarısı) yerini almasını ve emperyal genişlemeciliğe yönelik yeni coşkuları izleyerek ölçülebilmıştır. Bu tür hareketlerin yani İtalya’yı I. Dünya Savaşı’na götüren alt ve orta şehir burjuvazisinin düşman ve yükselen bir kesim olarak gördükleri proletaryaya karşı isyanın çekim merkezinde orta sınıfların hangi boyutta öne çıktıkları bir tartışma konusu olabilmektedir. Ancak İtalya ve Alman faşizminin toplumsal bileşimi üzerine yapılan çalışmalar, bu hareketlerin asıl kuvvetlerini orta katmanlardan aldıklarına hiçbir kuşku bırakmamaktadır.²⁹

Edward Said’e göre milliyetçilik;

“Her türlü dikkatsiz ve farklılaşmamış yollarda kullanılan bir sözcüktür. Fakat ortak bir tarih, din ve dilleri olan hakların yanında, yabancı ve işgalci bir büyük güce karşı direnişte birleşen harekete geçirici gücü saptamak için yeterli hizmeti görmektedir. Bununla birlikte bir çok ülke ve sömürge derebeylerinin toprakları kurtarmadaki başarısına karşın, benim gözümde milliyetçilik sosyo-politik olduğu kadar derin bir sorunsal ideolojik girişim olarak kalmıştır. Milliyetçiliğin karşı direnişçi aşamasının bir yerinde, çatışan iki taraf arasında bir tür bağımlılık vardır, çünkü ne de olsa birçok milliyetçi mücadelenin başını, kısmen sömürge iktidarı tarafından oluşturulan ve bir dereceye dek üretilen burjuvazi çeker. Bu burjuvaların yerinin aslında çoğu zaman yeni bir sınıf temeli ve sömürücü gücü olan sömürge gücü almıştır. Sömürgesizleşme sonrası kurtuluş yerine, eski sömürge yapılarının yerini yeni ulusal koşulların alması ortaya çıkar yalnızca.”³⁰

Milliyet çeşitli etnik, dilsel, dini ya da sadece tarihsel veya gelecekte gerçekleştirilecek bir projesi olan, kişi olarak ulus temelleri olan bir kültürel cemaate (Anderson’a göre hayali bir cemaat, Giddens’a göre yeni bir tarzda kavramsal bir cemaat) aidiyete atıfta bulunmaktadır. Teorik açıdan modern ulusun ayırt edici özelliği

²⁹ Eric J. Hobsbawn , “1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik”, (çev.). Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Tarih Dizisi-4, 1992, s.147.

³⁰ Edward S. Said, “Yeats ve Sömürgesizleşme”, (Ed.) Terry Eagleton, Fredric Jameson, Edward S. Said, (çev.) Ş. Kaya, **Milliyetçilik Sömürgecilik ve Yazın** içinde (65-92), İstanbul: Kabcacı Yayınları, Eylül 1993, s.71.

kültürel muğlaklığıdır. Bu işaretlerin anlamının onların “belirsiz evrenselliklerinde” yatmaktadır. Ulus ayırt edici özelliği ortak ataların efsanesi olan en geniş insan topluluğudur. Aslında, etnik, dilsel ya da diğer malzeme, devletin inşası, bireycilik ve dolaylı ilişkiler dokusuyla bütünleşme gibi süreçler tarafından geniş bir ölçekte işlenmiştir.³¹

George Orwell 1945 yılında yazdığı bir makalede milliyetçiliği, insanların böcekler gibi sınıflandırılabilceği ve milyonlarca, hatta on milyonlarca insanın rahatlıkla iyi veya kötü olarak etkilenebileceği varsayma alışkanlığı şeklinde tanımlamıştır. Orwell’in ifadesi ile; “Fiillerin iyi veya kötü olduğu kendi nitelikleri zemininde değil onu kimin yaptığına göre belli olur ve bizim tarafımızdan yapılması halinde ahlaki rengi değişmeyecek hiçbir zulüm-işkence, rehin alma, zorla çalıştırma, kitlesel yer değiştirme, hapse atma, sahtecilik, suikast- yoktur.”

Orwell’in gözlemleri, çok sık unutulmuş milliyetçiliğin aslında normatif bir ilke, bir ahlak dili olduğu gerçeğini hatırlamamızı sağlamaktadır. Milliyetçilik olanın ne olduğunu tarif etmekle kalmamakta, ne olması gerektiğine dairde görüş dile getirmektedir. Yani milliyetçilik söz konusu olduğunda kavramsal, kuramsal ve normatif mevzular birbirine bağlı olmaktadır.³²

Milliyetçilik buhranlar ve aleni çatışmalarda öne çıkan bir şey değildir. O modern çağın kolektif bilincinin ve son iki yüz yılımıza damgasını vuran devlet yapısının da temelini oluşturmaktadır. Milliyetçilik yalnızca siyasi değil, aynı zamanda kültürel ve kişisel bir kimlik meselesidir.³³

Anthony Smith “*Milli Kimlik*” adlı eserinde milliyetçilik için şu ifadeleri kullanmıştır:

“Milliyetçilik ifadesi şu anlamlara gelecek şekilde birkaç biçimde kullanılmaktadır:

- Bütün olarak millet ve milli devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,

³¹ Leca, s.13.

³² Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar**, s.59.

³³ Calhoun, s.3.

- Bir millete at olma bilinci ve milletin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak,
- Millet ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm,
- Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri de içeren bir ideoloji,
- Milletlerin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal ve siyasi hareket.

Saniyorum ilk kullanım biçimini düşüncelerimizden dışlayabiliriz. Bu diğerlerinden çok daha genişdir ve önceden ele alınmıştır. İkinci kullanımdaki anlam, milli bilinç ya da hissiyat, diğerlerinden ayırt edilmelidir. Milliyetçi hareketi bir yana bırakalım, milli ideoloji veya doktrin türünden bir şeye sahip olmadan yüksek düzeyde bir milli bilinç sergileyen bir nüfus bulmak gayet mümkündür. İngiltere buna iyi bir örnektir.”³⁴

Anthony Smith’in tanımına göre, milliyetçilik, topluma otonomi, birlik ve kimlik kazandırma ve onu muhafaza etme amacını taşıyan bir ideolojik harekettir.³⁵ Milliyetçilik ulusal duyarlılık olarak ise diğer insanlarla paylaştığın millete sadakat hissidir. Smith toplumun algı ve tasavvurlarını ekonomik ve siyasal çerçevelerle yakın ve karmaşık bir ilişkiye sokmayı önermektedir. Bütün sürecin kökenindeki maddi etmen modernitedir. Modernite, muğlak bir öz olarak değil, bilim-tekniğin toplumun tüm alanlarına sürekli uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Teknolojik ilerlemelerin ve bilimsel keşiflerin izinde meydana gelmektedir.³⁶

Smith’e göre milliyetçilik terimi beş değişik şekilde kullanılmaktadır:

Birinci tanım, milletleri kurma ve ulus devletleri ayakta tutma süreci, ikinci tanım, bir millete ait olma bilinci olarak, üçüncü tanım, millete ilişkin bir dil ve sembolizm olarak, dördüncü tanım, milli iradeye ilişkin bir kültürel doktrin, milli hedeflerin gerçekleşmesine yönelik reçeteleri içeren bir ideoloji olarak, beşinci tanım, milletin hedeflerini hayat geçirmeyi, amaçlayan bir toplumsal ve siyasal hareket olarak.

Smith bu tanımlardan en çok dördüncü ve beşinci tanıma önem vermektedir. Anlaşılacağı üzere Smith milliyetçiliği bazı üyelerinin, potansiyel bir millet olarak

³⁴ Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, s.118.

³⁵ a.g.e., s.9.

³⁶ Roger, s. 107.

gördükleri bir topluluk adına özerklik, birlik, özdeşlik arayan ve bunu korumaya çalışan ideolojik bir hareket olarak tanımlamaktadır. Bu tanımda geçen özerklik kendi kaderini tayin hakkını, birlik, milli birliğin sağlanmasını ve milleti oluşturan bütün bireylerin eşitliğini, özdeşlik, milleti oluşturan bireylerin benzerliğini, ortak yönlerini simgelemektedir.

Smith ayrıca milliyetçilik ideolojisinin dört temel önermeden oluştuğunu belirtmiştir. Bu önermeler; dünya birbirlerine benzemeyen, her biri farklı bir tarih ve karaktere sahip milletten oluşmuştur. Millet her türlü sosyal ve toplumsal gücün kaynağıdır. İnsanlar özgür olmak istiyorsa, bir millet ile özdeşleşmez. Dünyada barış ve adaletin egemen olması isteniyorsa milletler özgür ve güvencede olmalıdır.³⁷

Smith etno-sembolik etkileşimcilik teorisini geliştirmektedir. Çalışmalarının odak noktası milliyetçiliğin modern dönemde ortaya çıkmayıp var olduğu ve temelde etnik-kültürel bir paradigmadan ilham aldığıdır. Milliyetçiliğin bu özellikleri modern dönem öncesi tarihsel koşullarda olduğu gibi küresel dönemde de devam etmektedir. Smith milliyetçilik ile ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir:

“Benim savıma göre milliyetçilik gücünü daha çok tarihsel yerleşmişlikten alır. Bir ideoloji olarak milliyetçilik sadece ve sadece popüler bir akort tutturduğunda, belirli toplumsal gruplar ya da tabakalar tarafından benimsendiği ve onlara ilham verdiği takdirde kök salabilir. Ama milliyetçilik ideolojiden öte bir şeydir. Diğer modern inanç sistemlerinden farklı olarak milliyetçilik, güç söz konusu olduğunda, yalnızca genel millet fikrine değil, kendisinin mutlak bir şeye dönüştürdüğü şu veya bu, ama yine de özgül bir milletin varlığı ve karakterine de dayanır. Bu yüzden, milliyetçiliğin başarısı özgül kültürel ve tarihsel bağlamlar üzerine inşa edilir; ve bu, ortaya çıkışlarında milliyetçiliğin önemli rol oynadığı milletlerin, sırasıyla daha önceden var olan ve fazlasıyla parçalara ayrılmış kültürel miraslar ve etnik oluşumlardan türedikleri anlamına gelir. Pek de devrimci olmayan bu soyut oluşum, bugün dünyanın pek çok köşesindeki bir sürü kadın ve erkeği harekete geçiren şeydir. Benedict Anderson’un belirttiği gibi milliyetçilik, sözgelimi liberalizm ve sosyalizmden çok daha fazla dine ve dinsel cemaatlere yakındır. Ve günümüz “modernist” ve “postmodernist” milliyetçilik eleştirilerinin başlama noktalarını sıklıkla kaybetmelerinin ve birbirine bağımlı bir dünyada milletler ve

³⁷ Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, s.223-226.

milliyetçiliklerin devam eden gücü ve diriliğini anlamak için başka yerlere bakma zorunluluğunun temel nedeni burada yatmaktadır”³⁸

Ernest Gellner milliyetçilik kavramını şu şekilde tanımlayarak başlar;

“Milliyetçilik siyasi ve ulusal birimin birbirine benzediğini iddia eden siyasi bir ilkedir. Bir sezgi ya da bir akım olarak milliyetçilik, en iyi biçimde bu ilke ile açıklanabilir. Milliyetçi sezgi bu ilkenin bozulmasından yükselen öfke hissidir, ya da bu ilkenin başarılmasından duyulan tatmin duygusudur. Bir milliyetçi hareket bu tür bir sezgiyle harekete geçirilen bir harekettir.”

Özetle milliyetçilik, etnik sınırların siyasi sınırlarla kesişmemesini gerektiren bir siyasi meşrulaştırma teorisidir. Diğer bir deyişle, terimin Gellner ve diğer çağdaş sosyal bilimciler tarafından kullanıldığı şekliyle milliyetçilik, etnisite ile devlet arasındaki özel bir bağlantıyı ifade etmektedir.³⁹ Milliyetçilik etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kavramıdır.⁴⁰

Gellner, “*Thought and Change*”de, temel görüşünü şöyle açıklamıştır: “Ulusçuluk öncelikle siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilkedir. Bir duygu ya da bir hareket olarak ulusçuluğu en iyi tanımlayan ilke budur. Ulusçu duygu ya bu ilkenin çiğnenmesinin yarattığı kızgınlıktan ya da onun gerçekleşmesinden duyulan tatminden kaynaklanır. Ulusçu harekete can veren böyle bir duygudur.”⁴¹

Gellner’in insanlık tarihindeki odaklandığı kırılma noktası sanayi öncesinden sanayi toplumuna geçiştir. Bu geçişin insanlık durumunu kökünden değiştirdiğini; fakat bizi gerekli entelektüel araçlarla donatan akıl ve bilimin ortaya çıkışı, bu değişime eşlik ettiğinden, söz konusu geçişin anlaşılabilir kadar özgül olduğunu ileri sürmüştür. Gellner uluslar ve ulusçuluğun doğal olmadığını çünkü bunların insanlık durumunun kalıcı özellikleri olmadığını, sanayileşme ile ortaya çıktığını belirtmiştir.

³⁸ Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, s.15.

³⁹ Thomas Hylland Eriksen, **Etnisite ve Milliyetçilik**, (çev.) Ekin Uşaklı, İstanbul: Sosyal Bilim 172/8, 2002, s.152.

⁴⁰ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, (çev.) Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, 2006, s.71.

⁴¹ a.g.e., s.35.

Gellner "*Uluslar ve Ulusçuluk*" adlı eserinde milliyetçilik hakkındaki düşüncelerine şu ifadeleri eklemiştir:

"Ulusçuluk yani insan gruplarının büyük, merkezi eğitim almış, kültürel açıdan türdeş birimler olarak örgütlenmesi de bu olasılıklardan biri hatta nadir sayılabilecek bir tanesidir. Ulusçuluğun gerçek açıklaması için geçerli olan, özgür kökenlerin tanımlanmasıdır. Ulusçuluğu ancak bu özgül kökenler açıklayabilir. Böylece özgül nedenler ortak evrensel bir temel üzerine oturtulmuş olacaktır.

Ulusçuluğun sanayi toplumunun kendine özgü yapısal gereksinimlerine dayanan kökenleri gerçekten çok derindir. Bu akım ne ideolojik bir sapmanın ne de duygusal bir aşırılığın ürünüdür. Her ne kadar ulusçuluğun aktörleri, genelde hemen hemen istisnasız bir biçimde, eylemlerinin ne anlama geldiğini kavrayamasalar da ulusçuluk hareketi siyasal yönetimle kültür arasındaki ilişkinin oldukça kaçınılmaz bir biçimde köklü bir uyarlanışının dışı vurmuş bir görüntüsüdür."⁴²

XIX. yüzyılın sonunda Avrupa'nın büyük kara imparatorlukları baştan sona karışmış, farklı toprakların, farklı dilsel ve idari sistemler sahip olduğu evliliklerin sonucu olmuştur. Devletler çoğu zaman mülklerini meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ancak bunu yapmakta geç kalmışlardır. Milletler kendilerini koruyabilmiş, çünkü kendi dillerini sistemli hale getirebilmiş ve kendi eğitim sistemlerini kurabilmişlerdir. İşte bu klasik milli uyanıştır. Aşağıdan gelen bir harekettir, bu hareketin bir unsuru olan kültürel farklılıkla birleşmiş toplumsal eşitsizliğin ayrılığı teşvik edeceği gerçeği, Gellner'in milliyetçilik kuramının merkezinde yer almıştır.⁴³

Gellner, siyasi alanda millet olgusunu sanayi toplumunun varlığına dayandırmaktadır. Milliyetçi ideolojini ileri sürdüğü tezlerle millet olgusunun anlaşılamayacağını, çünkü milliyetçiler milletin olmadığı yerde onu icat edemeyeceklerini belirtmektedir. Milliyetçilik ona göre milletleşme öncesi dönemin kültürel ve tarihi mirasından bir takım seçimler yaparak milletleri icat etmektedir. Özellikle sanayi toplumunun getirdiği iş bölümü ve ekonomik ilişkilerinin zorunlu hale getirdiği devletleşme safhası milletlerin doğuşuna neden olmaktadır. Gellner milletlerin

⁴² Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, s.113.

⁴³ John A. Hall, "Milletleri Türdeşleştirmenin Koşulları", (Ed.) Umut Özkırımlı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik** içinde (15-34), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2008, s.23.

sonradan kurulan sosyal gerçeklikler olduğunu kabul etmektedir. Milletleri oluşturanların ise milliyetçi elitler olduğunu savunmaktadır.⁴⁴

Gellner, milliyetçiliğin doğrudan doğruya sınıf çatışmalarının sonucunda doğan bir ideoloji olarak görülemeyeceğini, devletin yönetsel yeteneklerinin gelişmesi ve kapitalist üretim biçiminin dünyaya yayılmasının sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Gellner, sermaye birikim süreçleri hızlandıkça uluslararası sistemin temellerinin sınıfsal farklılıklar tarafından belirlenmediğini, aksine sistemin sınırlarının yerleşik kültürler, dinler ve diller tarafından belirlenen milliyetçiliklerle çizdiğini belirtmektedir.⁴⁵

Gellner milliyetçiliği, gelişmiş ülkelerin ürettiği eşitsizliğe karşı çıkışın ve aidiyetin bir anlatım aracı olarak açıklamaktadır. Bu eşitsizlik az gelişmiş ülkeleri kültürel ve ekonomik sefalet sonucunda ayrımcılık ve suça iterek önyargıları güçlendirmektedir. Buda karşılıklı bir biçimde milliyetçiliği körüklemektedir. Ayrıca sanayileşme sadece evrensel ve soyut bir tarzda gelişmekle kalmayıp bir Japon bir Alman sanayisi olarak milli bağlamlara da yerleşmektedir.⁴⁶

Gellner milliyetçilik ve endüstriyel toplum arasındaki ilişkiyi şu şekilde anlatmaktadır:

“Endüstrileşme öncesinin milliyetçi olmayan toplumlarından, endüstriyel dönemin, milliyetçi toplumlarına geçişin senaryosu, ilkinde çoğu birbiriyle çakışan büyük bir kültürel farklar zenginliği, bir bütün olarak politik sarsıntılara yol açmaz. Tam tersine var olan toplumsal ve politik yapıyı sigortalar ve destekler. Buna karşılık, endüstriyel üretimin şartları altında standartlaşan üretici faaliyetler, içsel olarak homojen olan v dışarıya ile farklılaşan politik birimleri ortaya çıkarır, bu birimler hem politik hem de kültürel dir. Politik birim kültürün koruyucusudur, kültür de devletin meşruluğunu ve sembollerini sağlar. İngiliz monarşisi, kendini resmi olarak bir inancın koruyucusu olarak tanımlasa da, gerçekte modern İngiliz devleti bir doktrin değil, bir kültür korur.”⁴⁷

Milliyetçilik ile ilgili görüşlerini dile getiren Benedict Anderson ulusu şu biçimde tanımlamaktadır: “Hayali bir siyasi sürekliliktir ve özünde hem sınırlı hem de

⁴⁴ Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.71.

⁴⁵ Boztemur, s.162.

⁴⁶ Yıldırım, s.186.

⁴⁷ Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, (çev.) Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soy, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s.70.

sınırsızdır”. “Hayali” derken, icat edilmiş kast etmemektedir. Daha çok kendilerini bir milletin üyeleri olarak tanımlayan insanların hiçbir zaman yurttaşlarını tanımadıklarını, onlarla karşılaşmadıklarını ya da onlara dair bir şey duymadıklarını kast etmektedir. Anderson milleti hayali bir topluluk olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu topluluğun hayali olmasının nedeni en küçük milletin bile üyelerinin, diğer üyelerin bir çoğunu tanımadığı halde ortak bir bütünlük imajı çizmeleridir.⁴⁸

Anderson hayali topluluğun ne olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Milletin sınırlı olduğu düşünülür. Çünkü onların en büyüğünün bile bir sorunu vardır. Hiçbir millet kendini bütün insanoğlu ile aynı sınırlara sahip olarak tasavvur edemez. En mesahi milliyetçilik bir ırkın tüm mensuplarının, kendi milletlerine katacağı günü düşlemezler. Milletten kendini yöneten olduğu düşünülür, çünkü bu kavram Aydınlanma ve Devrimlerin, ilahitakdiri hiyerarşik hanedanlığın meşruiyetini yok ettiği bir çağda ortaya çıkmıştır. Milletlerin hayali özgür olmaktadır ve bu özgürlüklerin simgesi kendi kendini yönettikleri devlettir. Son olarak milletin bir topluluk olduğu düşünülür, çünkü her birinde var olan eşitsizlik ve sömürmeye aldırma, bir millette her zaman derin ve ufki bir yoldaşlık olduğu tasavvur edilir.”⁴⁹

Anderson’un kendisi için belirlediği ilk hedef, “milliyetçiliğin anomalisi” olarak tanımladığı şeye bir açıklama getirmek olmuştur. Özellikle, Anderson sosyalist devletlerin karakterlerinde milliyetçiliğe çelişmesini kaydetmektedir. “Gerçeklik oldukça sade” diye yazar, uzun süredir tahmin edildiği gibi milliyetçilik çağının sonu pek de gelmemiştir. Gerçekten de, ulussuzluk bugünün siyasi hayatının evrensel olarak en meşru değerini oluşturmaktadır.⁵⁰

Anderson’un çıkış noktası, milliyetin ve milliyetçiliğin özel bir kültürel yapım olduğu düşüncesidir. Ona göre herkesin kabul edebileceği bir millet ve milliyetçilik tanımının yapılamamasının nedeni milliyetçiliğin bir ideoloji olarak algılanmasıdır. Oysa milliyetçiliği liberalizm ve faşizm yerine, din, akrabalık gibi olgularla düşünmek işi kolaylaştıracak bir yoldur.

⁴⁸ Aylin Ünverdi Noi, **Avrupa’da Yükselen Milliyetçilik**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.24.

⁴⁹ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, (çev.) İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 2004, s.6.

⁵⁰ Eriksen, s.153.

Bu gözlemden hareketle Anderson kendi tanımını şu şekilde yapmaktadır: “Millet hem sınırlı hem de egemen olacak şekilde hayal edilmiş bir topluluktur.” Hayal edilmiştir çünkü en küçük milletin üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla karşılaşmayacaktır. Sınırlıdır, çünkü en büyük milletin bile belirli, ötesinde başka milletlerin yaşadığı sınırlar vardır. Egemendir, çünkü kavram Aydınlanma felsefesinin, Tanrı’dan alınan hanedanların meşruiyetini yerle bir ettiği bir çağda doğmuştur. Ve son olarak bir topluluk olarak hayal edilmiştir, çünkü içerdiği eşitsizlik ve sömürü ne boyutta olursa olsun, millet derin bir yoldaşlık ve kardeşlik olarak algılanmıştır. İnsanların her türlü fedakarlıkta bulunmalarını sağlayan bu kardeşlik duygusu olmuştur.⁵¹

Anderson milliyetçiliğin (diğer etnik ideolojileri gibi) faşizm ve liberalizm yerine, akrabalık ve din ile bir arada sınıflandırılması gerektiğini ileri sürmektedir. Halk topluluğu tarafından tehdit edilen cemaatin kökenler ve kültürel süreklilik kaygısı üzerinden hayatta kalabileceğini iddia eden bir ideolojidir.

Vico’nun çıkış noktasını din oluşturmuştur. Yani milliyetçiliği ise din temellidir. Vico’ya göre hiçbir ulus ataizm üzerine kurulamaz. Bütün uluslar arasında sivil ya da medeni dünya din ile başlamıştır. İlk kurumlar kahinlik ve kehanetle ilgili kurumlardır. Bu kurumlar tanrının dilini anladıklarına inana kurumlardır. Ateistlerin ulus kurmaları mümkün değildir ve ona göre dünyada böyle bir ulus hiç görülmemiştir. Çünkü insana doğuştan gelen, kutsallık değeri vardır, değerlerim yeri dindir. Bunlar temelde dinsel kanunlar olmakla birlikte bir ulusun varlığını meydana getiren ortak değerlerin doğmasına yol açmışlardır.⁵²

Antonie Roger, milliyetçiliği yapısal evrimlerin ürünü olarak görmenin, milliyetçiliğin doğuşunda bir kişinin ya da belli bir grubun başı çekeceğini ya da yön verebileceğini kabul etmemek olduğunu söylemektedir. Yazara göre milliyetçiliğin şiddeti toplumsal değişim ırmağının karşısındaki yapılarla ilintilidir. Bazı toplumlarda kanallar ve yayma havzaları kurulmakta, diğer toplumlarda endüstriyel evreye geçiş sel baskını etkisi yapmaktadır. İlk durumda daha endüstriyelleşme süreci başlamadan

⁵¹ Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, s.181.

⁵² Akkaş, s.124.

büyük ilişki kümeleri oluşturulmaktadır. Bireyler burada düzenli biçimde yan yana gelmektedir. Aynı büyük toplumsal kurumlara itaat etmektedirler. Bundan sonra topluluk bütün olarak tarım toplumunun ikinci bütünleşme evresini geçmiştir. Endüstriyel vereye geçiş yumuşak ve ılımlı bir tarzda gerçekleşmiştir. Tarım toplumunun içine girdiği bütünleşme hareketi endüstri toplumunda da aynen devam etmiştir.⁵³

Siyasi ve milli birimin birbirleri ile uyumlu olması gerektiğini savunan bir siyasal öğretisi şeklindeki milliyetçilik tanımlamasını yapan John A. Hall milliyetçiliğin türdeşleşme olduğunu savunmaktadır. Doğal olarak jeopolitik gerçeklikler bu idealin çok uzağındadır; milliyetçiliğin tarihi de milliyet ile siyaset arasında bu mükemmel uyumu yaratmaya yönelik bitimsiz bir çaba olmuştur. Millileşen devletlerin stratejileri gönüllü asimilasyondan, etnik temizlik, nüfus transferi ve soykırıma değişik biçimler almıştır.

Hall'a göre, milli türdeşleşmenin zirve noktasına, XIX. yüzyılın sonundan itibaren daha şiddetli yöntemlerin benimsenmesi ile Avrupa'da ulaşılmıştır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Birincisi milliyetler sorunudur. 1066 yılından bu yana merkezi bir siyasal yapıya sahip olan İngiltere örneğinde olduğu gibi uzun bir zaman dilimi içinde olduğu zaman birleşme daha gönüllü ve yumuşak olmuştur. Ancak XIX. Yüzyıldaki Avrupalı büyük kara imparatorlukları, Osmanlılar, Habsburglar o kadar şanslı olmamıştır. Onlar geç kalmışlardır ve sahip olduklarını meşrulaştırmaya giriştiklerinde artık dillerini kurallı hale getirmiş ve kendi eğitim sistemlerini kurmuş olan milliyetler ile yüz yüze gelmişlerdir. Diğer neden ise jeopolitik özerklik ihtiyacıdır. Bu ise ülke topraklarını arttırmayı gerektiriyordu, nitekim milliyetçilik ile emperyalizm arasındaki bağ da buradan gelmektedir. Tüm bu etmenler birleşerek milliyetçiliği saldırgan ve yayılmacı yapmıştır. Günümüzde ise Avrupa'nın güvenlik ikilemi çözülmüştür. Milliyetçilik ile emperyalizm arasındaki bağ kopmuştur.⁵⁴

Modernizmin ünlü Fransız entelektüeli Renan, milliyetçiliğin ilhamını oluşturan milleti ve buna bağlı olarak milliyetçiliği şöyle tanımlamıştır: "Millet bir

⁵³ Roger, s.45.

⁵⁴ Özkırımlı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, s.5.

ruhtur, bir ruhsal prensip. Hakikatte sadece iki şey, bu ruhu ruhsallığı oluşturur. Birisi geçmiş, diğeri şimdi... kahraman bir geçmiş, akıllı adamlar, şeref. İşte bunlar milliyetçi düşüncenin temelleridir.” Geçekten de milliyetçiliğin bütün türlerinde bir milletin geçmiş ve şimdiki varlığını yücelten bir ruhsallığın kurgusu bulunmaktadır.⁵⁵

Marx ve Hobsbawm için milliyetçilik tarihsel olarak, siyasal bağımsızlığın yanı sıra ekonomik olarak da kendi ayakları üzerinde durmayı sağlayacak bir nüfus ve toprak parçasına sahip olmasından dolayı modern bir kapitalist ekonomiye ev sahipliği yapabilecek bir millet öngörmüştür. Böylelikle millet, ticaret ve yatırımlar, emek ve meta üretimi için geniş bir toprak parçasına yayılmış bir pazar sağlamıştır. Söz konusu toprak parçası kendi doğal kaynaklarına sahip olmadığı durumda bile dünyanın az gelişmiş bölgeleri için metalar imal etme becerisine sahip bir nüfusu bünyesinde barındırabilmiştir. Böyle bir ekonomik kriter küçük milletleri kendi kendine yeterli siyasal birimler olarak ele almıştır. Aslında onları kapitalist ilerleme yolunda başa bela dikenler olarak görmüştür.

Hobsbawm, milleti ve milliyetçiliği bütünü ile modern toplumsal şartların bir ürünü olarak ele almaktadır. Dönemin siyasi yapıları olan ulus devletler ve üretim tarzı olan sanayileşme belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Hobsbawm'ın çözümlenmeleri, milliyetçiliğin kökü ekonomik yapılarda bulunan bir tahakküm ilişkisinden pay aldığı fikrine dayandırılabilir. Bu yöntem Gellner'in kuramıyla kimi yakınlaştırmalara izin vermektedir: milliyetçilik modernitenin doğurduğu derin maddi dönüşümlerin ürünü olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak milliyetçilikte bir aktörler stratejisi gören çözümlenmelerden uzakta durmaktadır.⁵⁶

Batılı liberal ve Marxist entelektüellerin milliyetçilik teorileri, temelde aydınlanmanın ilerlemeci geleneğine dayanmaktadır. Bu geleneğe göre milliyetçilik, modern sanayi toplumlarıyla beraber ortaya çıkmış ve zamanla aşılabilir bir evredir. Milliyetçilik modernliğin istenmeyen bir istisnalığı gibi algılanmaktadır. Bu yaklaşım

⁵⁵ Yıldırım, s.184.

⁵⁶ Roger, s. 78.

Sovyetlerin çökmesi sonucu ve Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber toplumsal-politik gerçeklik karşısındaki teorik meşruiyetini kaybetmiştir.⁵⁷

Gellner "*Milliyetçiliğe Bakmak*" adlı eserinde Marksizm ve sınıf çatışması ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"Sınıf çatışmasının daimi varlığı savının asıl keskin yüzü, toplumsal konumların farklılaşmış ve bazılarının diğerlerinden daha avantajlı olduğu şeklindeki aşikar gerçeği yinemesinden değil, konumlar sisteminin istikrarsız ve değişime mahkum olduğu artı insan türünün böyle bir sistem olmaksızın da yaşamasının mümkün hatta kaçınılmaz olduğu yönündeki önemsiz olmayan kavrayışındadır. Marksizmin en önemli iddiası, insanların çok farklı toplumsal rollere sahip oldukları değil, bu sabit ve eşit olmayan konumları işgal edenlerin, bunu bilseler de bilmeseler de, birbirleriyle çatışmada olduklarını söyleyen alışılmadık iddiasıdır. Tabakalaşmanın olumsal doğası, onu üretici güçlerin durumuyla ilişkilendiren bir sosyoloji teorisiyle ve üretici güçlerin belli bir gelişme seviyesinde, tabakalaşmanın ne gerekli ne de mümkün olacağı iddiasıyla vurgulanır. Sınıf çatışmasının yatıştırılmaz doğası savı, Marksizmin doğduğu yıllarda etkin biçimde yaygın olan iki uyum doktrininin de bir reddiyesini de içerir. Piyasanın gizli elinin herkesin yararına işlediği yolundaki liberal doktrin ve toplumu oluşturan bütün grupların çıkarına uygun şekilde dengeyi sağlayan, huzuru koruyucu bir devlet anlayışı öneren muhafazakar doktrin."⁵⁸

Nairin'in geliştirdiği milliyetçilik kuramının hareket noktası; milliyetçiliğin Marksizmin tarihsel başarısızlığının olduğunu düşünmesinden gelmektedir. Milliyetçiliğin Marksist bakış açısı ile anlatılabilecek bir olgu olduğunu savunmaktadır. Marksist kuramın ilk yapması gereken milliyetçiliği olumlu ve olumsuz bir bütün olarak almak ve inceleyeceği çerçeveyi belirlemektir.

Nairin burada hem maddeci hem de idealist felsefesinin paylaştığı, milletleri ve milliyetçiliği toplumların gelişim sürecinde zorunlu bir aşama olarak gören görüşü eleştirmektedir. Ona göre milliyetçiliğin kökenleri toplumların iç dinamiklerinde değil, dünyanın genel tarihsel sürecinde aranmalıdır. Buradan anlaşılacağı gibi milliyetçiliği açıklayacak kuramsal yaklaşımda dünya tarihi temel alınmalıdır. Buna göre milliyetçilik Fransız ve Sanayi devrimlerinden bugüne uzanan dönemlerde dünyaya egemen olan siyasi ekonomi modelinin bazı nitelikleri tarafından belirlenmektedir. Fakat

⁵⁷ Yıldırım, s.187.

⁵⁸ Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, s.23.

milliyetçiliğin kökenleri doğrudan dünya ekonomisinin gelişmesinde de yatmamaktadır. Milliyetçiliği doğuran kapitalist ekonominin XVIII. yüzyıldan bu yana eşit olmayan, dengesiz gelişimi olduğunu savunmaktadır. Nairn'e göre kapitalizmin dünyayı hızla etkisi altına almasının tarihsel toplumsal bir bedeli milliyetçilik olmuştur. Böylelikle Üçüncü Dünya ülkelerinin verdiği mücadeleler tarihsel gelişim süreci içerisinde bir çerçeveye oturtulabilmektedir. Milliyetçilik bu sürecin itici bir gücü olarak algılanabilmektedir.⁵⁹

Hobsbawn, Gellner'in milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Buna göre milliyetçilik siyasi ve milli birimlerin birbirleri ile uyumlu olması gerektiğini savunan ilkedir. Bu aşamada milleti temsil eden siyasi birliğe borçlu olunan ödevlerin kamu ile ilgili diğer ödevlerden daha önce geldiğini eklemektedir. Modern milliyetçiliği daha önceki etnik bağlılıklarından ayıran da bu olmuştur. Hobsbawn milletlerin belirli tarihsel açıdan fazla uzak olmayan bir döneme ait olduğunu öne sürmektedir. Milletlerden ancak toprağa bağlı devletler ortaya çıktıktan sonra söz edilebilmektedir. Milliyetçilik önceden var olan kültürleri almakta ve onları millete dönüştürmektedir. Kısacası milliyetçilik milletlerden önce gelmektedir.⁶⁰

Hobsbawn, milletlerden ancak “toprağa bağlı (teritoryal) devletler” ortaya çıktıktan sonra söz edilebildiğine işaret ederek, devlet ve milletin birbirinden bağımsız olarak ele alınamayacağını vurgular ve şöyle devam eder:

“Ben milliyetçilik terimini, Gellner'in tanımladığı gibi, yani esasen politik birim ile milli birimin uyumluluğunu öngören bir ilke olması anlamında kullanıyorum... Milleti ne asli ne de değişmez bir toplumsal birim olarak görüyorum. Millet yalnızca özgül ve tarihsel bakımdan yakın bir döneme aittir. Millet ancak belli bir modern teritoryal devletle, milli devletle ilişkilendirildiği kadarıyla bir toplumsal birimdir; bununla ilişkilendirilmedikçe milleti ve milliyeti tartışmanın hiçbir yararı yoktur.”⁶¹

Dolayısıyla, milliyetçilik milletlerden önce gelmektedir. Hobsbawn'ın ifadesiyle, “Milletler, devletler ve milliyetçiliği yaratmaz, gerçekte yaşanan tam tersidir.” Yani, milliyetçilikler milleti yaratmaktadır. Bundan dolayı, millet, icat edilmiş

⁵⁹ Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, s. 110-112.

⁶⁰ a.g.e., s. 149-151.

⁶¹ Hobsbawn, s.31-33.

bir gelenek olarak, ne asli ne de değişmez bir toplumsal birimdir ve milletleri verili, doğal ve değişmez kategoriler olarak nitelendirmek imkansızdır. “Milli kimliğin tarihten de eski olacak kadar doğal ve temel olduğu yönündeki varsayım yaygın kabul görmektedir ancak modern milletin ve onunla bağlantılı olan her şeyin temel karakteristiği modernliğidir.” Diğer taraftan Hobsbawm, milletlerin her ne kadar özünde tepeden oluşturulmuş olduğu ifade edilse de, aşağıdan bir bakışla, yani sıradan insanların umutları, ihtiyaçları, özlemleri ve çıkarları temelinde analiz edilmedikçe anlaşılamayacağını vurgulayarak milliyetçilik çalışmalarında ihmal edilmemesi gereken çok önemli bir noktaya işaret etmiştir.⁶²

Hobsbawm, modern millet kavramının tarihsel açıdan yeniliğini dikkate alarak milletin anlamının en iyi yolunun Devrim Çağı’nda ve özellikle milliyet ilkesi altında 1930’lardan itibaren, politik ve toplumsal söylemlerde bu kavramın kullanılmaya başlandığını belirtmektedir. Hobsbawm millet=devlet=halk denkleminde milleti belirli bir toprak parçasına bağlamıştır. Çünkü devletin yapısı ve tanımı belirli bir toprak parçası ile ilgilidir. Ayrıca böyle çok sayıda milli devletin oluşması, halkın kendi kaderini tayin etmesi ilkesinin kaçınılmaz sonuçlarından birini oluşturmuştur. 1795 tarihini taşıyan Fransız Haklar Bildirgesi şöyle demiştir: “Kendisini oluşturan bireylerin sayısı ve üzerinde yaşadığı toprağın büyüklüğüne kadar olursa olsun, her halk bağımsız ve egemendir. Bu egemenlik başkasına devredilemez.” Bu ifade halkın neyin oluşturduğu konusunda pek açıklık getirmemiştir. Özel olarak bir yanda belirli bir toprak parçasındaki bir devletin yurttaşları ile öbür yanda bir milletin etnik, dilsel ya da diğer temellerle veya grup üyeliğinin kolektif biçimde tanınmasını sağlayan başka karakteristik özelliklerle tanımlanması arasında bir bağ bulunmamaktadır.⁶³

Hobsbawm milletleri ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik olarak görmektedir. Bu süreçte araştırılması gereken nokta da icat edilmiş gelenekler olmuştur. İcat edilmiş gelenekler, törensel ya da sembolik bir nitelik taşıyan kabul edilmiş kuralları olan alışkanlık ve uygulamalardır. Hobsbawm’a göre milli bilinç icat edilmiş geleneklerin en somut örneği olmuştur.

⁶² Gökalp, s.283.

⁶³ Hobsbawm, s.36.

Hobsbawn milliyetçiliği dönemler halinde ele almıştır. Fransız Devrimi'nden 1918 yılına kadar olan dönem, milliyetçiliğin doğuşu ve şekillendiği dönemdir. Milliyetçiliğin ikinci dönemi olan 1918-1950 yılları arası milliyetçilik doruk noktasına ulaşmıştır. 1930'lu yıllarda ortaya çıkan ve 1930'lu yıllardan sonra da öne çıkan milli kurtuluş söylemi daha çok solun önderliğinde gelişen bir söylem olmuştur. Aşırı sağ söylem faşizm ile özdeşleştiği için gözden düşmüştür. Hobsbawn XX. yüzyılın sonlarında görülen milliyetçi hareketlerin genellikle bölücülük taşıdığını ve bunların modern siyasi örgütlenme biçimlerinin reddi anlamına geldiğini öne sürmektedir. Buna örnek olarak küçük burjuva milliyetçiliği olarak adlandırdığı Quebec milliyetçiliğidir. Hobsbawn bu dönemin diğer dönemlerden farklı olduğunu, milliyetçiliğin tarihsel açıdan eskisi kadar önemli olmadığını iddia etmiştir.⁶⁴

Milliyetçi dinamiklerin doğuşu ve yapılanması John Breulliy'e göre modern devletin ortaya çıkışının uyandırdığı çatışmaların olduğu noktadır. Bu çatışmaların hepsi tek bir kıvılcımın ürünüdür. Modern devlet kendisinden önce gelen kuramsal formlardan farklı olarak, siyasal iktidarın hakiki bir taşıyıcısıdır. Bundan böyle siyasal mekanı kendine göre, yapılandırmak isteyen devleti kontrol etmelidir. Milliyetçilik siyasal seçkinlerin bu kontrolü elde etmek için kullandıkları silah olmaktadır. Yani, devleti şimdi elinde tutanlara muhalefet etmenin araçlarından biridir. Milliyetçi bir hareket yürürlükteki düzene meydan okumak ve alternatif bir düzen savunmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Milliyetçilik, en iyi modern devlete ve modern devlet sistemine en yakın siyasal davranış tipi olarak görüldüğünde çözümlenmektedir.⁶⁵

Craig Calhoun, "Milliyetçilik" adlı eserinde milliyetçiliğin üç boyutundan bahsetmiştir. Birincisi, bir söylem olarak milliyetçilik. Yani, dünyanın her yerinde insanları, özlemlerini ulus ve ulusal kimlik bağlamında düşünmeye ve o çerçeve içine yerleştirmeye götüren kültürel anlayışın üretimi ile belli ortam ve geleneklerdeki belli milliyetçi dil ve düşünce türlerinin üretimidir. İkincisi, bir proje olarak milliyetçilik. Yani, insanların ulus olarak algıladıkları toplulukların çıkarlarını, bir birleşim ya da tarihsel gelişme içinde, ya genellikle var olan bir devlete daha fazla katılarak ya da ulusal özerklik bağımsızlık ve kendi kaderini tayin veya belirli toprak parçalarını

⁶⁴ Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, s. 151.

⁶⁵ Roger, s. 129.

birleştirme yoluyla ilerletmeye çalıştıkları, toplumsal hareketler ve devlet politikalarıdır. Üçüncüsü, bir değerlendirme biçimi olarak milliyetçilik. Yani, bir ulusun üstünlüğünü savunan siyasi ve kültürel ideolojiler, bunlar genellikle akımlarla ve devlet politikaları ile özdeşleştirilmektedir.⁶⁶

Edward Carr milliyetçiliği üç döneme ayırmıştır. Dördüncü bir dönem için ise muallakta kalmıştır. Birinci dönem milliyetçiliği; Orta Çağ'ın imparatorluk ve kilise birliğinin dağılışı ile ulusal devlet ve ulusal kilise düzenin kurulması ile başladığını varsaymaktadır. Bu dönemin esas karakteristiği, ulusun hükümdarın kişiliğinde somutlaşması olmuştur. Napoleon Savaşlarının kargaşasından doğan ve 1914'te biten ikinci dönem, milliyetçilik ile enternasyonalizm güçlerini hassas bir biçimde dengelemiştir. XIX. yüzyılda biçimlenmeye başladığı şekli ile modern milliyetçiliğin kurucusu, ulusun tek bir hükümdarın kişiliğinde ya da yönetici sınıfta somutlanmasını reddeden, ulus ile halkı cesaret ile özdeşleştiren Rousseau olmuştur. Bu özdeşleştirme, Fransız ve Amerikan devrimlerinin her ikisinin de temel bir ilkesi olmuştur.⁶⁷

XIX. yüzyıl milliyetçiliğinin, 1870'li yıllara kadar, içinde faaliyet gösterdiği liberal demokrasi çerçevesinin, XVIII. yüzyıl standartlarından farklı da olsa, bir uluslararası dayanışma ölçütünü desteklemekte daha az etkili olmayan evrensel geçerlilikte bazı ortak standartlara sahip olmasıdır. XIX. Yüzyıl milliyetçiliğinin taşıyıcıları olan yönetici orta sınıflar, yüzyılın ortaları boyunca aşağıdan gelecek ani bir devrim duydukları güçlü korkuyu akıllarından çıkartamamışlardır. Carr'ın ikinci dönemi egemen devletlerin yaşamını sürdürdüğü ancak bir bakıma içeriklerinin değiştiği dönemdir. Devletler artık sadece kendilerini yönetenlerden oluşmaktadır. Milletın tanımı içine neyin ne kadar dahil edileceği hala tartışmalı ve belirsiz durumdadır. Ancak açık şekilde tanımın içeriği genişlemiştir. Bu gelişme bütün nüfusu kucaklayan tam bir genişlemenin tohumlarını taşımıştır. Bundan sonra Carr milliyetçilik ile sosyalizm arasında XX. yüzyıldaki ittifaka ışık tutmaya çalışmıştır.

Üçüncü dönem milliyetçilik yeni bir siyasal ve ekonomik ortamda işlemeye başlamıştır. Bu yeni görünüme yeni, toplumsal katmanların ulusun fiili üyeliğine

⁶⁶ Calhoun, s. 8.

⁶⁷ Edward Hallett Carr, **Milliyetçilik ve Sonrası**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 13-19.

getirilmesi, ekonomik güç ile siyasal gücün yeniden birleşmesi ve ulusların sayısındaki artış neden olmuştur.⁶⁸

Umut Özkırmıllı milliyetçi söylemi dört farklı şekilde ele almıştır: Birincisi, milliyetçilik söylemi dünyayı biz ve onlar şeklinde bölmektedir. Milliyetçiliğin biz muhabbeti iki tarafa da türdeş ve sabit bir kimlik atfeden söylemler ailesinin bir üyesidir. Başka söylemlerden dışlayıcılığı ya da dünyayı dostlar ve düşmanlar şeklinde algılama eğilim ile ayırt edilmektedir. İkincisi, milliyetçilik söylemi hegemonya kurucudur. Diğer söylemler gibi milliyetçi söylemde güç ve tahakküme dairdir. Aktörler arasında hiyerarşiler üretmekte ve bunları meşrulaştırmaktadır. Böylelikle belirli millet oluşumlarına ruhsat vermektedir. Bu arada millet içindeki kırılmaları, bölünmeleri, görüş ayrılıklarını gizlemektedir. Kısacası milliyetçi söylemi anlamak için başka hangi olası topluluk biçimlerinin reddedildiğini, sınırları dışında bırakıldığını sormak gerekmektedir. Üçüncüsü, milliyetçilik söylemi kendisini doğallaştırmaktadır. Milli değerler artık toplumsal değerler olarak görülmez, doğanın hakikatleri gibi görülmektedir. Dördüncüsü, milliyetçilik söylemi kurumlar aracılığı ile işlemektedir. Milliyetçilik söylemi yoktan var olmamakta, toplumsal bir boşluk içinde oluşmamaktadır. Bir sürü kurum tarafından üretilmekte ve dayatılmaktadır. Milli kimliğin öğretilmesi ve sosyalleştirme yolu ile içselleştirilmesi gerekmektedir.⁶⁹

Bir millet, tarihi, bir toprağı, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlanmaktadır. İşlevsel bir geçerliliğe sahip bu tanım, milli kimliğin ne denli karmaşık ve soyut bir doğada olduğunu göstermektedir. Milli kimlik temelde çok boyutludur. Şu ya da bu milliyetçi hizip tarafından bile asla tek bir unsura indirgenemeyeceğı gibi bir halkın bünyesine yüzeysel yollardan kolay ve hızlı bir şekilde zikredilebilmesi de mümkün değildir. Milli kimlik ve millet, birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, ekonomik ve yasal siyasi pek çok unsurdan oluşan karmaşık yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramsal olarak millet, her özgül durumda değişik oranlarda biri sivil ve teritoryal öteki etnik ve jeneolojik olan iki boyutu birbiri ile harmanlamıştır. Milli kimliğin modern yaşam ve siyasada böylesine esnek ve daimi bir

⁶⁸ Carr, s.23-31.

⁶⁹ Özkırmıllı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar**, s.30-31.

güç haline getiren ve kendi özelliğini yitirmeksizin diğer güçlü ideoloji ve hareketlerle etkili birleşimlere girmesini sağlayan tam da bu çok boyutluluğudur.⁷⁰

Milli kimlik, birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal-siyasal pek çok unsurdan oluşan karmaşık bir yapıdır. Kendi devletlerinde ifadesini bulsun ya da bulmasın, kolektif olarak paylaşılan anılar, mitler ve geleneklerin bir araya getirdiği bireyler arasındaki dayanışma bağına gösteren bu kavram, devletin tamamen yasal ve bürokratik nitelikli bağlarından tümüyle farklıdır.

David Miller, “*Milliyetçilik Üzerine*” adlı eserinde milli kimlin temel belirleyicilerini beşli bir kavramsallaştırma ile ifade etmiştir:

“İlk olarak ortak özelliklerini paylaştıklarına inanan insanların vatandaşlık bilincine erdikleri, bir arada yaşama arzusunu paylaştıkları ve ortak bir inanç noktasında birbirlerine bağlandıkları bir yapıya tekabül eder. Bu yüzdendir ki, dışarıdan bakan bir gözlemcinin ırk ve dil gibi özellikleri gözeterek ulusları tanımlamaya çalışması ciddi bir hata olacaktır.

İkinci olarak, milliyet, yalnız tarihi sürekliliğe vücut veren değil, aynı zamanda ortak bir geleceğe de uzanan, üyelerinin karşılıklı dayanışma pratikleri ve sadakatle bağlı buldukları ahlaki bir kimliği ifade eder.

Üçüncü olarak, milli iradeyi ifade eden kararlar, kazanılmış milli zaferler ve başarılarla da şekillenen milli kimlik diğer pasif kimliklerin aksine sürekli olarak paylaşılan, faal bir kimliktir.

Milli kimliğin dördüncü ayırt edici özelliği, ulus ve devlet arasındaki bağlantıyı mümkün kılan, milli bir topluluğun aynı zamanda siyasi bir topluluk da olmasını gerektiren, bir vatana sahip olma ve ona bağlı kalma zorunluluğudur.

Son olarak, milli kimlik, kolektif aidiyet duygusu ile paylaşılan bir milli karakter ya da ortak kamu kültürünü gerektirir.”⁷¹

Kolektif kimliğin inşasına belki de en önemli çağdaş örnek olan ulus fikri sadece kolektif kimliğin değil aynı zamanda bireysel kimliği oluşturmanın modern biçimlerine derinden gömülüdür. Aslında, ulusal kimlik, kolektif kimliğin diğer biçimlerine ait unsurları bünyesinde toplamaktadır. İdeoloji olarak milliyetçiliğin diğer ideolojilerle girdiği bukalemun benzeri permütasyonların açıklaması bu noktada

⁷⁰ Smith, *Milli Kimlik*, s.33.

⁷¹ Şen, s.95.

aranmalıdır. Ulusal bir kimlik temelde çok boyutludur. Bundan dolayı milli kimliğin toplumsal varlığı oluşturan diğer kimlikleri dışladığını ya da daima onlardan üstün olduğunu varsayılmamaktadır. Kaldı ki, milli kimlik, onlardan üstün olduğunun hissedildiği zamanlarda bile diğer kimliklerle hep birleşiktir.⁷² Diğer taraftan, milli kimlik ile milli kimliğin içerdiği unsurların zamanla ve hatta oldukça kısa dönemlerde bile değişime uğrayabileceği ihmal edilmemelidir.

Günümüz ulus-devletlerinin büyük çoğunluğu aslında çok etnili (etnik topluluk) olmakla birlikte; birçoğu egemen bir etni etrafında oluşmuşlardır. Devlet sınırları ile millet sınırlarının çakışması ve devletin toplam nüfusunun tek bir etnik kültürü paylaşıyor olması olguları göz önüne alındığında bugün mevcut devletlerin çok azının gerçek anlamda “ulus-devlet” olma iddiasında bulunabileceği açıktır.⁷³ Birkaç ulus-devletin (İzlanda, Portekiz, Norveç vb) dışında hemen hemen tüm ulus devletler etnik olarak hetorejen bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, “ulus,” karmaşık toplumsal süreçleri ve toplumsal yaşamın diyalektiğini gizlediği için açıklayamayan kusurlu bir analiz birimidir.⁷⁴

Etnisite, geçmişin küçük, akrabalık esasına dayalı topluluklarından gelen bir miras değildir. Şehirler, devletler ve göçler bağlamında, yerel hayatın akrabalık ve benzeri ilişkisel yapılarının yetersiz kaldığı görece büyük ölçeklerde dayanışma ve kimlik inşasının bir yolu olarak gelişmiştir. Yerel ve yerel ötesi kişiler arası iletişim ile kişisel olmayan iletişim, piyasalar ve bürokrasiler tarafından inşa edilen toplumsal örgütlenme ile doğrudan ilişkilerden gelişen örgütlenme arasındaki karşılıklı ilişkilerin yönetilmesinin aracı olarak var olmaktadır.⁷⁵ Smith etnik toplulukların ana niteliklerini kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, ortak kültürü farklı kılan unsur, özel bir yurtla bağ, nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duyguları olarak sıralamıştır.⁷⁶

⁷² Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, s.35.

⁷³ Smith, **Milli Kimlik.**, s.35.

⁷⁴ Gökalp, s.289.

⁷⁵ Özkırımlı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, s. 119.

⁷⁶ Smith, **Milli Kimlik**, s.42.

Adam Smith'e göre, milletleri oluşturma sürecini başlatan ve bu amaca ulaştırabilecek rotayı çizen siyasalar şu ana özellikleri göstermektedir: Yatay etki içinde "aristokratik" bir temel. Demokratik unsurlarda içermenin yanında devlete, içine ekseriyetle dini ve ruhban etkilerin sızdığı aristokratik bir kültür ve geleneğe damga vurmaktadır. Önemli etnik azınlıkların içermesi. İçlerinde çok sayıda büyük azınlığın bulunduğu, imparatorluklardan sadece birkaç azınlığın bulunduğu imparatorluklara dek, duruma bağlı olarak değişkenlik arz etmektedir. Bu durumda derece olarak farklılık göstermekle beraber etnik ve sınıflar üzerinde egemen etnik bir çekirdek ile hakim sınıfın takviye edilmesini sağlamaktadır.⁷⁷

Milliyetçilik etnisite ve akrabalık birbirlerinden farklı toplumsal dayanışma biçimleri olsalar da, belirli durumlarda değişen derecelerde örtüştükleri olur. Bazen karşılıklı olarak birbirlerini pekiştirirken, bazen de aralarındaki gerginlikler, birden fazla etnik grubun oluşturduğu toplumlarda daha geniş bir ulusal dayanışmanın ortaya çıkmasına ciddi bir engel oluşturmaktadır.⁷⁸

Etnik milliyetçilik dar bir şekilde soya vurgu yapmasıyla tanımlanabilmektedir. Etnik milliyetçilik kan bağı ve ortak kültüre vurgu yapmaktadır. Burada millet açık bir şekilde dışlayıcıdır. Millet birliğini sağlayan ortak haklar düzeni değil, halkın eskiden beri var olan nitelikleridir: Dinleri, dilleri, örf ve adetleri.⁷⁹ Milliyetçiliğin çoğu manifestosunda vaat ettiği kültürel eşitlikçilik, nüfusun bir bölümünün kendini o ulusun bir parçası olarak tanımlamadığı durumlarda karşı eylemleri tetikleyebilmektedir. Pek çok ulus-devlet büyük ya da daha küçük oranlarda azınlıklar barındırdığından bu oldukça sık rastlanan bir durumdur. Etnik milliyetçiliğin izleri genellikle Johann Gottfried Herder'e kadar götürülmekte ve Aydınlanmaya ve onun akla duyduğu koşulsuz imana tepki olarak doğan Alman Romantizmi örnek olarak verilmektedir.⁸⁰

Etnisitenin devam eden gücü ve etnik milliyetçiliklerin ileri sanayi toplumlarında hala varoluşu, etnisitenin modernleşme aracılığıyla aşılacağı mitinin yanı

⁷⁷ Smith, **Milli Kimlik**, s.162.

⁷⁸ Calhoun, s.42.

⁷⁹ Y. Furkan Şen, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet**, Yargı Yayınevi: Ankara, 2004, s.83.

⁸⁰ Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar.**, s.22.

sıra milletler ve milliyetçiliğe dair yakın dönem modernist kuramlar içinde bir engel teşkil etmektedir. Bu kuramların başarısızlığının ana nedeni, modernliğin sonuçlarını modern-öncesi çağlardan kaynağını alan kültürel bağlar ve etnik kimliklerin oynadığı halen devam eden role dair bir kavrayışla birleştirmeyi reddetmeleri olmuştur. Bu bağlar ve kimlikler, yerel ve bölgesel topluluklar, yani kitleleri harekete geçiren yerli milliyetçiliklerin sıklıkla toplumsal tabanlarını oluşturmuş olan aşağı tabaka arasında bulunmaktadır. Modernist kuramların söz konusu başarısızlığı, milliyetçiliğin halk tabanının ve kültürel çerçevesinin göz ardı edildiğini göstermektedir.⁸¹ Modernist kuramlar genel olarak toplumsal ve ekonomik nedenlere vurgu yapmaktadır.

Smith, milletler ve milliyetçiliğin kapitalizmin yükselişine eşlik eden büyük ölçekli toplumsal değişimlerin ürünü olduğunu ima etmektedirler. Böylesi bir modernist duruş noktasından ayrılarak, salt ekonomik faktörlere daha ufak bir rol atfeden bir görüş çerçevesinde modern milletler ve milliyetçiliğin önceden var olan etnik bağlar ve onların siyasal seferberliği üzerine kurulu olduğunu, bu miras tarafından oluşturulduğunu ileri sürmektedir.

Elbette kapitalizm kentleşme ve endüstriyalizm gibi sosyo-ekonomik nedenlerin milliyetçiliğin doğuşu ve gelişiminde önemi olmadığını ya da etnik çatışmaların ortaya çıkışı ve etnik azınlıkların davranışlarında önemli bir rol oynamadıklarını ileri sürmek doğru olmaktadır. Ancak etnik çatışma ve milliyetçiliğin çoğu durumda ekonomik faktörlere bağlı olması da aynı derecede tek boyutludur. Can alıcı önemdeki siyaset alanını ihmal etmenin yanı sıra böyle bir görüş, yeni etnik milliyetçiliklerin büyük ölçüde etnik kategorileştirme ve tanımlamanın tarih, kültürel ve toplumsal bileşenlerine gönderme yapmaksızın kavranabileceğini öne sürmekte ve bu hali ile hem temelde makul olmayan hem de ampirik açıdan ikna edicilikten yoksun bir iddiadır.⁸²

Etnik ve millet kavramı ile bunların tarihsel imaları arasındaki yakın ilişki ve farkları, millet tanımını hatırlatmak sureti ile görmek mümkündür. Bir milletin tarihi, toprağı, ortak mitleri ve tarihi belleğı, ortak bir ekonomiyi, ortak yasak hak ve görevleri

⁸¹ Smith, **Milli Kimlik**, s.48.

⁸² Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, s.78.

paylaşan bir insan topluluğunun adıdır. Millet bir etnik de olduğu gibi mitleri ve anıları olan bir topluluktur. Ancak etnik de, bir ülke ile olan bağ sadece tarihi ve sembolik kalabilirken, millette bu bağ fiziki ve fiilidir; milletlerin ülkeleri vardır. Başka bir deyişle milletler her zaman etnik unsurları gereksinmektedir. Bu unsurlar yeniden işlenebilmektedir. Ama teritoryal bir yurda dair ortak mit ve anılar olmaksızın milletleri kavramak olanaksızdır. Bu durum, milletlerin etnik çekirdek temelinde oluştuğu savında belli bir çevrimsellik olduğunu düşündürmektedir. Aslında etnikler ve milletler arasında tarihi ve kavramsal bakımlardan gözle görülür bir çakışma söz konusudur.⁸³

Gellner'e göre, etnisite birbiriyle çakışan ve birbirini harekete geçiren kültürel farklılıklardan ibarettir. Kendisini görünür kılan ve özünü teşkil eden bu farklılıklar silindikçe etnisite de yavaş yavaş silinip gidecektir.⁸⁴

Anthony Smith etnik milliyetçilik ile ekonomik faktörlerin arasında yakından bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Uzun vadeli ekonomik trendlerin millet ve milliyetçiliğin yaratılmasında sahip olduğu katkı daha çok sınıf oluşumu ve daha kapsamlı sınıf rolleri bağlamında dikkate alınmalıdır. Bu trendler eşit ölçüde hem kapitalist toplumlara hem de devlet sosyalizmi ile yönetilen toplumlara uygulanabilir. Çünkü milletler ve etnik milliyetçilikler her iki sosyoekonomik oluşum içinde de dikkat çekici biçimde ortaya çıkarlar. Ekonomik değişimler her iki ekonomide de alışıldığı üzere etno-milliyetçi hareketlerin başında yer alan sınıfı ve tabakaların yani esas olarak bu tür hareketlere temel dürtülerini sunan halk entelijansiyanın oluşumundaki arka planı oluşturur. Bu sınıf ve tabakaların ihtiyaçları, meşguliyetleri ve emelleri toplumdan topluma etnik milliyetçiliklerin hedeflerini ve stratejilerini dikte etme eğilimindedir. Söz konusu entelijansiyanın ağırlığı toplumdan topluma değişiklik arz etmekle birlikte, bu tabaka dünyanın dört bir yanındaki milliyetçi hareketlerin en ön saflarında yer almaktadır. Bu Batı ve Doğu'daki etnik milliyetçilikler için geçerlidir.”⁸⁵

Etnik anılar ve semboller onların elitler tarafından kullanılışı Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'ndeki son çatışmalarda kendini göstermiştir. Bunun en yakın örneği Eski Yugoslavya'dır. Sırp-Hırvat nefreti, Sırp egemenliğindeki Yugoslav Krallığı'nın içinde ilk kez bir araya geldiklerinde başlamıştır ve kontrol altına alınamamıştır. Bu iki

⁸³ Smith, **Milli Kimlik**, s.70.

⁸⁴ Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, s.62.

⁸⁵ Smith, **Milli Kimlik**, s.80.

halkın birbirlerine duyduğu nefret sonucunda büyük savaşlar yaşanmış çok sayıda insan ölmüştür.

Milliyetçilik, topluluğun üyeleri arasında dayanışma bağlarının oluşmasını ve pekiştirilmesini sağlarken, ait oldukları topluluğun, diğerlerinden ayrı ve farklı olduğu imajının oluşmasına da yol açmaktadır. Bu nokta oldukça önemlidir. Zira dışarıda kalanlar yabancılar ve potansiyel düşmanlar olarak görülmektedir. Beck'in bu konu hakkındaki görüşlerini şöyle belirtmiştir:

“Ulusal demokrasi, etnosla demos arasındaki çelişkilerin uyumlaştırılmasına değil de, hassas siyasal uzlaşmalara bağlanmasına dayanır. İçeriye dönük olarak, etnik gruplar arasındaki farklılıklar ve çelişkiler, bir örnekletirmek, uyumlaştırmak yoluyla yok edilir. Ulusal devlete giden yol, baskının parke taslarıyla döşenmiştir. Yasasıysa: ‘ya-ya da’ dır. Bu da: dışarıya dönük olarak kendini soyutlama ve dışlama, yabancı olanı, düşman imgelerini kurgulamak ve onları (olası bir tehdit olarak) savaşlarla teyit etmek (fiiliyata geçirmek); içeriye dönük olarak ise zorla asimile etmek, insanları sürmek, “ana dil”in devletlû monotonluğuna boyun eğmek istemeyen “sapkın” grupların kültürünü ve yaşamını yok etmek demektir.”⁸⁶

Milliyetçilik daha önceden var olan geleneklerden kaynağını almaktadır. Ulusal kimliklerde bu gelenekleri yansıtmaktadır. Ancak milliyetçilik önceden var olan etnik kimliklerde temel değişiklikler yapar ve kültürel miraslara yeni anlamlar katmaktadır. Etnik kökenler ve kültürel özgürlükler, modern ulus oluşumunun yalnızca birer cephesi olmuştur. ABD buna örnek olarak verilebilmektedir. Eğer XIX. yüzyıl sonunda, Britanya’dan özgürlüklerini kazanan sömürge vatandaşlarının ortak bir etnik kimliği var idiyse, bu İngilizlik, hatta Britanyalıktır. Ama bu vatandaşlar aynı zamanda kendi içlerinde birçok etnik kimlik barındırmıştır.⁸⁷

Milliyetçilik, en azından BM Sözleşmesi’nde yazılı kendi kaderini tayin hakkı (her ne kadar sadece eski sömürgelere uygulanmışsa da) çerçevesinde genel bir küresel meşruiyetle donanmış olmakla birlikte, eşzamanlı olarak aşınmış durumdadır, ya da en azından öteki halkların milliyetçiliklerinin görüntüleri rutin bir biçimde eleştirilmeye devam etmektedir. Her ne kadar milletin siyasal eylem ve kitlesel mobilizasyon için tek temel olduğu yönünde yaygın bir kabul varsa da, hem ideoloji hem de hareket olarak

⁸⁶ Gökalp, s.290.

⁸⁷ Calhoun, s.69.

milliyetçilik, şüphe edilen bir şey olmaya devam etmekte ve milli ayrılıkçılık da genellikle uygun görülmemektedir.

Belirli bölgelerdeki milletleri ekonomik ve siyasal çerçevesinde bir araya getirmek suretiyle dizginsiz milliyetçiliği dizginleme fikri de pek başarılı olmamıştır. Bu tabi ki dünyanın dört bir yanındaki bir çok milli devletin, geçmişte olduğu gibi bugün de çeşitli siyasal ve pratik projeler çerçevesinde işbirliği yaptığını inkar etmek anlamına gelmemektedir. Ancak bu, uluslararası ortam imkan tanıdığına ya da toplumsal koşullar teşvik ettiğinde ani milli coşkunluk veya etnik ayrılıkçılık akınları olmayacağına dair garanti sunmaz.⁸⁸

Siyasal toplum türleri ile milliyetçilik türleri arasında sistemik bir bağ kuran yakın dönemdeki çalışmaların en önemlisi, milliyetçiliğin kaynağını seçkin grupların hiyerarşik düzen toplumları karşısında özgürleşme arzusunda bulmaktadır. Bu da “bireysel kimliklerin kaynağını, kolektif dayanışmanın temeli ve dürüstlüğün merkezi nesnesi olan bir halkta bulan” yeni bir meşruiyeti ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı halkın her üyesi seçkinin niteliklerini paylaşmaktadır. Ancak bu genel model, üç farklı rejime ayrılmaktadır.

Birincisi, İngiltere ve ABD örneğinde olduğu gibi bireyci, çoğulcu, özgürlükçü ve evrenselcidir. (İrlandalılar, köleler, kızılderililer, Meksika asıllılar görmezden gelinir...) İkincisi, Almanya ve Rusya örneğinde olduğu gibi Batı’ya karşı ortak bir hınçtan doğmuştur; kolektivist, organik ve etniktir. Birincisi, bireysel yurttaşlığı ve yurtseverliği geliştirir, ikincisi ise etnikliği ve tabi olmayı geliştirmektedir. Üçüncü tür ise Fransa örneğindeki gibi melezi Tanrı’nın ve Kral’ın yerine ulusu ve genel iradeyi koymaktadır. Aynı zamanda hem kolektivisttir hem de yurttaşlık temeline dayanmaktadır. Bu etkileyici yeniden inşa karşısında duyulan rahatsızlık, onun yaratıcısının bir düzen ilkesini somut bir tarihsel toplumla özdeşleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa modern toplumlar homojen ve kendi içinde tutarlı evrenler

⁸⁸ Smith, *Küreselleşme Çağında Milliyetçilik*, s.10.

olmak yerine, yoğun makro-tarihsel eğilimler tarafından üretilmiş ve işlenmiş, potansiyel olarak birbirleriyle çelişen ilkeler ve gelenekler bütününden oluşmaktadır.⁸⁹

Milliyetçilik sadece yakın çağa ait olmakla kalmamakta, aynı zamanda modern çağın belirleyici özelliklerinden biridir. Modern çağ milliyetçilik söyleminin evrenselleşip, devletin somut güçleri ve idari kapasiteleriyle iç içe girdiği çağdır. Ancak milliyetçiliğin tutmasında, ulusal kimliklerin ve tüm milliyetçi söylemin, insanlara genellikle zaten hep varmış, çok eski hatta doğalmış gibi gelmesinin payı olduğunu fark etmek de önemlidir.⁹⁰

Bugün milliyetçilik, kişileri ve ülkeleri barıştıran ticaretin, bireyci ahlakın ve seçkin yönetimler sahip oldukları varsayılan erdemleri tartışma konusu yaparak çoğunlukla liberalizmin yayılmasına karşı koymaya çalışmakta ya da onun sonuçlarını telafi eder gibi görünmektedir. Milliyetçilik birbirinden farklı olarak pek çok deneyime katıldığından, bütüncül bir ideolojik öbek olarak tanımlanamamaktadır. Milliyetçilik hiçbir zaman çeşitli ideolojilerin evrensel bir uzantısı olmadığından, geniş anlamda ele alındığında ideolojik olmaktan çok siyasal bir görünüm arz etmektedir. Milliyetçiliğin tam olarak faaliyetlerine bakılarak anlaşılabilir. ⁹¹

Milliyetçilik insanları duygusal olarak hareketlendirmekte, büyük ve karmaşık bir dünyada insanlara aidiyet duygusu vermektedir. Bu doğrultuda milliyetçiliği anlamın ve çok geniş insan gruplarındaki karşılıklı bağlılığın bir kaynağı olarak görmek de önemlidir. Zira, milliyetçilik sadece illüzyon ya da manipülasyon olsaydı, bu gücüne sahip olamazdı.

Günümüzde, sadece milliyetçi akımların, hareketlerin ya da sıcak çatışmaların değil genel olarak milliyetçi söylemin toplumsal yaşamdaki etkisinin ve nüfusunun kayda değer bir artışı gözlemlenirken, diğer taraftan her geçen gün ivme kazanan küreselleşme süreciyle birlikte Gellner'in ifadesiyle bir "siyasal meşruluk formu" olan ulus devlet olgusunun ciddi bir krizi eşzamanlı olarak yaşanmaktadır.

⁸⁹ Leca, s.17.

⁹⁰ Calhoun, s.17.

⁹¹ Gil, Delannoi, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", (Ed.) Jean Leca, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde (31-38), İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 1998, s.33-35.

Başta sermayenin dolaşımı ve iletişim/enformasyon düzleminde ülkelerarası mevcut sınırları geçersizleştiren küreselleşme süreci, Habermas'ın ifadesiyle, kendi sınırlarını “neredeyse nevrotik olarak gözeten ulus-devlet için tehlikeye işaret etmekte” ve giderek küreselleşen sorunlar karşısında ulus devletin “artık demokratik vatandaşlığın görünür gelecekte idamesini sağlayacak uygun bir çatı” sunmadığı ifade edilmektedir. Ulus-devlet inşası sürecini daha önce gerçekleştiren görece daha eski ve yerleşik ulus-devlete sahip birçok (Batılı) toplumda ulus-devlet olgusu ve beraberindeki ulusal birlik ve ulusal kimlik olgularının ciddi bir erozyonu gözlenmektedir. Ancak, Hall'un dikkat çektiği gibi, ulus-devletin ve ulusal kültürel kimliklerin erozyonu aynı zamanda çok karmaşık bir seyir izlemekte ve “tehlikeli” bir durum arz etmektedir. Küreselleşmeyle birlikte ulus-devletler çağı geriledikçe, ulusal kimliğin saldırgan ırkçılık tarafından yönlendirilen çok savunmacı ve çok tehlikeli bir biçimine dönüşmektedir.⁹²

2.2. MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Milliyetçilik, federalizmin siyasal ve ekonomik buhranları sonucunda hanedanların ve dinsel otoritelerin önemini kaybetmeye başladığı geç ortaçağda devletin yeni ittifaklarla hakim olduğu topraklar üzerindeki siyasal topluluğun tanımlamaya başladığı zamanlarda doğmuştur. Kamusal otoritenin teritoryal yönetiminin de güçlenmesi devlet hükmünün kurumlaşmasını ve kentli üretim ve ticaret ilişkileri etrafında dayanışma merkezlerinin doğmasını sağlamıştır.⁹³

Milliyetçiliğin tarihsel süreçte nasıl ortaya çıktığını ve hangi süreçlerden geçerek geliştiğini anlayabilmek için milliyetçilik ideolojisinin kökenlerini, bir duygu ve inanç birikimi olarak milletlerin oluşum sürecine ve hatta tarihin en derinliklerinde yaşanmış ilk biz ve öteki ayırımına kadar götürmek mümkündür.

İki yüz yıldır toplumlararası ilişkilerde ve dünya egemenlik sisteminde varlığını hissettiren milliyetçiliğin, günümüzde teorik anlamda bir handikap içinde olduğu görülmektedir. Avrupa coğrafyasında ortaya çıktığı andan itibaren değişik ölçütler, amaçlar ve sonuçlar içinde farklı biçimleri ile sosyo-ekonomik, kültürel ve

⁹² Gökalp, s.280.

⁹³ Boztemur, s. 170.

siyasal bir parametrenin oluşmasına neden olan milliyetçilik, farklı alanlarda oldukça etkin bir rol üstlenmiştir. Bu çerçevede olmak üzere teorik bir çıkmazın içinde olduğu da dikkate alınır, milliyetçiliğin tipolojisini yapmak güç olmaktadır.⁹⁴

En yaygın inanca göre, milletler ve milliyetçilik esas olarak XIX. ve erken XX. yüzyıla ait bir olgudur, XIX. yüzyıl öncesinde milletler ve milliyetçilik geniş ölçüde bilinmemektedir. Onların oluşumu ve yaygınlaşmasında itici güç olan ekonomik ve siyasal gelişmeler, şimdi ikinci binyılın sonunda milletleri ve milliyetçiliği önemsiz kılmaktadır. Bu görüşlerin temelinde, etnik cemaatler ve milletlerin doğasına ilişkin birtakım varsayımlar yatmaktadır.

Bu varsayımlar şu şekilde özetlenebilir. Birincisi milletler ve milliyetçilik -yakın dönem anlamında- temelde modern olgular olarak kabul edilmektedir; yani, Fransız İhtilali'nin ardından gelen son iki yüzyıl içinde ortaya çıkmışlardır. İkincisi, milletler ve milliyetçilik, kapitalizm, endüstriyalizm, bürokrasi, kitle iletişimi ve sekülerizmin özgül modern koşullarının ürünleri olarak görülmektedir. Üçüncüsü, milletler esas itibariyle yakın dönem yapılarıdır ve modernliğin gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanan milliyetçilik onların modern çimentosudur. Son olarak, her ne kadar oldukça eski ve yaygın olsalar da etnik cemaatler, insanlık tarihi içinde ne doğal ne de verilidir; temelde iktidar mücadelesi içindeki elitlerin ve liderlerin kaynakları ve araçlarıdır. Bu görüşlerin özünde ise tabii ki, modernliğin insanlık tarihi için bir devrim, her tarafta etkili ve evrensel, tüm modern-öncesi dönemleri sona erdiren ve onlarla birlikte daha önceki, uzun çağlarda filizlenen ve savunulan bütün yapı ve inançları yok eden bir devrim olduğuna dair temel varsayım yer almaktadır. Aslında geçmiş, bir başka ülkedir.⁹⁵

⁹⁴ Karakaş, s.62.

⁹⁵ Smith, **Milli Kimlik**, s.26.

Milliyetçiliğin tarihsel gelişiminin yorumlanması tarihçilere göre farklılıklar göstermektedir. Tarihçilerden, Anthony Smith ve Ernest Gellner'in değerlendirmeleri şöyledir: Anthony Smith milliyetçiliği üç bölüm altında değerlendirmiştir:

1. 1848 devrimleri ve ırkçı milliyetçilik
2. 1945 sonrası sömürgecilik karşıtı milliyetçilik
3. Etnik milliyetçilik

Milliyetçiliğin tarihsel gelişimi izleyen bir başka yazar olan Ernest Gellner ise milliyetçiliği beş ayrı dönemde değerlendirmiştir:

1. Çok uluslu imparatorluklar dönemindeki milliyetçilik.
2. Endüstrileşme ve modernleşme sürecinde halklar tarafından aynı dili kullanmayı ve devleti gerekli kılan milliyetçilik,
3. İkincinin sonucu olan ulus devletinin zaferi,
4. Hitler ve Stalin tarafından ulusal bilmeden asimilasyon, göçe zorlama ve öldürme ile basitleştirilmesi yöntemini kullanan milliyetçilik.
5. Ulus üstü bütünleşme ve yerel yetkiyi olabilir kılan gelişmiş endüstri toplumunun ortaya çıkışı ile çıkan milliyetçilik.⁹⁶

Bu ayrımlardan yola çıkarak milliyetçiliğin bir ideoloji ve sosyal hareket olarak mutlak yetki devletinin çöktüğü, ulus devletinin yükseldiği ve endüstrileşmenin gerçekleştiği XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

⁹⁶ Ünverdi Noi, s.26-27.

2.2.1. Fransız Devrimi ve Milliyetçilik İlkesinin Ortaya Çıkışı

Bir hareket ve ideoloji olarak milliyetçiliğin tarihi, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar gitmektedir. Fransız Devrimi ile neticelenen dönemden önce gördüğümüz sadece milli hissiyatla ilgili birkaç geçici ifade ve kültürel bakımdan farklı milletlerin özerkliklerinin öne çıkartıldığı milliyetçiliğin ana fikirlerine dair bulanık imalar olmuştur.⁹⁷

XVIII. yüzyılın sonuna kadar siyasi kimliklerin teritoryalizasyonu mantığı iş başındadır. Kurulan devletler coğrafi temellerini sağlamlaştırmak için tüm tebaalarının aynı mecburiyetler ağına dahil edilmesini sağlamıştır. Henüz asıl anlamı ile milliyetçilik gelişmez, fakat taşıyıcısı şimdiden oluşmuştur. XIX. yüzyılda temsili hükümetin ilkeleri devreye girdiğinde devletin basit coğrafi olumlanma aşamasını geçmesi zorunlu olmuştur.⁹⁸

Ulus ve ulusun özellikleri, milliyetçilik kavramının düşünsel zeminin hazırlamıştır. 1789 Fransız Devrimi ile bu düşünsel temel, eyleme dökülmüştür. 1789 Fransız Devrimi Fransız ulusunun kültürel ve siyasi bütünleşmesini gerçekleştirmiştir. Milliyetçilik Fransa'dan diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Fransızların milliyetçiliği, bir ulus altına bütünleşmek için büyük bir çaba demektir. Bu olgu tek başına Fransız Devrimi'nin yapısını açıklamaktadır. Milliyetçilik, Fransız Devrimi'nin etkisi altına büyümüştür.⁹⁹

Fransız milliyetçiliği ve Fransız Devriminin eşitlikçi karakteri her bireyin eşit haklara, eşit kanuni haklara ve prensipte eşit olanaklara (kadınlar, ne var ki, bu hayal edilen topluluğa ancak kısmen dahillerdir) sahip olması gerektiğinin üstünde durmuştur. Sonuç olarak her Fransız vatandaşı kendini bir Fransız olarak tanımlayacak ve yeni cumhuriyete karşı sadık hissedecektir. Resmi Fransız dilinin yayılması yoluyla gerçekleştirilen dilsel standardizasyon XVIII. yüzyıldan beri bu projenin önemli bir unsuru olmuştur.¹⁰⁰

⁹⁷ Smith, **Milli Kimlik**, s.76.

⁹⁸ Roger, s.160.

⁹⁹ Akkaş, s.126.

¹⁰⁰ Eriksen, s.162.

Fransız Devrimi egemenliğin ulusa ait olduğu anlayışını ve egemenlik kendisine ait bulunan ulusun, kendi siyasal düzenini benimsememesi halinde, bu düzeni değiştirme hakkına sahip olduğu düşüncesini iktidara getirmiştir. Doğal olarak bu yeni anlayışta anahtar kavram ulus olmuştur. Ulus tarihte fiili olarak ilk defa Fransa’da ve İngiltere’de ortaya çıkmış bir olgudur.¹⁰¹

1789 yılında ulus kavramını geliştirmenin tek amacı, monarşik egemenlik anlayışını yıkarak yerine ulusal egemenlik anlayışını getirmektedir. 1789 yılının ulusu her ne kadar sadece Fransa Devleti ölçeğinde ifade ediliyor olsa da, aslında evrenseldir. Çünkü 1789 yılının Fransız ulusu bütün içinde bir parçadır, ama evrenselliğinin bilincine varmış, bütünden ayrılmazlığı içinde kavranan bir parçadır. Daha açık bir deyişle, bu ulus, özgürlük düşüncesi ve özgür irade somut olarak evrenselleştiği anda bu evrenin içinde eriyip gidecek bir kurgudur. Zaten Fransız Devrimi’ni 1750’den itibaren Avrupa ve Amerika’yı saran devrimler zincirinin son aşaması olarak görmek ve ortaya koyduğu kavramları bu bakışla ele almak mümkündür.¹⁰²

Fransız devrimi 1648 İngiliz Devrimi gibi toplumsal değil, siyasal bir devrimdir. Tocqueville’ye göre toplumsal devrim, mülkiyet, üretim ve dağılım sistemindeki değişiklikleri içermektedir. Fransız düşünürleri, gecikmiş devrimlerinin ideolojisini yaygınlaştırmada başarılı olmuştur. Bu ideolojinin temel sloganı, özgürlük, eşitlik, ve kardeşlik olmuştur. Bu ilkelerin asıl hedefi Avrupa’nın monarkları olduğundan, son tahlilde “egemenlik ulusundur” yargısına varan devrimci Fransız düşüncesi, bu monarklara tabi halkların özgürleşmesini öngörmüştür. Bu şekilde içsel bir niteliği olan Fransız milliyetçiliği, kendi ulus devletlerini modernleşmenin son aşamasına oturtma uğraşındayken ulusal hasımlarını da içten parçalayacak bir ideolojinin üreticisi ve yayıcısı olmuştur. Milliyetçiliği evrenselleştiren ilk önemli tarihsel adım, bu fikri Fransa’dan, Almanya’ya doğru yayan Fransız Devrimi ve Napoleon Savaşları olmuştur.¹⁰³

Mutlakıyetçi devlete karşı durmanın ifadesi olan 1789 Fransız Devrimi’nin milliyetçilik adına önemli bir olay olduğunu belirtmiştik. Bu devrim ile eski rejimdeki

¹⁰¹ Suavi Aydın, s.61.

¹⁰² Ozan Ersözden, **Ulus-Devlet**, Ankara: Dost Kitapevi, 1997, s.56.

¹⁰³ Suavi Aydın, a.g.e., s.63.

eşitsizlik ve ayrımcılık yerine, eşitlik ve kardeşlik sloganları ile millet fikri inşa edilmeye başlamıştır. 1792 yılında mutlak monarşi ortadan kalktığı ve cumhuriyet ilan edildiğinde millet egemenliğin kaynağı olmuştur. Bu devrim ile Aydınlanma'nın ve devrimin entellektüelleri, eski rejimdeki eşitsizlik ve ayrımcılık yerine eşitlik ve kardeşlik olan devrimin sloganı ile millet fikrini inşa etmişlerdir.

Fransız İhtilali'nin yaydığı; "*Hakimiyet aslında millete aittir*" prensibi esas olarak, milletlerin kendi kaderini kendisinin tayin etme hakkını ifade etmektedir. Milliyetçilik genel olarak, milli bir kendi kaderini tayin doktrindir ve hayatiyetini bu kaynaktan almaktadır. Bir milletin kendi kaderini tayin edebilmesinin aracı ise milli devlet olmuştur. Tarihin hem akışı hem de getirdikleri bakımından, dünyanın yapısı bir dünya devletine müsaade etmemiştir. Dünyanın birçok devletin dünyası olması gerekmiştir. Din, dil ve ırk ayrılıkları tek bir dünya devletine müsaade etmemektedir. Tıpkı fertler arasındaki mizaç farklılıkları ve hususiyetler gibi milli devletler arasındaki farklılıklarda insanlığın kendini gerçekleştirmesinin, gelişerek, değişmesinin itici gücüdür.¹⁰⁴

Milleti ön plana çıkaran ve mutlakiyetçi devletleri milli devletler haline getiren şey, Fransız İhtilali sonrasında monarşik egemen devletlerin demokratikleşme ve halk egemenliği fikrinin yayılması aracılığıyla yaşadığı dönüşümdür. Hobsbawm'ın analizinde gördüğümüz gibi, milliyetçilik gücünü ve anlamını yalnızca, milletin modern devletle birleşmesinden alır ve milliyetçiliğin kapsamını ve gücünü belirleyen devlettir. Ayrıca milletler ve milliyetçilikler dış göndergelere gereksinim duyar ve bu göndergeleri sağlayan küresel devletlerarası sistem içinde bulunan rekabet halindeki bir dizi milli devlettir.¹⁰⁵

Millet kelimesi, Avrupa siyasi tarihindeki önemine Fransız İhtilali ile kavuşmuştur. Fransız İhtilali şunu ifade etmektedir: Eğer bir devletin vatandaşları kendi toplumunun siyasi düzenini artık tasvip etmiyor ise onu daha tatmin edici diğer bir düzenle değiştirme hak ve gücüne sahip olmalıdır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde dile getirildiği üzere; "Hakimiyet aslında millete aittir." Hiçbir fert yada teşekkül sarih

¹⁰⁴ Elie Kedourie, **Avrupa'da Milliyetçilik**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971, s. 25-49.

¹⁰⁵ Smith, **Milli Kimlik**, s. 35.

olarak bu kaynağa dayanmayan bir yetkiyi kullanamaz: “Bütün hakimiyet aslında millete aittir.”¹⁰⁶

Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı yeni üslup ve yayılan yeni fikirler ışığında millet yeniden tanımlanmış ve milliyetçilik ideolojisi gelişmiştir. Fransız İhtilalcilerine göre millet kendi kaderini hür iradeleriyle belirleyen fertler topluluğudur.¹⁰⁷ Fransız Haklar Bildirgesi kendi kaderini tayin hakkını şu şekilde tanımlamıştır: “Kendisini oluşturan insanların sayıları ve topraklarının büyüklüğü ne olursa olsun, her halk bağımsız ve egemendir. Bu egemenlik vazgeçilmezdir.”¹⁰⁸

Fransız Devrimi devletin meşruiyet temelini dinden millete dönüştüren kökten bir değişim olması sebebi ile “ancien régime”den radikal bir kopuşu ifade etmektedir. Devrim sonrasında meşruiyet kaynağını milli iradeden alan yepyeni bir siyaset ve toplum ortaya çıkmıştır. Yine de din ve milliyetçiliğin iki farklı toplumsal ve siyasal yapının çerçevesi olarak doğaları itibari ile birbirleriyle çatışması, yeni milliyetçi düzende dinin hiçbir yeri olmayacağı anlamına gelmemiştir. Artık toplumsal ve siyasal yapının meşruiyet kaynağı olma rolünü yitirmiş olan din, milliyetçiliği güçlendiren bir unsur olarak da kullanılmıştır. Örneğini Fransa’da Fransız Devrimi ile beraber iki farklı Fransız milli kimliği anlayışı ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki Cumhuriyetçi gelenek, Fransız milletini ortak değerler üzerine kurulmuş siyasal bir topluluk olarak tanımlarken, sağcı gelenek için millet Joseph de Maistre ve Louis de Bonald’ın karşı devrimci düşünce sistemi çerçevesinde anlaşılmaktadır. Bu ikinci milliyetçi geleneğe göre Fransız milleti Katoliklikle özdeştir ve bu nedenle Katoliklik Fransız milli kimliğinin temeli olmalıdır. Bu iki milliyetçi anlayışın kemikleşmesi ise XIX. yüzyılda olmuştur.¹⁰⁹

1789 devriminin prensipleri evrensel dil içinde yerini almış ve millileştirilen devrim prensipleri özellikle Fransız emperyal düzenin hizmetine sunulmuştur. Böylece

¹⁰⁶ Şen, s.141.

¹⁰⁷ Kedourie, s. 5-6.

¹⁰⁸ Mient Jan Feber, “Sivil Toplum Avrupa Kurumları ve Avrupa Bütünleşmesi”, (çev.) Şule Kut, **Milliyetçilik ve Avrupa Bütünleşmesi Sivil Toplumdan Bakış Açıları**, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği, Kasım 1994, s.24.

¹⁰⁹ Güçlü Ateşoğlu, “Ficthe ve Alman Milliyetçiliği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık, Ocak, 2006-2007, s.146.

Napolyon'a karşı anayasal ve cumhuriyetçi tepki milli şeklini almıştır. Ancak devrim prensiplerine ihanet edilmiş ve Napolyon'un yenilgisinden sonra Fransa devrim öncesi rejime dönmüştür. 1815 Viyana Antlaşması ile bu devrim savaşları Rusya, Prusya ve Avusturya'nın Napolyon'a karşı oluşturduğu kutsal ittifakın savunduğu geleneksel mutlakiyetçi monarşiler arası güç dengesinin zaferi ile sonuçlanmıştır.¹¹⁰ Bu gelişme sonucunda devrimin etkisinde hiçbir şey kalmadı gibi görünse de aslında millet fikri yerini muhafaza etmiş ve Avrupa'dan başlayarak bütün dünyaya yayılmıştır. Büyük Devrim yurtseverlik ideallerini Avrupa'da yayarken, Napolyon'un fetihleri ile Fransız milliyetçiliğinin tecrübesi Avrupa'daki milliyetçiliğin bir sonraki tecrübesi olmuştur.

XVII. ve özellikle de XVIII. yüzyıldaki haritalar, çoğunlukla dünyayı muğlak hatlar yerine gayet kesin sınırlarla düzgün bir biçimde bölünmüş toprak parçaları halinde göstermiştir. Bu yalnızca Aydınlanma çağının açıklık tutkusunu değil, dünyanın gitgide daha çok Avrupa sömürmesine bölünmesi ile birlikte sınır kontrollerinin ve devriyelerinin başlamasını da yansıtmıştır. Bu dönüşümün temelinde dünyanın, doğal olarak farklı ve her biri kendi siyasal birimiyle veya devletiyle irtibatlı uluslara bölünmüş olduğu düşüncesi yatmıştır.¹¹¹ Giderek güçlenen Avrupa devletleri, siyasi ve askeri güçlerin artırıp bu güçlerini hem denetimleri altındaki toprakları birleştirmekte hem de komşu ülkelere karşı görece daimi bir hasımlık yaratmakta kullanmışlardır. Bu yeni birlik ve daha kesin sınırlar haritacılığa da milliyetçiliğe de yansımıştır. Napolyon savaşları bu açıdan dönüm noktası olmuştur. Bu savaşlar Avrupa'da ulusal bilinç hareketinin parlamasına neden olmuştur.

XIX. yüzyılda Avrupa'da siyasi gelişmeler, özellikle Napolyon'un monarşik aristokratik yapılar karşısında Fransız Devrimi'nin siyasal ilkelerini yayma savaşları, Alman idealizminden beslenen kültürel milliyetçiliği, Fransız ruhundan ilham alan medeniyetçiliğe karşı güçlü bir tepki hareketi olarak harekete geçmiştir. Bu tarihi kırılma önce Almanya'da yaklaşık bir asır sonrada Üçüncü Dünya'da milliyetçilerin bağımsız devletlerini kurarak kendilerini yönetme haklarının gerekçelerini sağlamaya başlamıştır. Almanya'da doğan kültürel milliyetçilik yaklaşımı, yarım asır içinde bu ülkede sadece özgücülüğe ilham vermemiş, Batı dışında da modern siyasal dünyayı

¹¹⁰ Ünverdi Noi, s.34.

¹¹¹ Calhoun, s.19.

kuran temel bir cereyan haline gelmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra evrensel insandan ziyade eti ve kemiği ile bir ulusun parçası olarak somut insana vurgu yapan muhafazakarların insan görüşü de kültürcü yurttaşlık siyasetine damgasını vurmuştur.¹¹²

XVII. yüzyılda İngiltere'de, XVII. yüzyılda ABD ve Fransa'da, XIX. yüzyılda Almanya'da halkın siyasal katılımının giderek yaygınlaşması milliyetçiliğin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. XIX. yüzyılda bütün Avrupa'ya egemen olan milletlerin ulusal kurtuluş siyaseti, devrimci çalkantıların patlak vermesi ve kıta imparatorlukların tarihe karışması biçiminde tezahür etmiştir.

Milliyetçi ideoloji ilk önce Avrupa'da ve Avrupa diasporasında (özellikle de Yeni Dünya'da, Handler ve Segal) Fransız Devrimi Döneminde gelişmiştir. Bu noktada gelenek ile gelenekçiliği ayırt edilmelidir. Genellikle gelenekçi bir ideoloji olan milliyetçilik, ulusun üyelerinin atalarınca paylaşılan görünüşte eski bir geleneği yüceltir ve yeniden tanımlamakta ama bu yolla geleneği yeniden yaratmamaktadır.¹¹³

I.Dünya Savaşına kadar geçen yaklaşık bir yüzyıllık süreç genel olarak modern uluslararası ilişkilerin düzenlendiği dönem olarak kabul edilmektedir. 1815 Viyana Kongresi ile oluşturulan Avrupa devletleri arasındaki denge, bu dönemde milliyetçilik akımının Avrupa merkezinden çevre bölgelere yayılmasına katkıda bulunmuştur. İçinde Osmanlı Devleti'nin topraklarının da bulunduğu Balkanlar bölgesinde yayılma alanı bulan milliyetçilik akımı, bu bölgenin siyasi, ekonomik, tarihsel, kültürel özellikleriyle nitelik değiştirmeye başlamıştır. Sanayi devrimine bağlı gelişmeler, kent nüfusunun artışı ve etkin olması, işçi örgütlerinin büyümesi ve bunların siyasi bilincinin gelişmesi, zorunlu eğitimin başlaması gibi unsurlar XIX. yüzyıl sonlarından itibaren Batı ve Orta Avrupa'da milliyetçilik akımının gelişimini etkilemiştir. Bu süreçteki değişimler, Balkanlarda birebir yaşanmamış olsa da, hem Avrupa'daki sonuçları hem de Balkanlara uyarılma çabaları açısından Balkanlarda yaşanan milliyetçi hareketlerde ve gelişmelerde etkili olmuştur.¹¹⁴

¹¹² Nazım İrem, "Aydınlanma ve Sınırlılık Siyaseti Olarak Ulus Devlet Modernliği", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, s.174.

¹¹³ Eriksen, s.155.

¹¹⁴ Meltem Begüm Saatçi, "Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:23, Güz 2009, s.15.

XIX. yüzyılda Balkanlarda daha farklı bir milliyetçilik ortaya çıkmıştır. Batı Avrupa'nın aksine burada emperyal devletlerin egemenliği altındaki halklar yer almıştır. Bu nedenle buralarda ortaya çıkan kültür milliyetçiliği daha çok dış etkili olmuştur. Almanya ve Rusya'dan etkilenen Balkanlı aydınlar, oluşmuş bir ulus bütününe bağımsızlık mücadelesine girişmekten önce, bir ulus bilincini bütün halka şırınga etmeyi amaçlayan bir halka doğru hareketi içine girmiş; bunu yaparken de kendi halklarının ulusal kimliğini keşfetmeye çalışmışlardır.¹¹⁵

Balkan milliyetçi akımları, Fransız İhtilali fikirlerinin, Rus panslavizminin ve Slavistik çalışmalarının, yerel burjuvazinin gelişmesinin ve yerleşik dil ile kilise geleneklerinin ortak etkisinin bir sonucudur. Balkan ulus devletlerinin ortaya çıkışında, bunlara birde siyasal tarihin gelişim biçimi ve tarihsel Osmanlı karşıtlığı faktörleri eklenmelidir. Bu bakımdan ne Balkan milliyetçiliği ne de Balkan ulus devletlerinin oluşum tarihi bu faktörlerden herhangi birisine indirgenebilecek kadar basit bir sorun alanıdır. Aydın'a göre,

“Balkanlarda ulusçuluk, çağdaş bir tarih yazıcılığının en çok çarpıttığı konuların başında gelmektedir. Balkanlarda ulusçuluk halen yaşayan bir tarihtir. Balkan ulusçuluğunun başlangıcını toptancı bir görüşle Fransız Devrimi sonrasına ve onun etkilerine bağlamak ne kadar noksansa bunu Rusya'nın bir kışkırtması saymak veya her huzursuzluk ve ayaklanmayı ulusal uyanış motifiyle açıklamak da çocuksu bir tarih yazıcılık anlayışlıdır.”¹¹⁶

Devrim Fransa'sında (1789-1799), jeopolitik birlik ulus egemenliği elde etmesiyle yerine oturmuştur. Taşraya özgü ayırt edici özellikleri küçümseyen devlet, yurttaşları uluslaştırmıştır. Monarşinin uygulamalarını sürdürerek Fransız dilinin üstünlüğünü ilan etmiştir. Kısa süre sonra Büyük Ulus toprak düzenlemesini silah zoruyla komşu halklara doğru genişletmiştir. Fransızlaştırma girişimlerine İspanyolların duyduğu düşmanlık, XIX. yüzyıldaki milli nitelikli hareketlerin habercisi olmuştur.

¹¹⁵ Suavi Aydın, s.69.

¹¹⁶ a.g.e., s.122.

Tarım toplumunun ulus devletler doğurması gibi, modern toplum da bundan böyle ulus devletler üretmeyi üstlenmiştir.¹¹⁷

XVIII. yüzyıl sonunda ve XIX. yüzyıl ulus ve yurttaşlık birbirini tanımlar duruma gelmiştir. Modern ulus kavramının, Fransa'nın 20 Eylül 1792'de Valmy'de Prusyalıları "Yaşasın ulus" nidalarıyla yendiğinde doğmuş olduğu söylenebilmektedir. Bu arada ulus yurttaşlığın savunulmasını ve ulusal egemenliğin teyid edilmesini simgelemektedir. 1848'de özellikle İtalya ve Avusturya Macaristan'ı sarsan milliyetçilik hareketi de yurttaş olma ve özgürleşme arayışına bağlıdır.

Başlangıçta bir sitenin sakini olarak tanımlanan yurttaş kavramı, daha önce ulusa bağlantılandırılmadan önce, devlet çerçevesindeki bir toplumsal sözleşme ile özdeşleştirilmiştir. Fransa'da 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nde yer alan yurttaşlık, milliyetten önce gelmiştir. Yurttaşlık medeni kanunla tanımlanan milliyetten daha belirsiz ve daha dinamik bir alan içinde yer almaktadır. Yurttaşlık bir hak olmaktan ziyade değişken bir geometride yer alan bir nitelik, hatta yeterliliklerdir.¹¹⁸

Milliyetçilik ve ulus kavramları, ulusların kültürel farklılıklarıyla ya da milliyetçiliğe kendine özgü siyasal önemini katan modern devletlerle tam olarak anlaşılammaktadır Ulusal kimliklere damgasını vuran, öteden beri var olan kültürel dokulardır. Ancak bu kültürel dokuların anlamı ve şekli modern çağda dönüşüm geçirmiştir.

Bir insan topluluğunun ulus oluşturabilmesi için dil birliğin sahip bulunması gerektiği, birçok ulusçu düşünür tarafından savunulmuştur. Bir ulusun varlığının kabul edilebilmesi için, ulusu oluşturan bireyler arasında dil birliğinin bulunması gerektiği düşüncesinin, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren ve yine özellikle Almanya ve İtalya gibi iki köklü halkın tek bir devlet çatısı altında birliklerinin sağlanması çabalarıyla birlikte vurgulanmaya başlanmıştır. ancak bu düşünce Fransız Devrimi'nin hemen ertesinde ortaya çıkan ilk ulus anlayışı içinde de mevcuttur.

¹¹⁷ Yves Santamaria, "Ulus Devlet Bir Modelin Tarihi", (Ed.) Jean Leca, (çev.) Siren İdemen, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde (20-30), İstanbul: Metis Yayınları, Eylül, 1996, s.23.

¹¹⁸ Catherine Withol De Wenden, "Ulus ve Yurttaşlık. Hem Rakip ve Hem Ortak" (Ed.) Jean Leca, (çev.) Siren İdemen, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde (39-48), İstanbul: Metis Yayınları, Eylül, 1996, s. 41.

Fransız Devrimi'nin ilk aşamasında ortaya çıkan ulus düşüncesinde ulusa dahil olabilmek için yurttaş sıfatını kazanmış olmak yeterli olmuştur. Ancak yurttaş olabilmek için öncelikle Fransızca bilmek gereklidir ki yurttaşlık haklarından faydalanması mümkün olabilsin. Dolayısıyla, Fransız Devrimi'nin önderlerinin düşüncesinde Fransızca anadil olarak herhangi bir önem taşımasa bile, yurttaşlığı kazanabilmek, ya da doğumla kazanılmış yurttaşlığın bireye sağladığı haklardan yararlanabilmek için Fransızca bilmenin vazgeçilmez koşul olduğu düşüncesi hakimdir. Bunun sonucu olarak da, dil birliği, gerçekleşmiş bir olgu olarak düşünülmesine de, en azından gerçekleştirilmesi gerekli hedef olarak devrimin projesinde mevcuttur.¹¹⁹

Ulus ve milliyetçilik esas olarak siyasal kimlikler ve temsiller aracılığıyla tanınmaktadır. Bütün milliyetçilikler ulusa dayanmaktadır. Fakat ulus milliyetçiliği anlamak için tek kıstas değildir. Milliyetçiliği tanımlamak ulusu tanımlamaktan daha kolaydır. Ulus devletin ortaya çıkabilmesi için iki şeyin birlikte inşa edilmesi gerekmiştir. Bunlar ülke ve ulustur. Bu iki unsurda yukarıdaki satırlarda bahsedildiği üzere, Batı Avrupa'da ve feodalitenin tasfiye süreci içinde belirmeye başlamış ve katalizör olarak da iktisat iş görmüştür. Bütün bunların ortaklaşa hareketi ulus devleti ortaya çıkarırken, bu oyunun oynandığı sahneyi de merkantalizm oluşturmuştur.¹²⁰

Halk ulus devletin öncesinde siyasal biçimlerin hiç birinde ulus haline gelememiş ve ulus bilinci ortaya çıkmamıştır. Ülkeyi ise iktisat inşa etmiştir. Yerel pazarların birbirine eklenmelerinin ulaşacağı son nokta ülkesel pazar olmuş ve bu ülkesel pazar tabanı eşzamanlı olarak Sanayi Devriminin itici gücüyle ulusu ve devleti inşa etmiştir. Kısacası ulus devlet bileşkesi birbirinden koparılamaz bir örüntüyle ulus ve devletin hem kendilerini hem birbirlerini inşası ile oluşmuştur.

1830'dan 1880'e kadar milliyetçilik ilkesi Avrupa haritasını dramatik olarak bir biçim değişikliğine uğramıştır. Ulusal ilke üzerinde iki büyük güç yükselmiştir: Almanya ve İtalya bir diğeri olan Avusturya, Macaristan aynı nedenle etkin biçimde parçalanmıştır.

¹¹⁹ Erözden, s.106-107.

¹²⁰ Wenden, s.43.

1830-1878 arası dönemde tartışılan milliyet ilkesi Avrupa'nın demokratikleşme ve kitle siyaseti çağında giderek merkezileşen siyasal milliyetçiliğin olgusundan çok farklı yaşanmıştır. Mazzini'nin çağında yeniden doğuş çok önemli olmamıştır. "İtalya'yı kurduk, şimdi İtalyaları yaratmamız gerek". Bu slogan daha sonra şuna dönüşmüştür: "Avrupa'yı biz kurduk, şimdi Avrupalıları yaratmalıyız." Ama 1880 yılından sonra sıradan kadın ve erkeklerin milliyet hakkında hissettikleri giderek önemli olmuştur. Ulusal sloganların potansiyel ya da mevcut seçmenler ya da siyasal kitle hareketlerinin destekleri için siyasal çekiciliği olup olmaması büyük önem kazanmıştır. Hırvatlar, Sırlar, Makedonlar ve Bulgarlar için Güney Slav ulusunun şu şekilde mi bu şekilde mi tanımlandığı önem kazanmıştır, bu durum günümüzde de böyledir.¹²¹

1880-1914 milliyetçiliği, Mazzini dönemi milliyetçiliğinden üç açıdan farklıdır. Biricisi eşlik (büyüklük) ilkesini terk etmiştir. Kendini ulus olarak gören her halk ayrı bir egemen bağımsız devlet hakkı demek olan, kendi kaderini tayin hakkını iddia edebilmektedir. İkincisi etnik özellik ve dil, potansiyel ulusluğun tek değilse bile, merkezi ve giderek belirleyici ölçütü olmuştur. Ve üçüncü olarak bayrak gibi ulusal semboller çok önemli olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında etnik milliyetçilik, neredeyse bütün toplulukları sarma eğilimi gösteren, giderek artan coğrafi göçlerden dolayı, kuramsal olarak da XIX. yüzyıl biliminin o temel kavramının ırkın geçirdiği dönüşümden dolayı büyük ölçüde destek bulmuştur.¹²²

Milliyetçilik, 1870'lerden 1914'e kadar hızla mevzi kazanmıştır. Bu hem toplumsal hem de politik değişimlerin ürünü olmuştur. Toplumsal düzeyde milliyetler olarak hayali hatta gerçek topluluklar icat etmenin yepyeni biçimlerinin geliştirilmesine giderek daha geniş bir zemin sunan üç gelişmeden söz edilebilmektedir: Modernitenin saldırısı ile tehdit altında kalan geleneksel grupların direniş, gelişmiş ülkelerin şehirleşen toplumlarında artık hızla büyüyen yepyeni ve tamamen geleneksel olmayan sınıflarda katmanların ortaya çıkışı ve yeryüzünün her tarafındaki çeşitli halkların diasporalarını olumsuz etkileyen eşine rastlanmamış göçler. Bu dönemdeki değişimin köklülüğü ve hızı, o dönemde yoksulların ve ekonomik bakımdan zar zor idare eden ya da güvensiz durumda olanların yaşamlarını sık sık tepeden tırnağa sarsan büyük

¹²¹ Faber, s.25.

¹²² A.g.e., s,27.

depresyon sarsıntıları göz ardı edilse bil, böylesi durumlarda gruplar arası sürtüşme nedenlerinin neden çoğaldığını açıklamaya yetmektedir. Gözlemcilerin 1914 yılında milliyet temelindeki çağrılara tam anlamıyla kayıtz görünen Avrupa halklarının tavırlarını garip karşılamaları yetmemiştir.¹²³

XIX. yüzyılın son dönemlerinde, tamda siyasi ve iktisadi örgütlenmenin ve dünya çapındaki kültürel akımların küreselleşmesinin, daha önce görülmemiş boyutlara ulaştığı sıralarda, toplumsal hayatı kesin sınırlarla, ulusal kimlikle ve özcü kültürel kategorilere göre düzenlenmesi dürtüsü de zirveye ulaşmıştır. Avrupa’da milliyetçilerin, göçlerin denetim altına alınması konusunda etkin bir biçimde bastırmaya başlaması, I. Dünya Savaşı’nda çarpışan vatandaş orduların oluşturması, sosyalizme karşı çıkmaları, milliyetçiliğin Avrupa bağlamında kendini kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, var olan devletlerin birleşmesinden çok ayrılmasını öngören hareketlerle özdeşleştirmeleri hep bu döneme rastlamıştır. Başka hiçbir dönemde ulusu devletlerin özerkliği veya ulus fikrinin geniş çaplı kolektif kimlikleri tanımlama kapasitesi üzerinde bu denli durulmamıştır.¹²⁴

1789 Fransız İhtilali’nden I. Dünya Savaşı’na kadar milletlerin kendi kaderini belirleme hakları konusunda büyük gelişmeler yaşanmıştır. İnsanlar büyük imparatorlukların boyundurluğu altında gizlenmek yerine milli kimliklerini açığa vurmaya başlamıştır. Modernleşme ile oluşmaya başlayan siyasi yapılanma içinde milletler önemli bir yere gelmiştir. Milletler ve ulus devletler modern dünyanın getirdiği sonuçlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönem milliyetçilik ile enternasyonalizm güçlerini hassas biçimde dengelemiştir. Tarihsel gelişme süreci Orta Çağ’ın teokratik krallıklarının ve imparatorluklarının yıkılmasının ardından yeni siyasal ve toplumsal birimler olarak ulus devletler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin siyasal güçleri o dönemin XIX. yüzyılda ulusların devlet kurma hakkını dayatmada başarılı olmuştur.¹²⁵ Bu dönemden itibaren milliyetçilik yükselişe geçmiştir. Milliyetçiliğin yükselmesi ile birlikte, kendi iradesini kazanmaya başlayan ulus-devletler çoğalmaya başlamıştır.

¹²³ Hobsbawn, s. 134.

¹²⁴ Calhoun, s.28.

¹²⁵ Carr, s.13.

2.2.2. İki Dünya Savaşı ve Milliyetçilik

XX. yüzyıl iki büyük dünya savaşına sahne olmuştur. Her savaşın sonu, dünyanın hem coğrafyası hem de siyasi yapıları değişmiştir. XIX. yüzyılın sanayileşme modernleşme dönemi sonunda ortaya çıkan milli devletler ve imparatorlukların yıkılmasına, milliyetçiliklerin tırmanmasına yol açmıştır. I. Dünya Savaşı sonunda dağılan bazı imparatorlukların içinden doğan ve daha sonra emperyalizmin egemenliklerinden bağımsızlıklarını kazanan devletler yüzyılı, milletler ve devletler yüzyılı haline getirmiştir. Tarihsel milletlerin dışında, milletleşme aşamasındaki birçok topluluk kendi bağımsızlığını kazanmıştır. Milletlerin bağımsız ve rakip devletler olarak tarih sahnesinde yer alması, totaliter faşist akımların güçlenmesine yol açmıştır. Almanya, Japonya, İtalya gibi milliyetçiliği uç noktalara götürmüş ülkeler yanında, Fransa, İngiltere, Rusya gibi ülkelerin arasındaki mücadele dünyayı ikinci büyük savaşa götürmüştür.¹²⁶

1914 yılından önceki 50 yılda ortaya çıkan milliyetçiliği bütün türlerinde ortak bir yan vardır: Yeni proleter sosyalist hareketlerin reddedilmesi. Bunun nedeni yalnızca sosyalist hareketlerin proleter olmaları değil aynı zamanda bilinçli ve militan biçimde enternasyonalist olmaları, en azından milliyetçi olmamalarıdır. Bu yüzden milliyetçilik ve sosyalizmin çağrılarını karşılıklı olarak birbirlerini dışlayan çağrılar olarak görmekten ve birinin ilerlemesinin diğerinin gerilemesi ile eşdeğer saymaktan daha mantıklı bir düşünce yok gibi görünmektedir.

Tarihçiler arasında genel bir kural olarak sayılan görüş: Sosyalist enternasyonalizmin sığığının su yüzüne çıktığı 1914 yılındaki savaşın patlak vermesinin ve 1918'den sonraki barış antlaşmalarında milliyet ilkesinin ezici zaferinin kanıtlandığı, bu dönemde kitlesel milliyetçilik, rakip ideolojilere, özellikle sınıfa dayalı sosyalizme karşı büyük zafer kazanmıştır.¹²⁷ 1914'ten önce karakteristik milli hareketler Habsburg ve Osmanlı İmparatorlukları gibi çok milletli ya da milletler üstü diye nitelendirilen devletleri ya da politik kümeleri hedef almışken, 1919'dan sonra

¹²⁶ Fahri Atasoy, **Küreselleşme ve Milliyetçilik**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2005, s.246.

¹²⁷ Hobsbawn, s.148.

Avrupa'da genellikle milli devletleri hedef almıştır. Dolayısıyla milliyetçilik, hemen hemen tanım gereği birleştirici olmaktan çok ayrılıkçı nitelik taşımıştır.¹²⁸

Devrim dalgası XIX. yüzyılın ikinci yarısında, milliyetçi hareketlerin uluslararası planda birbirlerini etkilemesi ve çoğu kez devrimlerle arasında bağ kurması ile devam etmiştir. 1910'lu yıllardaki I. Dünya Savaşı ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun parçalanması çakışmış ve hem Rus Devrimi'nin hem de Milletler Cemiyeti'nin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Cemiyet Amerikan başkanı Wilson'un başı çektiği ulusların kendi kaderini tayin hakkı çağrısında bulunmuştur. Ama bu dönemin milliyetçi hareketlerinden etkilendiği kadar onlardan etkilenmiş olan bir çağrıdır. 1840'ların Genç Avrupa hareketinin Jön Türklerde çabucak yankı bulması gibi, savaş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı da, Kemal Atatürk önderliğinde 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden başarılı Türk milliyetçi hareketinin yolunu açmıştır.¹²⁹

XIX. yüzyılın milliyet ilkesinin zafer kazandığı dönem I. Dünya Savaşı'nın sonuna denk düşmektedir. Bu zafer istenmeden ortaya çıkan iki gelişmenin ürünü olmuştur. Bir yanda Orta ve Doğu Avrupa'nın çok milletli imparatorluklarının çöküşü diğer yanda müttefiklerin Bolşevik kartına karşı Wilson kartını oynamasını istenilir hale getiren Rus Devrimidir. Yani Avrupa kıtası, tarihinde ilk ve son defa olarak, az sayıdaki istisnalar dışında, hem milli devletler hem de bir tür küçük bulmaca devletler haline gelmiştir.¹³⁰ Savaş arası dönemin Avrupa'sı burjuva ulusunun öteki yönünü de görmüştür: Ulusal ekonomi olarak ulus. Savaşın kendisi devletçe yönetilen kapitalizme doğru gidişi hızlandırmıştır. Lenin'in sosyalist ekonomisi, 1914-1917 arasının planlı Alman ekonomisidir.¹³¹

I.ve II. Dünya Savaşı'nın çıkışında da milliyetçilik önemli bir rol oynamıştır. I. Dünya Savaşı sonu ile gelen dönem uluslararası ilişkilerin, milliyetçilik adına dönüm noktası olarak açıklanabilmektedir. Anderson bu dönemin olaylarını şu şeklide anlatmaktadır:

¹²⁸ Faber, s.29.

¹²⁹ Calhoun, s. 33.

¹³⁰ Hobsbawn, s.157-158.

¹³¹ Faber, s.29.

“I. Dünya Savaşı büyük imparatorluklar çağının sonunu getirdi. 1922 yılı itibari ile Osmanlılar, Romanovlar gitti. XIX. yüzyıl Avrupa’sındaki hanedanlık devletleri Asya ve Afrika’nın kolonileşmiş dünyasındaki resmi milliyetçiliğe örnek teşkil etti. Bu süreden itibaren meşrulaştırılan uluslar arası norm ulus-devlet olurken, Millet Cemiyeti’ndeki geriye kalan emperyal güçler bile emperyal üniformalarını çıkararak ulus kostümünü giymeye başladılar.”¹³²

II. Dünya Savaşı ile milliyetçilik yeni bir boyut kazanmış ve sadece Avrupa’da münhasır olmaktan çıkmıştır. Milliyetçilik Asya ve Afrika’da önemli bir kuvvet haline gelmeye başlamıştır. Artık emperyalist ülkeler bir şekilde kendi geliştirdikleri yöntemlerle sömürüyü devam ettirirken, bu sömürülen ülkeleri terk etmeye ve bağımsızlıklarını tanımaya başlamıştır. Savaş sonrası milliyetçilik dalgasına karşı koyamayan Fransa, İtalya, İngiltere idaresini ellerinde tuttıkları sömürge ülkelerini bırakmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde milliyetçilik emperyalizme karşı önemli bir kuvvet olmuştur.¹³³

İki savaş arası dönemdeki Avrupa, burjuva milletin bir mili ekonomi olarak illetin zaferine de tanıklık etmiştir. Çoğu ekonomist Batılı hükümet ve işadamları, 1913’teki dünya ekonomisine geri dönmeyi ummakla birlikte, bunun gerçekleşmesinin imkansızlığı da su yüzüne çıkmıştır.

İki dünya savaşı arasındaki durum milliyetçiliğin ve milli devletlerin sınırlılıkları ve potansiyelini değerlendirmek açısından berrak bir dönemdir. Versailles Barış Antlaşması’nın ve beraberinde gelen antlaşmaların Avrupa’ya dayattığı fiili milli devletler modeline göz atacak olursak: Wilsoncu ilkenin, yani devlet sınırlarının milliyet ve dil sınırlarıyla uyumlu kılınması ilkesinin pratikte hiçbir şekilde uygulanmayacağını açığa çıkarmaktadır. Çünkü 1918 yılından sonraki barış antlaşması (Almanya’nın sınırları üzerinde bazı politik stratejik kararlar ile İtalya ve Polonya’nın yayılmacılığına verilen birkaç gönülsüz ödün dışında) bu ilkeyi uygulanabilir kadar pratiğe aktarmıştır. Ondan önce ve ondan itibaren, Avrupa’da ya da başka bir yerde, politik haritayı milliyet doğrultusunda yeniden çizmeye yönelik aynı ölçüde sistemli bir girişime kalkışmamıştır. Oysa bu işe yaramamıştır. Halkın fiili dağılımı göz önüne

¹³² Anderson, s.163.

¹³³ Atasoy, s.320.

alındığında, eski imparatorlukların yıkıntıları üzerinde kurulan yeni devletlerin çoğu kaçınılmaz olarak, yerlerini aldıkları eski milletler hapisaneleri kadar çok milletli yapıda bulunmaktaydılar. Çekoslovakya, Polonya, Romanya ve Yugoslavya buna örnek olmuştur.¹³⁴

Bir Güney Slav Krallığı'nın kurulması, orada yaşayanların XIX. yüzyıl başlarında Hırvat fikrinin öncülerinin öne sürdükleri tek Yugoslavya bilincini taşımadıklarını ve Hırvatlar Sırlar ve Slovenler olarak katliam yapacak kadar güçlü sloganlarla daha kolayca harekete geçirebileceklerini ortaya koymuştur. Gerçekten de Hırvatların kitlesel milli bilinci ancak Yugoslavya'nın kuruluşundan sonra ve yeni krallığa ve bu krallıktaki Sırp egemenliğine karşı gelişmiş olduğu görünmüştür. Yeni Çekoslovakya sınırları içinde Slovaklar ısrarla Çeklerin kardeşçe kucak açmalarından kaçınmıştır. Benzer gelişmeler aynı nedenle milli ve sömürge kurtuluşunun yarattığı pek çok devlette daha açık bir hal almıştır. İnsanlar kendi milletleri ile liderlerinin ve sözcülerinin onlar adına öngördükleri biçimde özdeşleşmemiştir.¹³⁵

Versailles Antlaşması milliyetçi hareketlerin coğrafi yayılmaları ve yeni hareketlerin Avrupa modelinden farklı olmasını gündeme getirmiştir. Galip devletlerin resmi düzeyde Wilsoncu milliyetçiliğe bağlı kaldıkları göz önünde bulundurulursa, ezilen ya da varlığı tanınmayan bir halk adına konuştuğunu iddia eden herkesin taleplerini millet olma ilkesi özellikle kendi kadrini tayin etme hakkı temelinde dile getirmişlerdir.

Sömürge ve yarı sömürge kurtuluş hareketlerini liderleri ile ideologlarının içtenlikle kendi durumların denk düşmediği zamanlarda bile, genellikle Batı'dayken ya da Batı'dan öğrendikleri Avrupa milliyetçiliğinin diliyle konuşmuştur. Ve Rus Devrimi'nin radikalizmi temel global kurtuluş ideolojisi olarak Fransız Devrimi'nin radikalizmini sürdürdüğünden, artık Stalin'in metinlerinde somutlanan kendi kaderini tayin etme hakkı bütün insanlara ulaşmıştır. Henüz Üçüncü Dünya adı konmamış

¹³⁴ Hobsbawn, s. 159.

¹³⁵ Atasoy, s.324.

bölgedeki kurtuluşa, her yerde milli kurtuluş ya da Marksistler arasında milli ve toplumsal kurtuluş olarak bakılmıştır.¹³⁶

Avrupa'da haritanın milli temelde yeniden çizilmesi, milliyetçiliği özgürleştirici ve birleştirici içeriğinden yoksun bırakmıştır, çünkü o zamana kadar mücadele eden milletlerin çoğu açısından bu amaçlara önemli ölçüde ulaşılmıştır. Bir bakıma Avrupa'nın durumu II. Dünya Savaşı'ndan itibaren politik açıdan sömürgecilikten kurtulan Üçüncü Dünya'nın durumunu incelemiştir, henüz olgunlaşmamış yeni sömürgecilik laboratuvarı olan Latin Amerika'yı andırır. Teritoryal devletlerin politik bağımsızlığı büyük oranda sağlanmıştır. Sonuçta, geleceğin problemlerini, açıkça anlaşıldığı üzere, bütün sorunlara çözüm getirmeyen bağımsızlığın yani kendi kaderini tayin hakkının sağlanmasından sonraya kadar ele alınmalarını ertelerek basitleştirmek eskisi kadar kolay olmamıştır.

Avrupa'da iki savaş arasındaki milliyetçiliğin baskın yönü, yerleşik milli devletlerin milliyetçiliği olmasıdır. Savaşan ülkelerdeki milliyetçilik kuşkusuz savaşla birlikte, bilhassa devrimci umut dalgası 1920'lerin başlarında geri çekildikten sonra iyice güçlenmiştir. Faşist ve diğer sağcı hareketler bundan yararlanmakta vakit kaybetmemiştir. Faşist ve sağcı hareketler bu durumdan ilk planda, orta katmanlar ile toplumsal devrimden korkan diğer tabakaları, kolayca militan enternasyonalizmle ve hemen hemen aynı ölçüde, 1914-1918'deki savaş deneyiminin pekiştirdiği bir militarizm karşılığında özdeşleştirilebilecek olan kızıl tehdide karşı seferberlik ederek yararlanmıştır. Bu tür milliyetçi propagandanın çekim gücü, başarısızlığın ve zayıflığın sorumluluğunun dışarıdaki düşmanlar ile içerideki hainlerin omzuna yıkılabildiği sürece, özellikle işçiler arasında daha da etkili olmuştur. Ve ortamda açıklama bekleyen bol sayıda başarısızlık ve zayıflık yer almıştır.¹³⁷

II. Dünya Savaşı sonunda açığa çıkan anti-faşist milliyetçilik ulusal olduğu kadar toplumsal da olan bir çatışmaya girmiştir. Kuşkusuz İngiltere'de savaş, hayranlık duyulan savaş önderi Wilson Churchill'in seçimlerdeki yenilgisi ve İşçi Partisi'nin büyük zaferi ile sonuçlanmıştır. Dolayısıyla milliyetçilik anti-faşist dönemde,

¹³⁶ Hobsbawn, s. 162-163.

¹³⁷ Hobsbawn, s.166-171.

sömürgelerdeki anti-emperyalist mücadele 1848 öncesinde son derece doğal görünen ittifakını yeniden kurmuştur.

XIX. yüzyılın son dönemindeki karakteristik milliyetçi hareketler temelinde olumsuz, ya da bölücüdür. Etnik ve dilsel farklılıklar üzerinde kuvvetle ısrar edilmektedir. Öte yandan bunlar, Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarına yani tarihsel olarak çağını kapatmış örgütlenme biçimleri sayılan ne varsa ona karşı yönetilen milliyetçi hareketlerin varisleri sayılabilmektedir. Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin hepsi ulusal dili tek resmi dil ilan eden yeni yasalar çıkarmıştır. Ama Hırvatlar ve Sırlar yeni dili ve Çeklerle Slovaklar küçük farklılıklarla farklı olsa da genelde aynı dili konuşmuşlardır. Yugoslavya'nın bölünmesi de etnik farklılık temelinde meydana gelmiştir. Yalnızca Slovenya'nın oldukça homojen bir nüfusu vardır. Demek ki Balkanlar farklı ulus devletler arasında ve içinde çoğu kez şiddetli çatışmaların etki ettiği, yeni bir düşmanca ilişkiler dönemine sahne olmuştur. Çek ve Slovaklar arasında federasyonun dağılmasıyla sonuçlanabilecek olan giderek ateşlenen anlaşmazlık, ulusal devletlerin gelişimi mirasının tipik örneğini bizlere sunmuştur.¹³⁸

2.2.3. Soğuk Savaş Dönemi Milliyetçilik

II. Dünya Savaşı ile dünyada dengeler değişmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu bir sistem doğmuş ve bu döneme Soğuk Savaş dönemi adı verilmiştir. Yenidünya düzeninin ortaya çıkması, milliyetçiliğin Soğuk Savaş süresince önemini yitirmesine neden olmuştur. Bu dönemde milliyetçilik I.Dünya Savaşı'ndaki gibi bütünleştirme ideolojisi rolünü daha fazla oynayamamıştır. Ulusal sosyalizmde tavizlerin olması, ortaya çıkan yeni ekonomik durumlar, siyasi sahnedeki kötü değişiklikler milliyetçiliğin varoluş nedenini kaybetmesine katkıda bulunmuştur.¹³⁹

1945 yılından itibaren dünyanın politik değişimi büyük oranda gerçekleşmiştir. Denizaşırı imparatorluklar politik olarak kabul edilemez hale gelmiş ve dağılmıştır. Bunun iki nedeni vardır: Sömürgeci ulusların kendileri sömürgecilikten suçluluk duymaya başlamış ve bu ülkelerdeki insanların büyük çoğunluğu imparatorluklarının dağılmasını arzu etmiştir. İkinci olarak bloklar arasındaki soğuk savaş durumu ve

¹³⁸ Feber, s.32-33.

¹³⁹ Ünverdi Noi, s.51.

nükleer kitlenme uluslararası çatışmanın artık başka küçük ülkeler aracılığıyla yürütülmesi anlamına gelmektedir. Koloniler özellikle de bir güç merkezinin etrafında coğrafi sürekliliğe sahip değilse, onları elinde tutmak isteyen bir ülkenin en zayıf noktasını oluşturmaktaydılar. Kolonilerdeki direniş düşman bir ülke tarafından desteklendiğinde, sömürgeci güç hem moralman hem de kaynak bakımından zor durumda kalabilmekteydi. İmparatorlukların terk edilışinde, suçluluk duygusunun yarattığı bir iyi niyetin ya da bencil bir çıkar duygusunun önemini abartmanın bir anlamı yoktur. Bu iki unsurda kendi rollerini oynamıştır.¹⁴⁰

1945 yılından sonraki bağımsızlık ve sömürgecilikten kurtulma yanlısı hareket, tartışma götürmez biçimde sosyalist/komünist anti-emperyalizmle özdeşleşmiştir. Yalnızca sosyalistlerle komünistlerin kurtuluş mücadelelerinde önemli rol oynadıkları devletlerin değil, çok sayıda sömürgecilikten kurtulmuş ve yeni bağımsız olan devletlerin de kendilerini bir anlamıyla sosyalist olarak ilan etmelerinin nedeni büyük olasılıkla bu olmuştur. Milli kurtuluş sloganı haline gelmiştir. Paradoksal bir durum olarak, Batı Avrupa'daki yeni etnik ve ayrılıkçı hareketler 1914'ten önceki aşırı sağcı faşizm yanlısı hatta bazı yaşlı militanların sergiledikleri işbirlikçi tavırla hiç uyuşmayan toplumsal devrimden yana ve Marksist deyişleri benimsemeye başlamıştır. 1968 yılı beklenen mutluluğu getiremediği zaman solun genç entelektüellerinin hemen bu tür hareketlere akın etmesi, milliyetçi retoriğin dönüşüme uğramasına ek bir etki kazandırmıştır. Kendi kaderini tayin etme haklarını kullanmaları engellenmiş olan modası geçmiş halklar, böylece kendilerini emperyalist sömürüden kurtarmakta olan sömürgeler olarak yeniden sınıflandırılmıştır.¹⁴¹

1960'lı yılların ortalarında milliyetçilik ile ilgili başlıca iki yaklaşım yer almıştır. Milliyetçilik ulusal tarihin bir özelliği, ulus ile ilgili bir duygudur. Bu duygu iyi ya da kötü biçimlere bürünebilmektedir. Milliyetçiliği tanımlamanın en iyi yolu tek tek ulusların geniş tarih anlatıları yoluyla, belki de Batı Doğu milliyetçiliklerinde olduğu gibi bir türlemeye bağlı olarak ele alınmasıdır. İkinci yaklaşımda milliyetçilik, milli

¹⁴⁰ Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak**, s.106.

¹⁴¹ Hobsbawn, s. 177.

duyguları ve hatta ulus devletleri ortaya çıkartacak kadar, yeterli kuvvet edinebilen modern ve akıl dışı bir öğretidir.¹⁴²

Batı'nın Soğuk Savaş ittifakları ve karşıtları dışındaki ülkeleri adlandırmak için Üçüncü Dünya terimi kullanılmaya başlanmıştır. Üçüncü Dünya ülkelerinin sömürgeci emperyalist ülkeler karşısındaki duruşu, SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği)'nin çöküşünden sonra tek kutuplu bir yenedünya düzeni düşüncesi çerçevesinden yeniden önem kazanmıştır. Bu düzende egemen dünya gücünün önünde alternatif düşman veya tehditlerden birisi yeni dünya milliyetçiliği olmuştur. Bu milliyetçilik Batı'nın emperyalizmine karşı uyanan bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Batı dünyasının hegemonyasına karşı koloni durumundaki ülkelerin halklarından bir takım tepkiler yükselmeye başlamıştır.

Üçüncü dünya ülkelerindeki milliyetçiliğin Avrupa milliyetçiliğinin kuvvetle desteklediği emperyalizm olgusu etkili olmuştur. Avrupa ülkelerinin sömürdüğü Asya ve Afrika ülkelerinde sömürü koşullarına bağlı olarak yetiştirdikleri aydın ve yöneticiler ile sömürülme bilinci zaman içerisinde buralarda milliyetçilik duygularının harekete geçmesine sebep olmuştur. Örneğin Afrika milliyetçiliği sömürgeciliğe karşı doğmuştur. Sömürge ülkelerinde canlanan milliyetçilik bir bakıma kolonyalizme karşı ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın bir medeniyet temsilcisi olarak gittiği yerlere medeniyet götürdüğü iddiası sömürülen ülkelerde bir anlam bulamamış, direniş ve tepki göstermeye belli bir zemin oluşturmuştur. Millet olma ve milliyetçilik fikri, çok kapsamlı bir çeşitlilik sergileyen bağlamlarda anti-sömürgeci enerjileri yönlendirme açısından güçlü bir vasıta olmuştur.¹⁴³

II. Dünya Savaşı, sonra Yugoslavya'nın dağılması ve SSCB'nin çökmesi baskıdan kurtulan milli kimliklerin yeniden ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni dönem milliyetçiliğin tırmanışa geçtiğini göstermiştir. Bu milliyetçiliğin sıcaklığı devam ederken ilan edilen evrenselci liberal kapitalizmin dünyanın küreselleştiğini ilan etmesi, yeniden bir milliyetçilik dalgasının hareketlenmesine yol açmıştır. Fakat bu

¹⁴² Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s.26.

¹⁴³ Atasoy, s.324.

milliyetçilik dalgası yeni bir boyut kazanmıştır. Eski sıcak çatışmalar yerini sanal ve kültürel çatışmalara bırakmıştır.¹⁴⁴

Soğuk Savaş döneminde, Batı Alman toplumunun önemli kimliği, Komünizm karşıtlığı olduğundan Batı Almanya vatandaşlarının SSCB'nin etkisi altında olan Doğu Almanya'daki soydaşları ile hem devlet seviyesinde hem de resmi seviyede herhangi bir şekilde irtibat kurmaları yasaklanmıştır. Bunun yansıması olarak iç politikada sosyalizm komünizm ile bir tutulup içerideki düşman olarak kabul edilmiştir. ABD bu bağlamda Batı Almanya'nın partneri ve koruyucusu olmuştur. Bu gelişme ile sadece savaştaki ahlaki suçlarını ve zulümlerini unutmaya izin vermemiş, aynı zamanda da haçlı seferlerini bir parçası olmuşlardır. Diğer bir deyişle ideolojik blok düşüncesi kimliğin diğer kaynağı olarak hizmet etmeye başlamıştır. Ancak başka bir gerçek vardır. O da yüksek sesle konuşmayı bekleyen milliyetçi aşırı sağın varlığını savaş sırasında da sürdürmesi gerçeğidir.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Fransa kendisine biçilen rolün ve statünün belirsiz olduğu, değişmiş ve değişmekte olan bir dünya ile yüz yüze kalmıştır. Avrupa'nın yeniden inşası, Soğuk Savaş'ın blok siyasetinin etkileri, kolonilerin sömürge karşıtı hareketleri, Fransız siyasi toplumunun içinde bölünmelere neden olmuştur. Bu da IV. Cumhuriyet'in istikrarsızlığına katkı sağlamıştır. 1950'li yıllarda Fransa'da milliyetçilik, dış olaylara bir cevap olarak gelişmiştir. Mili duruş olarak karşı olma ve özgürlük gibi kavramlar baz alınmıştır. Ancak ulus-devlet Soğuk Savaş'ın bu yeni ortamında daha az önemli bir ideolojik referans olarak görülmüş ve Fransa'nın kendi kaderini tayin etmedeki rolünü kaybettiği görüşü hakim olmuştur.¹⁴⁵

Üçüncü Dünya'daki anti-emperyalist milli hareketlerden çok azı, emperyalistlerin gelişinden önce var olan politik ya da etnik bir birimle çakışığı için, terimin XIX. yüzyılda Avrupa'da kullanıldığı anlamıyla milliyetçiliğin gelişmesi ağırlıklı sömürgeciliğin sona erişinden sonraya, yani 1945 yılından sonraya dayanmaktadır. Dolayısıyla milliyetçi, hareketlerin çoğu, yabancı bir emperyalist zalim devleti değil, sahip olmadıkları bir milli homojenliği iddia eden, yeni kurtulmuş

¹⁴⁴ A.g.e., s.322.

¹⁴⁵ Ünverdi Noi, s. 52-58.

devletleri, hedef almıştır. Başka bir deyişle, bazen eski egemenlerin iktidarından miras kalan, modernleştirici elitlerin devraldıkları Batı kaynaklı ideolojilerin gerçek dışılığını da hedef almakla birlikte, emperyal çağın bağımlı dünyayı paylaştırdığı toprak parçalarının milli yani etnik ya da kültürel açıdan gerçek dışılığını protesto etmişlerdir.¹⁴⁶

Hans Morgenthau, 1957 yılında özellikle Balkanlara değinerek, milliyetçiliğin paradoksunu şöyle anlatmıştır:

“Milliyetçilik ilkelerinin uygulamaya konmasında, ilkenin tanımından kaynaklanan hiçbir sınır yoktur. Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan halkları, Türklere karşı bu ilkeye başvurabilmişse, Makedonya halkları neden Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan’ karşı aynı ilkeleri ortaya getirmesin? Demek ki dünün ezilenleri, bugünün ezenleri olmaktan kaçınmamaktadır. O halde ulusal kurtuluş sürecin bir noktada artık durması gerekir ve bu noktayı belirleyende milliyetçilik mantığı değil, yönetenler ile yönetilenler ve rakip ülkeler arasında çıkarların ve iktidarın nasıl şekillendiğidir.”¹⁴⁷

Balkanlar, Soğuk Savaş sonrası Yeni Dünya Düzeni içinde revaç bulan mikro milliyetçilik terimi için olgusal malzemenin bolca yer aldığı milletler deposu görünümündedir. Globalleşme söylemi mikro milliyetçiliğinin yatağı olarak gördüğü Balkanlara bakışında kendisini bir makro milliyetçilik olarak kurmakta, sonuçta mikro milliyetçilik de yeniden türeten bir tepkime sürecine girmektedir.

Balkan milliyetçiliği dilsel, tarihsel, ırksal ve ya etnik bir kimlik tanımına yaslanmaktadır. Ülkesel sınırlarını bu organik tanımlar çerçevesinde çizmektedir. Dinlerin, tarihsel hikayelerin, geleneklerin iç içe geçtiği, etnik toplulukların birbirinden belirli yoğunlukları halinde ayrılmadığı bu coğrafyada, organik ayrımlar icat etme, Balkan milliyetçiliğın kendi türü içinde bile aşırı bir uç teşkil etmesine yol açmıştır. Balkanlarda milli devletler tasarladıkları saf etnik milli nüfuslarının bir kısmını sınırları dışında bırakarak, kendi sınırları içinde yabancı etnik topluluklar barındırarak kurulmuştur. Hepsinin birbiri ile karşılıklı toprak ve azınlık davaları bulunmaktadır. Etnik ve milli toplulukları yatay kesen ortak kimlik unsurları, saf milli kimlikleri

¹⁴⁶ Hobsbawns, s.180.

¹⁴⁷ Leo Tindemas, **Barışa Çağrı Uluslar arası Komisyonun Balkan Raporu**, (çev.) Özden Arıkan, İstanbul: Sabah Yayınları, 1997, s.59.

pahasına bastırılmıştır. Dağılan Yugoslavya’da Sırpaların ve Hırvatların ortak dili olan Sırbo-Hırvatça’nın sökülüp, saf Sırpça ve Hırvatça yaratma, şarkılara, isimlere soy sop arama gayretleri yüklemiştir.¹⁴⁸

Balkanlarda milli devletlerin inşası ve inşa edilen devletlerin büyük güçlerin etkisi ile birbirlerine düşmesi emperyalist gelişmeye tabi bir gelişme olarak görülmüştür. Balkan milliyetçiliğinin ve milli devletlerin XIX. yüzyıldaki oluşumu, kaçınılmayacak bir gelişme olan bu coğrafyanın modern ve kapitalist sisteme uyarlanma hamlesinin ürünü olmuştur. Milliyetçilik Balkanlarda XIX. ve XX. yüzyıl döneminde hızlanan kapitalistleşme sürecinin iktisadi, toplumsal açıdan köylü kitleleri, Balkanlarda milliyetçiliğin serpilmesinde rol oynamıştır.¹⁴⁹

1960 ve 1970’ler Marksist açıdan önemli yıllar olmuştur. Bu dönemde Üçüncü Dünya ülkelerinde baş gösteren milli mücadeleler artmıştır. Bu mücadelelerin artmasındaki neden Batı’nın gelişmiş ülkelerinde görülen etnik akımlar olmuştur. Unutulan kimliklerin hatırlanarak yerleşik düzeni tehdit eden hale gelmesi hem liberalleri hem de Marksistleri rahatsız etmiştir.¹⁵⁰

Soğuk Savaş sonrası dönemdeki gelişmeler özellikle de kendini ideolojik boşluk birçok yerde milliyetçiliğe dönüş olarak göstermeye başlamıştır. Bu dönemde milliyetçiliğin uyanışı başlıca üç olaya bağlanmaktadır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, uluslararası sistemin dönüşümü, komünizm sonrası ortaya çıkan ideolojik boşluk, küreselleşme ve bozulmuş sistem arasında kalan ekonomi ve terör.

¹⁴⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, s.50.

¹⁴⁹ A.g.e., s.54-55.

¹⁵⁰ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, s.108.

2.2.4. Küreselleşme Çağında Milliyetçilik

Küreselleşme, 1980'lerin ortalarından itibaren yaygınlaşmaya başlayan bir kavramdır. Küreselleşme genel olarak dünya üzerindeki soysal ilişkilerin yüzlerce mil uzaklıktaki yerel olaylarca şekillenip yoğunlaşması ve tam tersinin gerçekleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Gelişen teknoloji, iletişim, ulaşım olanakları dünyayı daha küçük bir yer haline getirerek, birçok alanda benzerlikler yaratırken diğer taraftan da küreselleşmeye karşı dönüşe neden olan insanların farklılıklarla ilgili farkındalığını arttırmaktadır. Küreselleşme ekonomik, siyasi, kültürel alanlar gibi çeşitli alanlarda gerçekleşmektedir.¹⁵¹

Soğuk Savaş döneminin bitişi ile hız kazanan küreselleşme olgusunun en çok etkilediği olgulardan biri de milliyetçilik ideolojisidir. Bu dönemde, milliyetçiliğin aşındığı yönündeki iddialar yoğunluk kazanmıştır. Modern bir siyasi ideoloji olarak milliyetçilik, yaklaşık iki yüzyıllık tarihinde, ilk defa iniş sürecine girmiş bulunmaktadır. 1789 Fransız İhtilali'nin hemen sonrasında, çok uluslu imparatorlukların yıkıcı, ulus-devletlerin de kurucu ideolojisi olan milliyetçilik belki de son dönemine girmiş bulunmaktadır.¹⁵²

1989 yılında komünizmin çöküşü, yeni bir uluslararası milliyetçi akımlar dalgasına yol açmıştır. Bu dalganın etkisi sadece eski komünist devletlerde değil, uluslararası güç dengelerindeki değişimin, yeni baş kaldıranlara yeni imkanlar sağladığı bir çok yerde görülmüştür. Bu dalgaların hepsinin açıklanmasında birden çok unsur vardır. İmparatorlukların çöküşü ve dünya güç dengelerindeki değişimler milliyetçilere etkili olma fırsatı veren, belki de en önemli faktörlerdir. Emperyal çöküşün, emperyal merkezlerin ekonomik ihtiyaçları karşılayamaz hale getiresi de milliyetçiliğin çekiciliğini arttırmıştır. Ama dalga uluslararası iletişimden de etkilenmiştir. Milliyetçi ayaklanma hareketleri göçler, kitaplar, gazeteler, radyo ve XX. yüzyıl sonunda televizyon hatta bilgisayar ağları ile her yerde duyulmuştur. Buradan da anlaşıldığı gibi

¹⁵¹ Ünverdi Noi, s.81-112.

¹⁵² Haldun Çancı, "Kurumsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış", *Review of Social Economic&Business Studies*, Vol.9/10, s.234.

milliyetçi hareketler, diğerlerinin ortaya çıkışını da körüklemekte, onlara ilham kaynağı ve örnek olmaktadır.¹⁵³

Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünya düzeni, ideolojiye dayanan iki blok üzerine kurulmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bölge, sınıf ve dine dayalı kültürel farklılıkların küreselleşmenin bir sonucu olarak ortadan kalkacağı ümit edilmiştir. Ancak küresel kapitalizm, dünyayı tek bir ekonomik sistem altında birleştirme yönünde eğilim gösterirken, yukarıdan küreselleşme süreci ile empoze edilen sınırların olmadığı hayali bir dünya düşüncesi, sadakati zayıflatarak topluluğa bağlılığı azaltma eğiliminin oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ele alınacak olursa, kürselleşme, medeniyet ve kimliğin başlıca zorlayıcısı olarak yorumlanabilmektedir. Küreselleşmenin bu süreç içerisinde dünya ekonomisini birleştirmede gösterdiği başarıyı, farklı topluluk ve sınıfları tektip haline getirmede veya diğer bir deyişle homojenleştirmede de yakaladığını söylemek mümkün olmamaktadır. Beklenenin aksine farklılıklar daha görünür ve daha arzulanır bir hal alarak, kültürel öğeleri öne çıkmış ve milli kimliğin tekrar önem kazanmasına neden olmuştur. İşte bu yeni ortamda milliyetçilik Avrupa'da önemli bir güç olarak tekrar ortaya çıkmıştır.¹⁵⁴

Artan ekonomik sınırsızlık, artan göç, üretim ve tüketimin uluslararasılaşması siyaseti egemenlik talepleri ile birleştirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Yugoslavya'nın, Çekoslavakya'nın ve SSCB'nin dağılması, Almanya'nın yeniden birleşmesi, Belçika federal devlet yapısına dönüşmesi tüm bunlar Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da milliyetçiliğin yeniden güç kazandığını gösteren olaylar olarak yer almıştır.¹⁵⁵

Sistemin çökmesi ile birlikte milli varlıklar kendi egemenlik ve yönetim haklarını elde etmeye başlamıştır. Yükselen milliyetçilik dalgası bütün kozmopolit ve evrenselci baskılara karşı milli kültürlerin tekrar dirilme iradesini güçlendirmiştir. Birer sosyal ve tarihsel gerçeklik olarak milletler var olduklarını göstermeye başlamıştır.

¹⁵³ Calhoun, s. 35.

¹⁵⁴ Şen, s.169.

¹⁵⁵ Ünverdi Noi, s.78-79.

Uzun yıllar enternasyonalist bir ideolojinin doğrultusunda baskı altına alınan milletler kendi milli benliklerinin farkına varmaya ve rahatlama içine girmişleridir.¹⁵⁶

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ortaya çıkan yeni uluslararası sistem, topluluk, kimlik, vatandaşlık ve milliyetçilik gibi kavramları tekrar gündeme taşıyarak bazılarının yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Esaret altındaki milletler için bir kurtuluş ve bağımsızlık ümidi doğmuştur. Şartların değişmesi ile yeni milliyetçilik kavramı ortaya çıkmıştır. Bu milliyetçilik kökenleri derinlere uzanan kültürel kimlik isteği ve önceki sisteme karşı oluşan yaygın hoşnutsuzluk üzerine kurulmuştur. Milliyetçilik miras alınan otoriter yapıları korumakta ve yeni ortaya çıkmakta olan sivil toplum üzerinde baskı kurmaktadır.

Demokratik deneyimin az olduğu ya da olmadığı Eski Sovyet Cumhuriyetlerinde, özellikle Balkanlar'da ulusal kutuplaşmanın yerini ideolojik kutuplaşma, ulus fikrinin yerini sosyalizm, ulus devletlerin yerini de blokların alması kolay olmuştur. Bu ise otorite rejiminin tipik karakteristiği olan yönetsel denetim ve savaş zamanı atmosferini canlı tutabilmenin bir yolu olmuştur. Milliyetçilik tek çıkış yolunu kültürel türdeşleşmede ve devleti iktidarda bütünleştiren iktidar biçimlerinde bulduğu sürece kökenleri derinlere uzanan ekonomik ve ekolojik sorunlara bir çözüm düşünmek son derece zor olmuştur.¹⁵⁷

SSCB ile Yugoslavya'nın dağılışı şimdiye kadar milletlerarası düzeyde tanınan egemen birimlerin sayısına on altı devlet daha eklenmiştir ve ayrıca milli ayrılıkçılığın daha fazla gelişmesini sınırlayacak hiçbir şey öngörülememektedir. Bugün bütün devletler resmi olarak millettir. 1989'da ve 1989'dan sonra meydana gelen değişiklikler özünde, Polonya'da ve Yugoslav halkları arasında olduğu gibi gerçekten var olduğu yerlerde bile, merkezi parti işlediği sürece, fiilen denetlenen milli gerginliklerden değil, asıl olarak Sovyet rejiminin reform yapma kararından kaynaklanmıştır.

Sovyet rejimi, uydu rejimlerin askeri desteğini çekecek, rejimin işlemlerini sağlayan merkezi kumanda ve otorite yapısını zayıflatacak ve buna bağlı olarak Balkan

¹⁵⁶ Atasoy, s. 340.

¹⁵⁷ Feber, s.55.

Avrupası'ndaki bağımsız komünist rejimlerin bile temellerini yıkacaktır. Milliyetçilik bu gelişmelerden en çok yararı kendisi sağlamıştır. Ama bu gelişmelerin ortaya çıkmasında ciddi anlamda önemli rol oynamamıştır. Halk tabanı hiç olmayan bir rejimin kitlesel biçimde örgütlenmiş bir muhalif hareketi neredeyse 10 yıl boyunca denetim altında tutabilme başarısını gösterdiği Polonya'da bile doğulu rejimlerin hiç beklenmeyen ani çöküşünün herkesi hayretler içinde bırakmasının nedeni bu olmuştur.¹⁵⁸

Küreselleşme terimi son yıllarda dünyada yaşanan gelişmeleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Bazı kişiler küreselleşmeyi ulusal sınırları ortadan kaldıran bir süreç olarak görmekte, bazıları neo-liberalizmle, ekonomik gelişmelerle ve teknolojik dönüşümlerle birleştirmektedir.

Hutchinson'a göre küreselleşme perspektifinin radikal biçiminde üç temel kusur bulunmaktadır. Birincisi küreselleşme modern bir devrimsel gelişme değil, kökenleri M.Ö. 2000 yıllarına uzanan tekrar eden bir süreçtir. İkincisi küreselleşme Batılılaşma ile bir tutulmamalıdır. Küreselleşme her zaman belirli merkezlerden yayılmaktadır ve Batının bu yükselişi küresel süreçte yaşanan sıçramalardan ibarettir. Üçüncüsü küreselleşme tekil bir süreç değildir, küresel kurumlar arasında teknolojiler kadar, dinler ve göçlerde vardır. Bu tespitlerden anlaşılacağı gibi küreselleşme türdeşleşme yaratabileceği gibi farklılık da yaratabilecek bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁹ Bu terim aynı zamanda sınır ötesi iletişim ağları, insan hakları savunma organizasyonları, çevrecilik faaliyetleri kadın hakları ve dünya barışı gibi noktalara göndermede bulunmak için kullanılmaktadır. küreselleşme tanımı yapılırken sık kullanılan ifadelerden birisi "her şey her yerdedir" şeklinde dile getirilmektedir. Dünya bir bütün haline gelmekte ve bir küresel resim ortaya çıkmakta olduğu düşünülmektedir. Ulaşımın kolaylaşması, veri iletiminin hızlanması ve görüntü akışının hızı ile dünya küçülmüştür.¹⁶⁰

Küreselleşme kuramcıları, XVIII. yüzyıldan itibaren görünen milletler ve milliyetçilik ile eski etnik topluluklar arasında bir süreklilik görmeyip, Ernest Geller,

¹⁵⁸ Hobsbawn, s.197.

¹⁵⁹ Özkırımlı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, s.9

¹⁶⁰ Atasoy, s.128-135.

Eric Hobsbawn gibi modernist yorumlardan hareketle onları, insanlığı kapsayıcı birimler halinde örgütlenme eğilimindeki modernleşme sürecinin ürünleri olarak görmektedir. Millet akılcı ve siyasal insanlık anlayışına dayalı tek ve türdeş kültürün toprak temelli merkezi bir devlet ve sanayileşmiş bir ekonomi tarafından dünyanın her yanına taşınmasını mümkün kılan, bilim ve teknolojinin taşıyıcısıdır. Günümüz ulus devletleri endüstriyel bir kültürü paylaşmaktadır. Ulus devlet sisteminin yükselişi, artan karşılıklı bağımlılığın ve ulus-ötesi kurumlara dayalı yeni bir sistemin habercisi olmuştur.¹⁶¹

Küreselleşme süreci ile beraber milliyetçiliğin dayandığı ülkeler, değerler, örgütler ve ihtiyaçlar değişince milliyetçilik paradigması da dağılmaya başlamıştır. Ancak asırların birikimlerini, elit gruplar gücünü, politik öncülerin desteğini milletlerin kültür ve inanç aidiyetlerini kapsayan milliyetçik ideolojisi, bu çözüme karşısında dünyayı kolay kolay terk etmeyecektir. Bu nedenle küreselleşme karşısında yeni milliyetçilikler, yeni milliyetçi yorumlar ve meydan okuma biçimleri olarak tezahür etmektedir. Bu bağlamda organik ulus milliyetçiliği yeniden yükselirken, etno-milliyetçiliklerde çoğalmaktadır. Küreselleşme hem milliyetçiliğin homojenleştirici yapısını çözerken mikro milliyetçiliklere yol açmakta hem de bütünlüğün kaybindan kaygı duyan milletin milliyetçi karşılığını artırmaktadır.¹⁶²

Milliyetçilik dışı, milliyetçilik üstü-ötesi bir kavram olarak sunulan küreselleşme makro ölçekte belirlenen bir kültürel ırkçılık momentini taşımaktadır. Bu kültürel ırkçı, dışlayıcı momentin, küresel düzeyde, makro milliyetçilik diyerek tasvir edebileceğimiz bir işlev görme yatkınlığına sahiptir. Milliyetçilik ve milli devlet, kapitalizmin kurumsal çerçevesini oluşturma işlevi görmüştür.

Günümüzde sanayi toplumu denilen olgu, önemli bir değişim geçirmekte, milli devletin ve milliyetçiliğin oluşturduğu kadrajın da bu değişime uyarlanma sorunu kendini dayatmış görünmektedir. Milli devletin hem yukarı hem aşağıya doğru politik ve iktisadi düzeylerde işlevselliğini, düzenleme yeteneğini, iletkenliğini yitirdiği saptanmaktadır: Yukarı doğru yani milletler arası ve uluslar üstü düzeyde, aşağı doğru

¹⁶¹ Özkırımlı, **21. Yüzyulda Milliyetçilik**, s.88.

¹⁶² Yıldırım, s. 182.

yani milli devletin ülkesi içinde bölgesel ve yerel düzeyde. Yukarıya doğru uluslar üstü mercileri, kurumları geliştirme çabaları ve globalleşme söylemi, aşağı doğru ise bölgesel yerel birimlere ağırlık kazandırma isteği ve yerelleşme söylemi, milli devletin yerine yeni bir kadraj oluşturma arayışının ürünleri olmuştur.¹⁶³

XIX. yüzyılın gelişmiş dünyasında mili devlet ile milli ekonomiyi birleştiren çeşitli milletlerin inşa edilmesi açıkça tarihsel dönüşümün temel bir olgusunu oluşturmakta ve öyle değerlendirilmektedir. XX. yüzyılın ilk yarısının bağımlı dünyasında ve bilinen nedenlerle özellikle sömürgeleşmiş kesiminde, mili kurtuluş ve bağımsızlık hareketleri yeryüzünün büyük bölümünün politik kurtuluşunun, yani, emperyal yönetime ve daha önemlisi emperyal devletlerin doğrudan askeri egemenliğinin son verilemesinin temel unsurları olmuştur.¹⁶⁴

Küreselleşme olgusunun ürettiği değişimler, ulus-devlet politik kimliğinin güçlü etkilerine meydan okumaktadır. Milliyetçilik teorilerinin ölümü ve ulus- devlet krizi ile karşı karşıya gelmektedir. Yaşanılan kaos çerçevesinde etnik temizlik ve yeni siyasi coğrafyalar ortaya çıkmaktadır. Ulusal değerler ve normlar küresel kültürel değerlerin derin baskısı altında bulunmaktadır. Küreselleşmenin ürettiği siyasi coğrafya, teknolojik çerçeveler, ekonomik ve dinsel değişimler ulusal kimliğin geleneksel savunma tarzlarını zorlaştırmaktadır. Küreselleşmenin ulusal düşünce değer ve kurumlar üzerinde oluşturduğu tazyik, milliyetçiliğin küreselleşme karşıtı bir tutuma yönelmesine yol açmaktadır. Özellikle klasik modern milliyetçilik, liberal ve demokratik içeriklerini kaybederek dar, katı, tepkici ve komplocu teorilerden beslenen bir niteliğe bürünmektedir.¹⁶⁵

Küreselleşmeden ötürü toprak egemenliğinin artık varlığını sürdürebilir olamaması yeni milliyetçiliği ortaya çıkaran sebeplerden biri olmuştur. Küreselleşmenin milletleri ve kültürleri homojenleştirme adına kısmen başarılı olduğu söylene de küreselleşme farklı milletlerin ve kültürlerin tamamen homojenleşmesi ile sonuçlanmıştır. Küreselleşme bir taraftan bir çok kurulu topluluğun yok olmasına neden

¹⁶³ Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, s.22.

¹⁶⁴ Hobsbawn, s. 199.

¹⁶⁵ Yıldırım, s.195.

olurken, diğ er taraftan yerel bağı lılıkların ve kimliklerin güç lenmesine sebep olmuştur.¹⁶⁶

Yeni kitle iletiş imi sistemleri (radyo, televizyon, video, kiş isel bilgisayarlar) aynı zamanda küçük toplumsal ve siyasal gruplarla etnik ve dilsel cemaatlere, hem milli devletler hem de daha geniş ölçekteki kı tasal ya da kü resel kü ltü re karş ı kendi katı toplumsal ve kü ltü rel ağı larını yaratma ve devam ettirme imkanı tanımaktadır. İ Ő te bu beklenmedik bir sonuç gibi gözükse de etnik milliyetç iliklerin yeniden diriliş inin kaynaklarından biridir.¹⁶⁷

Kü reselleş menin dü nyaya sunduğ u Batılı değ erler medenileş me ve geliş me adına dü nyanın büyük kısmında kabul görmüş görmeye de devam etmektedir. Bu değ erlerin dayandı ğ ı temel ilkeler arasında insan hakları, demokrasi ve milletlerin kendi kaderini tayin hakları yer almaktadır.¹⁶⁸

Kü reselleş me yeni fırsatlarla beraber yeni riskleri de beraberinde getirmektedir. Yoksullaş ma ve etnik çatış malar, bunun en somut örneklerindedir. Ayrıca modernlikte olduğ u gibi kü reselleş mede de en büyük payı geliş miş Batı ü lkeleri almaktadır. Uydu teknolojilerinin ü retimi, pazarı ve denetimi ile çok uluslu şirketlerin büyük bölümü geliş imi geliş miş Batı ü lkelerinin mülkiyeti olarak var olmaktadır. Dolayısıyla bütün ulus üstü geliş meler, örgütlenmeler ve yenilikler yanında bu zengin uluslar servet ve saygınlıkları ile hakimiyetlerini sürdürmektedir. Bu da diğ er ulusların sorgusuna, eleş tirisine yol açarak milliyetç ilik aracılığ ıyla eş itsizlik reddedilmekte ve yine milliyetçi ideoloji aracılığ ıyla eş itlik saygınlık ve güç üretilerek mesafe kapatmaya giderilmektedir. Milliyetç ilik kü reselleş menin ürettiğ i eş itsizlikleri gidermek amacıyla mesafe kapatmaya yönelik bir ideolojik arayış olarak yükselmektedir. Hatırlatmak gerekirse, erken modernlik döneminde de modernliğ in getirdiğ i büyük yenilikler karş ısında var olan eş itsizliğ i gidermek üzere mesafe kapatma ideolojisi olarak yine milliyetç ilik yükselmiştir.

¹⁶⁶ Ünverdi Noi, s.118.

¹⁶⁷ Smith, **Milli Kimlik**, s.13.

¹⁶⁸ Atasoy, s.387.

Buraya kadar anlattıklarımızdan sonra, milliyetçiliğin küresel biçimlerinin iki söylem biçiminde karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Birincisi, tepkici, radikal, karşıt ve çatışmacı. İkincisi, küreselleşmenin ulusal değerleri ve örgütlenmeleri aşıcı tutumlara karşı savunmacı. Bu bağlamda klasik ulus milliyetçiliği ve etnik milliyetçilik karşılıklı bir etkileşim içinde birbirlerini tetikleyerek çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Milliyetçiliğin radikalleşmesi ile etnik çoğulculuk tehdit unsuru haline gelmekte ve çatışma potansiyelleri çoğalmaktadır. Etnik milliyetçilik de çeşitli şiddet eylemlerine yönelerek ulusal manada ihtiyaç duyulan istikrar ve düzeni bozmaktadır. Küresel dünyanın bütün coğrafyalarında etnik şiddet, milliyetçilik talepleri ile insanları, toplumları, kültürel ve sosyolojik dokuları paramparça etmektedir.¹⁶⁹

Günümüzde millet gözle görülür biçimde eski işlevlerinden önemli bir kısmını, yani en azından yeryüzünün gelişmiş bölgelerinde geniş dünya ekonomisi içinde yarı bir yapı meydana getiren, teritoryal sınırları olan bir milli ekonomi oluşturma işlevini kaybetme sürecindedir. II. Dünya Savaşı'ndan beri, ama özellikle 1960'lardan beri temel birimlerin her çaptaki milletler üstü ya da çok milletli şirketler olan milletlerarası iş bölümünde görülen köklü dönüşümler ve buna denk düşen biçimde, pratik nedenlerle hükümetlerin denetimi dışında kalan milletler arası ekonomik işlem merkezleri ve ağlarının gelişmesi, mili ekonomilerin rolünü zayıflatmış hatta iyice tartışılır bir hale getirmiştir. Hükümetler arası milletlerarası örgütlerin sayısı 1951 yılında 123'ten, 1972 yılında 20'e, 1984 yılında 365'e çıkarken, hükümetler dışı milletlerarası örgütlerin sayısı 1951 yılında 832'den 1972 yılında 2173'e çıkmış ve son iki yılda da iki kattan fazla artarak 4615'e yükselmiştir. XX. yüzyıl sonuna doğru tek işleyen mili ekonomi herhalde Japon ekonomisi olmuştur.

Klasik Wilsoncu-Leninst biçimiyle genel bir program olarak ayrılmayı da öngören kendi kaderini tayin etme sloganı XXI. yüzyıl için çözüm üretememiştir. The Economist'in deyişi ile üst milliyetçilik ve alt milliyetçilik arasında kalan XIX. yüzyıl milli devlet kavramının krizinin bir belirtisi olarak anlaşılabilir. Ancak büyük milli devletin krizi aynı zamanda, eski ya da yeni küçük devletlerinde krizidir. Bugün milliyetçilik eski Wilsoncu-Leninst ideoloji ve programın ancak yarım ağızla kabul

¹⁶⁹ Yıldırım, s. 196-197.

edilen bir krizini yansıtmaktadır. Çok sayıda eski, güçlü ve kararlı milliyetçi hareket dahi, şu anda bir parçasını oluşturdukları devletlerden tamamen ayrılma amacından vazgeçseler bile gerçek devlet bağımsızlığına kuşku ile yaklaşmaktadırlar.¹⁷⁰

Ulus ötesi şirketler milli sınırları dikkate almamaktadır. Bu firmalar aynı zamanda sanayileşmiş devletlerde işlemlerinin merkezi niteliğinde üslere sahip olma eğilimindedir. Bu nedenle de söz konusu devletin politikalarının sonuçlarına maruz kalmaktadır. Bu firmaların bütçeleri de çok büyüktür, bir çok milli devletin bütçesinden daha fazladır. Milli engeller bu büyük şirketler için daha önemsiz sorunlar çıkarmaktadır. Çünkü ulus ötesi bir ekonomik aktör tabakası vardır. Milli devletlerde bu ekonomik aktörlerden yararlanmak ve kendilerine yeni ek gelir sağlamak için sorunları minimum seviyeye indirmektedir.¹⁷¹

XX. yüzyılın sonunda çok uluslu şirketlerin ve ulus ötesi, hükümet dışı kurumların, insan haklarını koruyacak uluslar arası kuralların, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması, Dünya Bankası (IMF), BM gibi dünya organlarının, AB ve Kuzey Amerika Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması gibi devletler arasında bölgesel birliklerin ve yeni dünya dili olarak İngilizce'nin yükselişine tanık olmuştur. Günlük hayatımızda bu yeni ufuklara ve örgütlere uyum sağlamaya çalışırken, modernitenin birincil kurumları olan millet ve ulus-devlet birincil siyasal ve kültürel referans noktası olmaktan çıkmaktadır. Zira nükleer silahların yayılması, uluslararası terörizm, uzun mesafeli ekonomik göçler ve mülteci akımları, iklim değişikliği gibi sorunları kendi başlarına idare edememektedirler.¹⁷²

Ulus ötesi kurumların egemenliğin kaybına ya da paylaşımına yol açan gelişmesi, ulus devletin otonomisini sınırlamıştır. Milletlerin kimliği de yeniden biçimlenmiştir. Büyük göçler arasında büyük ölçekli savaş olasılığının azalması, kolektif farklılaşma açısından göçmenler ve mülteciler gibi içerideki ötekilerin dış düşmanların yerini alması anlamına gelmektedir. Göçmenlerin ve mili azınlıkların daha görünür olması türdeş milli kültürlerin çoğullaşması ve melezleşmesi anlamına gelmektedir. İngilizce'nin ulus ötesi medya kanallarınca taşınan bir dünya dili olarak

¹⁷⁰ Hobsbawn, s.213-220.

¹⁷¹ Smith, **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, s. 132.

¹⁷² Şen, s.271.

yükselmesi hem seçkinler hem de halk düzeyinde küresel bir bilinç ve kültürü teşvik etmektedir. Milletleri ve ulus devletleri güçleştiren karşıt yönelimlerde vardır, toplamda sonuç, zayıflayan ulus devletlerin çok kültürlülüğe ayak uydurmak zorunda kalmasıdır.¹⁷³

¹⁷³ John Hutchinson, “Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması”, (Ed.) Umut Özkırmı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik** içinde (77-100), İstanbul Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2008, s.80-81.

3. BALKANLARDA YUGOSLAVYA KRİZİNİN ORTAYA ÇIKMASI

Milliyetçilik akımı ve ulus-devlet modeli Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik, siyasi, kültürel birikimi sonucu hayata geçmiştir. Ancak, çıktığı bölgeyle sınırlı kalmayan bu akım, yayıldığı bölgelerin ekonomik, siyasi, kültürel birikimi ve o dönemin koşullarından dolayı farklı bölgelerde, farklı yöntemler ve farklı sonuçlar ortaya koymuştur. XIX. yüzyılda Balkanlar bölgesinde, egemenliğini ve bağımsızlığını kaybetmeye devam eden Osmanlı Devleti yönetimi altında yaşayan farklı Balkan halkları da dönemin koşullarında kendi gelecekleri için çözüm yolu olarak milliyetçilik akımını tercih etmişler ve kendi ulus-devletlerini kurabilmek için kendilerine göre farklı yöntemler seçmiştir.

Milliyetçilik tarih sahnesine çıktığından beri Balkanlarda başrol oynamıştır. Böylelikle Balkanları şekillendiren en önemli etmenlerden biri milliyetçilik olmuştur. Balkan milliyetçiliği halklar arasındaki çatışmaların temelini oluşturmuştur. Farklı halkların varlığından kaynaklanan milliyetçiliğe uygun ortamda, bu farklılık bazı şartlar gerçekleştiğinde çatışmaların gerekçesini oluşturabilecektir.

Balkan tarihinde önemli bir yere sahip olan Yugoslavya iki kavram etrafında inşa edilmiştir: Bir millet federasyonu ile ortak bir kültürel, tarihsel deneyim. Fakat ideologlar Güney Slavları bir arada tutan siyasi tarihten çok dillerinin aynı kökten oluşları ve coğrafi yakınlık olarak adlandırmaktadır. Öte yandan dinsel farklılıkların yanı sıra bir de Slovenlerin, Hırvatların ve Sırpların, Makedonların ve Karadağlıların ayrı tarihlere sahip oluşları düşünüldüğünde, bir milletler federasyonu şeklinde¹⁷⁴ bir aşkın millet modeli oluşturan Yugoslavya'nın başka bir yerde ve daha geniş bir ölçekte de tekrarlanabilmesi akla yatkın gelmemektedir.

Sırp-Hırvat-Bosnalılar arasında ulusal kimliğin oluşması, tarihsel gelişimlerin dışında din, mezhep farklılığına dayanmaktadır. Batı'da yer alan Hırvatlar Katolik mezhebini, Doğu'da yer alan Sırp Ortodoks mezhebini benimsemişlerdir. Bosna-Hersek'te yaşayanlar Boşnaklar ise diğerlerinden farklı olarak XV. Yüzyılda toplu

¹⁷⁴ "Yugoslavia: At a Glance", (08.01.1988), <http://www.nytimes.com/1988/10/08/world/yugoslavia-at-a-glance.html?src=pm>, 20.10.2011.

olarak İslam dinini benimsemiştir. Tarih boyunca yaşanan bütün çatışmalarda bu din farkından dolayı yaşanmıştır.

3.1. BALKANLARDAKİ İLK MİLLİYETÇİ HAREKETLER

Balkanları çatışma sürecine iten nedenlerin başında “milliyetçilik” olgusu gelmiştir. Milliyetçiliğin yurtseverlik ekseninden çıkıp, “büyüklük” idealleriyle birleşmesi aşırılıkları da beraberinde getirmiştir. Balkan uluslarının en büyük açmazları da burada ortaya çıkmaktadır. Küçük ulusların büyüklük kompleksleri, irredentist yayılmacı politikalara yol açarken; bu politikaların olumsuz sonuçlarına yine ulusun kendisi katlanmak zorunda kalmıştır. Tarihsel süreç içerisinde Balkanlar’da hemen hemen her milletin bir büyüklük ideali olmuştur. Ne var ki, “düşünce” ile “fiiliyat” arasındaki tutarsızlık; hayal kırıklıkları ve felaketleri de beraberinde getirmiştir. Realizm ve yurtseverlik temelinde şekillenmeyen bu milliyetçi anlayışların tarihsel hezimetlerine son iki yüzyılda birçok defa tanıklık edilmiştir.

Balkanlarda milli devletlerin inşası ve inşa edilen büyük güçlerin etkisinde birbirlerine düşmesi, emperyalist rekabete tabi bir gelişmedir. Zira Balkan milliyetçiliğinin ve milli devletlerinin XIX. yüzyıldaki oluşumu, kaçınılmayacak bir gelişme olan, bu coğrafyanın modern ve kapitalist sisteme uyumlanma hamlesinin ürünü olmuştur. Milli devlet modeli, kapitalizmin işlerliğinde gerekli bir kurumsal çerçeve, temel önemde bir düzenleme mekanizması olduğu içindir ki Balkanları parsellemiştir. Bu parsellemenin iç ve dış düşman üreten, böylelikle milli bilinci esasen bir düşmanlık bilinci olarak geliştiren doğasıdır.¹⁷⁵

Avrupa’nın beş büyük yarımadasından bir olan Balkanlar; Avrupa, Akdeniz ve Ortadoğu siyasetinde etkin olma imkanı sağlayan, Avrupa’nın diğer bölgelerine geçit imkanı tanıyan, Asya kıtasının bitişiğinde ve Afrika kıtasına da yakın olan jeopolitik konumu nedeniyle büyük güçlerin rekabet ve mücadele alanı olmuştur.¹⁷⁶

1361 yılında Edirne’nin alınmasıyla XIV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar neredeyse 600 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalan bu bölge, 1912-1913 Balkan Savaşları

¹⁷⁵Bora, **Milliyetçiliğin Kara Baharı**, s.54.

¹⁷⁶<http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/map/yugoslavia/>, 10.10.2011.

ile Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde son aşama olmasının yanı sıra, I. ve II. Dünya Savaşlarına da sahne olmuştur.¹⁷⁷

Hint-Avrupa dillerini konuşan yarı göçebe kavimler Balkan Yarımadasına Milattan Önce (M.Ö.) 3500'lü yıllarda gelmiştir. Göçlerden sonra İliryalılar, Makedonlar ve Trekler, Balkanlarda kısa ve uzun ömürlü yönetimler kurmuştur. M.Ö. IV. yüzyılda bölgenin büyük bölümü Makedonya Krallığı'nın idaresi altına girmiştir. Makedon idaresinin zayıflaması ile bölge M.Ö. III. Yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun istilasına uğramış böylece Balkanlarda Romalılaştırma dönemi başlamıştır.

VI. yüzyıldan, Osmanlıların Balkanlar'ı fethettikleri XIV. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan sürede, Balkan Yarımadası'nın son daimi sakinleri bölgeye göç etmiştir. Göç edenler Slavlar ki en kalabalık grup oldukları için en önemlidir, güneyde ve doğuda Türkler, kuzeyde Macarlar, sonunda bütün yarımadaya yayılacak olan Romanlardır. Bu halkalar bölgede bulunan Yunanlılar ve İliryalılara katılmıştır.¹⁷⁸

Hint-Avrupa kökenli Slavlar Balkan Yarımadası'na V. yüzyılda barbar akınlarının yarattığı kargaşanın ardından Karpatların kuzeyinden gelmiştir. Slavlar VI. yüzyılda aşağı Tuna'yı geçerek güneye doğru yayılmıştır. Bölgeye hakim olan Bizanslılar Slav topluluklardan paralı asker olarak yararlanmışlardır. Slavlar IX. yüzyılda Yunanlı ve Frank misyonerlerin etkisi ile Hıristiyanlığı benimsemiştir. Balkanlara yerleşen ilk Slav kavimi olan Slovenler 748 yılından itibaren Frankların yönetimi altına girmiştir. Slovenler Katolikliği bu dönemde benimsemiştir.¹⁷⁹

Bosna ismini coğrafi bölge olarak X. yüzyılın ortalarından itibaren almıştır. Güney Slavlar VI. ve VII. yüzyıllarda kitleler halinde Kuzey Asya ve Avrupa'nın kuzeydoğu kesimlerinden göç ederek Balkanlara yerleşmiştir. Bosna ve çevresine yerleşen Slavlar, temelinde dini tercihlerin yattığı bölünmeler yaşamıştır. Ülkenin kuzeybatısında ve kuzeyinde (Slovenya-Hırvatistan Bosna'nın batısı) bulunan Slavlar

¹⁷⁷ Tülin Yanıkdağ, "Uluslararası Sistemde Balkanlar", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=611:balkanlar&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 20.07.2011.

¹⁷⁸ Andrew Baruch Wachtel, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, Ekin 2009, s.42.

¹⁷⁹ İrfan Kaya Ülger, **Yugoslavya Neden Parçalandı?**, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, Ocak 2003, s.24.

Katolik mezhebine geçerek Vatikan'a bağlanmıştır. Doğusuna yerleşenler (Sırbistan) Ortodoks mezhebini kabul ederek, Bizans'ın başkenti İstanbul'a bağlanmıştır. Katolik ve Ortodoks kiliseleri arasında düşmanlık ve mücadele başlayınca etnik manada düşman kardeş olmuşlardır.

Bosna'daki Slavlar kendilerine din olarak Hıristiyanlığın değişik bir yorumu olan Bogomil mezhebini kabul etmiştir.¹⁸⁰ Bogomil öğretisi aslında Bulgaristan'da ortaya çıkmış olan Hıristiyan mezhebidir. Bu mezhebin kültürel misyonu, bölgenin Bizanslaştırılmasını ve Latinleştirilmesini önlemektir. Bogomil mezhebi, Hıristiyanlık dininden sayılsa da Balkanlarda bulunana çeşitli pagan unsurlarından etkilenmiş, Katolik ve Ortodoks mezheplerinden çok farkı inanışlara sahip olan bir mezhep olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸¹

Bogomil mezhebine bağlı Boşnaklar, savaş kabiliyetleri, Macarları ile tanınmaları ve Papalığa karşı derin bir kin beslemeleri sebebi ile Macaristan ile yalpan savaşlarda etkin rol oynamıştır. Müslüman Boşnaklar her zaman Osmanlı Devleti'nin kuzey-batı hududunu yalnız başlarına müdafaa etmişlerdir.¹⁸²

Bogomil Boşnaklar Sırp, Macar ve Bizans krallarının yoğun saldırılarına karşı koymuş ve 1371 yılında bağımsız Bosna Krallığı'nı kurmuş ve Osmanlı Devleti'nin Bosna'yı fethine kadar varlığını sürdürmüştür. 1463 yılında Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet'in Bosna'yı fethetmesinden sonra Boşnak halkı kitleler halinde Müslümanlığı kabul etmeye başlamıştır. Boşnaklar Müslüman olduktan sonra kültür değişimi yaşamış ve bir süre sonra da Osmanlı Devleti'nin çeşitli kademelerinde görevlendirilmişlerdir.

Osmanlılar 1463 yılında Bosna'yı, yirmi yıl sonra da Hersek'i fethetmiştir. Bosna işgali toplamda 150 yılı aşan bir sürede kademeli olarak gerçekleşmiştir. Bu bölgelerin fethi 1592 yılında Bihaç ve Krajina'nın Bosna eyaletine katılması ile tamamlanmıştır. Osmanlılar fetihden sonra birbirine çok yakın olan idari sistemleri ve tarım ekonomilerini uygulamaya koymuştur. Önceleri Rumeli Beylerbeyliği'nin bir

¹⁸⁰ Necmettin Alkan, **Dağılan Yugoslavya Mozağinde Bosna**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1995, s.14.

¹⁸¹ Ülger, s. 29.

¹⁸² Mesut Hakkı Caşın, "Bosna-Hersek Savaşı", *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 1996, Cilt 3, Sayı 3, s.96.

eyaleti olan Bosna-Hersek sonradan ayrı bir beylerbeyliğe dönüştürülmüştür. İslamlaşma sürecinde Bosna-Hersek'te hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Güney Slavların bir bölümünün İslamlaşması, Bosnalı Müslümanların etnik oluşumlarının başlangıcına işaret etmektedir.¹⁸³

Güney Slav halklarının Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğine girmeden önce siyasal yaşamında farklı bir gelişim izlemiştir. Hırvatlar ve Slovenlerin toplumsal yaşamı Roma merkezli Hıristiyan kültürünün etkisinde şekillenirken; Sırlar 1389 Kosova Savaşı'nın ardından Osmanlı idaresine tabi olmaya başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu Kosova Savaşı'ndan sonra Yugoslavya coğrafyası üzerindeki etki alanını yavaş yavaş genişletmeye başlamıştır. 1454 yılında Arnavut toprakları ve Sırbistan'ın bazı bölümleri Osmanlı egemenliğine geçmiş, 1459 yılında da Smedorova'nın fethi ardından Sırlar Osmanlı Devleti'ne tabii olmuştur.¹⁸⁴

Osmanlı İmparatorluğu tebaasına gündelik hayatta geniş özelliklerle tanımıştır. Türk dilini dayatmaya çalışmamış, halkı Müslüman olmaya aktif bir biçimde zorlamamış, Müslümanların taraf olmadıkları antlaşmaların yerel önderlerce çözülmesine izin vermiştir.¹⁸⁵ Osmanlı Devleti sahip olduğu karışık etnik yapı içinde düzeni millet sistemi adı verilen yönetim sistemi ile gerçekleştirmiştir. Bu sistem gayrimüslim tebaaya günlük yaşamlarında ve inançlarında serbestlik öngörmüştür. Sistemde devletin temel görevi vergi toplamak ve düzeni korumaktır. Reaya konumunda bulunan halklar, askerlik hizmetinden muaf tutulmuş, buna karşılık Müslümanlardan farklı olarak vergi ödemiştir. Osmanlı Devleti farklı dinlerden sakinlerin arasındaki ilişkileri temeli, zimmiye dayanmıştır. Buna göre Gayrimüslimler, ikinci sınıf vatandaşlığı kabul etmeleri karşılığında devlet tarafından korunmuştur.¹⁸⁶

XVII. ve XVIII. yılında Avusturyalı Habsburglar yarımadanın kuzeyini Osmanlıların elinden alınca, onlarda halkların birbirlerine karışmasını teşvik etmiştir. Kuzeyden gelen yerleşmecileri savaş yüzünden ya da Türklerin göçüyle boşalmış

¹⁸³ Aydın Babuna, **Geçmişten Günümüze Boşnaklar**, (çev) Aydın Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2000, s.13.

¹⁸⁴ Ülger, s.26.

¹⁸⁵ Wachtel, s.20.

¹⁸⁶ Alkan, s.19-21.

bölgelere iskan etmiş ve Güneyli Sırp göçmenleri bu topraklara yerleşip imparatorluklar arasındaki askeri sınırda yaşamaya ve orayı korumaya teşvik etmiştir. Kısacası Osmanlı ve Habsburg egemenliği, bölgede Avrupa tipi bir homojenleşmeye izin veren koşulları yaratmak yerine, modern çağda da devam edebilen bir durumun, halklar ve gelenekler karışımının sürmesine izin vermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda milliyetçilik, ilk dönemlerde Balkanlar'da gayri Müslim azınlıkların huzursuzlukları etrafında şekillenmeye başlamış ve imparatorluğun bütünlüğünü tehdit eder hale gelmiştir. Milliyetçilik tehdidine karşı bir yandan askeri-idari tedbirlere başvurulurken, diğer yandan Osmanlı aydınları tarafından bir imparatorluk ideolojisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Osmanlı bürokratlarına ve entelektüellerine düşen, millet kavramını gündemlerine alıp, ortak ve kurtarıcı bir kimlik arayışına girmek olmuştur. Devletin bu amaçla ortaya koyduğu en ciddi uygulama ise Tanzimat fermanıdır.¹⁸⁷

Tanzimat hareketi ile bütün unsurların eşitliğine ve dayanışmacı bir anlayışa dayanan Osmanlılık ideolojisi geliştirilmiş ve bu ideoloji ile Osmanlı vatanına ve Osmanlı hanedanına bağlılık temeli üzerinde bir Osmanlı milleti oluşturmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda Osmanlılığı savunan aydınlar, çeşitli din ve milliyetlere mensup grupları eşit siyasi haklara sahip, ortak bir vatan mefhumu etrafında, meşruti bir idare altında yaşatmayı düşünmüşlerdir. Böylece bütün Osmanlılar merkezi devletin eşit haklara sahip vatandaşları olarak görülecek, ana bünyeye birer Osmanlı vatandaşı olarak entegre olmaları sağlanacaktı. Ancak Osmanlılık, millet olmak için gerekli olan kültür ve dil birliği ile desteklenmediği için, milliyetçilik düşüncesi karşısında başarılı olamamıştır.¹⁸⁸

1789 Fransız İhtilali'nden sonra ortaya çıkan ve bütün Avrupa'yı etkisi altına alan, imparatorlukların korktuğu milliyetçilik akımı hız kazanmış, zamanla Osmanlı Devleti de söz konusu akımdan payını almıştır. Sınırları içinde yasayan çeşitli topluluklar, artık bağımsızlıklarını elde etmek için ayaklanmalar çıkarmaya başlamıştır.

¹⁸⁷ Ülger, s.30.

¹⁸⁸ Zafer Yılmaz ve Kemal Bakır, "Balkan Milliyetçiliğinin Türk Eğitim Düşüncesine Etkileri", *TSA*, Yıl:13, Sayı:1, (Nisan 2009), s.54.

Özellikle Balkanlar'da yaşayan gayri Müslim halklar milliyetçilik akımından büyük oranda etkilenmiştir.¹⁸⁹

Osmanlı Devleti'nin ülkede kurduğu yönetim 1789 Fransız İhtilali'ne kadar istikrarını korumuştur. Fransız İhtilali sonucu gelişen milliyetçilik akımından etkilenen Sırp ve Hırvatlar Avrupa devletlerinin destekleri ile ayaklanmaya başlamıştır. Bu tarihten sonra ülke de istikrar kalmamış kaos ve karmaşa dönemi başlamıştır.¹⁹⁰ Osmanlı yönetiminden sonra halklar da birbirinden ulusal-dini cemaatler olarak farklılaşmıştır. Bu ayrışma ulusal olduğu kadar dinsel bir özellik de taşımıştır. Bu anlamda Sırp, Hırvatlar ve Müslümanlar ön plana çıkmıştır.¹⁹¹

XIX. yüzyılda bölgedeki siyasi gelişmeler Fransız Devrimi'nin etkisi ile gelişen milliyetçi bağımsızlık hareketleri ile belirlenmiştir. Balkanlardaki milliyetçilik hareketlerinin özgül karakterleri, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarına karşı bağımsızlık için mücadele ettikleri gibi kendi aralarında da sıkı bir mücadeleye girmiştir.¹⁹²

Balkan yarımadasının 1804-1887 yılları arasındaki dönemi, ulusal isyanlar ve yeni yönetimlerin kurulması konuları etrafında geçmiştir. XIX. yüzyıl Balkan ulusal lider ve düşünürleri Batı Avrupa'da olan iki siyasi doktrinden etkilenmiştir: Kökleri XVII. yüzyıl aydınlanma düşüncesinde olan liberalizm ve temeli XIX. yüzyıl tarihselciliğinde bulan milliyetçilik.¹⁹³ Balkanlardaki milliyetçi dönem ile ilgili yapılan araştırmalarda varılan sonuç, Hasburg ve Osmanlı yönetimlerinin, her milletin kendi arasındaki birlik düşüncesini yok etmediğini göstermektedir.

Fransa ve Almanya'dan gelen milliyetçilik akımı XIX. yüzyılın başlarında Balkan Yarımadasına hızlı bir giriş yapmıştır. İlk etki çoğunlukla kültürel olmuştur. Kısa süre sonra milliyetçiliğin vurgusu politika hale gelmiştir. Milli birliklerini sağlama yönünde güçlü istek duymaları, Balkan devletlerini Osmanlı'ya karşı harekete

¹⁸⁹ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/940/11701.pdf>, s.68, 10.05.2011.

¹⁹⁰ Alkan, s.18.

¹⁹¹ Babuna, s.15.

¹⁹² Tanıl Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995, s.22.

¹⁹³ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar 1**, (çev.) İhsan Duru, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Aralık 2009, s. 196.

geçirmiştir. Balkan liderleri, devletlerinin ancak ulusal birliklerini elde ettikten sonra gelişip zenginleşebileceğini varsaymıştır. Bu açıdan Balkan halkları bir Batı Avrupa kavramı olan milliyetçiliği benimseyerek, kendi ulusal kalkınmaları için Batı Avrupa'nın özellikle de Almanya'nın politik ve ekonomik başarılarını taklit etmeye çalışmıştır. Balkan halkları milliyetçiliği, özgün jeopolitik varlıklarının yaratılması için bir meşrulaştırma aracı olarak görmüştür.¹⁹⁴

Osmanlı İmparatorluğu XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda yaptığı savaşlarda bir takım topraklar kaybetmiştir. XIX. yüzyıldaki toprak kayıplarının temel özelliği, sınırları içinde bulunan Hıristiyan halkların bağımsızlıklarını alıp, imparatorluktan kopmalarıdır. Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Karadağ XIX. yüzyıl içinde, Bulgaristan ve Romanya ise XX. Yüzyılın başlarında bağımsızlıklarını almıştır. Her halkın bağımsızlığını kazanması Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir kısım toprağın kopup gitmesi olmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığını alması Osmanlı İmparatorluğu'nun bu şekilde parçalanmasının ilk adımı olmuştur. Yunanistan'ın bağımsızlığı bundan sonraki Balkan Tarihi için önemli bir olayı teşkil etmiştir. Yunanistan Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları içinde ilk bağımsız olan devletidir. Yunanistan'ın bağımsızlığı bundan sonra Osmanlı Devleti'nin diğer topraklarındaki milliyetçilik ve bağımsızlık hareketlerine örnek olmuştur.¹⁹⁵

Yunan ayaklanması Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ayaklanmaların en planlı ve en süreklisi olmuştur. Hiçbir ayaklanma daha önce bu kadar ince ayrıntılarına kadar düşünülmemiş, hiçbir ayaklanmadan önce böyle bir hazırlık yapılmamıştır. Bu ayaklanmanın ulusal bir ayaklanma niteliği taşımış olması hiç kuşkusuz ki, bunda en büyük etken olmuştur. Osmanlı Devleti'ndeki ilk ayaklanma Yunanistan'da değil, Sırbistan'da olmuştur.¹⁹⁶

Balkan Yarımadasında yaşayan halkların Osmanlı Devleti'ne karşı ilk ayaklanmaları XVIII. yüzyılın sonunda Sırp tarafından çıkarılmıştır. Sırp Osmanlı

¹⁹⁴ Richard C. Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, (çev.) M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitapevi, 2002, s.2.

¹⁹⁵ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1904)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s.165.

¹⁹⁶ Coşkun Üçok, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1980, s.65.

Devleti'ne karşı ilk kez 1788-1791 savaşında ayaklanmıştır. Kısa süre içinde ayaklanma bastırılmış ve yeniçeriler bu ayaklanmanın tekrarlanmaması için halkın üzerinde baskı kurmaya başlamıştır. Bu baskıdan sıkılan halk 1804 yılında ikinci kez ayaklanmıştır. Bu ayaklanma tam sekiz sene devam etmiştir.¹⁹⁷ Birçok Balkan tarihçisi, 1804 Sırp İsyanı'nın bölgedeki ulusçu devrimlerin patlamasını başlattığını düşünmektedir.

1804 Sırp isyanı toplumsal bir köylü hareketi şeklinde başlamıştır. Köylüler sorgulanmaksızın ve muhalefet etmeksizin kendileri için sıkıcı olmayan Türk yönetimini kabul etmiştir. Bu nedenle Sırp'ların isyanı Sultan'a karşı değil Babali'yi yok sayan yeniçerilere karşı olmuştur.¹⁹⁸ Milli meclis oluşturan Sırp liderler ayaklanma boyunca Osmanlı hükümeti ile müzakereleri sürdürmüştür. İsyanın ilk dönemi boyunca Sırp'ların itirazları aynı olmuştur. Hedefleri bağımsızlık değil, ülkelerini baskıdan kurtarmaktır. Sırp'lar yeniçerilerin eyaleti terk etmelerini istemiştir. Sırp'ları ile Osmanlı ordusu arasındaki ilk büyük savaş 1805 yılında patlak vermiştir. Bu savaştan Sırp'lar zaferle çıkmıştır. Bu durum Sırp isyanının ciddi bir şekilde başladığına işaret olmuştur. 1805 Kasım ayında Semendire Kalesi düşmüş ve asi hükümetin ilk başkenti olmuştur. 1806 yılında Belgrad ele geçilmiştir. 1809 yılında savaştaki sükunet sona ermiş ve. 1809 Ağustos ayında Osmanlı Belgrad'a yürümeye başlamıştır.¹⁹⁹

Sırp dayanakları tükenmeye başlamıştır, sürekli savaş hali ülkedeki direnişi yavaşlatmıştır. Bu sırada Rusya Fransa işgali ile meşgul olmaya başlamıştır. Bu durumda Osmanlı Devleti için Sırp sorununu çözme fırsatı doğmuştur. Yönetimi özerkleştiren bazı imtiyazlar alan Sırp'ların 1813 yılında Rusya desteği olmaksızın başlattıkları ayaklanma Osmanlılar tarafından ezilmiştir.²⁰⁰ Bu olaydan üç sene sonra Milos Obrenoviç önderliğinde başlatılan ayaklanma sonucunda Osmanlı Devleti Sırbistan'a kısmi özerklik vermiştir. Sırp'lar 1830 yılına otonomi statüsü kazanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda Sırbistan 1870 yılında bağımsızlığını kazanmış, bu

¹⁹⁷ Ülger, s.30.

¹⁹⁸ Kemal H. Karpat, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, (Çev.) Recep Boztemur, Ankara: İmge Kitapevi, 2004, s.113.

¹⁹⁹ Jelavich, **Balkan Tarihi 1**, s.224.

²⁰⁰ Selim Aslantaş, "Sırp İsyanları (1804-1815): Milli Bağımsızlık Hareketi mi Köylü Ayaklanması mı?", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Say: 39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, s.92-93.

tarihten sonra Sırp lar topraklarını genişletmeyi hedefleyen bir dış politika izlemeye başlamıştır.

Sırp milliyetçiliğinin amacı, Karadağ ile birleşmeyi gerçekleştirmektir. Osmanlı egemenliği öncesinde Sırp İmparatorluğu'ndaki Karadağlıların Sırp yönetimini benimsemiş olmaları, 1870'lerde anti-Osmanlı ittifakında birleşmeleri Karadağ-Sırbistan ilişkilerini tarihsel dostluk havasına sokmuştur.²⁰¹

Hersek, Bosna'nın güneybatısında yer almaktadır. 1875 yılında Hersek Bosna'ya bağlı bir sancaktır. 1875 yılında Bosna-Hersek'te Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlar başlamıştır. Hersek'e bağlı Nevesin kazası Hıristiyanlarından 160 kişinin, ağnam vergisi vermemek için Karadağ' sığınmaları ve Karadağ Prensi'nin de işin içine Rusya'yı sokması, Hersek ayaklanmasını kısa sürede Avrupa sorunu haline getirmiştir. Hersek ayaklanması kısa sürede genişlemiş, Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Bulgaristan gibi Panslavizm'in etkisinde olan ülkelerde büyük bir heyecan yaratmıştır.

1875 yılında çıkan Balkan karışıklarının arkasında yeni bir faktör belirmeye başlamıştır ki, bu da Panslavizm hareketi ve bu hareketin Rusya tarafından kışkırtılması ve Rusya'nın yayılcı politikasının bir aleti haline getirmesidir. Panslavizm hareketi özellikle 1870'lerden itibaren Batı Avrupa siyasal çevrelerinde kullanılmaya başlamış olup, bununla, Rusya'nın önderliği altında, bütün Slav kavimlerinin siyasal dayanışmasını sağlamaya yönelik bir hareket kastedilmiştir. Panslavizm, Rusya'nın milli misyonu önüne dikilen ülkelere yöneltilmiş ve sistematik olmayan çeşitli ve aynı zamanla çelişkili görüşlere, Batı Avrupa'nın vermiş olduğu bir isimdir. Burada en fazla etkilenen iki ülke, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları olmuştur. Panslavizm hareketi başlangıçta, siyasal nitelikte ortaya çıkmış olmayıp, özellikle Rusya dışındaki Slavlar arasında bir dil birliği ve kültür hareketi olarak belirmiştir.

Bulgaristan'da 1876 yılının Mayıs ayında Filibe civarında bir ayaklanma patlak vermiştir. 15 gün süren bu ayaklanma bir muharebe halini almıştır. Osmanlı Devleti bu ayaklanmayı bastırır bastırmaz "Selanik Olayı" patlak vermiştir. Bir Bulgar kızının Müslüman bir genç ile evlenmek için Selanik'e geldiği sırada kaçırılması halkta

²⁰¹ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.23-27.

tepkilere neden olmuş ve olaylar çıkmıştır. Bu olaylar sırasında Fransa, Almanya, Rusya ve İtalya konsolosları öldürülmüştür. Osmanlı olayların faillerini yakalatıp, idam ettirmiş olayı kapatmaya çalışmıştır. Fakat Rusya olayı, Müslüman-Hıristiyan çatışması ve sorunu olarak ilan etmekten geri kalmamıştır.²⁰²

Bosna'daki çatışmaların şiddetlenmesi ile Müslüman halkında silahlanarak çeteciliğe başlaması Müslüman-Hıristiyan çatışmasını devreye sokmuş ve bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Sırlar bu ayaklanmayı ülkelerinde Osmanlı yönetimine karşı, Slav uyanışını millileştiren bir seferberliğe dönüştürmüştür.

Babıali 9 Haziran 1876 tarihinde Sırbistan'a bir nota vererek aşırı silahlanmanın sebebini sormuştur. Sırların verdiği yanıtta Osmanlı birliklerinin Sırp sınırından çekilmesini ve padişahın temsilcisi olarak kendisinin askerleri ile Bosna'ya girerek ayaklanmayı bastırmasını istemiştir.²⁰³ Sırbistan'ın bu kadar kesin ve net konuşmasındaki en büyük etken arkasındaki Rusya desteği olmuştur. Osmanlı Devleti Sırbistan'ın bu teklifini reddedince Sırbistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Savaş ilanı Rusya'yı heyecanlandırmıştır. Rusya'dan Sırbistan'a para akımı başlamıştır. Fakat Rusya'nın bu desteği Sırların hezimete uğramasını engellememiştir. Sırların hezimetini Ruslarda paniğe sebep olmuştur. Ruslar, Sırların Osmanlı Devleti'ne karşı yenilmelerini, Hıristiyanlığın Müslümanlık karşısındaki bir hezimetini olarak yansıtmıştır.²⁰⁴

Çatışmalar sonunda Sırbistan yenilgiye uğratılmış olmasına rağmen barış görüşmeleri sırasında çıkan anlaşmazlıklara Rusya'nın müdahale etmesi ile Osmanlı ve Rusya arasında büyük bir savaş çıkmıştır. Savaşın çıkması üzerine Sırbistan ve Karadağ'da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa katılmıştır. Yunanistan'da Osmanlı'nın bu sıkışık durumundan faydalanarak, toprak kazanmak için Rusya'nın yanında savaşa katılmak istemişse de İngiltere'nin baskısı nedeniyle bu tutumundan vazgeçmiştir.²⁰⁵ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu Ruslar Balkanlarda siyasi güç haline gelmeye başlamıştır.

²⁰² Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.494-504.

²⁰³ Üçok, s.148.

²⁰⁴ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.507.

²⁰⁵ Ülger, s.31.

Tarihe “93 Harbi” ismiyle geçen ve Osmanlı İmparatorluğu’nun dışında İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya’nın katılarak imzaladıkları anlaşma ile 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bitmiştir. 1878 yılında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki egemenliği sona ermiştir. Barış antlaşmasının Ayastefanos’ta imzalanmasını Rus Başkomutanı istemiştir. Bunun nedeni Ayastefanos İstanbul’un kapısı demektir. Rusya antlaşması burada imza ettirerek Balkan Slavlarına kudretini göstermek istemiştir.²⁰⁶

Bu antlaşma son yıllarda uluslararası olaylarda hakemlik yapan Avrupa’nın önde gelen devletlerini olumsuz etkilemiştir. Bu durumdan rahatsızlık duyan Avrupalı devletler 1878 yılında Berlin Kongresi’nden buluşmuş ve Bosna Hersek adına bir takım kararlar almıştır. Berlin kararlarına göre ülke hukuken Osmanlı Devleti’ne bağlı kalmış fakat denetimi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’na bırakılmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun asıl amacı Bosna-Hersek’i işgal edip Osmanlı Devletinin çekilmesi ile kalan boşluğu siyasi gücü ile doldurmaktır. Bunun için vakit kaybetmeden harekete geçmiş fakat Müslüman halkın direnişi ile karşılaşmıştır. Bütün mücadelelere rağmen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu direnişi kırmış ve bölgeye hakim olmuştur. Bundan sonra bölgeden büyük göç dalgası başlamıştır. Bu işgale en çok Hırvatlar sevinmiştir.²⁰⁷

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması Balkanlara yeni bir “status quo” getirmiştir. Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ’ın bağımsızlığı uluslararası bir antlaşma ile güvence altına alınmış, Bulgaristan’ın Osmanlı yönetimine bağlı bir prenslik olmasına karar verilmiştir. Bu gelişmeler üzerine, Berlin Antlaşmasından kaybeden taraf olarak çıkan Bulgaristan, kendisine ait olduğuna inandığı bölgeleri yeniden kazanmak için Makedonya toprakları üzerinde yayılcı bir politika geliştirmiştir.²⁰⁸

²⁰⁶ Özer Sükan, **21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2001, s. 101.

²⁰⁷ Bora, **Milliyetçiliğin Prvokasyonu**, s.24.

²⁰⁸ Gül Tokay, “Makedonya Sorununa Tarihsel Bir Bakış:1878-1908”, **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar**, (Ed.) Kemali Saybaşı, Gencer Özcan, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, Mart 1997, s.25.

Berlin Kongresi Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki topraklarının özel taksimini yapan uluslararası nitelikli bir havaya bürünmüştür. Bu kongreden sonra Osmanlı İmparatorluğu 287.510 km² büyüklüğünde toprak kaybetmiştir. Avrupa Devletleri daha çok müdahaleci bir tavır takınmaya başlamıştır. Kaybedilen topraklar nedeni ile Trakya ve Anadolu'da iskan sorunları yaşanmasına neden olmuştur.²⁰⁹

Kısacası Berlin Antlaşması her şeyi ile Osmanlı Devleti'ni kurban etmesine rağmen, yine de bir dengesizlik ortamı yaratmıştır. 1878 yılından sonra sadece Avrupa ve Balkanlarda değil, dünyanın diğer bölgelerinde de devletler arasında cereyan eden mücadelelerin kaynağını bu dengesizliklerde aramak gerekmektedir. I. Dünya Savaşı'na varan gelişmelerin kaynağını da Berlin Antlaşması'nın kurduğu dengesiz düzende görmek mümkün olmaktadır.²¹⁰

Balkan ulusçuluğunun 1878'den sonra başlayan aşaması, toprağın, ulus olmanın vazgeçilmez koşulu olduğu ve ulus oluşturma'nın kapsamını belirleyen bir ölçüt olarak kullanıldığı bağımsız ya da özerk devletlerin Berlin Antlaşması'yla kurulmaya başlamıştır.²¹¹

1877-1878 Savaşı, Berlin Antlaşması ile hükme bağlandığı gibi, Osmanlı Devleti'nde var olan çoğulcu düzen ile çok dinli ve çok etnili yapıya dayalı toplumsal örgütlenme kavramını yıkmıştır. Balkanların yeni bağımsız devletleri, tek bir etnik yapıya dayalı, tek bir dile sahip ulusu ve genellikle Pan-Ortodoksluğun engizisyon ruhu ile Pan-Slavizmin Rusya tarafından geliştirilen dar ideolojik ve ırkçı eğilimlerini yansıtan bir ideolojiyi benimsemişlerdir. Güneydoğu Avrupa'nın yeni bağımsız devletleri, çok geçmeden bir toprak yayılcılığı siyaseti ile Slavlar arasında Pan-Slavizm ruhunda cisimlenen evrensellik ve kardeşlik düşüncesini kısa bir süre içinde yok eden dışlayıcı etnik milliyetçilik politikasını başlatmıştır.²¹²

1878 yılında imzalanan Berlin Antlaşması Makedonya'nın idaresini Osmanlı kontrolüne vermiştir. XIX. yüzyılın geri kalanında Bulgarlar, Yunanlılar ve Sırlar

²⁰⁹ Sükan, s.102.

²¹⁰ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarih**, s.529.

²¹¹ Karpat, s.37

²¹² A.g.e., s.226.

Makedonya'nın kontrolünü ele geçirmek için Türklerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. En büyük devrimci grup Makedonya Dahili Devimci Örgütü (IMRO) 1893 yılında Selanik'te kurulmuştur. Makedonya'nın Bulgaristan tarafından ilhakı yerine Osmanlı İmparatorluğu içerisinde özerk bir Makedonya fikrini benimsemiştir. Bulgar hükümeti IMRO'ya karşı Yüksek Komite ve Dış Örgütü kurmuştur. Yunanlılar Makedonya'daki milli taleplerini desteklemek için Etniki Eteryaya kurmuştur. Sırlar ise daha 1886 yılında Saint Sava Örgütü'nü kurmuştur. Tüm bu grupların eğitim ve propaganda amaçları vardır. Ayrıca askeri olarak da yardımcı güç konumunda olmuştur. Balkan devleri arasında Makedonya için rekabet, Osmanlılara yönelmiş bir Balkan ittifakı önünde engel görmüştür.²¹³

XX. yüzyılda Hırvatistan'daki milliyetçi ayaklanmalar Yugoslavya'nın siyasi yapısının şekillenmesinde etken olmuştur. Hırvatistan'da küçük burjuva aydınları milliyetçi harekette öncü rol oynamıştır. Hırvatistan'da köylülüğün ağırlığı daha belirgin olmuştur. Dolayısıyla ideolojik doktrinler daha fazla incelenmiş ve ayrışmalar olmuştur. Hırvatistan'da milliyetçilik XX. yüzyıl kültürel milliyetçilik akımı olan İliyya Hareketinin Pan-Slav idealleri ile ortaya çıkmıştır. İliyya Hırvat kültürel milliyetçiliğinin öncülerinden Lyudevıt Gaj'ın eserleri ile bir milli kimliğe dönüşmüştür. Büyük Roma İmparatorluğu'nun Güney Balkanlara egemen olup buralara İliyya illeri adını vermesi coğrafi bir kimlik kazanmıştır.²¹⁴

Habsburg İmparatorluğu'nun 1908 yılında Bosna'yı ilhak etmesi Pan-Slav liderler tarafından darbe olarak algılanmış ve ideolojik olarak İliyya Hareketi'nin etkisindeki gençler 1910 yılında bağımsızlık için terör eylemlerine başlamıştır. Bunun hemen ertesinde kurulan parlamentoda Hırvat ve Müslüman parti temsilcileri işbirliği yaparak Sırp temsilcilerini dışlamış bu durum Sırp milliyetçiliğinin radikalizme ve şiddete itmiştir.

Sırp milliyetçiliği Balkan Yarımadası'nın her yerinde olduğu gibi Makedonya'da da kendisini göstermiştir. Balkan Yarımadası'nda stratejik öneme sahip olan Makedonya karışık nüfus yapısına sahiptir. Habsburg İmparatorluğu'nun Bosna'yı

²¹³ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, s.6.

²¹⁴ Bora, **Milliyetçiliğin Prvokasyonu**, s.29.

ilhak etmesi ile güneyle sınırlanan Sırbistan bu tarihten sonra Makedonya'ya ilgisini arttırmıştır. Sırp milliyetçiliğinin zaafı, Ortaçağ Sırp İmparatorluğu döneminde Makedonya'da yaşayan halkın Sırlıklarla özdeşleşmemiş olmasından gelmektedir. XX. yüzyıl sonlarından itibaren Bulgar, Sırp, Yunan milliyetçileri Makedonya'da kültürel ve askeri cephede mücadeleye girişmiştir. Makedonya'daki en güçlü hareket, 1893'de Selanik'te kurulan İç Makedonya Devrimci Örgütü (İMDO) olmuştur. İMDO Makedonya Makedonyalılarıdır deyimiyle, milli kimliğine hürmet isterken federasyon temelinde Pan-Slavisttir. İMDO kuruluşundan beri planladığı ayaklanmayı Ağustos 1903 yılında başlatmıştır. Ayaklanma başta başarı kazanmışsa da Osmanlı tarafından ezilmiştir.²¹⁵

Yugoslavya'nın Slav olmaya en büyük topluluğu Kosova'da Arnavutlar arasında bağımsızlıkçı milliyetçi hareketler genişlemeye başlamıştır. Arnavut milliyetçileri, Hıristiyanlara ve Slav milliyetçilerine karşı çetecilik faaliyetleri yürütmüştür.²¹⁶

3.2. BALKAN SAVAŞLARI VE YUGOSLAVYA'NIN KURULMASI

Balkan devletlerinin hepsi ulusal hedeflerinin peşinden koşarken büyük askeri kurumlar oluşturmuştur. Ulusal bütçelerinin büyük çoğunluğunu orduya aktarmıştır. Böylece hepsi anayasal ve diğer politik kısıtlamalara kafa tutacak kadar güçlü hale gelmiştir. Bu askeri kurumların hepsi Osmanlı Devleti ile savaş ihtimalini kendilerini gösterecekleri bir fırsat olarak görmüştür. Sırbistan Genelkurmay Başkan Yardımcısı olan Albay Zhivolın Mishiç daha sonra şunları hatırlatmıştır:

“Tüm halkımız özellikle de askerler arasında bu savaşın lehine olağanüstü yaygın bir destek hüküm sürmekteydi. Kesinlikle hiç kimse başarılı bir sonuç konusunda herhangi bir kuşku duymuyordu. Tüm askerler ve yedek subaylar savaş için donatılmış olarak, mutlu v gururlu, sokaklardan geçerek toplanma yerlerine intikal ettiler. Birden bire subaylar arasındaki tüm kavgalar kesildi, şimdi hepsi kardeşti ve el ele vererek bu kutsal savaşa gittiler.”²¹⁷

²¹⁵ Stikan, s.105.

²¹⁶ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.32-33.

²¹⁷ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, s.18.

1908 yılında Osmanlı siyasetine İttihat ve Terakki devreye girmesi ve Habsburg İmparatorluğu'nun Bosna'yı ilhak etmesi Balkanlardaki statükoyu değiştirmiştir. Bu karışıklığı değerlendirmeye çalışan Sırbistan 1912'de Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan ile birlikte Osmanlı'ya karşı savaşa girişmiştir. 1912-1913 yılları arasında yaşanan Balkan Savaşlarında Sırbistan Makedonya'nın önemli bölümünü almıştır.²¹⁸

Balkan Savaşları, Güneydoğu Avrupa'da 1912 sonbaharı ve 1913'ün ilkbahar ve yaz aylarında yapılan bir dizi sert ve kanlı çatışmalardan oluşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu I. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ ve Sırbistan'dan oluşan gevşek bir Balkan devletleri ittifakına karşı savaşmıştır.²¹⁹

Yunanistan, Karadağ ve Sırp'ların ittifakı ile başlayan I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı orduları; Edirne, Lüleburgaz, Pınarhisar'daki muharebelerde yenilerek, Çatalca Hattına geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ege Denizi'nde Yunan donanması ve Karadeniz'de Bulgarlar ile mücadele etmiştir.²²⁰

I. Balkan Savaşı Ekim 1912 yılında başlamıştır. Aralık 1912 tarihinde yapılan ateşkesle 1913 Ocak ayına kadar savaşa ara verilmiştir. Çatışmalar 1913 ilkbaharına kadar devam etmek üzere yeniden başlamıştır. I. Balkan Savaşı'nın tarafları 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra'da barış için bir ön antlaşma imzalamıştır. Bulgaristan II. Balkan Savaşı'nda Yunanistan, Karadağ, Sırbistan, Romanya ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan oluşan daha gevşek bir koalisyona karşı savaş açmıştır. Çatışmalar 29 Haziran 1913 tarihinde başlamıştır. Bir aydan az bir süre içerisinde sona erdiği zaman müttefikler Bulgaristan'ı yenilgiye uğratmıştır. Ağustos 1913 tarihinde Bükreş'de ve Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da yapılan antlaşmalar ile II. Balkan Savaşı sona ermiştir.²²¹

1912-1913 yılları arasında devam eden Balkan Savaşlarının amacı Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları olan Arnavutluk ve Makedonya'nın paylaşılmasıdır. 1912 yılında başlayan I. Balkan Savaşı'nda Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan

²¹⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.37.

²¹⁹ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, s.1.

²²⁰ Caşın, s.100.

²²¹ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, s.3.

kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ikinci plana itmiş Osmanlı Devleti'ne karşı birlikte savaşmıştır. I. Balkan savaşı Aralık 1912 tarihinde Türklerin Avrupa'da varlığını yitirmesi ile sona ermiştir.

Bulgaristan'da yönetim ve halk içten içe kin gütmüştür. 1913 yılının 30 Haziran'ında gece yarısı 01:00'de herhangi bir uyarı ya da savaş açıklaması yapılmaksızın Bulgar ordusu Sırp güçlerine saldırmıştır.²²² Kısacası, Ayestefenos Antlaşması ile öngörülen toprakları ele geçiremeyen Bulgaristan'ın diğerlerine saldırması sonucu II. Balkan Savaşı çıkmıştır.

Çatışmalar günlerce sürmüş ve bu yıkım dünya tarihinde derin yaralar bırakmıştır. Bütün bu çatışmaları sona erdiren Bükreş Antlaşması (1913) Balkanlarda yeni bir statüko yaratmıştır. Bulgaristan'ın yenilgisi ile sonuçlanan savaşın sonunda Makedonya toprakları Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan toprakları arasında paylaşılmıştır. Bükreş Antlaşması ile Balkanlardaki Osmanlı egemenliği resmen sona ermiştir.²²³

Balkan Savaşları XX. yüzyılın sadece Avrupalılar arasında cereyan eden ilk çatışması olarak, kitle orduları, makineleri ve tüm sivil nüfusu kapsayan özellikle modern savaşlar çağını açmıştır. Bu savaşlar Trakya'nın doğu köşesi hariç Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa'dan çıkarmıştır. Balkan yarımadasının sınırlarını altüst etmiş, bağımsız fakat zayıf bir Arnavutluk Devleti kurmuştur. 1912 yılında Balkan Yarımadası'nda ortaya çıkan çatışmalar, Balkan Savaşları ile ilgili problemler Yugoslavya'nın 1991 yıkındaki ikinci çöküşü sırasında ve sonrasında yeniden ortaya çıkmıştır. Makedonya ve Kosova'nın statüsü ile Maksimalist Sırp devletinin çöküşü ile ilgili sorunları içermiştir.²²⁴

Sırbistan yönetimi dünya savaşı sırasında, Güney Slavlarını birleştirme misyonunu kendisine biçmiştir. 1915 yılında Hırvat-Sırp Dalmaçya ittifakı önderliğinin Güney Slavlarının birleşmesini öngören Yugoslav Komitesi'nin kurulmasına destek

²²² Robert D. Kaplan, **Balkanlarda Kaynayan Kazan**, (çev.) Dilek Şendil, İstanbul: Yayınevi, İstanbul, 1995, s.90.

²²³ Ülger, s.32.

²²⁴ Hall, **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, s.173.

vermiştir. Sırbistan ve komite arasında başından beri düşünce farklılıkları mevcuttur. Komite Dalmaçya'nın kurtarılmasını birinci sırada önem vermekte, Sırbistan için ise birinci mesele Makedonya'ya sahip olmaktır. Komite savaştan sonra federal bir devlet tasarlarlarken, Sırbistan merkezi bir devlet yapısını benimsemiştir.²²⁵

I. Dünya Savaşı öncesinde Sırbistan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında, Balkanlardaki gelişmelerden kaynaklanan ve sıcak çatışmaya dönüşmesi beklenen bir gerginlik yaşanmıştır. Sırbistan 1908 yılında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ele geçirmesini içine sindirememiş bunu Büyük Sırbistan hayali sınırlayan bir engel olarak görmüştür. İşgalden sonra ülkede Hırvat nüfusu artmış bunun sonucunda Hırvatlar diğer halklara baskı uygulamaya başlamıştır. Bu durum Sırpı çok rahatsız etmiş ve Sırp milliyetçiler gizli olarak örgütlenmeye başlamıştır. Sırpıların sahip olduğu koyu milliyetçilik I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur. İkili arasındaki gerginlik 1914 yılında farklı bir aşamaya ulaşmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand'ın bir Sırp milliyetçi tarafından öldürülmesi ile iki devlet arasındaki gerginlik doruğa ulaşmış ve I. Dünya Savaşı başlamıştır.

I. Dünya Savaşı Balkan Yarımadası'nda yaşanan siyasal ve askeri gelişmelerin mantıksal bir sonucu olmuştur. Avrupalı büyük güçler yıllar boyunca her an bozulmaya hazır bir dengeleme politikası izlemiş, asabi olan Balkan halklarını da vekil olarak kullanmıştır. Sonunda Avusturya Macaristan Franz Ferdinand cinayetindeki Sırp parmağını bahane edip savaş ilan edince barut fıçısı olan Balkanlar patlamıştır.²²⁶

Sırbistan Başbakanı Nikola Paşiç Niş Deklarasyonu ile ülkesinin savaş amacını ilan etmiştir: “Balkanlarda barış ve istikrarın sağlanmasının koşulları bellidir. Yani bir devlet kurulmalıdır. Yeni devletin sınırları geniş olmalı, etnik bakımdan birbirlerine uyumlu, bir arada yaşamak için sorun yaratmayan unsurları içermeli, siyasi açıdan güçlü, ekonomisi bağımsız ve ayrıca Avrupa kültürü ile uyumlu olmalıdır.”²²⁷

1917 Temmuz ayında bir araya gelen Slav uluslarının temsilcileri Korfu Deklarasyonu yayınlamıştır. Buna göre, kurulacak olan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Sırp

²²⁵ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.38.

²²⁶ Wachtel, s.104.

²²⁷ Ülger, s.35.

kökenli Karayorgiyeviç hanedanı idaresinde anayasal, demokratik ve parlamenter bir monarşi olacaktır.²²⁸

Güney Slav uluslarının birliği altında kurulacak devletin yasama görevini yerine getirebilmesi için 29 Ekim 1918 yılında Zagreb'te Sloven, Hırvat ve Sırp milli meclisi açılmıştır. Meclisin amacı Habsburg monarşisi altında yaşayan bütün Slav halkının bağımsız bir devlet altında toplanmasıdır. Meclisteki Sırp ve Hırvat milliyetçileri bir an önce birleşmeden yana olmalarına rağmen, Sloven Halk Partisi ve Sloven Hırvat Partisi ise adem-i merkezi bir federalist yapının güvencesinde bir devlet yapısının oluşmasında ısrar etmiştir.²²⁹ Meclis ilk oturumunu 1 Aralık 1918 yılında yapılmış ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulduğu açıklanmıştır.²³⁰ Her üç grup bu düzenlemeden memnun görünse de, her biri oldukça farklı hedeflerini içlerinde barındırmış ve bu hedefler çok geçmeden Yugoslavya devletinin başına bela olmuştur.²³¹ Eylül 1919 yılında imzalanan St. Germain Barış Antlaşması ile yeni kurulan devlet uluslararası platform tarafından tanınmıştır. İlk tanıyan ülke de Amerika olmuştur

Karadağ parlamentosundaki Slav milliyetçi çoğunluk da yeni krallığa katılma kararı almıştır. 1920 yılında Trianon antlaşmasının imzalanması ile Krallığın Kuzey sınırları genişlemiş Voyvodine bölgesi Krallığa katılmıştır.

Kuruluştan bir süre sonra Bosna-Hersek'de Yugoslavya'ya katılmıştır. Fakat kurucu millet olmadığı için statüsü diğer halklara göre daha düşük kalmış, ikinci sınıf vatandaş muamelesine maruz kalmıştır.²³² Sırpların gözünde Boşnaklar hain durumdadır ve onlara hiç güvenilmemelidir. Bunun nedeni, Türkler ve Avusturyalılar ile birlikte iki kez kendilerine karşı savaşmalarıdır. Sırp lar bu yapılanları tarihsel süreçte unutmamış ve geçmişin intikamını almaya başlamıştır. Müslüman köyleri yakmak, yağmalamak, kötü muamelelerde bulunmak günlük olağan olaylar haline gelmiştir.²³³

²²⁸ Wachtel, s.106.

²²⁹ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.39.

²³⁰ Ülger, s.37.

²³¹ Wachtel, s.106.

²³² Alkan, s. 21.

²³³ Ülger, s.40.

Yugoslavya topraklarında yaşayan Sırp, Karadağ, Hırvat, Sloven, Makedon, Arnavut, Boşnak halklarının varlığının yaklaşık olarak 1300 yıllık tarihi bulunmaktadır. Yugoslavya'da yüzyıllar boyunca çoğunluğu oluşturan halklar Slav haklarıdır.²³⁴ Yugoslav kelimesi, Sırpça-Hırvatça dilinde Güney Slavlar anlamına gelmektedir. Yugoslavya ise Güney Slavların yurdu demektir. Bir devlet adı olarak Yugoslavya'nın kullanımı XX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra kullanılmıştır. Güney Slav uluslarının 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adıyla kurdukları devletin adı 1929 yılında Yugoslavya olarak değiştirilmiştir.²³⁵

Bu dönemde İtalyan Nasyonal Sosyalistleri ve Almanya'nın Yugoslavya üzerindeki ekonomik/siyasal baskılarını çoğaltmıştır. Balkanlarda XX. Yüzyıl boyunca, romantik geçmişin altın sayfalarına dönüş özlemi ile yabancı yönetime karşı güçlenen bir milliyetçilik türü doğmuştur. Balkanlarda egemen olan tarihsel milliyetçilikte en belirgin özellik, geçmişte ulusun doğal üstün yetenekleri ile mükemmelliğe ermiş olan dinsel ve siyasal yapının, Habsburg yönetiminin baskısı altında yok edilmiş olmasıdır.²³⁶

Yugoslavya gönüllü bir birleşmenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Yugoslavya'nın bir devlet olarak niteliğinde bazı belirsizlikler her zaman yer almıştır. Sırpların, Hırvatların ve Slovenlerin ulusal kimlikleri o zamanlardan, bir Yugoslav kimliği altında buluşamayacaklarını belli etmiştir. Kendisini bu ülkenin yapı taşı olarak gören Sırpçular açısından Yugoslavya, Eski Osmanlı ve Habsburg İmparatorlukları içinde kalmış Sırpçuları birleştirme aracı olmuştur. Hırvatlar açısından Avusturya-Macaristan'dan bağımsızlığı kazanmanın ve İtalya'dan gelebilecek bir saldırıdan korunmanın aracı olmuştur. Bu umutlarla birlikte kurulan Yugoslavya'nın hayal kırıklığı ile sonuçlanmasının asıl nedeni Sırpçuların merkezîyetçi anlayışı ve Yugoslavya'ya bu anlayışın yön vermiş olmasıdır.²³⁷

Ülkenin kuruluşundan 1939 yılına kadar devletin kuruluşuna Sırpçular harici yer alan Sloven, Hırvat ve diğer etnik gruplara yerel düzeyde haklar tanınmamıştır.

²³⁴ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.19.

²³⁵ Ülger, s. 15.

²³⁶ Caşın, s.103.

²³⁷ Tindemans, s.53.

Merkezileşmiş yönetim tamamen Sırp tahakkümlerine dayanmıştır. Bu da ülke içinde anlaşmazlıkların doğmasına neden olmuştur. Hırvat ve Slovenler kendilerinin de yönetimde söz sahibi olacakları federal bir sistemin içinde yer almak istemiş buna rağmen Sırplar merkezîyetçi ve üniter bir devlet yapısında ısrar etmiştir.

Ülkede kurulan partilerin birçoğu milli temelde kurulmuştur: Sırbistan Radikal Halk Partisi, Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi (HDZ), Sloven Halk Partisi ve Bosna-Hersek'e dayanan Müslüman Örgütü. Millet aşırı iki parti kurulmuştur: Burjuva Demokratik Parti ile Yugoslav Komünist Partisi (YKP). Yugoslav Komünist Partisi ilk olarak Yugoslav İşçi Partisi adını almıştır. Partide Sırp, Hırvat, Sloven, Voyvodina sosyal demokrat partilerinin sosyal, şovaniist olamayan unsurlarını benimsemiştir. 1920 yılının Haziran ayında YKP adını almıştır. YKP'nin programı Sovyetler Birliği Komünist Partisi programının kopyası şeklinde hazırlanmıştır.²³⁸

1920 yılı Kasım ayında yapılan seçimlerden sonra HDZ ve YKP, tüm kamu görevlerinde Sırp ağırlığının olmasına tepki göstermiş ve parlamentoyu terk etmiştir. Bu olaydan sonra Sırplar yönetim üzerindeki etkisini daha da arttırmıştır. 419 sandalyeli parlamentodan 155 üyenin ayrılması ile kontrol tamamen Sırpların eline geçmiştir. Böylece Sırp milliyetçiliği Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın resmi ideolojisi haline gelmiştir.²³⁹

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1921 yılından itibaren Sırp denetimi altına girmiştir. Sırpların "Vidon Dan" diye andığı gün olan 28 Haziran 1921 tarihinde yani Sırp İmparatorluğu'nu yıkan Kosova Meydan Savaşı'nın ve Sırp milliyetçisi Princip'in Avusturya Velihtını vurarak I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olduğu günün yıldönümünde, devleti merkezileştirip, üniter bir yapıya kavuşturarak Sırp egemenliğini kurumsallaştıran Anayasa taslağını parlamentoya getirmiştir.²⁴⁰ 1921 Anayasası Hırvat Sloven partiler ve Müslüman Örgütü'nün muhalefetine rağmen kabul edilmiştir. Bundan sonra ülke içindeki bütün halklar Sırp baskısına maruz kalmıştır.

²³⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.41.

²³⁹ Ülger, s.40.

²⁴⁰ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.42.

1920'li yılların sonlarına gelindiğinde Balkan devlerinde büyük bir kriz yaşanmıştır. Bu durum en çok Yugoslavya'da kendini göstermiştir. HDZ lideri, parlamentoda Radikal Parti üyesi bir Karadağlı tarafından öldürülmüştür ve bu durum Sırp-Hırvat ihtilafını alevlendirmiştir. Bu olayın ardından Hırvatlar ve diğer uslular arasında ayrılıkçı eğilimler güçlenmeye başlamıştır. Hırvat milliyetçileri bağımsızlıkçı komita örgütlenmesine başlamıştır. Gerginliği yatıştırmak için Sırp Kral Aleksander 6 Ocak 1929 yılında Parlamentoyu feshetmiştir. Sloven din adamı Karoshets'i başbakan olarak atamış ve devletin adını Yugoslavya olarak değiştirmiştir. Tek Kral-Tek Devlet-Tek Millet şiarı benimsenmiştir.²⁴¹ Sırp egemenliğinin perçinlendiği bu dönemde halkların yönetime tepkisi de hızla artmıştır. Yasal zeminde çalışma alanı bulamayan muhalefet yer altına çekilmiş ve kendi örgütlerini oluşturmaya başlamıştır. Hırvat milliyetçilerin Ustaşa Hareketi ve Makedonyalıların İMDO illegal olarak örgütlenmiştir.

1930'lu yılların ortalarına YKP toplumsal düzeyde güçlenmeye başlamıştır. Yugoslav ekonomisinde yabancı sermaye girişine paralel olarak canlanma görülmüştür. İşçi sayısının artması Komünist Parti'nin güçlenmesine neden olmuştur. 1937 yılında parti genel sekreterliğine savaş sonrası kurulacak olan Yugoslavya'nın tek hakine Josip Broz Tito getirilmiştir.

İki savaş arası dönem boyunca Yugoslavya siyaset sahnesini Sırpların merkezi ve birleşik devlet isteği ile Hırvatların daha yerinden yönetimci, belki de daha federal bir birlik arzusu arasında bir savaş karakterize etmiştir. Bu çekişme 1921 yılında, yeni yasama organı, Hırvat partilerinin itirazlarına rağmen merkeziyetçi bir anayasa kabul edince başlamıştır. 1929 yılında kısmen ulusal gerginliklerin kışkırttığı bir anayasa krizi kralı parlamentoyu feshedip bir diktatörlük ilan etmeye itince, durum daha da kötüleşmiştir. 1934 yılında Hırvatların Ustaşa hareketinden yardım gören Makedon bir tetikçinin kralı öldürmesiyle durum kötüleşmiştir. Milliyetçi gerilim siyaseti parçalasa da, iki savaş arası Yugoslavya'nın kültür alanına Güney Slav halkların her birinden alınan öğeleri sentezleyerek çok kültürlü bir Yugoslav ulusu yaratmaya çalışan şahsiyetler hakim olmuştur.²⁴²

²⁴¹ Ülger, s.42.

²⁴² Wachtel, s.116.

1935 yılında Milan Stojadinoviç'in başbakan olduğu yeni bir hükümet kurulmuştur. Bu hükümet 3 yıl iktidarda kalmış ve nispi bir sükunet dönemi yaşanmıştır. Basına uygulanan sansürler gevşetilmiş, birçok siyasi tutuklu serbest bırakılmıştır. Eski sisteme dönen Stojadinoviç idaresi bir hükümet partisine, Sırp Radikal Partisi, Bosnalı Müslümanlar ve Sloven Halk Partisi'nden meydana gelen Yugoslav Radikal Birliğine dayanmıştır. Hırvat temsilciler ile anlaşmaya yönelik bir teşebbüs gerçekleşmiş fakat devlet üniter yapıyı savunduğu için bir sonuç alınamamıştır. Hırvatların sert tavrı devam etmiştir. Bu dönemde, Siyasi liderler merkezi değil federal bir devlet istemekte ısrarcı davranmıştır.²⁴³

1937 yılında muhalefet bloğu, HDZ'nin yanı sıra, Demokratik Parti ve Radikal Parti'nin bazı kesimlerini içeren bazı Sırp partilerini de kapsamıştır. Bunların hepsi de devlet kurumlarının yeniden teşkilatlandırılması için bir kurucu meclis talep etmiş fakat bu talep reddedilmiştir.

1938 yılında polis denetimi eşliğinde yeniden seçimler yapılmıştır. Sonuçlar hükümet için yenilgi ile sonuçlanmıştır. Maçek hükümeti seçimlerin galibi olmuştur. Bu sırada müzakereler devam etmesine rağmen Hırvat muhalefeti ile anlaşmaya hala varılmamıştır. II. Dünya Savaşı çıkmadan birkaç gün önce muhalefet ile Maçek hükümeti arasında antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşma ile HDZ hükümete katılmıştır. Sırp milliyetçileri bu gelişmeden son derece rahatsızlık duymaya başlamıştır. Sırp milliyetçileri de kendilerinin çoğunlukta olduğu bölgelerden oluşan bir Sırp devletidir. II. Dünya Savaşı çıkışı uzlaşmaya yönelik zoraki çabaların önünü kesmiştir.²⁴⁴

1930'lu yıllarda dünyadaki güç dengesinde değişimler yaşanmıştır. Fransa ve müttefikleri güç kaybetmiş buna karşılık Almanya ve İtalya'nın oluşturduğu mihver ekonomik ve siyasi olarak güçlenmeye başlamıştır. 1938 yılının Mart ayında Almanya Avusturya'yı işgal edince Yugoslavya sınırına dayanmıştır. Aynı yılın Nisan ayında bu sefer İtalya Arnavutluğu işgal ederek diğer taraftan Yugoslavya sınırına dayanmıştır. Bu gelişmelerden sonra Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü korumak isteyen yönetim Hırvatlara otonomi statüsü vermiştir. Bu gelişme Hırvatlar arasında memnuniyet

²⁴³ Tindemas, s.56.

²⁴⁴ Barbara Jeleovich, **Balkan Tarihi 2**, (çev) Hatice Uğur, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Aralık 2009, s.215.

yaratmıştır. Diğer yandan da Ustaşa Hareketi'nin körüklediği milliyetçilik akımı da Hırvat ulusu arasında giderek güçlenmeye devam etmiştir.²⁴⁵ İki savaş arası dönemde Yugoslavya'da tırmanan bu siyasi gerilimler, II. Dünya Savaşında eşi görülmedik bir vahşetin yaşanmasına neden olmuştur.²⁴⁶

II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında üstün durumda bulunan Mihver Devletlerine karşı Yugoslavya'nın izlediği tarafsızlık politikası Mart 1941 tarihine kadar devam etmiştir. Yugoslavya dış politikasında Almanya yayılcılığının baskısı altında hareket etmeye başlamıştır. 1940-1941 yılında Almanya-İtalya-Japonya faşist Mihverine katılması için Yugoslavya'ya büyük baskı uygulamıştır. Komşularının da Almanya güdümüne girmesi ile Yugoslavya hükümeti 25 Mart 1941 yılında Mihver'e katılma antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Buna göre, Yugoslavya savaşta tarafsız kalacak, ihtiyaç duyulduğunda Mihver devletlerin topraklarından geçmesine izin verecektir. Sırp milliyetçiliğinin merkezi güçlerinden oluşan Büyük Sırbistan'ın çıkarlarına aykırı bulduğu bu antlaşmaya büyük tepki göstermiştir. Bu antlaşmanın imzalanmasından iki gün sonra General Duşan Simoviç önderliğindeki cunta Krallık yönetimine el koymuş, bunun üzerine Yapılan bu antlaşmaya rağmen Alman uçakları 6 Nisan 1941 yılında Belgrad'ı bombalayarak Yugoslavya'ya girmiştir.²⁴⁷

Alman taarruzlarına fazla direnemeyen Yugoslav ordusu çözülmüş ve iki hafta sonra teslim olmuştur. 17 Nisan'da da Yugoslavya ordusu koşulsuz teslim olmuştur. Kral ve bakanlar önce Yunanistan'a daha sonra İngiltere'ye geçerek sürgün hükümeti oluşturmuştur. Bu yenilgiden sonra Yugoslavya birkaç parçaya bölünmüştür. Slovenya'nın büyük bölümü doğrudan Almanya'ya bağlanmıştır. İtalya daha önce hak iddia ettiği Slovenya'nın güneyi ile Dalmaçya'nın önemli bir bölümünü almıştır. Kosova gibi Yugoslavya toprakları yine İtalyan nüfusu altındaki Arnavutluk'a verilmiştir. Toprak kaybedip sınırları iyice küçülen Sırbistan'da göstermelik bir rejim oluşturmuştur. Sırbistan ve Makedonya'nın geri kalan kısmı Bulgaristan'a verilmiştir. Bosna-Hersek'in bağlandığı Hırvatistan'da ise faşist bir rejim kurulmuştur. Bu dönemde

²⁴⁵ Ülger, s.42.

²⁴⁶ Jeleovich, Balkan Tarihi 2, s.219.

²⁴⁷ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.47.

Hırvatistan acımasızca bir soykırım uygulamıştır. Yahudi, Çingene ve Sırp'ların büyük bölümünü ortadan kaldırmıştır.²⁴⁸

I. Yugoslavya'nın ömrü çok uzun olmamıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın yoğun saldırılarına dayanamayarak 1941 yılında teslim olmuş ve bir süre sonra da parçalanmıştır. II. Dünya Savaşı süresince bölgede anarşi hakim olmuştur. Bu seferde Hırvatlar Almanya'nın desteğini arkalarına alarak Bağımsız Hırvat Devleti'ni kurmuş ve Sırp'lara karşı terör estirmeye başlamıştır.²⁴⁹

3.3. YUGOSLAVYA'DA TİTO DÖNEMİ

Yugoslavya, dünyanın en stratejik bölgelerinden birinde, dört sene Nazi işgalinde kalmış, tarihinde demokrasi deneyimi çok az olan ve çok sayıda ırk ve dinin bir arada yaşadığı bir ülkede ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar ve çatışmalar sosyalist, kardeşlik ve paylaşım içinde ortadan kaldırılmıştır. İlk 35 yıl içinde Yugoslavya sosyalist dünyada en liberal ekonomik anlayışa, en özgürlükçü siyasal yapıya en üst düzeyde etnik hoşgörüye sahip olmuştur. Bu sonucun alınmasında Yugoslavya'nın unutulmaz lideri Tito'nun üç yönetim ilkesi ülkenin politikasının temelini oluşturmuştur. Bu ilkelerden birincisi, özyönetim anlayışıyla yerel özgürlüklerin sağlanması, ikincisi, kardeşlik ve birlik anlayışıyla tek parti dönemi içinde etnik uyumun kurulması, üçüncüsü de dış politikada bağlantısızlık anlayışıyla dünya barışına hizmet etmesidir.²⁵⁰

Almanya Yugoslavya'nın büyük bölümünü işgal etmiştir. Nazi yönetimi halkı ırken arı olan Hırvat milliyetçiler ile işbirliğine yönelmiştir. Almanya'nın planlarına göre Hırvatistan ve Bosna-Hersek'in büyük bölümü üzerinde bağımsız Hırvatistan kurulacaktır. Bunun için Alman yönetimi HDZ ile irtibata geçmiştir. Fakat parti yönetimi bu durumu kesin bir şekilde reddetmiştir. Bunun üzerine Hırvat devletini siyasi temsilciliğine Ustaşa Örgütü'nü uygun bulunmuştur. Örgüt hedefini Sırbistan'dan kopararak bağımsız bir Hırvatistan kurmak olarak belirlemiştir. Devlet partisi olarak örgütlenen Ustaşa, Kiril alfabesini yasaklamıştır. Bu hareketin açıkça dile getirdiği

²⁴⁸ Sükan, s.36.

²⁴⁹ Alkan, s.23.

²⁵⁰ Oral Sander, **Siyasi Tarih**, 13. Baskı, Ankara: İmge Yayınları, Ekim 2005, s.576.

hedefi, Sırp nüfusunun büyük çoğunluğunu Hırvatistan ve Bosna'da sürmek, Katolikleştirmek ve yok etmektir.²⁵¹

Alman işgaline karşı Yugoslavya'da ilk direnişi Sırp milliyetçilerin örgütü Çetnikler başlatmıştır. Londra'da kurulan Yugoslav Kraliyet Sürgün yönetimine bağlı ve Batılı müttefiklerin desteği altındaki Çetniklerin hedefi, Yugoslavya'da Sırp hegemonyasını yeniden tesis etmek Sırp olmayan bütün milletleri Sırbistan'dan sürmektir. Çetnik hareketi, ideolojisi ve mensupları bakımından Sırp milliyetçiliği temeline dayanmaktadır. Eski rejimin devamını simgeleyen hareket, Sırlar tarafından benimsenmiştir. Yugoslavya Krallığı'nın yeniden kurulması için mücadele eden Çetnikler, müttefiklerden yana ve Alman karşıtı politika takip etmiştir.

İşgale karşı direnen ikinci örgüt de Tito önderliğindeki Partizan hareketi olmuştur. Partizanlara göre direniş aynı zamanda iktidar mücadelesi anlamına gelmekteydi. Hareketin amblemi eski Yugoslavya bayrağına kırmızı yıldız eklenmesi ile oluşmuştur. Bu örgütler ilk başta birlikte hareket etmiştir. Fakat ideolojik farklılıklar kısa süre sonra kendini belli etmiştir. Çetnikler, eski rejimi yeniden tesis etme çabası içerisinde olmuştur. Partizanlar ise yürüttükleri mücadeleyi aynı zamanda iktidarı ele geçirme savaşı olarak algılamıştır. Alman işgalinden kurtulan bölgeler Tito tarafından kurtarılmış bölge olarak ilan edilmiştir. Bu bölgelerde kurulan devrimci halk mahkemeleri Partizanlarla Çetnikler arasında en önemli anlaşmazlık sorununu oluşturmuştur. Çetnikler, savaş sonrası Yugoslavya'da Sırların hakim olacağı bir yönetimi savunurken, Partizanlar Yugoslavya'da bütün ulusların yönetimde temsil edilmesini zorunlu görmüştür.²⁵²

1941 yılının son baharında Çetniklerin lideri Mihayloviç ile Partizanların lideri Tito bir görüşme yapmış, görüşme beklenenin aksine ikili arasındaki mesafeyi daha da arttırmıştır. Alman işgalinden kurtulan yerler bu sefer iki grubun çatışma alanına dönüşmüş ve kanlı çatışmalara sahne olmuştur. İstikrarsız bir durumda bulunan Yugoslavya'daki hengameye bu iki grubun çatışması da eklenmiştir.

²⁵¹ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.49-51.

²⁵² Ülger, s.48.

Yugoslav Komünist Partisi lideri Tito, savaş içinde Yugoslavya Antifaşist Ulusal Kuruluş Konseyi (AVNOJ) adı verilen bir cephe oluşturmuştur. Bünyesinde bütün ulusların temsilcilerini bulunduğu AVNOJ, bir süre sonra kendini hükümet ilan etmiştir. Savaş sonrası Yugoslavya yönetimi şu şekilde tasarlanmıştır: Yugoslavya federasyon olacak, Sırp, Hırvat, Slovenlerin dışında, Makedonlara, Karadağlılara ve Bosna-Hersek’de yoğun bulunan Müslümanlara da Cumhuriyet statüsü tanınacaktır.²⁵³

Yugoslavya’da savaş sonrası kurulacak düzenin yapısı, 1944 yılında belirmeye başlamıştır. Savaş içinde İngiltere Başbakanı Churchill ile SSCB lideri Stalin, doğu Avrupa’yı etki alanları bakımından paylaşılmasını öngören bir antlaşma imzalamışlardır. Buna göre, Yugoslavya’da SSCB ve Batı’nın etkisi yarı yarıya olmuştur. Yani Stalin Batılı Müttefiklerle savaşın sonunda Yugoslavya’yı %50-%50 paylaşmak üzere anlaşmıştır ve Yalta Konferansı’nda da ayrıntılar konuşularak durum kesinleşmiştir.²⁵⁴

Tito, 1944 yılında Stalin ile yaptığı görüşmede İngiltere’nin Yugoslavya’ya saldırması halinde teslim olmayıp sonuna kadar savaşacaklarını belirtmiştir. Fakat Stalin bu konuşmalar karşısında sessiz kalmıştır. Stalin’in bu sessizliği de Tito’ya SSCB’ye güvenmemesi gerektiğini aklına kazıtmıştır ve Yugoslavya yönetimi bu koşullarda atacağı adımları SSCB’ye fark ettirmeden atmayı yeğlemiştir.²⁵⁵

1944 yılının başlarında Almanya’nın savaşı kaybedeceği açıkça belli olmaya başlamıştır. İngiliz baskısı ile Tito Yugoslavya’da sürgündeki hükümet üyelerinden oluşan bir kabine kurmuştur. 1945 yılında Yugoslavya’da komünist usulü yapılan seçimlere sadece partinin belirlediği adaylar katılmış ve bunlar seçmenlerin %90’nının oylarını alarak temsilci seçilmiştir.²⁵⁶ 29 Kasım 1945 yılında Krallık resmen ilga edilmiş, monarşi kalkmış, yerine Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (YFC) kurulmuştur. Nam-ı değer II. Yugoslavya. Tito kısa bir süre içinde gelişmiş bir devlet olarak Avrupa içerisinde önemli bir güç haline gelmiştir.

²⁵³ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.53.

²⁵⁴ Sander, s.580.

²⁵⁵ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.59.

²⁵⁶ Jelavich, Charles ve Barbara Jelavich, **The Balkans**, New Jersey: A Spectrum Book, 1965, s.107.

YFCi'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Yeni anayasa kabul edilmez, meclis düzenli bir yasama meclisine dönmüştür. Böylece komünist kontrol mutlak anlamda sağlanmıştır. Her ne kadar diğer partiler hükümette devam etseler de görevlerini ayrı bir siyasi organizasyonun temsilcileri olarak değil de birey olarak yapmıştır. Tolerans gösterilen bir muhalefet olmamıştır.²⁵⁷

Yugoslavya II. Dünya Savaşı'ndan 1980 yılına kadar Josip Broz Tito tarafından yönetilmiştir. Bu dönemde değişim devletin yapılanması ile sınırlı kalmamış, yönetimin ulus sorununa bakışı da değişmiştir. Sırp-Hırvat ve Slovenlerin dışında kalanlara da devlet örgütlenmesinde haklar tanınmıştır.²⁵⁸

II. Yugoslavya altı temel esas üzerine kurulmuştur. Bunların ilki uluslara ve azınlıklara eşit mesafeli yaklaşımı benimseyen, karizmatik lider Tito'dur. Geriye kalan diğer beş esas şunlardır: Sosyalist piyasa ekonomisi, özyönetim, federalizm, bağlantısız dış politika ve 1941 Kulübü.²⁵⁹

Tito'nun işbaşında kaldığı 1945-1980 dönemi Yugoslavya'nın altın yılları olmuştur. Tito'nun yönetimde uluslara eşit yaklaşımı benimsemesi ve azınlıkların haklarını koruyacak önlemler alması, hem ülkedeki gerilimin ortadan kaldırılmasını sağlamakta hem de cumhuriyetlerde milliyetçi kümelenmelere neden olmuştur.

Yugoslavya'da Tito'nun kurduğu devletin örgüt yapısı aynı anda farklı milliyetçi eğilimlere imkan vermiştir. Sırp milliyetçiliği ülke genelinde hakimiyet kurmayı, Hırvat ve Sloven milliyetçilikleri ise federasyondan ayrılmayı hedeflemiştir. Makedon milliyetçiliği içeride Sırlara ve Arnavutlara, dışarıda Yunanistan'a karşı varlığını kanıtlama çabası içerisine girmiştir. Kosova Arnavutları, Arnavutlukla birleşmeyi amaçlarken, Bosna Müslümanları ayrı ulus kimliği mücadelesi vermiştir. Karadağlılar ise ayrı bir ulus kimliği oluşturmak yerine Sırlar ile birlikte hareket

²⁵⁷ Jelavich, **Balkan Tarihi 2**, s.314.

²⁵⁸ Ülger, s.52.

²⁵⁹ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.62.

etmeyi tercih etmiştir. Cumhuriyetlere tanınan yetkilerin zaman içinde artması ayrılıkçı milliyetçiliğe hız kazandırmıştır.²⁶⁰

YFC'yi kuran 1946 yılı Anayasası SSCB'nin 1936 tarihli Anayasasından esinlenerek hazırlanmıştır. Yasaya göre Krallık lağvedilmiş, ülke altı Cumhuriyetten oluşan Sosyalist Yugoslavya Federasyonu kurulduğu belirtilmiştir. Anayasaya göre; Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Makedonlar, Karadağlılar ve Bosna-Hersek Müslümanlarının federe düzeyde Cumhuriyetleri olacaktır. 1946 Anayasası'na göre, Yasama Meclisi'nin iki kanadı olacak ve böylece ülkede yaşayan bütün ulusların temsil edilmesine imkan sağlanacaktır. Halk meclisi adı verilen birinci kamaranın üyeleri doğrudan yapan seçimlerle belirlenecek, buna karşılık Milletler Meclisi'nin üyelerini Cumhuriyetlerden gelen temsilciler oluşturacaktır.

Tito, hem sosyalist ülkeler arasında dayanışma olmasını savunmakta hem de SSCB'nin uydusu olmak istememiştir. Uluslararası alanlarda SSCB'nin yanında saf tutmuştur. İki ülke arasındaki anlaşmazlık 1948 Haziran ayında yapılan Kominform toplantısında su üzerine çıkmıştır. Kominform, Komünist Partiler arasında işbirliği sağlamak amacıyla kurulan Komintern'in 1943 yılında ortadan kaldırılmasının ardından aynı işlevi yerine getirmek amacıyla 1947 yılında kurulmuştur.

1948 yılında Stalin Yugoslavya'yı tam denetim altına almak için bir takım planlar yapmaya başlamıştır. Stalin'in hedefi Tito'yu ve Yugoslavya Komünist Partisi'ni ortadan kaldırıp, kendine doğru yeni bir kadroyu işbaşına getirmektir. Fakat Tito'nun Yugoslavya içindeki karizması SSCB'nin müdahalesi sonuçsuz kalmıştır. Stalin hem Balkan Federasyonu'na damga vurma hem de Tito'nun karizmatik gücünü Bulgar önder Dimitrof'un gücü ile denk getirmek için Bulgaristan ve Yugoslavya arasında Güney-Slav Birliği kurulması önerisini ortaya atmıştır. Fakat Yugoslav önderliği bunu kesin bir dille reddetmiştir. Bunun üzerine iki ülke arasında bir çekişme başlamıştır.²⁶¹

²⁶⁰ Ülger, s.54-87.

²⁶¹ Tindemas, s.62.

Yugoslav güvenlik örgütleri SSCB'nin savaş sonrasında beri ülkeye yerleştirdiği ajan ağını çökertmiş ve Rusçu kadrolar partiden tasfiye edilmiştir.²⁶² Bunun üzerine SSCB Tito'yu cezalandırmak için 1948 yılında Kominform'dan ihraç etmiştir. Haziran ayında Yugoslavya'yı mahkum eden Kominform kararlarından sonra, sosyalist blok Yugoslavya'ya boykot uygulamaya başlamıştır. Yugoslavya'nın ihraç edilmesi Tito'yu Sovyet modeli ekonomi-politik modeli izlemekten uzaklaştırmamıştır. Tito'nun karara ilk tepkisi bu kararı hiç alınmamış saymak olmuş ve bu durumu Batı ile işbirliği arayarak göğüslemek olmuştur.²⁶³

Sovyetler Yugoslavya'daki rejimle ve yöneticilerle ilgili eleştirileri, Kominform'un ihraç kararından sonra 28 Eylül 1949 tarihli resmi açıklamalarında daha da sertleştirmiştir. Bu açıklamada şu ifadeler yer almıştır: "Katillerin ve casusların yönetimindeki Yugoslavya Komünist Partisi (...) Tito-Rankoviç kliniğinin burjuva nasyonalizmi haline gelmesi (...) Tito-Rankoviç kliğinin emperyalizmin ve savaş bezirganlarının doğrudan bir ajanı haline dönüşümü (...) Anglo-Amerikan emperyalizminin emrindeki Tito-Rankoviç kliği (...) Kiralık casuslar ve katiller kliği"

Bu iddialar karşısında Yugoslavlar yaptıkları açıklamalarda anlaşmazlığın yanlış anlaşılmalardan kaynaklığında ısrarlı olmuştur. Sovyetler asker ve sivil danışmanlarını Yugoslavya'dan çektikten sonra dahil Yugoslavya'da Sovyet etkileri görünmeye devam etmiştir. Tito ve Kardelj'in 17 Mayıs 1948 tarihinde Stalin ve Molotov'a gönderdikleri mektupta şu ifadeler yer almıştır: "Biz Sovyetler Birliği'ne, Marx-Engels-Lenin doktrinine ve Stalin'e sadık kalmaktayız. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de size vaatlerimizi gerçekleştireceğiz."²⁶⁴

Sovyetler ile Yugoslavya'nın arasındaki bağların kopmasının ana nedeni olan Kominform'dan ihraç kararının sonuçları Stalin-Churchill antlaşmasına uygun olmuştur. Churchill'in anılarında yazdığına göre, 11 Ekim 1944 tarihinde Moskova'da Stalin ile çeşitli Doğu, Güneydoğu Avrupa ülkeleri üzerinde nüfus bölgelerinin belirleneceğine dair öneride bulunmuş, Stalin'de bu öneriyi kabul etmiştir. Bu antlaşmaya göre Yugoslavya Sovyetler ile Batı arasında yarı yarıya nüfus alanı olarak

²⁶² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.64.

²⁶³ Ülger, s.57.

²⁶⁴ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.68.

belirlenmiştir. Şubat 1945 Yalta Konferansı'nda bu öneriyi kesin olarak kabul edilmiştir. Tito bu tehlikeleri sezmiş ve yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “Bu savaşın haklı bir savaş olduğu söylendi ve biz öyle gördük. Ancak biz aynı zamanda haklı bir son için çaba sarf ediyoruz. Biz istiyoruz ki herkes kendi evinin efendisi olsun. Başkalarının hesabını ödemek istemiyoruz. Uluslararası pazarlıkta rüşvet olarak görünmek istemiyoruz. Bir nüfus bölgesi politikası içine karışmak istemiyoruz.”²⁶⁵

Yugoslavya'da öz yönetimin doğuş nedenlerini ve başarısının sınırlarını belirleyen uluslararası ortamda bu yarı yarıya nüfus bölgesi kabul edilmenin ve buna karşı koyma çabasının belirlediği koşullar çerçevesinde oluşmuştur.

Yugoslavya 1950'li yıllarda dış politikadaki çizgisini değiştirmiş bloklar dışı bir politika izleyerek uluslararası anlamda itibarını arttırmıştır. SSCB ile geçen huzursuz ve gergin 5 yıl sonunda Kruşçov'un ziyareti ile ilişkiler gözden geçirilmiş ama SSCB Yugoslavya için tehdit unsuru olmaya devam etmiştir. İki ülke arasındaki gerginliğin üzerinden 7 yıl geçtikten sonra Kruşçev 26 Mayıs 1955 yılında Yugoslavya ile ilişkileri düzeltilmesi amacıyla gerçekleştirdiği ziyaretin başlangıcında şu açıklamayı yapmıştır:

“Biz kendi hesabımıza Yugoslavya ile SSCB arasındaki ilişkilerin kötüleşmesinin tahrikinde Beria, Abakumov ve diğer malum halk düşmanlarının oynadıkları rolden kuşku duymamaktayız. Biz bu dönemde Yugoslav liderlerine karşı yönetilen ağır ithamların ve hakaretlerin dayandığı materyalleri özenle inceledik. Gerçekler ortaya koymaktadır ki bu materyaller, partimiz saflarına ulaşan yollarını hilebazlıkla bir kurt gibi kemire kemire açmış bulunan halk düşmanları emperyalizmin aşağılık ajanları tarafından uydurma bir biçimde imal edilmiştir.”²⁶⁶

Tito, 1950'li yılların sonlarından itibaren, Yugoslavya'nın uluslar arası alandaki bağımsız konumunu netleştirerek bağlantısızlığı siyasi bir iddiaya dönüştürmeye yönelmiştir. Tito bağlantısızlık hareketini bilinçli ve aktif bir siyasi tavır olarak belirtmiş ve kendisine hedef olarak Üçüncü Dünya ülkelerini almıştır. Tito

²⁶⁵ Ülger, s.62.

²⁶⁶ Alparslan Işık, **Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi**, Ankara Üniversitesi Sosyok Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:456, Ankara, 1980, s.86-87.

Aralık 1954 yılında Hindistan Başbakanı ile birlikte aktif barışçı birliktelik duygusunu yayınlamıştır.²⁶⁷

Yugoslavya dış politikasında Türkiye ve Yunanistan'ında yer aldığı 1953 Balkan Paketi'yle yeni bir adım atan hükümet, 1955 Bandung Konferansı'nın ardından bağlantısızlık hareketini daha belirgin bir hale getirmiştir. 1955 yılının Haziran ayında bu birliktelik çerçevesinde, “sosyalizme varmak için her ülkenin kendi özgün yolunu tutma hakkını” vurgulayan bir açıklama yapmıştır. Tito böylece Üçüncü Dünya'nın sol-populist önderlerinin sosyalizmi, Sovyet uydusu olmakla özdeşleştiren anlayışını ve tedirginliğini kırmayı amaçlamıştır. Eylül 1961 yılında Belgrad'da yapılan uluslararası konferans ile Bağlantısızlar Hareketi resmen kurumlaşmıştır. SSCB yönetimi ise, ilişkisi bulunan ülkelerin Belgrad Konferansı'na katılmamaları için baskı uyguladıysa da toplantıya 20 devlet başkanı katılmıştır.²⁶⁸

Eylül 1949 yılında Yugoslavya ABD'den ilk defa yardım almıştır. Böylelikle Batı ile ilişkiler başlamıştır. Yugoslavya'nın Batı ile ilişkilerinin başlaması sonucunda dış politikasında görünen değişmeye eş zamanlı olarak içeride de toplumsal hayatta köklü bir değişime uğradığı görülmüştür. Yugoslavya'da özyönetimin başlaması olarak beliren bu değişimi 1950'li yıllarda ortaya çıkmıştır.²⁶⁹

Haziran 1950 yılında Tito SSCB ile ideolojik ve siyasi olarak bağlarını koparıldıktan sonra işletmelerde işçi özyönetimi kurmaya dönük bir takım yasalar çıkarmıştır. Tito bu yasaya ilişkin tasarımı Ulusal Meclise “Fabrikalar işçilerin, toprak köylülerin...” sloganı içeren bir konuşma ile sunmuştur. Tito'ya göre savaş sonrası kamulaştırmalarla bu yönde atılmış olan adım özyönetim ile devletçiliğe son verilerek tamamlanmış olacaktır. 1950 yılında işletmeler düzeyinde işçi özyönetimi uygulaması başlatılmıştır. Marksist literatürde teorik düzeyde tartışılan özyönetim, ilk kez Yugoslav sosyalizmi ile pratiğe aktarılmıştır. Tito'ya göre özyönetim, Marksist gelişim çizgisinde tarihsel bir buluşu simgelemiş ve sosyalizmin kuruluşu için yeni bir deney olmuştur.

²⁶⁷ A.g.e., s.90.

²⁶⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.67.

²⁶⁹ “Yugoslavia-Inflation and the Foreign Debt”, (December 1990), http://www.mongabay.com/history/yugoslavia/yugoslavia-inflation_and_the_foreign_debt.html, 10.10.2011.

Tito uygulamayı fabrika işçilerin, toprak köylülerin sloganı ile başlatmıştır. Yugoslavya'daki özyönetim uygulaması kısmi değişikliklerle 1974 yılına kadar devam etmiştir. Özyönetim adı altında birçok alanda yasal ve kurumsal düzeyde değişiklikler yapılmıştır.²⁷⁰

Kesin ifadesiyle, tam ve saf özyönetim, bütün mülkiyet sahipleri işçi oldukları durumda ve bütün işçiler aynı zamanda mülkiyetin sahibi olduğu, işletme yönetim kurullarının seçimine ve işletmenin ekonomik fazlasının dağıtılmasına eşit bir şekilde katıldıkları durumda vardır. Tito'ya göre özyönetime geçiş Yugoslavya'da sosyalizmin kurulmasındaki gelişmenin mantıksal bir sonucudur.²⁷¹ Aslında özyönetim Tito'nun Yugoslavya'sını Sovyet Blok'u ve onun merkezi planlamasından ayırmak için tasarlanmış bir yeniliktir. Bu yenilik hakiki komünizmin göstergesi olan devletin sönmesine doğru atılmış bir adım olarak teoride haklı gösterilmiştir.

Özyönetim, hem iktisadi faaliyet esas alınarak hem de coğrafi esasa göre dikey doğrultuda adem-i merkeziyetçi bir yapı öngörmektedir. Özyönetimin kurumsallaşması eşitsizleştirici ve sınıflaştırıcı bir doğrultuda işlemiştir. İşletmelerde uzman yönetici kadroların belirleyiciliği giderek pekişmiştir. Teknolojik modernleşme, ekonomik büyüme ve iç dış piyasa koşullarının dayatmasına koşul olarak, 1960'lı yılların sonuna doğru, iyi eğitim görmüş uzmanlar, bürokratlar ve teknokratlar, yüksek ücretleri ile ağırlıklarını arttırmışlardır.²⁷²

Yugoslav özyönetim deneyi içinde gerçekleştirilmek istenen mülkiyet biçimi toplumsal mülkiyet olmuştur. Toplumsal mülkiyet, Yugoslav resmi doktrini çerçevesinde özyönetim ile çok yakından ilişkili bir kavramdır. Toplumsal mülkiyetin, başta Anayasa olmak üzere, mevcut sistemin temel ilkelerini belirleyen metinlerde yer alması da özyönetime geçişle bağlantılı bir durum olarak gerçekleşmiştir. Üreticilerin özyönetimi ve komünlerde emekçi halkın kendi kendini yönetimi, Anayasal olarak ilk defa 1953 yılında öngörülmüştür. Bunlarla bağlantılı olarak üretim araçlarının

²⁷⁰ Mustafa K. Erdemol, "Dağdan Gelen Adam", <http://www.tgc.org.tr/yazi.asp?gid=1349>, (13.03.2008), 10.10.2011.

²⁷¹ Işıklı, a.g.e., s.3.

²⁷² "Josip Broz Tito", <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/597295/Josip-Broz-Tito/7302/Self-management-and-decentralization>, 10.10.2011.

toplumsal mülkiyet biçimi olarak belirlemiştir. 1963 Anayasası da bu çerçeveyi benimsemiştir.²⁷³

Sosyalist devletin kuruluşundan 15 yıl sonra, yani 1960'lı yıllardan sonra ilk defa olarak ayrılıkçı milliyetçi eğilimler ciddi bir sorun olmaya başlamıştır. 1950'lerde adem-i merkeziyetçi bir özyönetim anlayışına göre gerçekleştirilen değişiklikler sonucunda geniş ölçüde özerkliği olan cumhuriyetler kurulmuştur. Bu ortam içinde yürürlüğe giren 1963 Anayasası adem-i merkeziyetçi ve giderek devletin silinmesi yanlısı güçlerin eseri olmuştur. Kardelj bu Anayasa'yı Federal Meclis'in onayına sunarken şunları söylemiştir:

“Sosyalist devletin en ilerici amacı, sonuçta halkı yönetmenin bir aracı olmaktan çıkmak ve özgür halkın nesnelere yönetmesine imkan verecek bir ortak örgütsel araç haline gelmek olmalıdır.”²⁷⁴

1950-1963 yılları arasında özyönetim başlamış olmakla birlikte bu yetkiler devletin elinde toplanmıştır. 1963 Anayasası bu konudaki dönüşümün ilk yasal dayanaklarını getirmiştir. Anayasa, özyönetimin uygulandığı işletme birimlerine, buralarda üretilen gelirin kullanımı bakımından, devlet karşısında geniş bir bağımsızlık sağlamakla, artık emeğin kullanım yetkisini devletten özyönetimsel emek topluluklarına devretmiştir.

1963 Anayasası ile Federal meclisin yapısında değişiklikler yapılmıştır. Ülkenin adı Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilerek, cumhuriyetlerin devletin kurucu unsurları olduğu ilkesi belirginleşmiş, Yugoslavya'nın Güney Slavlar'ının ulusal devleti olmadığını şartı çizilmiştir. 1952 yılında yapılan XI. Komünist Parti Kongresi'nde partini adı Yugoslav Komünistler Birliği (YKB) olarak değiştirilmiştir. Böylece Cumhuriyetlerdeki yerel ofisler Federe Komünist Partiler olarak yeniden örgütlenmiştir.²⁷⁵

²⁷³ Işıklı, s.101-111.

²⁷⁴ Işıklı, s.144.

²⁷⁵ Ülger, s.60.

Yugoslavya modeli sosyalizm, Tito dönemindeki bir diğer uygulaması da Pazar sosyalizmi olmuştur. Pazar sosyalizmine geçişteki en büyük etken Tito'nun Batı ile olan ilişkilerinin artması olmuştur. 1950'li yılların sonlarından itibaren Batı'nın etkisi ile başlayan liberalleşme, 1960'lı yıllarda Yugoslavya'yı sosyalist dünyanın Batı'ya en açık ülkesi haline getirmiştir. Endüstrileşme ve kentleşme hızı artmıştır. 1967-1969 yılları arasında pazar sosyalizmi ile Yugoslavya'da ciddi üretim artışı yaşanmıştır. Fakat 1969-1970 yıllarında Yugoslavya Pazar Sosyalizmin olumsuz sonuçları ile karşılaşmıştır. Enflasyon tırmanmış, işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Özyönetimli Pazar sosyalizmin kar ve rasyonalite önceliği işsizliği kronikleştirmiştir.²⁷⁶

Yugoslavya'da yaşanan bu gelişmeler bir taraftan ülkeye büyük faydalar sağlarken diğer taraftan da gelecekte yaşanılacak sorunlara zemin hazırlamıştır. Pazar Sosyalizmi ile uygulanan adem-i merkeziyetçi yapılanmanın devreye girmesine kadar Tito'nun egemenlik döneminde milliyetçi eğilimler toplum katmanlarında belirgin olmamıştır. 1965 yılında adem-i merkeziyetçi reformların ardından cumhuriyetlerde ülke genelinden ayrı ve kendi kendine yetebilen bir pazar oluşmaya başlamıştır. Böylece ülkeler ekonomik olarak kendi başlarına hareket etme özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu gelişmenin bir sonucu olarak Cumhuriyetlerde milliyetçi eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır.²⁷⁷

1966 yılında Sırp kökenli İstihbarat Teşkilatı Başkanı Aleksander Rankoviç'in görevden alınmasından sonra Yugoslavya bir anlamda özgürlükler meydanı haline gelmiştir. Bu durumda ülkede var olan milliyetçi akımları tetikleyen etkilerden biri olmuştur. Milliyetçilik hareketleri ilk olarak Hırvatistan'da ortaya çıkmıştır. Fakat bu durum Hırvatistan ile sınırlı kalmamıştır. Makedonlar ve Kosova Arnavutları da kendi özgürlük alanlarını genişletecek yeni haklar istemiştir.

1968-1971 yılları arasında Yugoslavya'daki hareketliliğin asıl merkezi yukarıda belirttiğimiz gibi Hırvatistan olmuştur. 1968 yılında Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de üniversitede öğrencilere ayrılan dekan yardımcılığı için yapılan seçimi partinin adayı değil, muhalif öğrenci hareketinin adayı kazanmıştır. Bütün bunlar

²⁷⁶ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s. 77-80.

²⁷⁷ Ülger, s.65.

olurken Hırvatistan'da bağımsızlıkçı taleplerle yükselen milliyetçilik hareketi partide de etkin olmaya başlamıştır.²⁷⁸

1970-1971 tarihlerinde Hırvat tarihinde milli kişiliklere duyulan ilgi odağı artmıştır. Hırvatistan'da milliyetçi hareketlerin kabarması federasyon içindeki diğer Cumhuriyetlerinde harekete geçmesine neden olmuştur. Pek çok Sırp Parti yöneticisinin Hırvat milliyetçiliğinin canlanması karşısında kontür-milliyetçi bir refleksle Hırvatistan'daki Sırp azınlığı gündeme getirmeleri, Hırvatistan'daki bazı Sırp köylerinde halkın silahlanmasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda genel olarak Yugoslavya'da sınıflaşmalar maddi eşitsizlikler ve cumhuriyetler genelinde huzursuzluklar artmıştır. Bu durum parti yöneticileri ile birlikte Tito'yu tedirgin etmiştir.²⁷⁹

Tito'nun yaşanan bu olaylara çözümü Cumhuriyetlerin yetki alanlarını genişletilmesi şeklinde olmuş bu amaçla da 1971 yılında Anayasa değişikliği yapılmıştır. 1971 Anayasa değişikliği ile güdülen başlıca amaç, bu dönemde artan milliyetçi talebi yatıştırmaya yönelik olmuştur. Bu Anayasa değişikliğinde “aksi görülmedikçe tüm iktidarın cumhuriyetlerde toplandığı” öngörülmüş, ayrıca federal devlete tanınmış yetki alanları belirtilmiştir.²⁸⁰

Bölgeler arası gelişmişlik farkları, özyönetimin ve genel olarak toplumsal sistemin, biçimi ve yapısı ile ilgili olarak çeşitli bölgelerin haklarının farklı tercih ve taleplerle ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum özellikle 1964 yılında Pazar ekonomisine geçiş tartışmaları boyunca etkisini hissettirmiştir. Pazar ekonomisine geçişi sağlayan 1965 reformları ve 1971 Anayasa değişiklikleri Hırvat ve Sloven ittifakının bir ürünü olarak gerçekleşmiştir. Bu ittifakın yararını savunan Hırvat ve Sloven politikacılarının ve bilim adamlarının görüşleri, Yugoslav ekonomik sisteminin biçimlenmesinde geniş ölçüde etkili olmuştur. Bu dönemde Hırvat milliyetçiliği ile bağlantılı olan Beyaz Kitap, Pazar ekonomisine geçiş tezinin savunulmasında önemli bir

²⁷⁸ Irina Ognyanova, Nationalism and National Policy in Independent State of Croatia (1941–1945), <http://www.iwm.at/publ-jvc/jc-06-05.pdf>, 10.10.2011, s.26.

²⁷⁹ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.94.

²⁸⁰ Josip Broz Tito, **Özyönetimli Sosyalizm. (Josip Broz Tito'nun Yazıları)**, (çev.) İlhami Emin, İstanbul: Koza Yayınları, Birinci Baskı, Mayıs 1978, s.101.

yer tutmuştur. Pazar ekonomisine geçiş sonucu ortaya çıkan koşullar bölgeler arası ilişkilerde değişik ve önemli çelişkiler doğmasına neden olmuştur. Bu çelişkiler pazar koşulları içinde oluşan sermaye odakları arasındaki rekabetle ilgilidir. Özellikle Sırp-Hırvat çekişmesi görünümündeki sorun geniş ölçüde bu çerçevede açıklanabilmiştir.²⁸¹

Yugoslavya Anayasası'nda 1967 ve 1971 yılında yapılan değişiklikler, Federe Cumhuriyetlerin merkez ile bağlantılarını daha da zayıflatmıştır. 1974 yılında da yeni Anayasa kabul edilmiştir. Bu yeni Anayasa'ya göre Cumhuriyetlerin hak ve yetkileri kendi kaderini tayin etme hakkını içermiştir. Federasyon artık arada bağlantı sağlayan bir organ haline gelmiştir.²⁸²

1971 Anayasa değişiklikleri ve esas olarak 1974 Anayasası çerçevesinde, özyönetim birimleri arasında yapılması öngörülen anlaşmalar esas olarak mülkiyet yapısında grup mülkiyeti olgusunu aşma gereksiniminin bir ürünüdür. Ancak demokratik merkezîyetçi bir otoritenin toplumsal amaçlı müdahale ve yaptırımlarından yoksun görülen bu tür uygulamalardan pazar ve rekabet kurallarının dışına taşınabilen anlamlı sonuçlar alınabildiğini söylemek mümkün olmamıştır. Ayrıca geri kalmış bölgelere yardım amacıyla ve diğer merkezi harcamalar için Federasyon, özerk Cumhuriyet ve komünlerin bütçelerinden ayrılan fonlar, grup mülkiyetini sınırlayıcı araçlar olarak görülmüştür. Ancak bunların da önemleri azaltılmıştır.²⁸³

Ayrılcı, milliyetçi akımların doğurduğu sorunlar, 1974 yılından itibaren bir tepki olarak, demokratik merkezîyetçi eğilimlerin, güçlenmesine katkı sağlamıştır. 1950 yılında devletin silinme sürecini başlaması ilan edilmiş olmasına karşın, 15-20 yıl sonrasında alevlenen ayrılcı eğilimler devlet otoritesine olan gereksinimin devam ettiği kanısını güçlendiren önemli unsurlardan biri olarak belirmiştir. Bu hareketlerin engellenmesinde görülen durum, her şeye rağmen merkezi devlet otoritesinin varlığını sürdürdüğünün önemli bir kanıtı olmuştur.²⁸⁴

²⁸¹ Işıklı, s.138.

²⁸² Tito, s.105.

²⁸³ Işıklı, s.114.

²⁸⁴ a.g.e., s.148.

Tito döneminde Slav uluslarının ulusal kimliklerini aşmaları ve bunun yerine daha geniş bir kimliği benimsemeleri projesinde başarı kazanamamıştır. Bu durum Yugoslav sözünde şu şekilde ifade edilmiştir: “Yugoslavya altı cumhuriyet, beş ulus, dört dil, üç din, iki alfabe, bir siyasi parti ve sadece Yugoslavya’dan (Tito) ibarettir.”²⁸⁵

Tito’nun ulaştığı güç, onun Yugoslavya’daki ulusal sorunları çözmeye çalışırken ne gibi sıkıntılara düştüğünün gözden kaçırılmasına sebep olmuştur. Tito’nun bıraktığı miras şu şekilde özetlenebilmektedir: Böl ve yönet. 1960’lı yıllarda özellikle Sırbistan ve Hırvatistan denetim altında tutulurken, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’ın rakip iddialarının önünü kesmek için Makedonları ve Bosna’daki Sırp-Hırvat rekabetini dengelemek için de Müslüman ulusunun ulus kurma sürecine destek vermiştir. Yugoslavya’daki ulusal sorunları demokratik süreçlerle yeniden formüle etme yönündeki bütün çabalar bastırılmıştır.

1971 yılındaki Hırvat baharı adını alan reform hareketi çökertilmiş ve liderler tasfiye edilmiştir. Sonra 1972 yılında liberal Sırp liderler tasfiyeye uğramış ve Slobodan Miloseviç gibi birinin önderliğinin yolu açılmıştır. Yugoslavya’da 1974 yılında hazırlanan Anayasa ile federal merkezden cumhuriyetlere ve Sırbistan’daki iki özerk bölgeye, Kosova ve Voyvodina’ya önemli ölçüde ekonomik ve siyasi iktidar aktarılmıştır. Tito’nun bıraktığı bu mirası kullanan ilk Yugoslav politikacı da Slobodan Miloseviç olmuştur ve merkezde ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmaya çalışmıştır. Bu da bir bütün olarak Yugoslavya içindeki Sırp iktidarının birleşmesi sonucunu doğurmuştur.²⁸⁶ 1974 Anayasa değişikliği ile beraber Tito ömür boyu Cumhurbaşkanı olarak ilan edilmiştir.

Yugoslavya 1945’ten 1980’e kadar 35 yıl boyunca Tito tarafından yönetilmiştir. Ülkede istikrarın devamı ile Tito arasında bir bağ kurulmuştur. 4 Mayıs 1980 yılında Tito’nun ölümü ile Yugoslavya’da bir dönem bitmiş ağır ve sancılı bir dönem başlamıştır.

Tito’nun 4 Mayıs 1980’de 81 yaşındayken ölümü, tüm Yugoslavya için farklı ve yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. Sırbistan, Karadağ, Slovenya,

²⁸⁵ Ülger, s.68.

²⁸⁶ Tindemas, s.55.

Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'dan oluşan Yugoslavya Federasyonu kurucusu Tito' nun ölümü sonrasında bölünme yoluna girmiştir. Tito'nun yerini dolduracak bir lider olmadığı için 1980 yılının sonrasında altı federe devlet temsilcilerinden oluşan bir Cumhurbaşkanı Konseyi tarafından yönetilmiştir. Her ülkenin cumhurbaşkanı bir dönem boyunca Yugoslavya'ya yöneticilik yapacak dönüşümlü bir düzenle yönetilmiştir.²⁸⁷

Tito'nun ölümü ile birlikte Yugoslavya bunalıma sürüklenmiştir. 1981 yılında yapılan nüfus sayımında 22.4'lük nüfusun sadece 1.2 milyonluk küçük bir azınlığı milli kimliğini Yugoslavya olarak belirtmiştir. Cumhuriyetlerdeki milliyetçilik hareketleri artmaya, milli kimlik ve benlikler öne çıkmaya başlamıştır. Tito yönetiminin kontrol altında tutabildiği sorunlar, Tito'dan hemen sonra krize dönüşmüştür. Tüm Yugoslavya, 1973 petrol krizinden kaynaklandığı düşünülebilecek ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru Yugoslav ekonomisi bir kaosa sürüklenmiş, enflasyon %2.500'e varmıştır.²⁸⁸

1989-1990 yıllarında Yugoslavya'da iktisadi yapıda sosyalist unsurların tasfiyesi sistematikleşmiştir. Serbest piyasa ekonomisini kurmaya dönük bir program ile 1989 yılında Yugoslavya Başbakanı olan Ante Markoviç'in icraatı ülkedeki iktisadi geçişin yumuşak olacağı ümidini kısa sürede yeşertmiştir. Hırvat kökenli Markoviç, tüm koşulları ile serbest pazar ekonomisine geçişi hedefleyen radikal reform programıyla iddialı bir çıkış yapmıştır. Federal Hükümet 1980'li yıllarından başından itibaren büyük bir borç yönetimi ile karşı karşıya kalmıştır. Ante Markoviç hükümeti en başta Uluslararası Para Fonu (IMF) olmak üzere alacaklılar tarafından desteklenen, yeniden merkezileştirici bir mantık uyarınca federasyon ölçeğindeki bir restorasyoncu projenin doğrudan aracını temsil etmiştir. Yönelimi, öz itibari ile milliyetçi değildi, yabancı sermayeye, dünya pazarı ile liberal Avrupa'ya katılmaya açıktır. En zenginleri diğerlerinin yükünden kurtulmaya iten bir iktisadi bunalım ve gelişme eşitsizlikleri bağlamında cepheden cumhuriyetçi iktidarların yükselişine çarpmıştır. Sırp milliyetçiliğindeki patlama Sırp olmayan cumhuriyetlerin her türlü Yugoslavya projesi

²⁸⁷ Hüseyin Bağcı, **Balkanlar 1991-1993**, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1994, s.74.

²⁸⁸ Hüseyin Savaş, "Dünü Bugünü İle Kosova Sorunu II", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, (Mayıs 2001), Cilt:25, No:1, s.101.

ile ilgili kaygılarını güçlendirmiştir. Savaş eski federasyonun parçalanmasının biçimlenmesini tamamlamıştır. Markoviç hükümeti savaşı sağ çıkarmamıştır.²⁸⁹

Aralık 1989 yılında kabul edilen ekonomik programın hedefleri; Dinar'ın değerinin, Alman Markına bağlanarak konvertibl hale getirilmesi, tüketimin kısıtlanması, sıkı para politikası, bütün işletmelerin ve toplumsal mülkiyetin özelleştirilmesidir. Ekonomi politikalarının ilk etkileri olumlu olmuştur. Fakat cumhuriyetler arasındaki iktisadi bütünlüğün giderek aşılması Markoviç'in politikalarının önünde büyük engel oluşturmuştur. Markoviç Kasım 1990 yılında bütün Cumhuriyetlerin yönetimlerini çok sert bir şekilde eleştirerek şu sözleri söylemiştir: "Milliyetçilik ve ayrılıkçılık, Yugoslavya'yı, Balkanların Avrupalılaşmasında aktif bir etken olmak yerine, Avrupa'yı Balkanlaştıran bir etken haline getiriyor."²⁹⁰

Her geçen gün Yugoslavya'da milliyetçilik eğilimleri güçlenmiştir. Güçlenen bu eğilimlerle beraber Federal Başkan Markoviç'in Cumhuriyet yönetimleri ile arasındaki mesafenin büyümesinin sonucu olarak kendi partisini kurma kararı almış ve Yugoslavya Reformcu Güçler Birliği'ni kurmuştur. Federal düzeyde örgütlenmiş tek parti olan Reformcu Güçler Birliği'nin ülke çapındaki oy oranı ise %10'larda takılmıştır.²⁹¹

Yugoslavya Devlet Başkanı Tito'nun ölümünden sonra göreve gelen Markoviç ülkede istediği etkiyi yaratamamıştır. Markoviç'den sonra gelen Miloseviç Tito'dan daha farklı bir Yugoslavya hayali ile yaşamıştır. Ortodoks inancına, Komünizme ve Sırp ırkçılığına dayanan bir sentezle sistemin içerisinde kalarak değişik bir yapılanma arzulamıştır. Bu niyetin ortaya çıkması da dağılma sürecinin başlamasına neden olmuştur. Dağılma sürecinin ilk ayağını Kosova'daki hoşnutsuzluklar oluşturmuş, bunu sırayla Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek takip etmiştir.

²⁸⁹ Catherine Samaray, **Parçalanmış Yugoslavya ve Bosna'da Etnik Savaş**, (çev) Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık, Mayıs 1995, s.66.

²⁹⁰ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.135.

²⁹¹ "Ante Markoviç", (30.11.2011), <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/ante-markovic-6269630.html>, 10.12.2011

4. YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMASINDA SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ VE ÇATIŞMALARIN DERİNLEŞMESİ

1990-1991 yılları Yugoslavya için çözülme süreci olmuştur. 1990 yılının başında Federal Komünistler Birliği fiilen dağılmış, bütün cumhuriyetlerde Komünist Birliği tekeli kalkmış, seçimlere gidilmiş, yeni partiler kurulmuş, anayasalar değiştirilmiş ve yeni kurulan parlamentolarda bağımsızlık süreci için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Çünkü cumhuriyetlerde yapılan ilk serbest seçimlerde federal devlet meşruiyetini yitirmiştir. Meşruiyet Cumhuriyetlere geçmiştir. Onlarda demokrasiye geçiş sürecini tamamlamak için ilk olarak bağımsızlığa yönelmiştir. Artık Yugoslavya için son başlamıştır. Yugoslavya’nın ayrışması çok kanlı sahnelerin yaşanmasına neden olmuştur.²⁹²

4.1. YUGOSLAVYA’DA İLK ATEŞ: KOSOVA AYAKLANMASI

Balkanların ve Kosova’nın temel sorunu sınırların milliyetler ilkesine göre çizilmemiş olmasıdır. Bu nedenden dolayı Kosova bir asırdır Avrupa’nın en sorunlu bölgelerinden birisi olmuştur. Kosova tarihi, coğrafi konumu ve bugünkü nüfus yapısı dikkate alındığında başta ABD olmak üzere AB ülkeleri ile Rusya ve kendini eski Yugoslavya’nın varisi olarak gören Sırbistan’ın çıkarlarının çatıştığı Balkan coğrafyasının günümüzde en stratejik bölgelerinden birisidir.²⁹³

Arnavutlar etnik, dilsel ve dinsel farklılıkları nedeniyle, Sırlar ile doku uyuşmazlığı yaşamaktadır. Bu doku uyuşmazlığı pek çok sorunu çözümsüzleştirmektedir. Kosova’nın ele geçirilmesi mücadelesi Arnavut-Sırp mücadelesinin eksenini oluşturmakta, hakimiyet ve toprak konusu birçok sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Arnavutların ve Sırların Kosova üzerindeki savları esas olarak hem “ortak” hususlara hem de “kendilerini güçlü hissettikleri” alanlara ilişkindir.

²⁹² David Chandler, “Western Intervention and The Disintegration of Yugoslavia”, <http://www.davidchandler.org/pdf/chapters/Disintegration%20of%20Yugoslavia%20chapter.pdf>, s.1, 02.07.2011.

²⁹³ Yahya Bacak, “Kosova’nın Bağımsızlık Mücadelesi ve Türkiye’ye Etkileri”, *Journal Of Strategic Studies*, No: 3(2), 2010, s.137.

Ortak noktalara ilişkin dayanakları temelde; “tarihi hak”, “vatan” ve “işgal” üzerine kurulmuştur.²⁹⁴

Arnavutlar için Kosova, Arnavut kültürünün oluşmasında, yoğrulmasında önemli bir yere sahiptir. Arnavut milli hareketinin ilk tohumları ve oluşumu Kosova’da gerçekleşmiştir. Örneğin milli bilincin oluşmasında önemli bir yeri olan Prizren Birliği 1878’de Kosova-Prizren’de kurulmuştur. Gerek Tito zamanında gerekse günümüzde Balkanlardaki Arnavutların iletişimde Kosova Arnavutları oldukça etkindir. Kosova, Arnavutluk-Kosova-Karadağ-Makedonya Arnavutları arasında kültür köprüsü vazifesi görmüştür. Kosova’nın Arnavutlar için bir başka önemi de, Büyük Arnavutluk düşüncesinin hep var olmasını ve canlı kalmasını sağlamaktadır. Arnavutluk dışındaki, Balkanlardaki en kalabalık Arnavut nüfusun olduğu Kosova, bu düşüncenin merkezi konumunda olup potansiyel bir büyük vatanın nüvesini bünyesinde barındırmaktadır. Şu bir gerçektir ki; Kosova, Kosovalı Arnavutlar için ve belki de diğer Arnavutlar için de, uğruna ölünebilecek bir vatandır. Nitekim uğruna ölebileceklerini 1996-1999 arası dönemde Kosova Kurtuluş Ordusu bünyesine savaşılarak ispatlamışlardır.²⁹⁵

Arnavut milliyetçiliği 1903 yılında Makedonya ayaklanmasının ve bu bölgedeki düşmanlıkların artmasının sonucu olarak yeni bir hız kazanmıştır. Müslümanlar olarak, Arnavutlar defalarca Sırp, Bulgar ve Yunanlı terör gruplarının saldırılarına hedef olmuştur. Büyük güçlerin devam eden tahrik ve müdahaleleri beraberinde Arnavutların başka bir parçalanma planı ile Balkan devletlerine verilmesi tehlikesini getirmiştir. Bunun üzerine kendilerini müdafaa etmek zorunda kalan Arnavutlar kendi çetelerini kurmaya başlamıştır.²⁹⁶

Kosova, Sırp için de vazgeçilmez bir vatandır. Ortaçağ’ın kısa ömürlü Sırp İmparatorluğu’nun coğrafi merkezi Kosova olmuştur. Bu İmparatorluğu’nun yıkılışının da, 1389 yılındaki meydan savaşında Osmanlı İmparatorluğu’na yenilmesi ile

²⁹⁴ Halis Ayhan, “Arnavutlar ve Sırp Savları Bağlamında Kosova’nın Sahipliği Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 23/2010, s.73.

²⁹⁵ a.g.e, s.78.

²⁹⁶ İsmail Çan, “Arnavutlar Milliyetçilik Rüzgarına Nasıl Kapıldı?”, (09.10.2011), <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=178164>, 10.10.2011.

Kosova'da gerekleŒmiŒ olup, XIX. yüzyılda oluŒan Sırp milliyetçiliğinin Kosova'ya nostaljik anlamlar yüklemesine neden olmuŒtur.

Sırlar Kosova'yı eski Sırbistan olarak anmakta ve Çetnik hareketi Kosova'yı tüm Sırların ulusal yurdu olarak tanımlamaktadır. Sırp köylülerini Balkan savaŒlarında dahil harekete geçiren g, güneye kadar geniŒlemektir ve ilk hedef Kosova olmuŒtur.²⁹⁷ 1980'lerin ortalarında Kosova meselesi Sırbistan siyasi hayatının belirleyici konusu haline gelmiŒtir. 1986 yılının sonlarında Kosova'daki Sırp soykırımına karŒı Sırp-Karadağ komiteleri kurulmuŒtur.

Kosova'da az sayıda Sırp yaŒasa da, Kosova'yı bugün de vatan olarak görmektedirler. Kendilerince bunun haklı nedenleri de vardır: Bir kere Kosova, Sırp medeniyetinin beŒiđi kabul edilmektedir. İkincisi, tarihteki en önemli Sırp krallığı Kosova'da dođmuŒ ve burada varlık gstermiŒtir. XI. yüzyılda Sancak'ta kurulan Ortaçağ Sırp Krallığı, XII. yüzyıl sonları ile XIII. yüzyıl baŒlarında tüm Kosova'yı fethetmiŒtir. Bu fetihle birlikte Krallığın merkezi Prizren'e nakledilmiŒ ve 1459'da yıkılana kadar da Kosova'da varlık gstermiŒtir. Bunun yanında 1219'da bağımsızlık kazanan Sırp Ortodoks Kilisesi patrikhanelerini Kosova'nın İpek (Pe) Œehrinde kurmuŒtur. İpek 1346-1459 arasında Sırp BaŒpatrikliği'nin merkezi olmuŒ, 1557-1766 arasında da Osmanlı Devleti tarafından aynı statüyle varlığını srdrmŒtir. Dini mabetler yanında baŒka tarihi Sırp eserleri de Kosova'da yaygın olarak bulunmaktadır.²⁹⁸

I. Dünya SavaŒı ardından Aralık 1918 yılında kurulan Sırp Hırvat Sloven Krallığı Sırp hegemonyası üzerine temellendirilmiŒ, diğer halkların baskı altına alındığı bir siyasi yapı Œeklinde olmuŒtur. Ülkenin adında isimlerinin geçmesine gerek duyulmayan Arnavutlar ise bu dönemde ezilen etnik grup olmuŒtur. Hem etnisite, hem din, hem de dil açısından ülkedeki baskın gruptan ve diğer azınlıklardan farklı olan Arnavutlar lke yönetiminde söz sahibi olmamıŒtır. Bu dönemde Arnavutlar üzerinde baskı yođunlaŒmıŒtır. Ayrıca dönem boyunca Kosova'nın demografik yapısını deđiŒtirmek için bölgeye sistematik olarak Sırlar yerleŒtirilmiŒtir. Bu politikalara

²⁹⁷ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.110.

²⁹⁸ Ayhan, s.79.

Arnavutlar iki şekilde tepki vermiştir: Kaçak adını verdikleri Sırp karşıtı ayaklanmaları başlatmak veya diğer komşu ülkelere göç etmek. Kosova çoğunlukla göç vermek zorunda kalmıştır. Bölgeye Sırp'ların yerleştirilmesi ve yaşanan göçler sayesinde 1939 yılında yapılan nüfus sayımında %65 olan Arnavut oranı, %24'e düşmüştür.²⁹⁹

II. Dünya Savaşı'nda Kosova, İtalyan güçleri tarafından Arnavutluk ile birleştirilmiş, bu durum pek çok Slav kökenlinin bölgeyi terk etmesine yol açmıştır. Savaş sonunda Kosova Bölgesel Halk Konseyi'nin kararı ile yeniden Yugoslavya'nın parçası olmuştur. Tito Yugoslavya'sında Arnavutlar kağıt üzerinde birçok hakka sahip olmuş, fakat bölgedeki Sırp çoğunluk nedeni ile bu haklardan yeterince faydalanamamıştır. Kosovalı Arnavutların üzerindeki baskı 1968 yılında yapılan yeni anayasal düzenlemeler ile sona ermiştir. Yapılan yeni düzenlemeler ile birlikte Kosova'ya diğer cumhuriyetler ile eşdeğerde yetkiler tanınmış ve Arnavutluk bayrağının asılmasına izin verilmiştir.³⁰⁰

Tito'nun 1980 yılında hayatını kaybetmesinin ardından Arnavutlar için zor bir dönem başlamıştır. 1980'lerin Yugoslavya'sında hem milliyetçilik hem baskı politikasını başlatan, genelde bunalımı, gerilimi tırmandıran olay, Kosova ayaklanması olmuştur. Yugoslavya'daki federal yapının ve komünist sistemin yıkılmaya başladığının ilk belirtileri Kosova'da ortaya çıkmıştır.

Kosova ekonomik bakımdan Yugoslavya'nın en geri kalmış bölgesidir. Nüfusun ezici çoğunluğunu da Arnavutlar oluşturmaktaydı. Kosova'daki Arnavut halk sahip oldukları statüyü değiştirmek için büyük bir miting yapmıştır. Tito'nun yönetimde olduğu bu dönemde Arnavutların talebini dikkate alarak 1971 Anayasası'nda değişiklikler yapmıştır. Kosova'nın federal sistem içindeki yetkileri genişletilmiştir.³⁰¹

Tito ölür ölmez Sırp'lar, Kosova'ya dönmüştür. Bu yöneliş, Yugoslavya'nın, kendi yıkılışına doğru bir yönelişe dönüşeceğini kimse tahmin etmemiştir. Zira, gerek ulusal ve gerekse uluslararası siyasal konjonktür, Sırp'ların bu hareketini, diğer federe

²⁹⁹ Birgül Demirtaş Coşkun, Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış politikası (1190-2008), **Uluslar arası İlişkiler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 27, (Güz 2010), s.56. ss.51-86.

³⁰⁰ a.g.e., s.57

³⁰¹ Ayhan, s.81.

devletlerin de bağımsız devlet olma süreçlerini başlatacak ilk ivmeye dönüşmesine uygun olmuştur.³⁰²

Tito'nun ölümünden sonra, Sırlar, bekledikleri anın geldiği inancıyla Kosova'ya yöneldikten sonra Arnavutlar kaçınılmaz bir şekilde, bir var olma mücadelesine girmiştir. Zaten Sırlar, daha Tito ölmeden önce, yaşlılığından yararlanarak hazırlıklara başlamış, bu çerçevede Yugoslav ordusunun % 80'ini ele geçirmiş ve daha işin başında iyi bir avantaj yakalamıştır.

Tito'nun ölümünden sonra Arnavutlar Cumhuriyet statüsü kazanmak için Kosova'da yeniden gösterilere başlamıştır. Yugoslavya'yı temelinden sarsan ilk olay 1981 Mart ve Nisan aylarında gerçekleşen halk ayaklanmaları olmuştur. Olaylar 1981 yılının Mart ayında Arnavut tarih Profesörü Ahmet Mallok'unu tutuklanmasından sonra öğrencilerin tepki olarak Priştine Üniversitesi'ni işgal etmeleri ile başlamıştır. 26 Mart'ta da Priştine'de öğrenciler ve grevdeki işçiler protesto yürüyüşüne başlamıştır. Yürüyüşte Arnavut Kosova'ya bağımsızlık talep edilmiştir. Sonraki günlerde bu protesto gösterileri bütün Kosova'ya yayılmıştır.³⁰³

Ayaklanmanın gerçekleşmesinden sonra Sırlar harekete geçmiştir. Kosova'da bulunan Sırlar Sırbistan yönetiminin desteği ile Priştine kentinde bir gösteri düzenlemiştir. Bu gösteri Yugoslavya'nın değişik yerlerinde yaşayan Sırlar arasında da yankı uyandırmıştır. Gösterilerde Kosova Sırlarına baskı uygulandığı öne sürülmüş bu durumda milliyetçi Sırları daha da kıskırtmıştır.³⁰⁴ Olayların bu derece yayılmasından sonra ordu Kosova'ya müdahale etmiştir. Halka açıklama yapılmaksızın başlayan harekattan sonra Kosova aylarca dünyadan tecrit edilmiştir.

Sırp baskısı, Arnavut direnişinin yer altına yönelmesine ve pek çok yasa dışı örgütlenmelere neden olmuştur. Bu arada Sırp aydınları ve basını boş durmamış, Belgrad matbaaları aralıksız piyasaya kitaplar yağdırmış, Sırp gazeteleri durmadan sansasyonel yazılar yayınlamıştır. Bu saldırı süreci, bir takım dilekçeler ile federal meclise Arnavutların şikayet edilmesiyle sürdürülmüştür. İmza sayısından dolayı 2016

³⁰² Savaş, s.101.

³⁰³ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s. 101.

³⁰⁴ Ülger, s.72.

adını alan metinde, 1941'den beri Arnavutluktan Kosova'ya 300.000 kişinin geldiği belirtilerek, bunların geriye gönderilmesi ima edilmiştir. Bunun gibi Ocak 1986'da, önde gelen 216 aydının imzası ile federal meclise bir dilekçe daha sunulmuştur. Bu seriyi, Sırbistan Bilimler Akademisi üyelerinin kaleme aldığı ve Tito'ya karşı Sırp milliyetçi tepkilerinin bütün eski temalarının işlendiği bir muhtıra olarak kabul edilebilecek bir belge tamamlanmıştır.³⁰⁵

1986 yılında Sırp entelektüelleri Kosova'daki Arnavutlar tarafından Sırlara yapılan zulümleri protesto etmek için bir genelge yayınlamıştır. Hemen akabinde Sırp askerlerinin halk üzerindeki baskısı ve zulmü iyice artmıştır.³⁰⁶ Bu dönemde Sırlar arasında artmakta olan milliyetçi eğilim, 1987 yılında Komünist Parti liderliğine Slobodan Miloseviç'in gelmesi ile gerginlik daha da artmıştır.³⁰⁷ 1988 yılında Sırbistan'ın birçok şehrinde mitingler yapılarak Kosova'daki zulümler karşısında birlik çağrısı yapılmıştır. Bununla birlikte Yugoslavya genelinde aksiyoner bir Sırp birliği ve bunun devamında ise koyu bir Sırp milliyetçiliği doğmuştur.³⁰⁸

1988 yılının ilerleyen zamanlarında Sırlar kaybolmak üzere olan Sırp milliyetçiliğinin ve birliğinin tekrardan sağlanması için Belgrad'da büyük bir gövde gösterisi yapmıştır. Bu gösteri sonrası Miloseviç herkese meydan okuyarak şu sözleri söylemiştir: "Savaş zamanı geldi, yaklaşmakta olan bu savaşta hiçbir dünya gücü Sırları durduramayacak." 1989 yılında yeni Anayasa açıklanmıştır. Bu Anayasaya göre Kosova direkt olarak Sırbistan'a bağlanmıştır. Yasa tehdit yoluyla Kosova Meclisine de kabul ettirilmiştir. Halkın buna tepkisi sert olmuş ve çıkan çatışmalarda sivil birçok insan öldürülmüştür. Bu çatışmalarda Arnavut halk ezilmiş, Sırlar ülkenin tamamına hakim olmuştur. Bu da büyük Sırbistan'a ulaşmanın ilk adımını oluşturmuştur.

Kosova krizinin nedeni bizzat Miloseviç'tir. Miloseviç, Sırp milliyetçiliğine dayanarak, Kosova Sorununu sömürüp kısa sürede ulusal lider haline gelmiştir. Tüm muhalifleri etkisiz hale getirerek Komünist Partisini ele geçirmiştir. İlk fırsatta, Kosova

³⁰⁵ Savaş, s.103.

³⁰⁶ Jasna Dragović-Soso, "Rethinking Yugoslavia: Serbian Intellectuals and the National Questions in Historical Perspective", *Contemporary European History*, 13, 2/2004, s. 171.

³⁰⁷ Demirtaş, s.57.

³⁰⁸ Alkan, s.27.

Komünist Partisinde kendisi ile işbirliği yapacak kişileri göreve getirmiştir. Ancak, bu uygulamaya karşı protesto mitingleri düzenlenmiştir. 17 Kasım 1988 tarihinde Trepça'daki işçiler, 45 km. ilerideki Priştine'ye doğru yürüyüşe geçmiştir. 18 Kasım tarihinde Priştine'de işçi ve öğrenci katılımıyla, Belgrad Radyo-Televizyonu tahminlerinde bile 100.000 kişi olarak belirtilen büyük bir miting ile Miloseviç protesto edilmiştir. Ancak, ertesi gün, Miloseviç, cevaben Belgrad'ta o güne kadar yapılmış olan en büyük mitingi gerçekleştirerek karşılık vermiştir. Kanunen gösteri yasağı sürürken Belgrad'ta toplanan 1 milyon Sırp'a hitap eden Miloseviç, yaklaşmakta olan bir savaşı haber vererek, miting kürsüsünden adeta bütün dünyaya kafa tutmuştur.³⁰⁹

Büyük Sırbistan'a ulaşmanın bir diğer adımı da Kosova Savaşı'nın 600. Yıl kutlamaları olmuştur. Kutlamaların öncekilerden farkı devlet başkanının protokolde yer alması ve devlet tarafından resmi olarak düzenlenmesi olmuştur. Miloseviç'in burada yaptığı konuşmada Sırp ırkçılığını ön plana çıkararak 600 yıldan beri Sırp halkının ilk kez kendi devletini ve hassasiyetini kazandığını dünya kamuoyuna ilan etmiştir.³¹⁰ Miloseviç konuşmasında şunları söylemiştir:

“Tarihte hiçbir zaman Sırlar Sırbistan'da tek başına yaşamamıştır. Bugün şimdiye kadar hiç olmadığı kadar farklı uyruk ve etnik gruptan insan burada yaşıyor. Bu Sırbistan için bir handikap değil. Bunun bir avantaj olduğuna bütün samimiyetim ile inanıyorum. Çağdaş dünyadaki bütün ülkelerde özellikle de gelişmiş ülkelerde ulusal yapı bu doğrultuda değişiyor. Giderek daha da başarılı bir şekilde farklı uyruklardan, inançlardan ve ırklardan vatandaşlar bir arada yaşıyor. Özellikle sosyalizm, ilerici ve gerçekten demokratik bir toplum olarak, insanların ulusal veya dini kimliklerine göre bölünmesine müsaade etmemelidir... Yugoslavya çok uluslu bir topluluktur ve ancak içinde barındırdığı bütün Milletlerin tam eşitliği halinde ayakta kalabilir... Yugoslavya halkları arasındaki eşit ve uyumlu ilişkiler Yugoslavya'nın varlığını sürdürmesi ve krizden çıkabilmesi için olmazsa olmaz bir koşuldur. Özellikle de ekonomik ve toplumsal refahı için geçerlidir.”³¹¹

Kosova'daki Arnavut varlığına son verme hedefine doğru atılan önemli bir adım da, “Kosova'da Huzuru ve Refahı İlerletme Programı” adlı yeni bir uygulamaya geçilmesi olmuştur. Bu program, Sırların Kosova'daki konumlarını pekiştirmeye

³⁰⁹ Savaş, s.104.

³¹⁰ Alkan, s.30.

³¹¹ Diana Johnstone, **Ahmakların Seferi, Yugoslavya, Nato ve Batı'nın Aldatmacaları**, (çev.) Emre Ergüen, Ergin Bulut, Londra: Bağlam Yayınları, 2002, s.27.

yönelik çok geniş önlemler içermiştir. Bu önlemlerden bazıları şöyledir: Sırlar için Kosova’da yeni belediyelerin oluşturulması, Sırların çoğunlukta oldukları bölgelere yatırımların yoğunlaştırılması, Kosova’ya dönen Sırlar için yeni evler yapılması, Arnavutlara yaptığı mülk satışlarının geçmişe dönük olarak iptali gibi önlemler olmuştur.

Miloseviç ayrıca, Priştine’nin güneyinde toplanan milyonlarca Sırp’a hitap ederek, “Kosova için yeni mücadelelere hazırız. Bu mücadele silahlı mücadele de olabilir.” şeklinde mesaj vermiştir. Temmuz başında, Miloseviç’in getirdiği Anayasa değişikliği tasarısında Kosova olayı yine patlamıştır. Sırbistan’ın bağımsızlığını vurgulayan Miloseviç’in gücünü ispatlamak amacıyla cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini öngören yeni anayasa Kosova’nın özerkliğini kesin olarak ortadan kaldırmayı öngörmüştür. Bu durum Kosova’nın tepkisini çekmiştir. 2 Temmuz’da Kosova parlamentosu anayasayı protesto ederek Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan yönetimi bu durum karşısında Kosova üzerindeki baskısını daha da arttırmıştır. Kosova hükümetini ve parlamentosunu dağıtarak Kosova’yı Sırbistan yönetiminin himayesi altına almıştır. Arnavutça yayınlar durdurulmuş ve bu yayınlar Sırbistan yönetimi tarafından yönetilmeye başlamıştır.³¹²

Arnavut meclis üyeleri, sanki bu son adımın atılmasını beklercesine, pasif hallerinden ayrılarak harekete geçmiştir. 2 Temmuz 1990 tarihinde, kilitli olan Priştine Meclis Binası’nın önünde tarihi bir karar olarak kabul ettikleri bir genelge ile Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan Meclisi ise buna cevap olarak, üç gün sonra yasal hakkı olmamasına rağmen Kosova Meclisini feshetmiştir. Fesih kararı, Arnavutlar üzerinde etkili olmamıştır. Arnavut temsilciler, 7 Eylülde Kaçanik’te yaptıkları gizli bir oturumda, Bağımsız Kosova Cumhuriyetinin anayasasını ilan etmiştir. Anayasa ilanına Sırların tepkisi sert olmuştur. Priştine Radyo-TV’sinde, tüm Arnavutça yayınlar yasaklanmış, devlete ait olan Rilince gazetesi ve okullar kapatılmıştır.³¹³

³¹² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s. 143.

³¹³ Savaş, s.106.

Artan baskılara Kosovalı Arnavutların tepkisi 1989-1996 yılları arasında barışçı direniş şeklinde gerçekleşmiştir. 1990 yılında bağımsızlık ilan eden ve 1992 yılında İbrahim Rugova'yı devlet başkanı seçen Kosovalı Arnavutlar, Sırp yönetiminden bağımsız şekilde paralel yönetimlerini, okullarını, sağlık merkezlerini açmıştır ve finansmanını da esas olarak yurtdışında yaşayan Arnavut diasporasının katkıları ile sağlamıştır. Fakat Bosna-Hersek Savaşı'nı sona erdiren Dayton Barış Antlaşması'nda Kosova sorunundan bahsedilmemesi sonucu hayal kırıklığı yaşayan Arnavutlar arasında giderek daha fazla sayıda grup, barışçı direnişin işe yaramadığını dile getirmeye başlamıştır.

1996 yılında Sırp güvenlik güçlerine ve Arnavut işbirlikçilerine yönelik saldırılara başlayan Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) ilk kez Sırlar tarafından öldürülen bir Arnavut öğretmenin Aralık 1997 tarihindeki cenaze töreni sırasında kamuoyunun önüne çıkmıştır. Miloseviç yönetiminin bu saldırılara tepkisi ise sivil-milis ayrımı yapmadan bütün Arnavutlara yönelik saldırı ve baskı şeklinde olmuştur.³¹⁴

Kosova sorununun, anlattığımız kadarıyla Sırp milliyetçiliğinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira Sırlar, gerek tarihsel gerçeklere ve gerekse günümüzde oluşan sosyal, siyasal gerçeklere aldırmandan hareket ederek soruna neden olmuşlardır.³¹⁵

Sırp polisinin 1998 yılının Mart ve Nisan aylarında, ayrılıkçı Kosovalı Arnavutlara yönelik operasyonlarda onlarca kişi öldürülmüştür. Sırlar yapılan referandumda Kosova konusunda uluslararası arabuluculuğu %95 çoğunlukla reddetmiş ve uluslararası toplum Yugoslavya'ya yeni yaptırımlar uygulamaya başlamıştır.³¹⁶ UÇK, 1998 yılının Temmuz-Eylül ayları arasında, Sırlar bozguna uğramadan önce, Kosova'nın %40'ında denetimi ele geçirmiştir. Sırp güçleri köylere saldırmış, kentin merkezinde 22 Kosovalı Arnavut öldürülmüştür.³¹⁷

³¹⁴ Demirtaş, s.58.

³¹⁵ Savaş, s.108.

³¹⁶ Jonathan Steele, "Amnesty for Albanian "Terror" Suspects in Kosovo Agreement", <http://www.guardian.co.uk/world/1998/oct/15/richardnortontaylor.jonathansteele?INTCMP=SRH>, 20.10.2011.

³¹⁷ Bacak, s.141.

Kosova bu durumdayken, ABD ve Avrupalı müttefikler, Sırbistan'a, Kosova topraklarından Sırp askeri ve polis gücünü geri çekmesi yönünde ulti-matom vermiştir. Ültimat-om kabul edilmeyince, Sırbistan'a ve Miloşeviç yönetimine karşı 1999'da NATO tarafından savaş başlatılmıştır. Savaşın sonunda, Miloşeviç yönetimi, Kosova'dan askerlerini ve polis gücünü geri çekmiş, Kosova NATO ve BM himayesine geçmiştir.

Kosova, NATO ve BM'nin himayesine geçmesine rağmen resmi olarak Sırbistan'ın bir parçası olarak kalmaya devam etmiştir. Bölgenin statüsüyle ilgili görüşmeler BM'nin öncülüğünde, 2006 Şubat ayında başlamıştır. Bu arada, Sırbistan'da yapılan referandumda da Kosova'nın Sırbistan'ın bölünmez bir parçası olduğu ilan edilmiştir. BM'nin Kosova temsilcisi Martti Ahtisaari, 26 Ocak 2007'de, Kosova'ya "uluslararası toplumun gözetimi altında bağımsızlık" verilmesini öngören planını açıklamıştır. Rusya ise Ahtisaari'nin teklifini 2007 Nisanında yapılan BM Güvenlik Konseyi toplantısında reddetmiştir. ABD Başkanı Bush, Haziranda Kosova'nın daha fazla gecikmeden bağımsız olması gerektiğini söylemiştir. Bundan cesaret alan Kosova Meclisi, Temmuz ayında, BM'nin yürüttüğü Kosova sürecinin başarısız olduğunu belirterek, yılsonuna kadar tek taraflı bağımsızlık ilan etme kararı almıştır.³¹⁸

Kosova Meclisi, 17 Şubat 2008 Pazar günü yaptığı oturumda Türkiye saati ile 16:39'da eyaletin Sırbistan'dan ayrıldığını ve bağımsız Kosova Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Ancak bağımsızlığın karşısında olanların varlığı ve engellemeleri nedeniyle Kosova sorunu hala sürmektedir. Bugün itibariyle Arnavutlar büyük miktarda, Sırp-ların ise bir kısmı Kosova'da yaşamaktadır. Ama bölge bağımsızlığa kadar geçen sürede Sırbistan sınırları içerisinde bulunmuştur.³¹⁹

Sırp-ların Kosova üzerinde fiili olmasa da hukuki egemenliği vardır. Arnavutlar bölgede çoğunluk oldukları için fiili bir egemenliğe ve avantaja, Sırp-lar ise Kosova'nın

³¹⁸ "Kosova'nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Gelişimi", (18.02.2008), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi, 10.09.2011.

³¹⁹ "Kosovo MPs proclaim independence" (17.02.2008), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7249034.stm>, 10.10.2011.

Sırbistan'ın uluslararası sınırları içinde yer almış olması nedeniyle Kosova üzerinde dolaylı bir egemenliğe ve avantaja sahip olmuştur. Sorunun kilit noktası da buradadır. Her iki halk aynı topraklar üzerinde hak iddia etmektedir. Sırbistan, Kosova bağımsız olduktan sonra bile bu ülke, toprak üzerindeki tarihi haklarını savunmaya devam etmektedir. Bağımsızlığın üzerinden bir yıl geçtikten sonra Kosova'nın bağımsızlığının meşruluğunu, uluslararası hukuka uygunluğunu sorgulamak ve aksini ispat amacıyla Sırbistan 2009'da Uluslararası Adalet Divanı (UAD)'na başvurmuştur. Davanın görüşmelerinde, Sırbistan tarihi hak savını dile getirmiştir. Sırbistan'ın Paris Büyükelçisi Dusan Batakoviç, Kosova'yı "Sırbistan'ın tarihi beşiği" olarak nitelemiştir.³²⁰

Kosova sorunu, 17 Şubat 2008'de bağımsızlık ilan edilmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Kosova Cumhuriyeti'ni tanıyan ülkelere baktığımızda ise Kosta Rika, ABD, Türkiye ilk tanıyan ülkeler olurken; Rusya Federasyonu, Sırbistan, Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi bağımsız Kosova'yı tanımayacaklarını ilan etmiştir. Hatta Rusya Devlet Başkanı Putin, Batılı ülkelerin Kıbrıs Türk Kesimi'nin 50 yıldır tanımayıp yeni kurulan Kosova'yı bağımsızlık ilanının ardından hemen tanıdıklarını ilan etmeleri ile çifte standart uyguladıklarını ifade etmiştir.³²¹

Kosova halkı gerek NATO'nun hava hareketına önemli katkısı gerekse Kosova'nın bağımsızlık sürecine verdiği destekten dolayı ABD'ye büyük güven duymakta ve sempati beslemektedir. Bu durum uzun dönemde de ABD'ye bölgedeki en güçlü oyuncu olarak hareket serbestisi sağlamaktadır. ABD'nin Kosova'ya ilgisi son dönemde büyük yatırımlarla da kendini göstermeye başlamıştır.³²²

Geçtiğimiz aylarda, Kosova-Sırbistan sınırında yer alan Yarınye Sınır Kapısı gerginliğin en üst noktaya tırmandığı bir olaya sahne olmuştur. 27 Temmuz 2011'de Kosova'daki 200 kadar Sırp milliyetçi, sınırı ateşe vererek polis noktasına saldırmış ve bir Kosovalı polisin ölümüne neden olmuştur. Olaylar, Kosovalı yetkililerin

³²⁰ "Yok Hükümünde Bir Millet: Boşnaklar", (2007),
http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=2558, 14.09.2011.

³²¹ Yanıkdağ, 20.07.2011.

³²² Bacak, s.137.

Sırbistan'dan yapılan ithalatı engellemek için sınıra polis göndermesi sonrasında ortaya çıkmıştır.

Yaşananlar üzerine açıklama yapan Kosova Başbakanı Haşim Taçi, bu olaylardan Priştine hükümetinin sorumlu olduğunu dile getirmiş ve şiddetin üst düzeydeki siyasiler tarafından organize ve koordine edildiğini iddia etmiştir. Sırp hükümeti ise saldırıların kendileri tarafından desteklendiği iddiasını reddetmiştir. Olayların yaşandığı Yarinje sınır kapısına giden Sırbistan'ın Kosova'dan Sorumlu Bakanı Goran Bogdanoviç: "Bu olayı gerçekleştirenler radikallerdir ve Kosova'nın kuzeyinde yaşayan Sırp halkı için iyi bir şey yapmamışlardır. Buradaki insanlar Sırp hükümetinin gerginlikleri yatıştırmak için gösterdiği çabaları destekliyor. Ancak organize suç çeteleri ve aşırılar her ne pahasına olursa olsun bizim uğraşlarımızı başarısızlıkla sonuçlandırmaya çalışıyor." şeklinde konuşmuştur.³²³ Olaylardan sonra da Kosova polisi sınırdan çekilerek sınırdaki güvenliği NATO'ya bırakmıştır. Bu bağlamda açıklama yapan NATO yetkilileri; kontrolün sağlandığını, sadece küçük araçların geçişine izin verildiğini ve bu araçların da arandığını belirtmiştir. Sırp yetkililer ise sınırın kendi taraflarında aşırı milliyetçi Sırp'ların geçişine engel olduğunu belirtmiştir.

Kosova'nın dış siyasetteki öncelikli hedefleri, AB, NATO ve BM üyeliğidir. Bu da Kosova dış siyaseti ile ilgili tüm tarafların ortak bir strateji içinde hareket etmesini gerektiren, oldukça uzun bir süreci kapsamaktadır. Kosova Dışişleri Bakan Yardımcısı Selimi Kosova'nın önceliklerini şu şekilde açıklamaktadır:

"Başbakan Yardımcısı Behçet Pacolli'nin de katkılarıyla, Kosova'nın resmi olarak tanınmasına yönelik çalışmalarımıza devam ediyoruz, ki bu yıl Kosova'yı tanıyan ülke sayısında hemen hemen iki kata yakın bir artış söz konusu.

Kosova devletini henüz tanımayan ülkelerin, bu konudaki genel ön yargılarını ve endişelerini kırmak için uğraşyoruz. Bunun için de, doğrudan temasımızın olmadığı ülkelerde kamu diplomasisinden yararlanmaya çalışıyoruz. Bunlara ek olarak, AB ve ABD başta olmak üzere uluslararası toplumla yakın ilişkiler kurup, Kosova'yı, diplomatik ilişkiler ağının bir

³²³ Şeyma Adıyaman, "Kosova'nın Kuzeyindeki Sırp'ların Entegrasyonu", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1227:kosovann-kuzeyindeki-srplarn-entegrasyonu&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 05.12.2011.

parçası haline getirmeyi amaçlıyoruz. Avrupa-Atlantik ile bütünleşme süreçlerimizin temel konuları arasında AB ile bütünleşme süreci, vize serbestliği ve Sırbistan ile teknik diyalog yer alıyor.”³²⁴

17 Şubat 2008’de bağımsızlığını ilan eden Kosova’yı Ocak 2011 tarihi ile şu ana kadar 72 ülke tanımıştır. Ancak bu sayı BM benzeri uluslararası örgütlere üye olabilmek için yeterli değildir. Kosova’nın devlet statüsünün onaylanması için 100 BM üyesi devletin onayına ihtiyaç duyulmaktadır. Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti, sınırları içindeki ayrılıkçı bölgelere emsal teşkil edebileceği gerekçesiyle Kosova’nın BM üyeliğine karşı çıkmaktadır.

AB’den ise İspanya, Yunanistan, Slovakya, Romanya ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Kosova’yı bağımsız bir devlet olarak tanımayı reddetmektedir. Bu durumda Kosova’nın AB’ye katılımı şimdilik imkansız görünmektedir.³²⁵ Ancak Kosova’nın tanınma süreci bağımsızlık sonrası sürekli gelişerek devam etmektedir. En son 2010 Eylül ayında Katar tarafından tanınmıştır. Ayrıca Temmuz 2010’da UAD, Kosova’nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka aykırı olmadığını açıklamıştır. Buna rağmen Sırbistan, Kosova’nın bağımsızlığını kabul etmeyeceğini Kosova’nın Sırbistan’ın bir parçası olduğunu sık sık dile getirmektedir.³²⁶

Sonuç olarak Kosova uzun yıllardır tanınma ve iç istikrar konusunda yaşadığı sorunlar nedeniyle uluslararası gündemin üst noktalarında olmaya devam etmektedir. Tüm iç politik girişimler ve uluslararası arabulucuların çözüm arayışları sonucunda bugüne kadar Kosova konusunda kalıcı bir çözüme ulaşılamamıştır.

³²⁴ “Dışişleri bakan Yardımcısı Selimi, Kosova’nın Tanınması ve AB İle Bütünleşme Çalışmalarını Değerlendiriyor”, (05.12.2011), <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2011/12/05/reportage-01>, 07.12.2011.

³²⁵ Caner Sancaktar, “Balkanlarda İşbirliğine Bir Engel Olarak Aşırı Milliyetçilik”, (Ed.) Caner Sancaktar, **3. Uluslararası Balkan Kongresi** içinde, İstanbul: Tasam Yayınları, İstanbul, s.182.

³²⁶ Esra Diri, “Kosova’da Bağımsızlık Sonrası İlk Parlamento Seçimleri”, http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=911:kosovada-bamszlk-sonras-lk-parlamento-secimleri&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 20.07.2011.

4.2. SIRBİSTAN VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

Sırp ulusu tarih boyunca diğer uluslardan farklı olmuştur.³²⁷ Sırp ulusal hareketi, XIX. yüzyıl başlarında halkların özgürleştiği liberal, dönemin bir parçası olmuştur. Bu özgürleşme belli bir toprak parçasındaki eşit yurttaşlar olarak görülen halkın egemenliğine dayanmıştır.³²⁸

Sırbistan için 1875-1878 yılları arasındaki dönemin ayırt edici vasıfları; tereddüt, iç bölünme ve askeri mağlubiyet olmuştur. 1875 yılında Bosna-Hersek'te meydana gelen ayaklanma Sırbistan'da büyük heyecan yaratmış ve milliyetçi hareketler Sırbistan'da da güçlenmeye başlamıştır.

1877 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'nın Sırlardan yardım istemesine karşın, Sırbistan lideri de para ve erzak için teminat istemiştir. Sonunda Sırbistan Aralık ayında Plevne'nin düşmesinden sonra savaşa girmiştir. Sırp hükümeti Eski Sırbistan bölgesini almayı ümit ederken imzalanan Ayastefanos Antlaşması hükümette bir darbe etkisi yaratmıştır. Bu antlaşma ile Sırların istedikleri topraklarda artık büyük bir Bulgaristan kurulmuştur.³²⁹

Sırp elitler XX. yüzyılda devlet kurucu felsefelerini Sırbistan'dan Yugoslavya'ya kaydırmıştır. İki dünya Savaşı arasındaki I. Yugoslavya Karayorgi'nin Sırp Krallığı'nın bir devamıyken, Tito yönetimindeki II. Yugoslavya Hırvatlar ve Arnavutların Nazı Almanya'sı ve faşist İtalya tarafından II. Dünya Savaşı sırasında ülkeyi parçalamak amacıyla sömürülen milliyetçi duygularını yatıştırma çabasıyla, Sırların ve Sırbistan'ın rolünü kasıtlı olarak azaltmıştır. II. Yugoslavya'nın sloganı kardeşlik ve birlik olmuştur. Bu slogan bütün ülke halklarını önce faşizm sonra burjuvaziye karşı verilecek kardeşçe bir sınıf mücadelesi için birleştiğini öngören resmi bir doktrini ifade etmiştir. Sırp egemenliğine geri dönüşü önlemek amacıyla, ülke idari olarak coğrafi sınırlar temelinde Sırp olmayan milliyetlerin iç cumhuriyetlerini genişleten cumhuriyetlere bölünürken, daha önce Güney Sırbistan olarak geçen yerde

³²⁷ Jelavich ve Barbara Jelavich, s.19

³²⁸ Johnstone, s.174.

³²⁹ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi 20. Yüzyıl 2**, (çev.) Zehra Savan, Ankara: Küre Yayınları, 2. Baskı, Aralık 2009, s.30.

Makedonya Cumhuriyeti yaratılmıştır. Slav ailesinden olan dilleri Sırpça ve Bulgarcaya benzeyen yeni bir milliyet tanınarak Sırbistan Cumhuriyeti daraltılmıştır.³³⁰

YKB'nin dağılmasından çok önce, partinin Sırbistan'daki yerel örgütü olan Sırbistan Komünist Partisi, Sırp milliyetçilerin eline geçmiştir. 1980 yılında Tito'nun ölümünden hemen sonra patlak veren Kosova olayları Sırp milliyetçiliğini yeniden harekete geçirmiştir. Önceki yıllarda Tito'nun etkisi yüzünden parti içinde çok etkin olamayan Sırp milliyetçiler, yeni dönemde partinin kilit notalarını ele geçirmiştir. Miloseviç'in 1987 yılında Sırbistan Komünist Partisi lideri seçilmesi ile Sırp milliyetçiliği artık iktidarı ele geçirmiştir.

Milliyetçilik, Sırbistan Komünistler Birliği'nde başlıca tabuyu oluşturmuştur. Sırp milliyetçileri Yugoslavya içinde Sırp'ların ilerlemesine engel olacak tüm engellerin kaldırılması istemiştir. Hedef: "Cumhuriyet ve özerk bölge sınırları dikkate alınmadan Sırp'ların yaşadıkları yerlerde Sırp ulusunun tam ulusal ve kültürel bütünleşmesini sağlamak."³³¹

Sırbistan Komünistler Birliği'nde milliyetçi eğilimler, otoriter siyasi eğilimlerle iç içe gelişmiştir. 1960'lı yılların sonlarında, partide özyönetimci, özgürlükçü önerilerle çıkış yapmış olan kadrolar 1972 yılında tasfiye edilmiştir. Yönetime gelen yeni kadrolar 1974 Anayasası'na bir yandan Yugoslavya'yı bölücü eğilimlere ivme vereceği için muhalefet ederken, ülkedeki Sırp varlığının bölünmüşlüğüne pekiştiren bu Anayasa'yı milli uyanışa vesile olarak göstermiştir.³³²

1980'lerde Parti yönetiminde Stamboliç'den Miloseviç'e uzanan çizgi pragmatik milliyetçilikten şovenizme giden çizgi olmuştur. 1987 yılında Sırbistan Komünist Partisi'nde reformlardan yana bir kanat ile ideolojik bakımdan milliyetçi, siyasi bakımdan muhafazakar, otoriter olan taraf arasındaki ayırım iyice belirginleşmiştir. Reformcu kanatın önderi Stamboliç, milliyetçi otoriter kanadın önderi de Slobodan Miloseviç olmuştur.³³³

³³⁰ Johnstone, s.176.

³³¹ Ülger, s.131-132.

³³² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.109.

³³³ a.g.e., s.116.

1980'lerin ortasından itibaren Sırp politikasını belirleyen Slobodan Miloseviç, öncelikle milliyetçiliği hegemonik ideolojik söylem haline getirilmiştir. Bununla beraber Sırp milliyetçiliğinin zihniyet dünyasına doktriner ve popüler düzeyde hitap etme mahareti ile her kritik evrede kitle desteği sağlamayı başarmıştır. Sırp milliyetçiliğini ideoloji haline getirip, popülist bir söylem ve kitleleri seferber eden kampanyalar üreterek, iktidarın meşruiyetini kurtarmıştır.³³⁴

1986 yılının Mart ayında Sırp Bilim ve Sanat Akademisi bir muhtıra yayınlamıştır. Aslında bu muhtıra Yugoslavya için sonun başlangıcı olmuştur. Bu muhtırada Sırpların Yugoslavya Federasyonu içinde baskı altında tutulduğu ve ülke yönetiminde Yugoslavya'nın gerçek sahipleri olan Sırlara daha çok söz hakkı verilmesi gerektiği açıklanmıştır. Bu manifestodaki değişiklikleri yerine getireceğini vaat eden Slobodan Miloseviç 1987 Aralık ayında gerçekleştirdiği bir iç darbe ile Sırp Komünist Partisi örgütünün başına geçmiştir.³³⁵

Sırbistan'da milliyetçiliğin cumhuriyetin resmi ideolojisi olmasındaki en önemli olay Slobodan Miloseviç'in 1987 yılında Sırlara yaptığı konuşma olmuştur. Miloseviç konuşmasını Yugoslavya Sırları adına yaptığını belirtmiş ve şöyle devam etmiştir: "Hiçbir güç Sırları azınlık haline getirmeyecektir, buna kesinlikle izin vermeyeceğiz."³³⁶ Miloseviç bu söyleminde Slav toplumunu muhatap almış Sırbistan halkı ya da parti adına değil, bütün Sırlar adına konuşmuştur. Miloseviç ile birlikte Sırp milliyetçiliği sistematikleşmeye başlamıştır. Miloseviç, geleneğin II. Dünya Savaşı öncesindeki mirasına el atmıştır. Çetnik Hareketi Sırp milliyetçilerinin tarihsel düşmanlarına karşı direnen onurlu bir hareket olarak yeniden meşrulaştırılmıştır.

Miloseviç, 1987 yılında ön plana çıkıp Sırbistan Komünistler Birliği liderliğini elde ettikten sonra, onu Sırbistan Sosyalist Partisi'ne dönüştürdüğünde ve Sırbistan'da savaştan sonra 1990 yılında yapılan ilk çok partili seçimleri kazandığında, bütün gruplarla uzlaşıyor görünmüştür. Komünist bürokrasiyi temizleyen ancak sürekliliği

³³⁴ Tanıl Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, İstanbul: Birikim Yayınları, Mart 1994, s.166.

³³⁵ Sander, s.577.

³³⁶ Ülger, s.133.

devam ettiren, hem Sırp çıkarlarını hem Yugoslavyacılığı savunan, reforme edilmiş sosyalizmle ekonomik özelleştirmeyi bağdaştırabilen bir siyaset sihirbazı olmuştur.³³⁷

Miloseviç tarzı milliyetçi popülizm yani, ulusun bir lider etrafında birleştirilmesi, Sırbistan'da çoğulcu demokrasinin önünü kesmiş ve rejimin otoriter özelliklerini pekiştirmiştir. Sırp milliyetçiliğinin yükselişi ve Miloseviç'in federasyonu sıkılaştırma çabası, doğudan federasyonun parçalanmasına yol açacak bir zincirleme tepkiye meydan vermiştir. 1980'lerin ikinci yarısında Sırp milliyetçilerinin ve özellikle Miloseviç'in etnik topluluklar arası ilişkilerde korkuya dayalı bir politika izlemesi, topluluklar arasındaki etnik ve milliyetçi kıpırdanmaların hızlanmasına neden olmuştur.³³⁸

1990'lar boyunca Batılı siyasi liderler ve medya Slobodan Miloseviç adlı düşsel bir karakter yaratmak için birlikte çalışmıştır: "O savaşı başlatan Büyük Sırbistan vaatleri ve Sırbistan'a karşı uluslar arası komplolar hakkındaki yoğun propaganda ile seçimleri kazanan adamdır..." Daniel Jonah Goldhagen'a göre Miloseviç, "Yok etmeye dayalı bir tasarı uğruna insanlık dışı inançları yayan aşırı bir milliyetçi ve soykırımcı bir katildi." İngiltere eski Başbakanı Margaret Thatcher; "Sıradan bir haydutla uğraşmıyoruz. Miloseviç'in rejimi ve onu ayakta tutan soykırımcı ideolojisi tamamen ortadan kaldırılması gereken, gerçek anlamda gaddarca bir kötülüğü temsil ediyor."³³⁹

Miloseviç 1990 yılından itibaren sakladığı hedefini, yani Büyük Sırbistan hayalini açık bir şekilde telaffuz etmeye başlamıştır. Büyük Sırbistan coğrafi alan bakımından çok geniş bir yelpazeyi içine almaktaydı. Büyük Sırbistan'ın sınırları Bosna-Hersek'in tamamını, Hırvatistan içinde Sırpların yaşadığı toprakların tamamını, Kosova, Karadağ ve Batı Makedonya'yı kapsamaktaydı.

1990 yılının Haziran ayında Sırbistan Komünist Birliği, siyasetten yönetime bağlı bir resmi kite örgütü olan Emekçi Halkın Sosyalist Birliği ile birleşerek adını Sırbistan Sosyalist Partisi (SP) olarak değiştireceğini açıklamıştır. Resmi kuruluşunu, 1990 yılının Temmuz ayında gerçekleştirmiştir. SP demokratik reformların

³³⁷ Johnstone, s.38.

³³⁸ Tindemas, s.56.

³³⁹ Johnstone, s.28.

geçekleştirilmesi ve piyasa ekonomisine geçişi vaat etmiştir. Bunun yanı sıra Sırbistan'da kısa sürede yüze yakın parti kurulmuştur. Sırbistan SP'nin karşısındaki muhalefetin en güçlü partisi Sırp Diriliş Hareketi olmuştur. Sırp Diriliş Hareketi'nin varlığı 1990-1991 döneminde Sırbistan SP'nin milliyetçilikten taviz vermemeye zorlayan bir etken olmuştur.

Sırbistan'da Aralık 1990 yılında yapılan seçim arifesinde Sırbistan SP'nin baskıcı uygulamaları siyasi gerginliği arttırmıştır. Sırbistan SP etkili medya araçlarını denetimi altına almış ve seçim yasasını diğer partilerin şanslarını asgarileştirecek çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Bunun üzerine muhalefet partileri önce seçimleri boykot edeceklerini açıklamış, bazı yasa değişiklikleri geri alınınca boykottan vazgeçmiştir. Seçimlerin sonucunda Sırbistan SP oyların %45'ini almıştır. 250 sandalyenin 194'üne sahip olmuştur. Sırp Diriliş Hareketi 19, Demokratik Parti 7 sandalye kazanmıştır. İkinci turda yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde oyların %65'ini toplayan Miloseviç Cumhuriyet yönetimindeki gücünü pekiştirmiştir.³⁴⁰

Sırbistan SP'nin anti-şoven politikaları, seçimlerden sonra diğer partilerinde desteği ile sürmüştür. Sırbistan parlamentosu okullarda Sırp ve Ortodoks ulusları Aya Sava, Dositey Obradoviç, Vuk Karaçiç ve Nyegoş'un portrelerinin asılması, Ortodoksların kutsal Aya Sava günü olan 27 Ocak ayinine öğrencilerin katılımının zorunlu olması için hazırlıklara başlamıştır. Bu baskılar, kendisini asıl olarak Kosova'da göstermiştir. Kosova kadar olmasa da Sırbistan'ın diğer özerk bölgesi Voyvodina'da da yapılan bu değişiklikler halk arasında tepkiye neden olmuştur.³⁴¹

1991 Haziran ayında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıkları ilan etmeleri ile çatışmalar başlamıştır. Slovenya, Hırvatistan'ın ardından Bosna-Hersek'in de bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile birlikte II. Yugoslavya'dan geriye sadece Sırbistan-Karadağ kalmıştır. Bu iki Cumhuriyet arasında yeni bir anayasa ile federasyon kurmuştur. Anayasaya göre yeni oluşturulan Yugoslavya Federasyonu, Cumhuriyetlerin

³⁴⁰ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.143-145.

³⁴¹ Ülger, s.130.

eşitliği temeline dayanacak, aynı anda görev yapacak olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan farklı Cumhuriyetlerden olacaktır.³⁴²

Tito'nun ölümünden sonra geriye kalan sadece Sırbistan ve Karadağ olmuştur. Bu iki Cumhuriyet kendi aralarında 27 Nisan 1992 yılında Yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Acelece yapılan Anayasa'ya göre güçlü bir federal başbakan, temsili fakat başbakanı önerip atama yetkisi olan bir Federal Cumhurbaşkanı seçilecektir. İlk cumhurbaşkanının Karadağlı, Başbakanın Sırp olması beklenirken, Cumhurbaşkanlığı için Dobruca Çosiç'in adı ortaya atılmıştır. Çosiç 15 Haziran 1992 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Federal başkanlığa ise Amerikan Sırp'ı olan Milan Paniç atanmıştır.³⁴³

Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yeni Yugoslavya Büyük Sırbistan'a ulaşma hedefinde koşan Bosna, Hırvat ve Sırbistan Sırlarını bu amaç çevresinde kışkırtmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasını önleyemeyeceğini anlayan Miloseviç en azından Sırların çoğunlukta olduğu bölgeleri kontrol altında tutmayı amaçlamıştır. Sırlar bu emellerine ulaşmak için işe koyulmuş, 1992 yılının Nisan ayında Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna Sırlar tarafından kuşatılmıştır. Bundan sonra, yıllarca sürecek olan Bosna-Hersek Savaşı başlamıştır. Bu çatışmalarda binlerce insan hayatını kaybetmiştir.³⁴⁴

Paniç, Yugoslavya ve Sırbistan politikasında, Temmuz ayının sonunda barış söylemleri ile öne çıkmıştır. Ağustos başında Saraybosna'ya giderek Bosna-Hersek yönetimine barış planı önerisini götürmüştür. Bu durum Miloseviç'in tepkisine sahne olmuştur. Çosiç-Paniç ikilisi ile Miloseviç arasındaki rekabet giderek artmaya başlamış, muhalefette Çosiç'i yaklaşan Sırbistan ve Karadağ cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Sırbistan cumhurbaşkanlığına aday olması için sıkıştırmıştır. Fakat Çosiç'in sağlık durumunun çok iyi olmaması nedeni ile Paniç'in adaylığı gündeme gelmiştir. Paniç'de barışçı söylemleri ile dikkat çekmiştir. Fakat Paniç'in barış misyonu özellikle Müslümanlar için güvenilir olmaktan uzak olmuştur.

³⁴² Ülger, s.135.

³⁴³ Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, s.168.

³⁴⁴ Ülger, s.148.

Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile yapılan Yugoslavya ve Sırbistan parlamento seçimlerinde de Miloseviç gerilemekle beraber yinede kazanmıştır. Seçimin en büyük galibi ise Çetnik hareketinin politik kolu olan, Şeşelj önderliğindeki Sırp Radikal Partisi oylarını %25'in üstüne çıkararak 34 sandalyeye sahip olmuştur. Bu sayede hükümeti dışarıdan destekleyerek fiilen iktidar ortağı olmuştur. Kısa sürede aşırı milliyetçi hareketleri ile sivrilmeye başlamıştır. Miloseviç ve Çosiç'i Hırvatlarla pazarlık yapmakla suçlamıştır. Şeşelj'in saldırgan tavırları üzerine köşeye sıkışan Miloseviç Cumhurbaşkanı Çosiç'i görevden almıştır.

Politik hayatta bunlar yaşanırken sosyal ve ekonomik hayatta da yaşam şartları gitgide zorlanmaya başlamıştır. Fiyatların günaşırı değişmesi halkın daha çok yıpranmasına ve ülkedeki milliyetçi heyecanın sönmesine neden olmuştur. Bütün bu yaşananlar Miloseviç ve Şeşelj'in arasındaki mesafeyi büyütüştür. Şeşelj Bosna'daki savaşın bitmekte olduğunu anladığı andan itibaren, ülkedeki ekonomik çöküntüyü, yolsuzluğu gündeme getirerek hükümete yüklenmeye başlamıştır. Miloseviç'in Şeşelj ile bağlarını koparmasının nedeni sadece ülke içi durum değil, uluslararası arenadaki itibarının zedelenmesinde de kaynaklanmıştır.³⁴⁵

Karadağ'da da durum farklı değildir. Federal cumhurbaşkanlığına ve başbakanlığına yapılan centilmenlik antlaşmasına rağmen, Sırp'ların getirilmesinden dolayı ciddi bir burukluk doğmuştur. Bunun üzerine Karadağ 20 Aralık'tan sonra Sırbistan ile arasındaki mesafeyi büyütme gayretine girmiştir. Çosiç'in görevden alınmasından sonra Karadağ Sırbistan'dan daha da uzaklaşmıştır.

Balkanların uluslararası toplum ile bütünleşmede en geride kalan ülkesi halen tahakkümcü milliyetçiliğin etkisinden kurtulamamış olan Sırbistan'dır. Sırbistan 1999 NATO bombardımanından dolayı NATO'ya katılmayı amaçlamayan tek Balkan ülkesidir. NATO'ya katılmak yerine güvenliğini Rusya Federasyonu'ndan yana kullanmıştır.³⁴⁶

1990'larda yaşanan gelişmelerin ardından, bir taraftan Yugoslavya'nın devamı ve mirasçısı, diğer taraftan ise Yugoslavya'nın parçalanmasının baş sorumlusu ilan

³⁴⁵ Bora, **Yeni Dünya Düzeni**, s.190-196.

³⁴⁶ Sancaktar, "Balkanlarda İşbirliğine Bir Engel Olarak Aşırı Milliyetçilik", s.181.

edilen Sırbistan, son yirmi yıllık süre zarfında kayda değer bir dönüşüm geçirmiştir. Bu geçiş dönemi oldukça sancılı, kanlı ve uzun süre direnerek geçmiştir. Bilhassa, 1990’larda yaşanan dört ayrı savaş, 2001’de Miloseviç’in iktidarı bırakması ve ardından hızlanan AB entegrasyon süreci ülkenin son dönem siyasi tarihinde önemli dönüm noktalarını oluşturmuştur.³⁴⁷

AB ile ikili ilişkilerinin tarihi 1990’ların ikinci yarısına uzanan Sırbistan’ın, AB üyelik süreci, resmi olarak ilk kez 2003 Selanik Zirvesi’nde Batı Balkanlara verilen üyelik perspektifi ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren Sırbistan gerek iç gerek dış politikasında çetrefilli bir döneme girmiştir. Üyelik yolunda gerekli teknik şartların ve reformların yerine getirilmesi, organize suçlar ve her türlü kaçakçılıkla etkin mücadele edilmesi, komşularla iyi ilişkiler geliştirilmesi, bölgesel iş birliği dinamiklerinin harekete geçirilmesi ve son olarak savaş suçlularının yakalanmasında Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM)’ne tam destek verilmesi ve tüm bunların iç kamuoyuna kabul ettirilmesi gibi sayısız alanda Sırbistan zorlu bir mücadele vermiştir.³⁴⁸

2005 yılında Belgrad ile AB arasında “İstikrar ve İşbirliği Paketi” imzalama çabaları neticesiz kalmıştır. Bunda Kosova’nın statüsü konusundaki görüş ayrılıklarının rol oynadığı kuşkusuzdur. Kosova’nın bağımsızlık kararı ve ardından Radovan Karadziç’in yakalanması ile ortaya çıkan koşullar tarafları birbirine yakınlaştırmıştır. Radovan Karadziç, 2008’de Belgrad’da üzerinde sahte bir kimlikle serbestçe yaşarken yakalanmıştır. Karadziç’in yakalanmasını bir gurur vesilesi olarak gören Belgrad yönetimi vakit kaybetmeden Aralık 2009’da AB’ye tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Sırbistan’ın AB ile bütünleşmek için çabaladığı bu dönemde, Alman yetkililerin Sırbistan’ın AB adaylığına karşı olduğu haberleri ortaya çıkmıştır. Almanya’nın Der Spiegel dergisinde yayımlanan “Sırbistan karanlık geçmişi üzerinde düşünmeli” (Serbia Must Work Through Its “Dark Past”) adlı makalede, ülkenin AB

³⁴⁷ Muzaffer Kutlay, “Sırbistan’ın Zorlu AB’ye Üyelik Süreci”, <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=2374>, 05.12.2011.

³⁴⁸ “AB-Sırbistan İlişkileri”, (2007), <http://www.euractiv.com.tr/genisleme/link-dossier/genisleme-ab-sirbistan-iliskileri-000106>, 10.10.2011.

üyeliğinin yeterince meşru bir temele dayanmadığını düşünen ve bunun da birliğin jeopolitik durumunun zayıflayabileceğinden korkanların olduğuna işaret edilmiştir.³⁴⁹

Merkez sağda yer alan Frankfurter Allgemeine Zeitung gazetesi, “Avrupa neye izin verdiğini dikkatlice düşünmeli. Sırbistan’ın üyelik için gereken talepleri sadece resmi olarak değil, asli olarak yerine getirip getirmediği belirsiz” derken, Sırbistan’ın savaş suçu işlediği iddiasıyla aranan Ratko Mladiç’in Lahey’deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi’ne çıkarılması talebinin halen yerine getirilmemiş olduğunu belirtmiştir.³⁵⁰

Karadziç’in yakalanması ile birlikte Sırbistan gerek AB koridorlarında gerekse uluslararası kamuoyu nezdinde az da olsa nefes almıştır. Fakat adaylık statüsünü elde edebilmek için savaş suçlularının yakalanması sayfasını tam olarak kapatması; diğer bir ifadeyle, aranan son iki savaş suçlusunu General Ratko Mladiç ve savaş sırasında Hırvatistan toprakları içerisindeki Krijina’da tek taraflı olarak ilan edilen Sırp Cumhuriyeti’nin eski Cumhurbaşkanı Goran Hadziç’in de mahkemeye teslim edilmesi gerekmiştir.³⁵¹

Bu noktada, Srebrenitsa soykırımının 16. yılı anma törenlerinin yaklaştığı günlerde önce General Mladiç’i yakalamıştır. Yaklaşık iki ay sonra ise Bosna Savaşı’nın son kasabı Hadziç yakalandı. Böylece, EYUCM tarafından aranan toplam 161 savaş suçlusunun tamamı yakalanmıştır. Sırbistan için ise hem Cumhurbaşkanı Boris Tadiç’in hem de AB Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle gibi Avrupalı liderlerin dediği gibi, AB üyeliği daha görünür bir hale gelmiştir.

27 Avrupa Birliği üyesi ülkenin Dışişleri Bakanı ve temsilcilerinin 25 Ekim 2010 tarihinde Lüksemburg’da bir araya geldiği AB Konsey’inde Sırbistan için müzakerelerin yolu tekrar açılmış, Sırbistan’ın üyelik başvurusu Konsey tarafından Avrupa Komisyonu’na, konu hakkında görüş bildirmesi için gönderilmiştir. Avrupa Komisyonu tarafından, Sırbistan’ın resmen aday ülke olarak ilan edilebilmesi için

³⁴⁹ “Sırbistan İçin Karar Günü”, (08.12.2011), <http://www.haberturk.com/dunya/haber/695355-sirbistan-icin-karar-gunu>, 08.12.2011.

³⁵⁰ “Sırbistan’ın AB Üyeliği Endişe Yaratıyor”, (25.12.2009), <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=13303182>, 05.12.2011.

³⁵¹ Kutlay, 05.12.2012.

yapılacak çalışmaların 12–18 ay kadar sürebileceği belirtilmiştir. Komisyon’un olumlu görüş bildirmesi halinde ise Sırbistan’ın en erken Aralık 2011’de aday ülke statüsü kazanabileceği ifade edilmiştir. Toplantıda, Sırbistan’ın, Kosova sorununun çözümü için şiddete yanaşmayan tavrı takdir edilmiştir.³⁵²

4.3. SLOVENYA’NIN BAĞIMSIZLIĞI

Slovenya Yugoslavya’nın en batısında yer alan Orta Avrupa ile sınır olan bir ülkedir. Toplam nüfus içindeki payı %8.7 olan buna rağmen, Yugoslavya milli gelirinin %20’sini üreten Slovenya, Federasyonun en zengin ve gelişmiş cumhuriyetidir. Coğrafi konumun, kendisine sağladığı bazı faydaları vardır. Bunlardan önemli olanlar özgürlükçü ve demokratik isteklerin çok çabuk gelişip, eylem halini almasıdır. Slovenya bu faydaları kullanarak, Yugoslavya içinde bağımsızlığını kazanan ilk ülke olmasının yanında³⁵³ serbest piyasaya ve demokratikleşme sürecine en erken giren Cumhuriyet olmuştur.

Yugoslav Cumhuriyetlerinin din, dil ve kültürel öğeler bakımından en homojen toplum olan Slovenya’nın Federasyon’dan ayrılmasının niyeti 1960’lı yıllardan beri var olan bir husustur. Slovenya Tito’nun ölümünden sonra Kosova’da çıkan olaylarda Sırpların baskılarına karşı çıkmış ve Yugoslavya’da herhangi bir ulusun tahakküm kurmasına hoşgörülü olmayacağını ortaya koymuştur.³⁵⁴

Slovenya’daki özgürlükçü hareketler ilk olarak entelektüeller arasında benimsenmiş ve yaygınlaşmıştır. Komünist sistemin yerine, demokratik sistemin kurulmasını isteyenlerin sayısı hızla artmıştır. Bu da Slovenya ırkçılığına ve Federe Ordu’nun düşmanlığına dönüşmüştür. Slovenya’daki özgürlükçü hareketler sonucunda 1987 yılında bir grup aydın tarafından Slovenya Milli Programı ilan edilmiştir. Bunun üzerine ülkede bir kaos ortamı doğmuş, birçok aydın tutuklanmış, seri protestolar yapılmıştır ve sonuçta da demokratik bir ortam doğmuş, Komünist Partisi’ne alternatif partiler kurulmuştur.

³⁵² “Sırbistan AB üyeliği Yolunada Önemli Bir Adım Attı”, http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/sirbistan_avrupa_birligi_uyeligi_yolunda_onemli_bir_adi_m_atti.pdf, 12.10.2011.

³⁵³ Alkan, s. 31.

³⁵⁴ Ülger, s.112.

Miloseviç, 1989 yılının ikinci yarısından itibaren Büyük Sırbistan tasarısının içinde olmayan ve aşırı liberalizm ile ülkenin siyasi havasını olumsuz yönde etkilediğini düşündüğü Slovenya'yı, Yugoslavya'dan hızlı bir şekilde ayrılmaya zorlama hedefi güden bir taktik geliştirmeye başlamıştır. Slovenya yönetimi ise iktisadi geleneklerini tamamlayarak, aşamalı bir şekilde bağımsızlaşmaktan yana olmuştur. Ayrıca Slovenya, 1989 yılından itibaren bağımsızlıkçı akımın hızlandığı Hırvatistan ile arasında yoğun bir ilişki yaşamaya başlamıştır. Bu ilişki, bağımsızlık sonrası Yugoslavya'daki diğer Cumhuriyetler ile ortak bir siyasi zeminin kalması açısından Slovenya'ya faydalı görünmüştür.³⁵⁵

Slovenya Parlamentosu, ülkenin egemenliğini ve Federasyondan ayrılma hakkını düzenleyen anayasa değişikliğini 27 Eylül 1989 yılında kabul etmiştir. Parlamento kararlarında, ülkede yeni siyasi partiler kurulabilmesini kabul etmekte, siyasal çoğunluğa geçilmesini ve serbest seçimler yapılmasını öngörmektedir. Slovenya Anayasası'nda yapılan bu değişiklik, Sırbistan liderliğini rahatsız etmiştir.

Sloven Parlamentosundan geçen Anayasa değişikliği, Slovenya'nın Federal yönetimle ilişkilerini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Slovenya Komünist Partisi'nin yaptığı açıklamada Parlamantonun egemenlik kararını desteklediğini açıklamıştır. Federal Parlamento ise, anayasa değişikliğinin mahkeme onayından sonra yürürlüğe girmesi yönünde karar almıştır.

1990 Ocak ayında YKB'nin XIV. Olağanüstü Kongre'sinde Federasyon'un yeniden yapılanmasını isteyen Sloven temsilcilerinin önerileri reddedilmiştir. Bu duruma sinirlenen Sloven heyeti kongreyi terk etmiştir. Sloven Komünist Partisi 1990 yılının Şubat ayında Federal Komünistler Birliği ile bütün bağlarını askıya aldığını açıklamıştır. 1990 yılının Mart ayında partinin adı Demokratik Reform Partisi olarak değiştirilmiş ve mart ayının başından itibaren siyasi arenaya yeni partiler katılmaya başlamıştır. Yeni kurulan altı siyasi parti birleşerek Slovenya Demokratik Muhalefeti'ni

³⁵⁵ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.129.

kurmuştur. Bir süre sonra da Sloven Parlamentosu'nun aldığı karar ile ülkenin adından sosyalist terimi kaldırılmıştır.³⁵⁶

1990 yılında yapılan ilk serbest seçimlerin galibi, yeni kurulan, ülkenin bağımsızlığını savunan Demokratik Muhalifler Birliği olmuştur. Bu seçim ile birlikte Slovenya bağımsızlık hareketi kendini meşru zeminde kabul ettirmiştir. Sloven meclisi 2 Temmuz 1990 yılında Cumhuriyet yasalarının Federal yasalardan önce geldiğini ve ülkede önce ulusal yasaların uygulanacağını bildiren bir deklarasyon yayınlamıştır. Bu deklarasyonda Slovenya'nın dış politikasında ve savunmasında Federasyondan bağımsız olarak belirleme hakkı olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁷

23 Aralık 1990 yılında Slovenya'da ülkenin geleceğini belirleme amacı ile referanduma gidilmiştir. Referanduma katılanların %94'ü tercihinin bağımsızlıktan yana kullanmıştır. Bu gelişme Slovenya ve Federal yönetimin arasını iyiden iyiye açmıştır. Slovenya yönetiminin bu referandumu yapmalarının bir amacı özellikle Sırbistan devlet başkanı Miloseviç'e Hırvatistan ve Slovenya'nın önerdikleri konfederal bir Yugoslav önerisinin kamuoyunda nasıl geniş destek gördüğünü kanıtlamıştır. Referandumun bir diğer etkisi de 1990 Ekim ayında başlayan Cumhuriyetler arası görüşmelerin biran önce sonuçlandırılması gerektiğini ortaya koymuş olmasıdır. Özellikle eğer Yugoslavya'nın geleceği konfederal bir yapıya dönüşmeyecekse, Slovenya'nın tek taraflı olarak referandumun sonuçlarının açıklamasının ardından, altı ay içerisinde bağımsızlığını ilan etmesi söz konusu olmuştur.³⁵⁸

Mayıs 1991 itibari ile Slovenya ayrılma niyetini açık bir şekilde belirtmeye başlamıştır. Parlamento bağımsız silahlı kuvvetler oluşturulmasını öngören bir yasayı kabul etmiştir. Kısa bir süre sonrada cumhuriyet sınırlarında gümrük merkezleri oluşturulmuştur. 1991 yılında parlamentodan beklenen karar çıkmış, Slovenya parlamentosu Yugoslavya'dan tek taraflı olarak ayrılma kararı alarak bağımsızlığını ilan etmiştir.

³⁵⁶ Ülger, s113-.115.

³⁵⁷ Bağcı, s.60.

³⁵⁸ A.g.e., s.63.

Sırp lar bu durumu tabii ki de kabul etmemiş, Slovenya'ya karşı federe ordu eşliğinde saldırıda bulunmaya başlamıştır. 27 Haziran 1991 tarihinde Sırp Federal Ordusu ile Slovenya arasında Slovenya'nın sınır kontrolünü ele alması nedeniyle çatışma çıkmış ve Sırbistan bölgeye tankları göndermiştir.³⁵⁹ Federal Ordu Slovenya'da başarısız kalmıştır. Bunun nedeni kağıt üzerinde güçlü olan Federal Ordu'nun askeri müdahalesinin sadece iyi planlanamamış olmakla kalmayıp, kötü bir şekilde uygulanmaya çalışılmış olmasından kaynaklanması olmuştur. Slovenya Devlet Başkanı Milan Kucan Federal Ordu'nun Slovenya'da niçin başarısız olduğunu şöyle açıklamıştır:

“Askeri müdahale için yasal bir kılıf hazırlayan Federal Ordu ve Markoviç hükümeti Slovenya ile hazırlıksız olarak savaşa girdi. Piyade desteğinden yoksun olarak tınları Slovenya'nın birkaç yüz kilometre içine sokan bir anlayış sadece bu işten anlamayanlar tarafından yapılabilir. Diğer bir deyimle, düşmanı korkutmaya yönelik bir askeri güç gösterisi, başka bir şey değil.”³⁶⁰

Fakat Federe Ordu beklediği başarıyı sağlayamamış, bir hafta içinde ateşkes antlaşması imzalanarak, ordunun Slovenya'dan çekilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Sırp lar Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılığını resmen kabul etmiştir.³⁶¹

Slovenya'daki savaş Yugoslavya'ya indirilen bir darbe olmuştur. Federal Ordu'nun Yugoslavya'ya saldırması Yugoslav Birliği'ni darmadağın etmiştir. 1991 yılının yazında çanlar dağılmakta olan Yugoslavya için çalmıştır. 4 yıldır devam eden ayrılma çabaları sonucu Yugoslavya Birliği'nin dağılma süreci başlamış ve bu süreç Slobodan Miloseviç ve Sırp Generallerinin ellerinde sona ermeye yüz tutmuştur.

Bağımsızlığın ilanından sonra Slovenya'yı tanıyan ilk ülke 1991 yılında Almanya olmuştur. 1992 yılının Ocak ayında da AB ülkeleri tarafından ve Nisan ayında da ABD tarafından tanınmış, Mayıs ayı sonunda BM üyeliğine kabul edilmiştir. Böylece bir halka daha Yugoslavya topraklarından kopmuştur.

Slovenya yönetimi 26 Haziran 1991 yılında bağımsızlığını ilan ettiği üzere, bağımsız devlet olmanın temel gereklerini yerine getirmeye başlamıştır. Sınır

³⁵⁹ Mustafa Selver, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003, s.95.

³⁶⁰ Bağcı, s.67.

³⁶¹ Ülger, s.117.

kapılarına, kırmızı, beyaz, mavi renkli Slovenya bayrağı dikilmiştir. Buna karşı ordu Yugoslavya'nın sınırlarını kontrol altına almak için Slovenya'ya karşı askeri harekate başlamıştır.³⁶² Fakat hareket beklenildiği gibi başarıya ulaşamamıştır. Ordunun bu saldırısı Yugoslavya'yı tam ve kesin bağımsızlığa itmiştir. Önceden bağımsızlığın Yugoslavya'yı terk etmek anlamında olmadığını belirten Slovenya hükümeti, bu durum karşısında kesin kopuşun alternatifinin kalmadığını belirtmiştir.

Sloven milliyetçiliği, uygar, modern ve kıta Avrupa'sına uygun bir tarzda geliştiği için bir milliyetçilik olarak algılanmamıştır. Bu aslında yeni tür bir milliyetçiliktir: AB üyeliğinin ulusal egemenlik karşısında göklere çıkarıldığı, milliyetçilik karşıtlığı ile övülen, insan haklarının üstüne düşen çevreye duyarlı, çalışkan, refah içinde çalışmayı hak eden ve kulübe katılmaya hazır olan bir milliyetçik olmuştur. AB'ye katılmak, Slovenlerin en önemli hareket sebebi olmuştur. Birliğe katılmanın yolu da Yugoslavya'dan ayrılmaktan geçmiştir. Dağılma döneminden sonra ABD büyükelçisi olan Warren Zimmermann Slovenler hakkında şunları yazmıştır: "Erdemleri demokrasi, kusurlarıysa bencillikti. Yugoslavya'dan ayrılmaları sırasında, Sloven olmayan 22 milyon Yugoslav'ı açıkça görmezden geldiler. Ayrılmalarından sonra ortalığın kan gölüne dönmesinde önemli sorumlulukları bulunuyor."³⁶³

Slovenya'nın yeni liberal elitinin NATO'ya girmeye verdiği öncelik, Federe Ordu'dan kurtulmak için bir hareket nedeni olmuştur. Slovenya NATO'ya girmek için kıta savunmasından vazgeçmek, hava gücünü elden çıkarmak ve asker sayısını yarıya indirmek zorunda kalmıştır. Bu NATO tarafından bölge dışındaki görevler için kullanılacak tek bir tugay oluşturmak anlamına gelmiştir. Kıta savunması aynı ulusal bilinç gibi küçük ülkeleri için tamamen modası geçmiş olarak görülmüştür. Hükümeti askeri bütçesini sonuna kadar Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'sını %1.87'sinden %2.3'üne yükseltmeyi taahhüt ederek iyi niyetini göstermiştir. Slovenya'nın siyasi eliti değişmeden kalmış sadece kanaatleri değişmiştir.³⁶⁴

Slovenya, AB ile 1993 yılında Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. Haziran 1996'da Slovenya resmi olarak AB üyeliği için başvurmuş ve 1996 yılında ise

³⁶² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.201.

³⁶³ Johnstone, s.185.

³⁶⁴ a.g.e., s.194.

Ortaklık Anlaşması'nı imzalamıştır. Topluluk ile gümrük tarifelerini düzenleyen geçici anlaşma ise 1 Ocak 1997'de yürürlüğe girmiştir. Eski Yugoslavya'nın en refah ve istikrar sahibi ülkesi olmasının katkısıyla Komisyon 1997'de olumlu görüş beyan etmiş ve bir sonraki sene üyelik müzakereleri başlamıştır. Ülke 2004 senesinde AB'ye katılmıştır. Slovenya AB dönem başkanlığını 1 Ocak 2008 tarihinde Portekiz'den devralan, AB dönem başkanlığını üstlenen ilk Doğu Avrupa ülkesi olmuştur.³⁶⁵

Bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından bu yana yüzünü AB'ye çeviren Slovenya, 2004 yılında birliğe katıldıktan sonra GSMH %4, turizm gelirleri ise %9 arttırmıştır. AB nüfusunun % 0.4'ünü, GSMH'sinin ise % 0.3'ünü oluşturan Slovenya, küçük ancak gelecek vaat eden ekonomisi ile girişimcilere çeşitli olanaklar sunmaktadır.³⁶⁶

Slovenya'da diğer Balkan devletlerinde olduğu gibi bir azınlık sorunu bulunmamaktadır. 2 milyon toplam nüfusa sahip olan Slovenya, düşük nüfusuna karşın, yüksek bir üretim hacmine sahiptir.

Slovenya'nın 2005 yılı GSMH'si 30 milyar dolardır. Kişi başına düşen milli gelir ise 15 bin dolar civarındadır. Bunlara ilaveten Avrupa ortalamasının altında kalan işgücü maliyetleri de ülkenin çekiciliğini arttırmaktadır. Sloven ekonomisi, bölgede meydana gelen etnik çatışma ve savaşlardan olumsuz etkilense de, ülke ekonomisi 1993 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde büyümeye devam etmiştir. Slovenya, 2005 yılında da AB'nin tam üyesi olarak kabul edilmiştir.³⁶⁷

Slovenya 2007 yılında euroya ve yıl sonunda da Schengen sistemine katılmıştır. Bu sayede Slovenya'dan giriş yapan kişi ve mallar Atlantik kıyısına ya da Baltık denizi kıyısına kadar gümrükten ve pasaport kontrolünden geçmeden hareket etmiştir.³⁶⁸

³⁶⁵ "AB Üyesi Ülkeler-Türkiye'nin AB'ye Katılım Süreci", (04.01.2008), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41137&l=1>, 08.08.2011.

³⁶⁶ "Slovenya'nın Ekonomisi", <http://www.mfa.gov.tr/slovenya-ekonomisi.tr.mfa>, 10.10.2011.

³⁶⁷ A.g.e., 10.10.2011.

³⁶⁸ "AB Üyeliği En Çok Slovenya'ya Yaradı", (Eylül 2006), http://www.kobi-efor.com.tr/haber_detay.asp?id=1826, 21.08.2011.

Slovenya hükümetinin Hırvatistan ile imzaladığı sınır antlaşması 6 Haziran 2010 tarihinde yapılan ulusal referandumda az farkla da olsa kabul edilmiştir. Avrupa Komisyonu Başkanı José Manuel Barroso, referandum sonucunun Slovenya ve Hırvatistan arasındaki ilişkiler bağlamında ileriye dönük çok önemli bir adım teşkil ettiğini belirtmiştir.³⁶⁹ Bu sayede Hırvatistan'ın AB önündeki en büyük engelde kalkmıştır.

4.4. HIRVATİSTAN'DA MİLLİYETÇİ HAREKETLER

Hırvatistan'da bağımsızlık yanlısı rejimler II. Dünya Savaşı öncesine kadar dayanmaktadır. Milliyetçi gruplar tarafından savunulan bu düşünceler, 1970'li yıllarda belirgin bir şekilde ortaya çıkmış ve Hırvat milliyetçiliği bu tarihten sonra harekete geçmiştir.

Hırvatlar, etnik olarak Sırlardan ayırt edilememektedir. Aynı Slav soyundan gelmektedir. Aynı dili konuşup, çocuklarına aynı dili koymaktadırlar. Kimliklerinin başlıca belirleyicisi Romen Katolik olmalarıdır.³⁷⁰

Hırvat ırkçılığının ve Büyük Hırvatistan hareketinin sembolü Ustaşa Hareketi'dir. Ustaşa Hırvatların en son Güney kavmi olduğunu savunan ırkçı bir ideolojiye dayanmaktadır. Savaş öncesi marjinal ve bağımsızlık hareketi iken, Hırvat halkının bağımsızlık özlemini gidermesine aracı olması sayesinde Köylü Partisi'nin tabanından destek sağlamayı başarmıştır.³⁷¹

Ustaşa hareketinin en parlak dönemi II. Dünya Savaşı yılları olmuştur. Bu dönemde, Almanya'nın desteğini arkalarına alan Hırvatlar bugünkü Hırvatistan ve Bosna-Hersek'i kapsayan Büyük Hırvatistan'ı 1941 yılında kurmayı başarmıştır.³⁷² Devleti kurduktan sonra sıra etnik temizliğe gelmiştir. Etnik temizlik 1945 yılına kadar devam etmiştir. Hırvat devletinin ömrü II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ile 1945 yılında

³⁶⁹ "Slovenya'da Hırvatistan ile Olan Sınır Antlaşmazlıklarına Dair Yapılan Referandumda Çözüme Evet Denildi", [http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/slovenyada_hrvatistan_ile_olan_sinir_anlasmazliklarina_dair_yapilan_referandumda_cozume_evet_denildi\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/slovenyada_hrvatistan_ile_olan_sinir_anlasmazliklarina_dair_yapilan_referandumda_cozume_evet_denildi(1).pdf), 12.10.2011.

³⁷⁰ Kaplan, s.44.

³⁷¹ Ognyanova, s.2.

³⁷² Alkan, s.40.

sona ermiş, aynı yıl II. Yugoslavya kurulmuş, Hırvatlar, Sırbistan'dan sonra ikinci büyük kurucu halk olarak Yugoslavya'da yerlerini almıştır

1980'li yıllarda Hırvatistan'da ayrılıkçı hareketler gözle görünür bir şekilde artmaya başlamıştır. Komünist parti zayıflarken milliyetçi hareketlerin güçleri giderek artmış, meydana gelen bu sürecin sonunda milliyetçi akım siyasal yaşamda önemli bir güç olarak ortaya çıkmıştır.³⁷³

Kosova ve Slovenya'daki olaylar Hırvatistan'daki muhalif grupları da harekete geçirmiştir. 1989 yılında Hırvat Komünist Partisi serbest seçimlerin yapılmasını kabul etmiş ve 1990 yılında çok partili siyasal yaşam başlamıştır. Franjo Tudjman Hırvatistan Demokratik Birliği'ni (CDU) kurmuştur. Tudjman aralarında Bağımsız Hırvatistan Devleti'ni yöneten faşist Ustaşa Hareketi'nin doğrudan takipçilerinin de içinde bulunduğu Hırvat göçmen cemiyeti tarafından güçlü mali desteğine sahiptir. Arkasında bulunan bu güçlü destek ona büyük oranda artı değer kazandırmıştır. Kısa zamanda teşkilatını tamamlayan CDU adını Demokratik Reform Partisi olarak değiştirmiştir. Tudjman seçim kampanyasında Bosna'daki Hırvatları da içine alan Büyük Hırvatistan projesini açık bir şekilde dile getirmiştir. Sırlar ise bu durumdan rahatsızlıklarını belirtmiş, Tudjman'ı Ustaşa ruhunu diriltmek ile suçlamıştır.³⁷⁴

25 Temmuz 1990 yılında Hırvatistan'ı parlamenter demokrasiye dayalı hukuk devleti olarak inşa etme amacına dönük olduğu açıklanan yeni anayasa kabul edilmiştir. Resmi alfabe yerine Latin alfabesi devletin resmi dili olarak değiştirilmiştir. Cumhuriyetin, Hırvatların ve Hırvatistan'da yaşayan Sırların devleti olan resmi tanımı, Hırvatların ve burada yaşayan diğer halkların devleti olarak değiştirilmiştir. Hırvatistan milli bayrağında, satranç tahtası gibi küçük kırmızı beyaz kareli amblem kullanılmaya başlanmıştır. Bu amblem, Ortaçağ'ın Hırvat krallarının kullandığı bir simge, aynı zamanda Ustaşa'nın da kullanmış olduğu bir armadır. 29 Aralık'ta yapılan ve Hırvatistan Cumhuriyeti'ni üniter, bölünmez, demokratik ve sosyal devlet olarak tarif

³⁷³ Ognyanova, s.4.

³⁷⁴ Ülger, s.119.

eden anayasa değişikliği, bağımsızlık yolunda yeni bir adım olduğu gibi, ülkedeki Sırp azınlığın haklarını görelileştiren tutumu pekiştirmiştir.³⁷⁵

Çok partili siyasi hayata geçilen 1990 yazında, Hırvat entelijensiyası Hırvatistan'ın iktisadi ve siyasi bakımdan Yugoslavya'nın Avrupa ile bütünleşmesinin bir ayağı olacağını düşünmüştür. Bu düşünce üzerinde milliyetçiler, Yugoslavya'nın geri kalanına karşı Büyük Hırvatistan hayallerine yelken açmıştır. 1990 yılında serbest seçimler yapılmıştır ve seçimlerin galibi Hırvat Demokrasi Partisi olmuştur. Hırvatistan'ın doğusunda ve güneyinde bulunan Sırp azınlık bu hükümeti kabul etmeyerek ırkçı ilan etmiştir. Özellikle doğudaki Krajina Sırpı direniş göstermiş ve bölgede bağımsızlıklarını ilan etmiştir. İki toplum arasında gerilim hızla yükselmiş ve 1990 yılında Sırp- Hırvat iç savaşı başlamıştır.³⁷⁶

1990 yılının Ağustos ayında Krajina'da yaşayan Sırpı, Knin kentinde bir araya gelerek büyük bir gösteri düzenlemiştir. Hırvat yönetimi bu gösterileri engellemeye çalışmış fakat bir sonuç alamamıştır. Sırpı kendi yaşadıkları bölgelerde bağımsızlık istemiş, otonomi ilan etmek için referanduma gitmiştir. Ve sonuç doğal olarak otonomiden yana çıkmıştır. Fakat Tudjman egemen bir devlet içinde yeni bir devlete izin vermeyeceğini açıklamıştır.

Sırp ve Hırvatlar arası gerginlik hızla devam ederken, Cumhurbaşkanı Tudjman devletin adından sosyalist kelimesini çıkarmış ve federasyondan ayrılma hakkını düzenleyen Anayasa değişikliğini kabul etmiştir. 19 Mayıs 1991 yılında Hırvatistan'ın geleceğini belirlemek için referandum yapılmasına karar verilmiştir. Yapılan oylama sonucunda katılanların %94'ü Cumhuriyetin egemenliği lehine oylarını kullanmıştır.³⁷⁷ Ve savaşı devam ettiği günlerde 25 Haziran 1991 yılında Hırvat Hükümeti Yugoslavya'dan ayrıldığını resmen ilan etmiştir.

Siyasi ve askeri baskı altında bulunan Tudjman, 1991 Ağustos ayında Sırpıların dışında kalan bütün grupların temsil edildiği Demokratik Birlik Hükümetini göreve atamıştır. Yeni hükümet bir taraftan Hırvatistan'ın tanınması için çaba sarf etmiş, bir

³⁷⁵ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.160.

³⁷⁶ Alkan, s. 41.

³⁷⁷ Ülger, s.120.

yandan ülke içinde yaşanan çatışmaları sonlandırmaya diğer yandan da ülke içinde fiili denetim kurmaya çalışmıştır.

Hırvatistan'ı 2 Aralık 1991 yılında Almanya, 15 Ocak 1992 yılında AB'ye üye devletler tanımıştır. Fakat daha sonra Sırp ve Hırvatlar arasındaki çekişmenin silahlı saldırıya dönüşmesinin ardından Bosna Savaşı patlak vermiştir. Yaklaşık 4 yıl süren Bosna Savaşı'nda Hırvatlar, ülkenin batısını Hırvatistan ile birleştirmek için mücadele etmiştir. Sonucunda 150 binden fazla insanın öldüğü ve 2 milyondan fazla insanın göç ettiği Bosna Savaşı'nın izlerini silmeye çalışan ve demokrasiye geçen Hırvatistan, daha sonraki dönemlerde uluslararası kurumlarla işbirliği içinde olmuştur. Bu bağlamda 2000'li yılların başından itibaren AB üyeliği gündeme gelmiştir.

AB'nin Batı Balkan ülkelerine yönelik politikaları kapsamında bu ülkeler ile üyelik perspektifinde yapılan ve AB standartlarının uygulanması için belli başlı sorumluluk alanlarını tanımlayan "Stabilizasyon ve Ortaklık Anlaşması", Hırvatistan ile 25 Ekim 2001'de imzalanmış, 1 Şubat 2005'te de yürürlüğe girmiştir. 3 Ekim 2005'te ise AB ile müzakereler başlamıştır. 18 Ekim 2006'da Hırvatistan için AB tarafından yapılan tarama süreci tamamlanmıştır. 30 Ekim 2008'deki Katılım Konferansı'nda 35 fasıldan 21'i açılmış; 4 tanesi geçici olarak müzakerelere kapanmıştır.³⁷⁸

2009 yılı sonunda tamamlanması beklenen müzakereler; Slovenya ile 18 yıldır çözülemeyen sınır uyuşmazlığı nedeniyle donma aşamasına gelmiştir. 24 Haziran'da Daimi Temsilciler Komitesi tarafından yapılan açıklamada Slovenya'nın vetosunu kaldırmaması nedeniyle Konsey'in oybirliği ile karar almasının mümkün olmadığı ve Zagreb ile müzakerelerin tıkanma noktasına geldiği belirtilmiştir. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra ortaya çıkan bu sorun Adriyatik Denizi'nin kuzeyinde Trieste Körfezi'nin içindeki Piran Körfezi bölgesinin karadan ve denizden paylaşımı problemidir. Her iki taraf da tezini BM Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 15. Maddesi'ne dayandırmıştır. 4 Kasım 2009'da iki ülke arasında bir mutabakat metni imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre sorunun uluslararası arabulucular vasıtasıyla çözülmesine ve Hırvatistan'ın AB üyeliği önündeki engellerin kaldırılmasına karar verilmiştir.

³⁷⁸ "Hırvatistan, AB'ye Katılım Anlaşmasını İmzaladı", (11.12.2010), <http://www.ntvmsnbc.com/id/25304510/>, 10.10.2011.

Hırvatistan Parlamentosu tarafından onaylanan anlaşma; Slovenya hükümeti tarafından halk oylamasına sunulmuştur. 6 Haziran 2010'da yapılan referandumda ise Sloven halkı % 51,5 ile anlaşmayı onaylamıştır.³⁷⁹

Türkiye ile aynı dönemde müzakerelere başlayan Hırvatistan, bugün AB üyelik sürecinin son ayağına girmiş bulunmaktadır. 2005 yılından bu yana EYUCM ile ve Slovenya ile yaşadığı sorunlara rağmen 35 fasıldan 28'ini geçici olarak kapatmayı başarmıştır.

Avrupa Komisyonu 10 Haziran 2011 Cuma günü yaptığı açıklamada, Hırvatistan'ın AB üyelik müzakerelerinin son dört faslını da kapatma şartlarını yerine getirdiğini bildirmiş ve 1 Temmuz 2013'ü Balkan ülkesinin 28. üye olarak AB'ye katılım tarihi olarak önermiştir.³⁸⁰

4.5. MAKEDONYA'NIN MÜCADELESİ

Makedonya, yüzyıllar boyunca dillerin, dinlerin, ırkların ve kültürlerin etkileşimde bulunarak birlikte yaşadıkları bir bölgedir. Yeni gelen ulusların yerli halklara eklenmesi, Balkanlar'daki etnik yelpazeyi daha da çeşitlendirmiş; böylece Makedonya, Balkanlar'ın en karmaşık bölgelerinden biri haline gelmiştir.³⁸¹

Çok uluslu karakterine karşın Makedonya, Osmanlı Devleti içinde, Selanik Sanacağı'nın bir bölümü olarak en sakin bölgelerden birisi olmuştur. Ancak 1870 yılından itibaren bu bölgede huzursuzluklar yaşanmaya başlamıştır. İlk çatışma 1870 yılında Bulgar Piskoposluğu'nun kurulması ile başlamış, bu durum Bulgarlar ve Yunanlılar arasında Makedonya yöresinde büyük çatışmalar çıkmasına yol açmıştır.

1877-1878 yılları arasında Türk-Rus Savaşı bölgede önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Savaş sonunda imzalanan Ayestefanos Antlaşması ile

³⁷⁹ Şeyma Adıyaman, "Hırvatistan'ın AB Süreci ve Savaş Suçları", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=986:hrvatistann-ab-suereci-ve-sava-suclar&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 20.07.2011.

³⁸⁰ "Avrupa Komisyonu Hırvatistan'ın AB'ye Temmuz 2013'te Katılmasını Önerdi", <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2011/06/10/feature-01>, 07.20.2011.

³⁸¹ Levent Kayapınar, "Makedonya'daki Etnik Grupların Türkiye ve Yunanistan Açısından Değerlendirilmesi", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, (Şubat 2004), Sayı 3, s.86. ss.81-103.

Makedonya'nın büyük bir kısmı Bulgarlara bırakılmıştır. Fakat 1878 Berlin Konferansı sonucunda Makedonya Osmanlı Devletine iade edilmiştir.³⁸²

1878-1903 döneminde Makedonya vilayetleri Bulgarların genişlemeci ve bölgeyi yeniden kazanmak için giriştikleri eylemler sonucu geniş kapsamlı bir Bulgar hareketi ile karşı karşıya kalmıştır. Bulgaristan'ın Makedonya'yı bölme faaliyetlerine, büyük devletler aralarında imzaladıkları antlaşmalarla desteklemeyeceklerini belirtmiştir.

Doğu Rumeli'nin 1885 yılında Bulgaristan ile birleşmesi, Makedonya'daki gelişmeler farklı bir boyut kazandırmıştır. Öncelikle bölgedeki güçler dengesini Bulgaristan lehine çeviren bu gelişme, Makedonya vilayetlerindeki Bulgar çete faaliyetlerini cesaretlendirmiştir. Bu durum karşısında, bölgenin Bulgar etkinliği altına girmesinden çekinen diğer Balkan devletleri, özellikle Yunanistan, Makedonya'daki faaliyetlerini arttırmıştır. Osmanlı Devleti de bölgedeki çatışmalardan çekindiği için bölgedeki askeri kuvvetleri arttırmaya başlamıştır.³⁸³

1890'lı yıllar bölgede devrim hareketinin başladığı yıllar olmuştur. Merkez bürosu Sofya'da bulunan Bulgar hareketine karşı 1893 yılında merkez bürosu Selanik'te bulunan IMRO kurulmuştur. IMRO'nun temel hedefi, bir Balkan Federasyonu içinde Makedonya'nın özerk bir bölge olarak yer almasının sağlanmasıdır. Bu sırada Makedonya'daki koşulların kötüleşmesi IMRO'nun zaten gündeminde bulunan genel bir ayaklanmanın patlak vermesine neden olmuştur. 2 Ağustos 1903'te Manastır vilayetinde başlayan ayaklanma, ülke tarihinde tanık olunan ayaklanmaların en kanlısı olmuş ve Makedonya'nın bağımsızlığı için atılmış olan en büyük adım olarak nitelendirilmiştir. Bastırılmış olmasına karşın, ayaklanmanın büyüklüğü ve ciddiyeti Avrupa ülkelerinde yankı uyandırmış ve büyük devletlere, yeniden reform yapmaları gerektiğini göstermiştir.³⁸⁴

1903 yılından sonra Sırp faaliyetlerinde de bir artış gözlemlenmiştir. Aynı yılın Eylül ayında sultanın yayınladığı bir irade ile Makedonya'da yaşayan Sırp lar ayrı bir

³⁸² Bağcı, s.74.

³⁸³ Tokay, s.28.

³⁸⁴ A.g.e., s.34.

unsur olarak kabul edilmiştir. Sırp resmi kaynakları Makedonya'daki Sırp çetelerinin hareketlerini doğru bulmadıklarını belirttiği halde, Sırbistan Dışişleri Bakanlığı çetelere el altından gizlice, mali yardımda bulunmuştur. Sırlar Makedonya'nın otonom bir vilayet olmasına karşı çıkmış, bölgenin Bulgaristan ile aralarında paylaşılmasını istemiştir. 1904 yılında Bulgaristan ve Sırbistan arasında Balkan Slavlarının konumunu ele alan iki antlaşma imzalanmıştır. Birinci antlaşma, iki ülke arasında ekonomik ve toplumsal işbirliğini öngörmüş, ikinci antlaşma ise Balkanlarda "status quoyu" korumayı amaçlamıştır.³⁸⁵

Bugünkü Makedonya Cumhuriyeti'nin temelleri II. Dünya Savaşı sırasında Josip Tito tarafından 1943 yılında, bölgedeki direnişi örgütleyip sosyalist yönetim çekirdeği oluşturmak amacıyla yolladığı temsilciler tarafından atılmıştır. Savaş sonrasında Yugoslavya Sosyalist Devletler Federasyonu'nun kurulmasının ardından Vardar Makedonyası, Federasyon'a 1945 yılının Kasım ayında Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti adıyla katılmıştır.³⁸⁶ Yugoslav Makedonların ayrı ulus kimliği II. Dünya Savaşı içinde kabul edilmiştir. Makedon milliyetçiliği, dışarıda Sırlara içerde diğer etnik gruplara karşı güçlenmiştir.³⁸⁷

1989 yılının Kasım ayında Anayasa'da yapılan değişiklikle devletin eskiden Makedon, Arnavut, Türk, diğer halk ve etnik grupların cumhuriyeti olarak belirtilen niteliğinin Makedonlar ve diğerinin, halk ve etnik grupların cumhuriyeti biçiminde tashih edilmesi, gerilimi tırmandırmıştır. Milli toprakları geri almayı, yeniden birleşmeyi hedefleyen Makedon milliyetçiliği ve Arnavut ezilen ulus milliyetçiliği hızla örgütlenmiştir.

1989 yılı ortasında Yugoslavya'nın diğer Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Makedonya da çok partili yaşama geçmiştir. Bütün Makedonları aynı çatı altında toplamak isteyen irredentist Makedon milliyetçiliği ile ayrılıkçı Arnavut milliyetçiliği bu kararın ardından siyasi parti olarak örgütlenmeye başlamıştır. 1990 yılında çok partili seçim yapılmış fakat hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğu

³⁸⁵ Giray Saynur Bozkurt, "Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, X-2, Kış 2010, s.64.

³⁸⁶ Bağcı, s.75.

³⁸⁷ Ülger, s.127.

yakalayamamıştır. Bunun üzerine 1991 Ocak ayında tüm siyasi partilerin temsil edildiği bir koalisyon hükümeti kurulmuştur.³⁸⁸

Makedon milliyetçiliğinin önemli bir bileşeni, Sırbistan'daki gibi Arnavut karşıtlığıdır. 1990 yılı sonundaki seçim kampanyasında Makedonya'nın Birliği İçin Demokratik Parti, Miloseviççilikle suçlanmıştır. Olayın gerisine bakıldığında 1987-1988 yılında Miloseviç'in Kosova kampanyasını hızlandırdığı zamanlarda Makedonya'da da Arnavut azınlığa karşı ekonomide eğitimde gündelik hayatta ciddi kısıtlamalar yaşanmıştır. Anti-Arnavut politikalarıyla özdeşleştiği Sırbistan Komünist Birliği'ne 1988-1989 Federal Komünist Birliği kongrelerindeki hegemonya mücadelesine destek vermekten alıkoyan etken, Sırp milliyetçiliğinin tırmanışı ile birlikte anti-Makedon tasarılarının da ortaya çıkmaya başlaması olmuştur.³⁸⁹

Yugoslavya'nın 1991 yılında iç çekişmeleri oldukça artmıştır. Makedonya olan biten bu durumlara karşı daha ılımlı bir politika takip etmiştir. Makedonya'nın çıkarlarının Federasyon içinde daha kolay korunabileceği düşüncesi toplumda genel olarak kabul görmüştür. Fakat Yugoslavya genelindeki bağımsızlık mücadeleleri karşısında toplumdaki bu görüş yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Makedon parlamentosu 25 Ocak 1991 yılında bağımsızlığa gidecek yolu açmış ve Makedonya'nın egemenliğini ilan etmiştir.³⁹⁰

Makedonya'nın diğer Yugoslavya Cumhuriyetlerinden ayrılan oldukça önemli bir dış sorunu bulunmaktadır. Makedon milliyetçileri Bulgaristan ve Yunanistan'dan Büyük Makedonya'nın parçalarını istemekte, Bulgar milliyetçileri Büyük Bulgaristan'ın, Yunan milliyetçileri Büyük Yunanistan'ın Makedonya'daki parçalarını talep etmektedir.

1991 yılının Mart ayında Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'nın Makedonya'yı Makedon ulusunun devleti olarak tanımlamayarak, Makedon Cumhuriyetlerinde yaşayan Bulgarlardan, bu cumhuriyetin Bulgar asıllı yurttaşlarından söz eden açıklaması Makedonya'da büyük tepki ile karşılanmıştır. Makedonya parlamentosu

³⁸⁸ Samur, s.69.

³⁸⁹ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.154.

³⁹⁰ Ülger, s.129.

ikiyüzlülikle suçladığı ve Bulgaristan'daki Makedon azınlığın baskıya maruz olduğunu belirterek karşı atağa geçmiştir. Ayrıca Yunan milliyetçiliği de Makedonları, Slav Yunanlıları saymıştır. 1991 yılı başında Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nın, Makedon bir Yugoslav diplomatının Selanik Konsolosluğu'nda görev yapmasına vize vermeyişi, Makedonya-Yunanistan ilişkilerini gerginleştirmiştir.³⁹¹

Yugoslavya'nın her Cumhuriyetinde olduğu gibi Makedonya parlamentosu da ülkenin geleceğini belirlemek için halk oylaması yapılmasına karar vermiştir. Referandum yaklaşırken 4 Eylül'de Yunanistan Dışişleri Bakanı Andonis Samaras bir Makedonya devletinin kurulmasının, Yunanistan'ın kültürel ve tarihsel değerlerini saptırılması sayacaklarını ve bu yeni kurulan devleti tanımayacaklarını belirtmiştir. Ardından Samaras, Sırbistan Cumhurbaşkanı Miloseviç ile buluşmuştur. Samaras, Miloseviç'den, Makedonya'nın bağımsızlığını engellemesine dair güvence istemiş ve Makedonya'ya yapılacak olası bir askeri hareket için onay vermesi veya desteklemesini belirtmiştir. Sırbistan'da bazı tepkiler yükselse bile Sırbistan güney komşusuna karşı açık bir şekilde tavır almaktan kaçınmıştır.³⁹²

8 Eylül 1991 yılında yapılan halk oylaması sonucunda halkın %90'ı bağımsızlığı tercih etmiştir. Makedon parlamentosu 18 Ekim 1991 yılında yaptığı açıklamada ülkenin bağımsızlığını ilan etmiştir.

1992 Ocak ayında Türkiye Makedonya'yı resmen tanıdığını ilan etmiştir. Türkiye'den sonra Rusya 1992 Ağustos Makedonya'yı tanımıştır. 8 Nisan 1993 yılında ise Makedonya'nın BM üyeliği Yunanistan'ın isim itirazı aşamadığı için Eski Yugoslavya Makedon Cumhuriyeti adı altında kabul edilmiştir.³⁹³

1991 yılında kurulan Makedonya Devleti'nin kurulduğu tarihten itibaren en çok sorun yaşadığı ülke Yunanistan olmuştur. Bu anlaşmazlıkların temelinde, Yunanistan'ın tarihi olayları algılama tarzı ve topraklarında mevcut Makedon azınlığı tehdit olarak görmesi yatmaktadır. Yunanistan, Makedonya'nın bir bölgenin adı olduğunu ve bu adı taşıyan bir devletin olamayacağını iddia etmektedir. Ayrıca,

³⁹¹ Samur, s.70-74

³⁹² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.235.

³⁹³ Ülger, s.131.

Makedonya Anayasası'nın 3. maddesinde geçen "... Makedonya Cumhuriyeti'nin sınırları yalnızca Anayasaya uygun olarak değiştirilebilir." ve 49. maddesinde yer alan "... Makedonya Cumhuriyeti, ülke dışına göç etmiş, başka ülkelerde yerleşmiş Makedonların ve komşu ülkelerde bulunan Makedon halkından insanların statü ve haklarını korur, kültürel gelişimlerine yardım eder ve onlarla ilişkileri teşvik eder." İbarelerini, Makedonya'nın Yunanistan'a karşı yayılmacı niyetinin bir göstergesi olarak değerlendirmiş ve bir tehdit olarak algılamıştır.³⁹⁴

Temmuz ayı içinde Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov Yunan televizyonuna verdiği mülakatta ülkenin tanınması halinde Balkanların daha huzurlu bir bölge olacağını düşünmüştür. Portekiz'de alınan ve AB'nin ülkesi Makedonya adıyla tanınması yolundaki Avrupa Komisyonu kararı hakkında şunları söylemiştir:

"AB'nin Lizbon kararı, tek yanlı ve kabul edilemez bir karardır. Makedonya'nın coğrafi bir bütünlük olarak varlığından söz edilemez, ama sadece belirli sınırlar içerisinde belli bir devlet biriminin varlığı mevcuttur. Dolayısıyla Yunanistan'a karşı bizden kaynaklanan bir tehdit söz konusu değildi. Ve bizler Yunanistan'ın niçin Makedonya'nın tanınması konusunda bir engel teşkil ettiğini anlamıyoruz. (...) AB'nin Makedonya adı üzerinde bir kararı olduğu doğrudur, ama Makedonya Parlamentosu'nun Makedonya adının ülkenin adından çıkartılmasını kesinlikle imkansız kılan bir kararı da mevcuttur. Makedonya ve Makedon Ulusu, Yunanlara karşı dostluk hisleri beslemektedir. Bizim yerimizde başka bir devlet ve başka bir millet olsaydı, savaş Yunanistan'a da sıçrayabilirdi. Bizim bağımsızlığımızı barışçıl yöntemlerle kazanmamız sonucunda böyle bir şeyin gerçekleşmesini engelledik biz."³⁹⁵

Brüksel'de 16-17 Aralık 1991 yılında 12 ülkenin Dışişleri Bakanları katılımıyla yapılan Avrupa Siyasi İşbirliği Toplantısı, Yunanistan'ın Makedonya sorunundaki tutumunun gelişimini ortaya koyması açısından önemli bir gelişmedir.

Yunanistan, 1991-1995 yılları arasında uyguladığı Makedonya'yı tanımama siyasetini bir kenara bırakarak, 1995 yılından günümüze kadar Makedonya'nın toprak bütünlüğünün korunmasından yana bir siyaset izlemektedir. Bunun neticesi olarak, 2001 yılının Şubat ayında başlayan olaylar yüzünden bölünme aşamasına gelen

³⁹⁴ Kayapınar, s.93.

³⁹⁵ Bağcı, s.84.

Makedonya'ya isabetli bir öngörü ile bütünlüğünü temin etmesi için 2000 yılının başından itibaren askeri yardım malzemesi göndermeye başlamıştır.³⁹⁶

Sonuç olarak, Makedonya, kurulduğu 1991 yılından itibaren sınırları içinde yaşayan azınlıkları anayasasında kabul edip haklarını tanıyarak Balkanlar'da "örnek ülke" olma özelliğini kazanmıştır. Makedonya bugün, NATO ve AB 'ye üyelik yolunda hızla ilerlemeye çalışmaktadır. Fakat Makedonya'nın önündeki en büyük engel, NATO'ya katılım sürecinde olduğu gibi Yunanistan'dır. Yunanistan, Makedonya'yı "Makedonya Cumhuriyeti" adı altında tanımamakta ve bu isim anlaşmazlığı nedeniyle Makedonya'nın hem NATO'ya hem de AB'ye katılmasını veto etmektedir. Dolayısıyla Yunanistan'ın karşı çıkmasından dolayı AB ile Makedonya arasında tam üyelik müzakere süreci bir türlü başlatılamamaktadır.³⁹⁷

4.6. BOSNA-HERSEK SAVAŞI VE SIRP MİLLİYETÇİLİĞİ

Bosna'nın büyük bölümü, yaklaşık M.Ö. I. yüzyıldan M.S. VI. yüzyıla kadar Roma İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmıştır. VII. yüzyılda Balkanları saran Slav göçü Bosna'ya da uğramıştır. X. yüzyıl sonunda Bosna'daki gelişmeler Sırbistan'daki gelişmelerden ayrılmıştır. Sırbistan'daki krallar Bizans İmparatorluğu'nun mirasını sürdürmeyi kendilerine misyon edinmiş ve Hıristiyanlık içindeki büyük ayırmda Ortodoksluğu benimsemiştir. Bosna'daki Güney Slavlar bir Hıristiyan mezhebi olan bogomillliği benimsemiştir. Böylece Bosna'daki Güney Slavlar ile Doğu'daki Güney Slavlardan dinsel olarak da ayrılmıştır.

Osmanlı egemenliğinden sonra Bosna halkının %40'ı Müslümanlığı benimsemiş ve Bosna kilisesi de birkaç yıl sonra çözülmüştür. Müslümanlığı benimsemeyen Bogomillerin çoğu Katolik ve Ortodoks olmuştur. Böylelikle Bosna, büyük çoğunluğunu Hıristiyanların oluşturduğu, Osmanlı Balkanlarında bir Müslüman köprübaşı haline gelmiştir.³⁹⁸ Bosna, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari yapısında ilkin Rumeli eyaletine bağlı bir sancak olarak düzenlenmiştir. Kendi mali özerkliği vardır.

³⁹⁶ Kayapınar, s.97.

³⁹⁷ Caner Sancaktar, "Balkanlarda Büyük Dönüşüm", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1277/balkanlarda_buyuk_donusum, 10.09.2011.

³⁹⁸ Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, s.18.

Osmanlı'da Bosnalı Müslümanlara Boşnak denilmiştir. İslamlaşma sürecinin oynadığı özel rolün yanı sıra, Bosna-Hersek'in sosyal statüsünde elde ettikleri konumda Bosnalı Müslümanların etnik gelişmelerinde katkıda bulunmuştur.³⁹⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemlerinde çeşitli bölgelerde çöküşün hızlanmasında önemli rol oynayan ayanlar ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni, devlete ait toprakları idare edecek, merkezi iktidar adına vergi toplayacak memurların yeterli olmamasıdır. Ayanlık kurumu Bosna-Hersek'te XVIII. yüzyılın ortalarında belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

1875 yılında Bosna'da bir ayaklanma patlak vermiştir. Başlangıçta milli bir temele dayanmayan ayaklanma, Bosna'daki Sırp milliyetçi komiteleri ile Karadağ ve Sırbistan'dan gelen gönüllülerin müdahalesi ile Osmanlı'ya karşı milli bir isyana dönüşmüştür. Merkezi otoritenin bir süre müdahale etmemesi, Müslüman halkın silahlanması, harekete geçmesi de ayaklanmanın millileşmesine katkıda bulunmuştur. Ardından Bulgaristan da bir ayaklanma patlak vermiş⁴⁰⁰ ve 1877 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilgisi ile sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı yaşanmıştır. Savaş sonunda Ayestefanos Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Balkanlar'da Osmanlı egemenliğinin sona erdiği ve Balkanlarda Rus nüfusunun iyice artması anlamına gelmiştir. Balkanlardaki bu yeni gelişme Avusturya-Macaristan ve İngiltere'nin baskısı ile Berlin'de düzenlenen yeni bir konferansta değişikliğe uğratılmıştır. Berlin Antlaşması'nın 25. Maddesi uyarınca Osmanlı sultanının hükümlerlik hakkını korumakla birlikte Avusturya-Macaristan'a Bosna'yı işgal etme yetkisi verilmiştir.⁴⁰¹

İşgalden sonra ülkede belirsiz bir durum başlamıştır. Bu belirsizlik içinde özellikle de ülkede siyasi huzursuzlukların yaşandığı dönemde ülkede göç dalgaları meydana gelmiştir. Bu göç dalgalarında ülkede bulunan üç etnik gruptan en çok Müslümanlar etkilenmiştir. Sırp Ortodoksların çoğu Sırbistan'a göçerken, Müslümanların çoğu Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiştir.

³⁹⁹ Babuna, ,s.16.

⁴⁰⁰ Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, s.28.

⁴⁰¹ Babuna, s.23.

Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'e ilişkin emeli Adriyatik Denizi'ne açılmak bölgede oluşan yeni gücü dengelemektir. Bosna-Hersek'in denetime alınmasının en önemli destekçisi Hırvat milliyetçileri olmuştur. Sırp milliyetçileri ise imparatorluğun egemenliğine karşı çıkmıştır. İki millet de Bosna'yı, Büyük Hırvatistan ve Büyük Sırbistan'ın parçaları olarak görmüştür. Sırp ve Hırvat milliyetçileri, Müslümanları kendi etnik cemaatlerine entegre etmek için çalışmıştır. Buna karşın Bosna milliyetçiliği de Müslümanlar arasında kabul görmeye başlamıştır.⁴⁰²

1882 ayaklanması Avusturya-Macaristan yönetimine karşı gösterilen direnişin en radikal biçimini oluşturmuştur. Ayaklanma, yönetimin kontrol sağlamakta zorlandığı Hersek'in doğusunda meydana gelmiştir. Bu ayaklanma, 1881 yılında yapılan askerlik yasasına karşı çıkmıştır. Çünkü bu yeni yasa gayrimüslimleri, yani Sırp ve Hırvatları kapsamıştır. En sert tepkide Sırp'lardan gelmiştir. Müslümanların gösterdiği tepki ise gayrimüslimlerin yer aldığı orduda askerlik yapmayı İslam ile bağdaştıramamalarından kaynaklanmıştır. Başta isyana katılan Müslümanların sayısı az olsa da zamanla artmıştır.⁴⁰³

Sırp milliyetçiliğinin hızlı yükselişinin ana sebebi Sırp Radikal Partisi'nin iktidara gelmesi olmuştur. Rusya ile yakın ilişkisi olan yeni Sırp hükümeti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı uyguladığı dış politikasını değiştirmiştir. Sırp basını zamanla daha çok milliyetçi bir yapıya bürünmüştür. Rusya'yı Slavların büyük abisi olarak gören Sırp'lar, kendilerini Katolik Slavlardan çok, aynı dini inanca sahip oldukları Rusya'ya yakın hissetmiştir. Bu durum Bosnalı Sırp'ları doğrudan etkilemiştir.

1880'li yıllarda ortaya çıkan Sırp burjuvazisinin asıl amacı, Bosna'da siyasi önderliği ele geçirmek olmuştur. Fakat hükümetin aldığı güçlü tedbirler sayesinde bu durum büyük ölçüde engellenmiştir.⁴⁰⁴ Sırp'ların yükselişi engellense bile bu durum Müslümanları oldukça rahatsız etmiştir. Müslümanlar Sırp milliyetçilerin elde edeceği her kazanımı kendi ulusal, dini haklarının aleyhine olacağına inanmıştır. Sırp

⁴⁰² Zafer Çakmak, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma", **Doğu Anadolu Araştırmaları**, No:4, 2003, s.16.

⁴⁰³ Babuna, s.35.

⁴⁰⁴ A.g.e., s.98.

milliyetçiliğinin genişlemesi, Hırvatlar içinde farklı bir anlam taşımış, Hırvatların Büyük Hırvatistan düşüncesini güçlendirmiştir.

I. Dünya Savaşı öncesinde kentli Müslüman kimliğin bir bölümü milli kimlik olarak Hırvatlığı, bir bölümü de Sırplığı benimsemiştir. Müslüman aydınların Hırvatistan'a yakınlık duymasının nedeni Hırvat milliyetçiliğinin, Sırp milliyetçiliğine göre daha yumuşak ve Bosna kimliğine daha yakın olmasıdır. 1908 yılındaki ilhaktan sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kurduğu yerel parlamentoda Hırvat ve Müslüman temsilciler iyice yakınlaşmış, Sırlar dışlanmışlardır. Bu durum Sırp milliyetçilerinin politikada sertleşmelerine neden olmuştur. Bosna-Hersek'in ilhaki Avusturya-Macaristan'ın Rusya ve Sırbistan ile ilişkilerini gerginleştirerek I. Dünya Savaşı'nı başlatan şartları olgunlaştırmıştır.

1918 yılında Balkanlar tarihinde I. Yugoslavya olarak anılan Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı kurulmuştur. Bosna-Hersek savaştan sonra Krallığın bir parçası olmuştur. Bosnalı Müslümanların bu yeni devlet içinde kendi ulusal kimliklerini serbestçe belli etme hakları ortadan kalkmış, Sırp ya da Hırvat olduklarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Müslümanlar yeni devlette yeterince temsil edilememenin yanı sıra çeşitli şiddet eylemlerine de maruz kalmaya başlamıştır. 1918-1920 yıllarında Sırp karşıtı savunma birliklerine katıldıkları için Sırp Ortodokslar tarafından gerçekleştirilen katliamlarda yaklaşık 2000 Müslüman hayatını kaybetmiştir. 1920 yılına kadar büyük boyutlarda gerçekleşen şiddet eylemlerinin yanı sıra, kendilerini Sırp ya da Hırvat olarak deklare etmeleri için Bosnalı Müslümanlar üzerinde yoğun bir baskı uygulanmıştır. Bosnalı Müslümanlar sevilmeyen Türkler ile özdeşleştirilmiş ve İslamiyet'i kabul etmeleri, ihanet olarak nitelendirilmiştir.⁴⁰⁵

II. Dünya Savaşı'nda Bosna-Hersek, 10 Nisan 1941 yılında Bağımsız Hırvatistan Devleti'ne dahil edilmiştir. Müslüman halkın büyük çoğunluğu bu dönemde siyasi açıdan ilgisiz bir tavır sergilemiştir. 1941, 1942, 1943 yıllarında binlerce Müslüman Draza Mihailoviç liderliğindeki Sırp çentiklerin gerçekleştirdiği şiddet eylemleri ile kurban olmuştur. Ayrıca Müslümanların ulusal kimliği Ante Paveliç

⁴⁰⁵ Babuna, s.193.

tarafından tanınmamıştır. İki savaş arası dönemde olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da Bosna-Hersek'in özerkliği Müslümanların en önemli hedefini oluşturmuştur.

Bosna-Hersek, II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından YFC'ye katılmıştır. Hırvatlar ve Sırlardan farklı bir kültürel yapıya sahip olan Boşnaklar için bu katılım, tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Eski yapılarını terk eden Boşnaklar komünist Yugoslavya'ya entegre olacaklardır. Israrla uygulanan politikalar sonucunda Boşnak halkının büyük çoğunluğu Yugolaştırılmıştır.⁴⁰⁶

Bosna-Hersek'in 4.5 milyonluk nüfusunun %43'ü Müslüman, %32'si Sırp, %17'si Hırvat'tır. Müslümanlar ile Sırların arası tarih boyunca hiç iyi olmamıştır. İki halk arasında kanlı çatışmalar yıllar boyu sürmüştür.⁴⁰⁷

1960'ların ikinci yarısında Hırvat milliyetçiliğinin uyanması ve ona karşı tepkisel bir Sırp milliyetçiliğinin görülmesi, Bosna-Hersek Komünistler Birliği'ndeki Müslüman lobisinin etki alanını genişletmesine yarar sağlamıştır. Boşnaklar için önemli olan ilk gelişmelerden biri 1961 yılında yapılan nüfus sayımında yaşanmıştır. Bu sayımda Boşnaklar Müslüman adı altında etnik bir grup olarak kayıt edilmiştir. 1967 yılında Boşnak Komünist Partisi Boşnakları Müslüman isimi ile Bosna-Hersek'de bir ırk olarak ilan etmiş, 1971 yılında da Bosna-Hersek Müslümanları YFC'de millet olarak tanımlanmıştır. Müslüman kelimesinin klasik anlamının dışında ırk isimlendirilmesinde kullanılması, Boşnaklara bazı faydalar kazandırmıştır. Boşnaklar etnik gruplar arasında nüfus oranı itibari ile en kuvvetli millet konumuna gelmiştir.⁴⁰⁸

1980'lerin ortalarına doğru Slobodan Miloseviç'in yönetimi ele geçirmesi ile birlikte Sırbistan Komünistler Birliği'nde, milliyetçiliğin söylemi hegemonik hale gelmiştir. Miloseviç, Bosna-Hersek Komünistler Birliği'nin, bu cumhuriyetteki İslam fundamentalizmi tehdidine karşı duyarsız olduğu iddiasını işleyerek bu cumhuriyet üzerinde baskı oluşturmaya yönelmiştir. Sırbistan Komünist Birliği'nin bu tutumu

⁴⁰⁶ Alkan, s.47.

⁴⁰⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınları, Ocak 2010, s. 1104.

⁴⁰⁸ A.g.e., s.1110.

merkezi otoritenin çözülmeye başladığı Yugoslavya’da, bu boşluğu Sırbistan otoritesi ile doldurma gayretinin bir parçası olduğunu göstermiştir.⁴⁰⁹

1990-1991’li yılların yeniden yapılanma döneminde Bosna-Hersek’de milliyetçi akımlar politika sahnesinde kendilerini göstermeye başlamıştır. Ülkede yer alan üç milliyetçi topluluktan olan Sırp ve Hırvat toplulukları kendi anavatanlarından beslenmeye devam etmiştir. Sırp milliyetçiliğinde, Müslümanlara karşı aşırı bir düşmanlık eğilimi bulunmaktadır. Çünkü Boşnak Müslümanlar Sırp milliyetçiliğinde, Ortaçağ’ın Büyük Sırp İmparatorluğu’nu yıkan Osmanlı egemenliğinin mirasçısı sayılmaktadır.

Bosna-Hersek’te siyasal yaşam Yugoslavya’daki gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. YKP’nin tekeline son verildikten hemen sonra başlayan çok partili siyasal yaşam Sırp, Hırvat ve Boşnaklar arasında gerilim yaratmıştır. 1990 yılı başında Sancak bölgesinin Novi Pazar ve Bosna-Hersek’in Foça kentlerinde Müslümanlar ile Sırp milliyetçiler arasında çatışmalar başlamıştır.

Boşnaklar Sırpların çoğunluk olduğu bir Yugoslavya’da yaşamak istememiştir. Kosova’da yaşayan Müslüman Arnavutlara karşı Sırpaların artan baskısı ve bölgenin statüsünün Sırp tarafından tek taraflı olarak değiştirmesi Boşnakları derinden etkilemiştir. Diğer Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri durumunda Sırplarla aynı ortamı paylaşmaları halinde benzer olayların yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bosnalı Sırp da benzer kaygılar nedeni ile Bosna-Hersek’in bağımsızlığını ilan etmesini istememiştir. Bosnalı Sırp Yugoslavya’da birlik içinde haklarını daha rahat savunacaklarını düşünmüş bu nedenle bağımsızlığa itiraz etmiştir. Bosnalı Hırvatlar ise Müslümanlarla aynı fikri paylaşmıştır.⁴¹⁰

Milliyetçi akımların kendilerini politik arenada açık bir şekilde belli etmeye başladığı ülkede, yeni kurulan partiler milli temelde örgütlenmiştir. 1990 yılında ülkede yapılan ilk serbest genel seçimlere Aliya İzzetbegović Demokratik Eylem Partisi ile Sırp Radovan Karadzic Sırp Demokrasi Partisi (SDP) ile Stjepan Kljuić Hırvat Demokrasi Partisi ile katılmıştır. Seçimlerin galibi Demokratik Eylem Partisi olmuştur.

⁴⁰⁹ Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, s.57.

⁴¹⁰ Ülger, s. 123-144.

240 üyeli parlamentoda 86 sandalye kazanmıştır. Sırpı temsil eden Sırp Demokratik Partisi 72, Bosna-Hersek Hırvatları Demokratik Birliği de 44 sandalye kazanmıştır. Yeni meclisin ilk oturumunda ortak karar ile Aliya İzzetbegoviç devlet başkanlığına, Hırvat Juri Pehlivan başbakanlığına, Sırp Momcilo Krajsnik meclis başkanlığına seçilmiştir. Seçimlerden sonra ülkede istikrar sağlanamamıştır. Sırp bekledikleri sonucu alamayınca ciddi problemler çıkarmaya başlamış, bu durumda iç savaşın çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁴¹¹

Bosna-Hersek bağımsızlık yolunda attığı her adımda, bu adımları atan Müslüman ve Hırvat partileri ile bağımsızlığı onaylamayan SDP arasındaki mesafe biraz daha açılmıştır. 14 Ekim 1991 yılında Sırp lider Radovan Karadžić ile Müslüman Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç arasında geçen tartışmada Bosna-Hersek içindeki bunalım ve kargaşa resmen açığa çıkmıştır.

Karadžić Boşnakları imha edecekleri konusunda ilk kez bu kadar açık bir şekilde tehdit savurmuştur: “Bosna’yı cehennemden başka bir yere götürebileceğimizi düşünmeyin ve sakın zannetmeyin ki Müslüman halkı peşinize takıp götüreceğiniz yerde ölümden başka bir şey olacaktır, çünkü savaş çıkarsa Müslümanlar kendilerini savunamazlar. Bosna’daki herkesi ölüme karşı nasıl koruyacaksınız?” Bu konuşma karşısında İzzetbegoviç şöyle cevap vermiştir: “İşte konuşması ve davranışları neden kimsenin Yugoslavya’da kalmak istemediğini gösteriyor. Hiç kimse Bay Karadžić’in istediği gibi bir Yugoslavya istemiyor artık. Belki Sırpılarından başka hiç kimse.”⁴¹² Bu konuşmadan sonra 1991 yılının Ekim ve Kasım ayındaki gelişmeler, Bosna’daki Sırp toplumu ile Bosna-Hersek’in politik organları arasındaki bağları koparmıştır. Bosna-Hersek 15 Ekim 1991 tarihindeki bağımsızlık kararını 240 milletvekilinin 133’ünün katılımı ile almıştır. SDP ise 24 Ekim’de Bosna-Hersek Sırpıların Milli Parlamentosu’nun kuruluşunu ilan etmiştir.⁴¹³

Bosna-Hersek seçim heyecanını atlattığı sırada Hırvatistan ve Slovenya’daki iç çatışmalar zirveye ulaşmıştır. Bu çatışma durumu da doğal olarak bölgedeki diğer halkları etkilemiştir. Öteden beri var olan Sırp ırkçılığı, böylelikle meşrulaşarak ülke

⁴¹¹ Alkan, s. 55.

⁴¹² Tindemas,, s.64.

⁴¹³ Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, s.82.

geneline yayılmıştır. Yugoslavya'dan ayrılıp bağımsızlıklarını ilan eden ülkelerdeki Sırp azınlıklar buldukları bölgede bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamıştır. Krajina bölgesindeki Sırp da 1991 yılında otonomluklarını ilan etmiştir. Bunları Hersek'teki Sırp ve Bosna'nın kuzeydoğusundaki Sırp takip etmiştir.⁴¹⁴ Bosnalı Hırvatlar yerel Sırp güçlerinin bu girişimini büyük bir planın parçası olarak değerlendirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler de gerçekte Federal Ordu desteği ile yürütülen Büyük Sırbistan projesinin bir parçasını oluşturmuştur.

1990'lı yılların sonlarında Hırvat ve Sırp politikacıları Bosna-Hersek'in küçük bir Bosna bölgesi dışında Hırvatistan ve Sırbistan arasında bölüşülebileceğine dair planlar, konuşmalar yapılmaya başlamıştır. Bu ortamda Müslüman Boşnakların tam bağımsızlık eğilimleri hız kazanmıştır. Bu eğilim Sırbistan yönetiminden tepki görmüştür.

Bosna-Hersek sınırlarında ordunun büyük çoğunluğunu Sırp'ların oluşturduğu Federe Ordu bulunmaktadır. Federe Ordunun Sırp-Hırvat iç savaşında tarafsız kalması gerekirken, Sırp'ların lehine tavır takınması muhtemel bir Müslüman-Sırp iç savaşı karşısında da aynı tavrı takınabileceklerini göstermiştir. Bu endişeyi taşıyan Bosna hükümeti Federe Ordu'dan ülkeyi terk etmesini istemiştir. Çıkan bütün sorunlara rağmen 1992 yılında Bosna-Hersek Savunma Bakanlığı düzenli ordu kurduğunu açıklamıştır. Ordu sayı olarak 105.000 kişi görünse de kalifiye olarak yeterli değildir. Bundan dolayı oluşturulan düzenli ordu, Sırp'lar karşısında sürekli olarak yenilmiştir.⁴¹⁵

Eylül ayında Makedonya'nın bağımsızlığını ilan etmesi ve Yugoslavya'nın her yerinde Federal Ordu'nun Sırp'ları açık bir şekilde desteklemesi, Bosna-Hersek parlamentosundaki Hırvatların bağımsızlık üstüne daha çok düşüncelerini sağlamıştır. Bunun üzerine parlamentoda hazırlıklar başlamış bu görüş tartışılmış sonunda bağımsızlık ilan edilmesi için genel görüş, Bosnalı Sırp'lar hariç herkes tarafından kabul edilmiştir. Bosnalı Sırp'lar bu karar nedeni ile Hırvatları ve Müslümanları suçlamış ve bu karara karşı sonuna kadar direneceklerini belirtmiştir.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Alkan, s.58.

⁴¹⁵ A.g.e., 62.

⁴¹⁶ Ülger, s.125.

Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlıklarını ilan edecekleri kesinleştikten ve Yugoslavya'da Sırbistan'ın esnek bir konfederasyon modeline yanaşmayacağı anlaşıldıktan sonra Bosna-Hersek yönetimi bağımsızlık için 1992 yılının Şubat ayında referanduma gitmeye karar vermiştir.⁴¹⁷ Halk oylamasından %99 evet sonucu çıkmıştır. Halk oylamasının devam ettiği sırada Sırp'ların ilk kurşunu sıkmaları ile iç savaş başlamıştır.⁴¹⁸ İç savaş kısa sürede Bosna-Hersek'in bütün şehirlerine yayılmıştır. Federe Ordu'nun tarafsızlığının olmadığı kanıtlanmış Sırp'ların yanında yer almıştır.

İzzetbegoviç 3 Mart 1992 yılında Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmiştir. Bunun üzerine Bosna-Hersek Sırp'ları rahat durmayarak 1992 yılında Bosna Sırp Cumhuriyeti adı altında otonomluklarını ilan etmiştir. Devlet başkanı Aliya İzzetbegoviç Sırp'ların son girişimini yasa dışı kabul ederek, Sırp'ları yaptıkları bu ayrılıkçı hareketler yüzünden sert bir dille ikaz etmiştir.

27 Mart'ta SDP yönetimi Bosna-Hersek'den kopuşu bir adım daha ilerletmiştir. Banya Luka'da toplanan Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti Parlamentosu, Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan'daki özerk Sırp bölgelerinden oluşan Yeni Yugoslavya'ya bağlanma kararı almıştır. Asıl çatışmalar bu kararın alınmasından sonra başlamıştır. Biyelyina kentinde kırsal nüfusun çoğunluğu Sırp, merkezindeki kentin çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmaktadır. Burası, Bosna-Hersek iç savaşındaki ilk büyük katliama sahne olmuştur. 5 Nisan'da Dubrovnikli kız öğrencinin Sırp milliyetçiler tarafından öldürülmesi Saraybosna'yı esir alacak olan kuşatmanın simgesel ilk kurşunu olmuştur.⁴¹⁹ Müslümanlar için zor günler başlamıştır. Yaşamlarını sürdürebilmeleri için dikkatli olmak zorunda kalmıştır. Çünkü Sırp'lar Müslümanlara yönelik etnik temizlik operasyonuna başlamıştır.⁴²⁰

7 Nisan 1992 yılında ABD ve AB Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır. Aynı gün içinde Sırp'lar, Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti'ni kurduklarını açıklamıştır. Bunun üzerine devlet meclisi feshederek savaş ilan etmiştir.

⁴¹⁷ Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, s.78.

⁴¹⁸ Alkan, s.61-63

⁴¹⁹ Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, s.89.

⁴²⁰ "Timeline: Break-up of Yugoslavia", (22.05.2006), <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4997380.stm>, 29.08.2011.

Saraybosna Bosna-Hersek'deki savaşın kalbi olmuştur. Dünya televizyonlarına yansıyan en korkunç saldırı Mayıs 1992 yılında gerçekleştirilmiştir. Pazar yerine düşen 3 top mermisi, alışveriş yapmak için sığınaklarından çıkan 20'den fazla insanın ölümüne neden olmuştur. Sırp milislerin asıl stratejileri Bosna-Hersek'te savaşan ve etnik arındırma hareketini gerçekleştiren Sırp askeri güçlerinin çekirdeğini Çetnikler oluşturmuştur. Çetniklerin bağlı olduğu politik odak da Sırp Radikal Partisi olmuştur. Bosna-Hersek'te askeri güçlerin önemli bir dayanağı, Yugoslavya Federal Ordusu olmuştur. Sırbistan yönetimi, Bosna-Hersek'teki Sırp güçlerine yardım edildiğini reddetmiş, sadece ülkeden gönüllülerin gittiğini belirtmiştir.

Bosna-Hersek'teki en çetin çatışmalar Nisan 1992 yılında de facto olarak bölünmüş yerlerde yaşanmıştır. Bosnalı Sırp, Sırpın çoğunlukta olduğu bölgelerde kontrolü ele geçirmek için harekete geçmiş, Hırvatlar biraz daha temkinli bir biçimde, Hersek'te aynı şeyi yapmıştır. Etnik temizlik deyimi ilk defa bu dönemde yaygın bir biçimde kullanıma girmiş ve sadece Sırlara atfedilmiştir.⁴²¹

1992 yılının Haziran ayında Bosna-Hersek ve Hırvatistan yönetimleri arasında askeri işbirliği antlaşması yapılmış ve antlaşmadan sonra Hırvatistan ordusu Bosna-Hersek'te ciddi bir şekilde devriye gezmeye başlamıştır. Bu işbirliğin büyük başarısı Bosna-Hersek'in üçüncü büyük kenti olan Mostar'ın Sırp denetiminden tamamen kurtulmasını sağlamıştır. Hırvatistan bu antlaşmayı yaparken kendi stratejisini göz ardı etmemiştir. Hırvat milliyetçilerinin asıl stratejisi, Batı Hersek'e hakim olmak, buranın Güney'deki Hırvatistan'a bağlı daracık Dalmaçya kıyı şeridini güvenceye almaktır.

1992 Temmuz ayında Hırvat-Hersek-Bosna Cumhuriyetinin ilanı ile Müslüman-Hırvat ittifakı iyiden iyiye sallanmaya başlamış ve sonbaharda kesin olarak çökmüştür. 1992 yılının yaz sonunda Bosna-Hersek'in yaklaşık %20'sini denetim altına alan Hırvat askeri güçleri, bölgelerinde bulunan Bosna-Hersek resmi silahlı güçlerini ve Müslüman milisleri taciz etmeye başlamıştır ve karşılıklı kayıplar verilmiştir.⁴²²

Sırpın amacı, Sırp çoğunluklu dört bölgeyi hem birbirine bağlamak, hem de Sırbistan ile sınırdış hale gelmektir. Bunu da 1992 yılının sonlarına doğru başarmıştır.

⁴²¹Johnstone, s.98.

⁴²²Bora, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, s.100.

Sırp çoğunluklu dört bölge arasındaki Müslümanlar kuşatılmış, işgal edilmiş etnik olarak arındırılmıştır. 1993 yılının Ocak ayına kadar 8 bini aşkın insan ölmüş, 50 binden fazla insan yaralanmıştır. Saraybosna'nın ihtiyaçları da Sırp milisler nedeni ile sınırlı bir şekilde karşılanabilmiştir.

Bosna-Hersek'teki çatışmalar sonucunda 4.4. milyonluk nüfusun 2 milyondan fazlası mülteci konumuna düşmüştür. Bu insanların çoğu Müslüman ve Hırvatlardan oluşmuştur. Artan mülteci sayısı ile başlangıçta mültecileri kabul eden Almanya, Avusturya, İtalya ve Macaristan'ın yavaş yavaş sınırlama getirmek zorunda kalmasıyla mültecilerin ülkeden kaçış yolları kapanmıştır. Yabancı ülkeler tarafından yapılan yardımların zamansız ve yetersizliğinden sürekli yakınan Hırvatistan ise bir zaman sonra sınırlarını ülkenin sınırlarının aşıldığı gerekçesi ile tamamen kapatmıştır. 1992 yılı sonlarında Almanya 200.000, İsveç 55.00, Macaristan ve Avusturya'da toplam 100.000 kişiyi kabul etmiştir. İngiltere ve Fransa ise mülteci sayısını arttırmaktansa, mültecileri buldukları yerde tutabilmek için gerekli mali desteğin sağlanmasını etmiştir. Bu sebeplerden dolayı 12 Ağustos 1992 tarihinde BM Yüksek Mülteciler Komisyonu Bosna-Hersek'ten gelen 28.000 kişiyi kabul etmeyip geri göndermiştir.⁴²³

13 Kasım 1993 yılında Bosna-Hersek Dışişleri Bakanı Haris Sladziç Bonn'da ülkesiyle Federal Almanya arasındaki diplomatik ilişkinin resmi olarak tesis edildiği törende şu sözleri söylemiştir: "Bu Avrupa utanç duyulacak bir Avrupa'dır. Avrupa bir zamanlar Avrupalıları ihya eden gücü ve ruhu yeniden bulmalıdır."⁴²⁴

1992 Ekim ayında BM ve AB temsilcilerinin Cenevre görüşmelerinde konu kantonal konfederasyon modeline gelmiştir. 1993 yılının ilk günlerinde Vance-Owen Barış Planı açıklanmıştır. Plana göre; Bosna-Hersek merkezi hükümet temeline bağlı olmayan, yürütme gücünün ağırlıklı olarak eyaletlerde toplanacağı bir devlet olacak, Bosna-Hersek, 3'ü Hırvatların, 3'ü Müslüman Boşnakların, 3'ü Bosnalı Sırpların kontrolünde, biri de Saraybosna'da tarafsız 10 eyalete bölünecektir. Eyaletler uluslararası planda bağımsız yasal kimlik taşımayacaklar, devletlerle antlaşma tesis

⁴²³ Selver, s.104.

⁴²⁴ Bora, **Yeni Dünya Düzenin Av Sahası**, s.224.

etme hakları bulunmayacaktır. Bosna-Hersek topraklarının tümünde tam bir serbest dolaşım hakkı tanınacaktır.

Bosna-Hersek Anayasası “Üç Ana Etnik Toplum” ve diğer toplumları anayasa güvencesi altında, birbirini tamamlayıcı devlet unsurları olarak hazırlanacaktır. Eyaletler ve merkezdeki hükümet, demokratik yönetim ile seçilen meclisler ve başkanları ile birlikte çalışacaklar, ilk seçimler Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİK), BM, AB tarafından denetlenecektir.⁴²⁵ Devlet başkanlığı kurumu üç milli topluluğun birer temsilcisinden oluşacak, eyaletlerin bağımsız yargı organları ve kendi parlamentoları olacak şekilde düşünülmüştür. Müslüman ve Hırvat toplulukları bu planı ilke olarak kabul etmiştir, Sırp tarafı ise eyaletlerin uluslararası ilişki kurma yetkisine sahip olmasını talep ederek karşı çıkmıştır.

Bosna-Hersek yönetimine Vance-Owen Planı uygulanabilecek bir plan olarak gelmemiştir. Çünkü Bosna-Hersek yönetiminin başından beri üstünde durduğu, yüzyıllardır birlikte yaşayan üç toplumu sınırlarla tamamen birbirinden ayırmanın kabul edilemeyeceğidir. Sonuç olarak da Müslüman ve Sırpların isteksiz olarak onayladığı plan 1993 yılının başında müzakerelerin başlaması ile tıkanmıştır. Antlaşmanın çıkmaza girmesi ile müzakereler Ocak ayında Washington’a taşınmıştır. ABD bu planın Sırp tarafının yarattığı durumun onaylanması olacağını belirtmiş ve çok geçmeden daha temkinli bir yönetime girmiştir.⁴²⁶

ABD yönetiminin 15 Şubat’ta açıklanan Bosna planı askeri müdahale ve Bosna’ya yönelik silah ambargosunun kaldırılması gibi sivri noktaları içermeyen bir plan olmuştur. ABD planının en sert tarafı, Sırp güçlerinin etnik temizlik uygulamasını ele alacak bir mahkeme kurulacağını açıklamasıdır. Askeri müdahale seçeneği, ateşkesi koruma amacı ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca Bosna-Hersek konusunda özel bir temsilci atamayı ele almıştır. Bu planı, Bosna-Hersek yönetimi 25 Mart’ta imzalamıştır. Fakat Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti bu yeni antlaşmayı reddetmiştir.⁴²⁷ Bu antlaşmanın kabul edilmesi için araya aracı ülkeler girmiştir. Ve en sonunda bu antlaşmasının oylamaya sunulmasına karar verilmiştir. 15-16 Mayıs’ta yapılan

⁴²⁵ Selver, s.145.

⁴²⁶ Bora, **Yeni Dünya Düzenin Av Sahası**, s.113.

⁴²⁷ A.g.e., s.116-118.

oylamada seçmenlerin %96'si barış antlaşması için ret oyu kullanmıştır. Referandumdan sonra Karadziç, "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti gerçektir, Bosna-Hersek Cumhuriyeti ise gerçek değildir" ifadesini kullanmıştır ve bu gerçeğin kabul edilmeyeceği müddetçe savaşın devam edeceğini belirtmiştir. Böylelikle Vance-Oewn Planı tarihin sayfalarına karışmıştır.

İlkbahar geldiğinde Sırp'lar yeniden saldırıya geçerek ikinci bir etnik temizliğe girişmiştir. Hırvat milliyetçileri de Mostar'ı tamamen ele geçirip buradaki Müslüman halkı yerlerinden sürmeye başlamıştır. Hırvat yönetiminin hedefi, Neretva'nın Doğu yakasını da ele geçirerek kente tamamen hakim olmaktır. 22 Mayıs'ta Washington'da toplanan ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve İspanya, Müslümanların kuşatıldığı kentlerde güvenli bölgeler oluşturma ve bunun için ek kuvvetler göndermeye karar vermeleri, Bosna-Hersek Müslüman önderliğinde büyük tepki yaratmıştır. Bosna Sırp yönetimi ise kuşatılan bölgenin içinde, yer aldığı bölgelerin statüsünü sorun etmeyen bu kararı kazanım olarak değerlendirmiştir. Müslümanlar ise artık verimsiz müzakerelerle vakit geçirmeyeceklerini belirtmiş ve bağımsız Bosna-Hersek'in savunulması için bütün imkanları devreye sokmaya çağırmıştır.

16 Haziran'da Cenevre'de yapılan Yugoslavya Konferansı'nda Owen'in önerdiği ve Tudjman ile Miloseviç'in onay verdiği yeni planı Bosna-Hersek'in etnik esasa dayalı üç milli devlete dönüşmesini önermiştir. Buna göre toprakların %50'si Sırp, %30'u Hırvat, %20'si Müslüman devletine ait olacaktır. Cenevre Planı olarak lanse edilen bu yeni plan esnek bir konfederasyondan söz etse de Bosna-Hersek'i ülke olmaktan çıkarmayı hedeflemiştir. Cenevre Planı Bosna-Hersek'teki Sırp Cumhuriyeti'ne yasallık kazandırmıştır. Bu durum Bosnalı Müslümanlarda hayal kırıklığı yaratmıştır. Hırvat diplomasisi ise Cenevre Planı'nın kabul edilmesi için yönetime baskı yapmaya başlamıştır.⁴²⁸

Cenevre Planı sonucunda bir antlaşmaya varılması için müzakerelere başlanması gerektiği halde taraflar aralarında uzlaşamadığı için başlanamamıştır. Uzun görüşmelerden, uzlaşmalardan sonra 27 Temmuz'da Cenevre Planı müzakereleri başlamıştır. İlk olarak Bosna-Hersek Birleşik Cumhuriyetler Anayasası üzerinde

⁴²⁸ Bora, *Yeni Dünya Düzenin Av Sahası*, s.130.

durulmuştur. Taslağa göre üç etnik cumhuriyetin askeri güçleri olmayacak, çifte vatandaşlık hakkı tanınacaktır. Cumhuriyetler Birliği'nin cumhurbaşkanlığı görevi dönüşümlü olarak üç cumhuriyetin devlet başkanlarınca yürütülecektir. Cenevre Planı'nı İzzetbegoviç tepki göstermesine rağmen imzalamıştır.⁴²⁹

Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti de 28 Ağustos'ta Cenevre Planı'nı kabul etmiştir. Bosna-Hersek parlamentosu ise görüşmelere devam etmek kaydı ile Plan taslağını reddetme kararı almıştır. Bosna-Hersek yönetimi Sırpların etnik temizlik yaparak işgal ettikleri topraklardan çekilmesini, üç cumhuriyette bulunan azınlık toplumlarına politik hakların tanınmasını, ABD'nin Bosna'ya ekonomik ve askeri desteğinin devam etmesini, Saraybosna gibi Banya Luka ve Mostar'ın BM denetiminde açık şehir statüsü kurmasını talep etmiştir. Cenevre Planı'nın yine bozguna uğradığı Ağustos ayında Müslümanlara yönelik saldırılar artmıştır.

1994 yılının son aylarında Krajia Sırpaları Bosna-Hersek sınırını geçerek Bihaç çevresinde Bosna Sırpaları ile ittifak oluşturması, savaşın ilk zamanlarından beri beklenen bir gelişmedir. Sırpalar Bihaç'ta başarılı olursa, Krajina Sırpaları ve Bosna Sırpaları birleşip, uzun vadede Sırbistan ile bütünleşecektir. Ve böylelikle büyük Sırbistan kurulmuş olacaktır.

Stratejik askeri gelişmeler Bosna-Hersek'in alt yapısının %80'nin tahrip olmasına neden olmuştur. Sırp güçlerinin yol açtığı felaket korkunç boyutlara ulaşmış, milyonlarca insanın ölümü ve yaralanmasına yol açmıştır. Sırp askeri güçleri ele geçirdikleri her yerde toplu kıyımlar gerçekleştirmiştir. Binlerce kadın tecavüze uğramış, binlerce çocuk işkencelere maruz kalıp öldürülmüştür.⁴³⁰

Sırbistan'ın 6 Temmuz 1995'te, binlerce Boşnak Müslüman'ın sığındığı Srebrenitsa'yı kuşatmıştır ve tarihe geçecek trajedi başlamıştır. Toplamda 34.000 BM Koruma Gücü'nün görev yapması beklenirken, bu 6 güvenli bölgede sadece 7.600 asker görevlendirilmiş; bunlardan sadece 600'ü Srebrenitsa'ya gönderilmiştir. Sırp ateşi başladığında, Boşnaklar teslim ettikleri silahların geri verilmesi için Koruma Gücüne

⁴²⁹ Bora, **Yeni Dünya Düzenin Av Sahası**, s.135.

⁴³⁰ "More Ethnic Cleansing", (02.06.1996), <http://www.nytimes.com/1996/06/02/weekinreview/may-26-june-1-more-ethnic-cleansing.html?src=pm>, 20.10.2011.

gitmiş ancak talepleri reddedilmiştir. 9 Temmuz'da şehre giren Sırlar gözetleme kulelerindeki 30 Hollandalı askeri rehin almış, daha sonra bunu pazarlık unsuru yaparak Müslüman Boşnakların kendilerine teslim edilmesini istemiştir. Saldırıları arttıran Sırlara yönelik NATO müdahalesi gündeme gelse de, başta Hollanda'nın vetosu ile başlatılamamıştır. 11 Temmuz'da Sırp Komutan Ratko Mladić şehre girmiş ve Hollandalı General ile masaya oturup anlaşmaya varmıştır. 12 Temmuz itibarıyla kadın ve çocuklar Müslüman bölgelere gönderilmek üzere otobüslere bindirilirken, 12-77 yaş arasındaki tüm erkekler "savaş suçu zanlıları" olarak Sırlar tarafından alıkonulmuştur.

Bölgede kamyon ve ambarlara hapsedilen esirlerden kaçmaya çalışanlar görüldüğü yerde vurulmuştur. Toplu katliam ilk kez 13 Temmuz'da Kravica yakınlarındaki bir depoda başlamıştır. Acıdır ki Hollandalı Koruma Güçleri, kendilerine sığınan 5 bin Müslüman Bosnalıyı, 14 Hollandalı rehine karşılığında Sırlara kendi eliyle teslim etmiştir. Yaklaşık beş gün boyunca devam eden katliam hakkındaki ilk bilgiler, kaçmayı başaranlardan bir kaçının Müslüman köylere ulaşmasıyla duyulmaya başlanmıştır. 8 bini aşkın sivilin öldürüldüğü bu kısa zaman diliminde yaşanan vahşet Bosnalıların hafızalarına derin acılarla kazınırken, Sırların tarihine de kara bir leke olarak geçmiştir.⁴³¹

NATO bu süreçte kuvvet kullanımına başlamış ve Sırlar BM askerlerini esir almıştır. Bunun sonucunda Ağustos ve Eylül 1995'te Temkinli Kuvvetler Harekatı düzenlenmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin 836 Sayılı Kararnamesi'ni uygulatma amacını güden ve NATO öncülüğünde gerçekleştirilen bu hareket, Sırların askeri altyapısında önemli ölçüde hasara yol açarak Hırvat ve Bosna hükümetlerine bağlı kuvvetlere toprak kazanma fırsatı vermiştir. Geniş ölçüde kuvvet kullanımına dayalı olan ama tali zaferlere de imkan tanımayan Temkinli Kuvvet Harekatı böylelikle Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek dışişleri bakanlarının Bosna'nın temel kuruluş ilkeleri üzerinde antlaşma yapması için gerekli koşulları yaratmıştır. Söz konusu antlaşmalar 8 Eylül'de Cenevre'de ve 26 Eylül'de New York'ta imzalanmıştır. Dayton Antlaşmaları olarak bilinen Bosna'da Barış için Çerçeve Anlaşması da bunun sonucunda doğmuştur ve Bosna-Hersek, Sırbistan ile Hırvatistan'ın devlet başkanları

⁴³¹ Muzaffer Vatansver, "Zamanın Unutturamadığı Dram Srebrenitsa", <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1583>, 10.09.2011.

tarafından 21 Kasım 1995'te Ohio'da tamamlanıp, yine aynı kişiler tarafından 14 Aralık 1995 tarihinde imzalanmıştır.

Dayton Antlaşması Bosna-Hersek'in iki oluşumlu bir devlet olarak yeniden düzenlenmesini öngörmüştür. Bunlar Bosna-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'dir. Bu oluşumlar, komşu devletlere özel paralel ilişkiler kurma hakkı da içinde olmak üzere geniş bir özerkliğe sahip olacak şekilde düzenlenmiştir. Ortak kurumlar, dış politika, dış ticaret politikası, gümrük politikası, para politikası devletin ekonomik yükümlülükleri, göç, mülteciler ve sığınma politikası ile bunlara ilişkin düzenlemeler, ceza yasalarının uluslararası ve oluşumlar arası düzeyde uygulanması, oluşumlar arası taşımacılık ve iletişim ile hava trafiğinin denetimi konusunda yetkilendirilmeleri öngörülmüştür.

Dayton'un getirdiği bu yenilikler arasında en önemlisi Bosna'daki uzlaşma konusunda bölgesel bir yaklaşım benimsenmesi ve bölgedeki tarafların antlaşmalara uymasını sağlamaya yardımcı olmak üzere bir yıl süreyle Çokuluslu Askeri Uygulama Kuvveti'nin (IFOR) bölgeye yerleştirilmesi dahil kapsamlı askeri hükümler içermesidir. Bölgesel yaklaşım, antlaşma hazırlıkları sırasında Hırvatistan ile Sırbistan'a danışılması anlamına gelmekte, kesin biçimiyle antlaşma bu ülkelerin Bosna-Hersek ile ilgili stratejik ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmıştır. Sonuç olarak Hırvat ve Sırp rejimleri ABD önderliğindeki askeri ve diplomatik inisiyatifte uyum sağlamış, bu durum da Ohio'da başarı sağlanması ile sonuçlanmıştır.⁴³²

Savaş olasılığı hiçbir zaman İzzetbegoviç tarafından engellenmemiştir. İzzetbegoviç savaşı, Dayton'dan sonrada devam ettirmek istemiş ve savaşa yeniden devam etmek için silahlanmaya devam etmiştir. Ama Uluslararası Ceza Mahkemesi'nden İzzetbegoviç'in barışı gözden çıkarmaya dair beyan ettiği gönüllülüğünün meydana gelen savaş için bir sorumluluğu da içerebileceğine dair en ufak bir şey ima edilmemiştir. ABD'li diplomat Richard Holbrooke'un Dayton'da İzzetbegoviç'e sabrı tükenmiş ve şöyle demiştir: "Eğer savaşın devam etmesine müsaade etmek istiyorsanız, bu sizin hakkınız. Ancak Washington, ABD'nin sizin hava

⁴³² Tindemas, s.84-85.

gücünüz olacağını ümit etmenizi istemiyor. Eğer savaşa devam ederseniz kumar oynamak için ulusunuzun kaderini kullanıyor olacaksınız.”⁴³³

1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek Savaşına, imzalanan Dayton Barış Antlaşması ile son verilmiş ancak bölgedeki kalıcı istikrarın sağlanması için yeterli zemin oluşturulamamıştır. Gerek antlaşmanın doğasından ileri gelen gerekse toplumsal dinamiklerden kaynaklanan birçok kırılma noktası günümüzde Bosna-Hersek’i yeni bir krizin eşiğine getirmiştir. Bilhassa, 2000’li yılların başından itibaren uluslararası toplumun dikkatini farklı yönlere çevirmesi ve bölgede inisiyatif almak konusundaki çekinceli tutumu, ülkedeki yönetim mekanizmalarını paylaşan üç etnik grubun zaman içerisinde yeniden karşı karşıya gelmesini daha da tetiklemiştir. Zira 3,5 yıl boyunca birbirine karşı savaşmış olan bu üç etnik grubun, arada dengeleyici ve arabulucu unsurlar olmadan ortak bir paydada buluşabilmesini beklemek gerçekçi olmayan bir ihtimaldir.⁴³⁴

Bosna- Hersek Savaşı yeni silah sistemlerinin denendiği ve askerlerin bu silah sistemlerini hareket alanında denemelerine de vesile teşkil etmiştir. Bunlar arasında ABD’nin topçu ateşine karşı geliştirdiği elektronik sistem topçulukta yeni bir çığır açmıştır. NATO kuvvetlerinin Bosna’da yoğun şekilde Sırp kara mayınları ile mücadelesi, kara kuvvetlerinin bozuk, dar ve engebeli arazilerdeki muharebe koşullarının geliştirilmesi zorunluluğu ön plana çıkmıştır.⁴³⁵

Bosna-Hersek savaş sonrası dönemde önemli gelişme kaydetmiştir. 1,1 milyondan fazla sığınmacı ve ülke içinde yerinden edilmiş insanlar savaş öncesindeki kendi evlerine geri dönmüş; insanların, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı yeniden tesisi edilmiştir. Tek ekonomik alan oluşturmaya yönelik reformların gerçekleştirilmesi sayesinde ekonomi iyileştirilmiş ve son yıllarda yıllık %6’lık düzenli ekonomik büyümeyi içeren ekonomik gelişme kaydedilmiştir. 2007 sonu itibariyle doğrudan yabancı yatırımlar 4,7 milyar dolara ulaşmıştır.⁴³⁶

⁴³³ Johnstone, s.84.

⁴³⁴ Muzaffer Vatansever, “Krizin Eşiğinde Bir Devlet: Demokles’in Kılıcı Bosna-Hersek Üzerinden Çekilirse”, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1230>, 10.09.2011.

⁴³⁵ Caşın, s.114.

⁴³⁶ Vatansever, 10.09.2011.

Bosna-Hersek, 2006 sonunda NATO Barış İçin Ortaklık Programına katılmıştır. NATO Bükreş Zirvesi'nde Bosna-Hersek'e, üyelik müzakereler sürecinde Plan-Üyelik Eylem Planı öncesi son aşama olan Yoğunlaştırılmış Diyalog statüsü verilmiştir. Güvenlik konusunda kaydedilen gelişmeler neticesinde Bosna-Hersek'te bulunan uluslararası askeri birlikler 1995 yılında NATO komutasındaki 70.000 askerden, 2007 yılında AB tarafından yönetilmekte olan 2.500 askere düşürülmüştür. Haziran 2008'de AB ile imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (İOA) Bosna-Hersek halkı için geleceğe ilişkin yeni iyimser bir beklenti açan en önemli adım olmuştur. İOA'nın imzalanması neticesinde Bosna-Hersek, ilk defa AB ile anlaşmadan doğan ilişkilere girmiş ve Bosna-Hersek'e potansiyel üye statüsü kazandırmıştır. Bu statü, Bosna-Hersek'in içsel istikrarı ve gelişimi üzerinde olumlu bir etkisi olacaktır. Bu anlaşma ise Bosna-Hersek'in AB kurumları, AB üye devletleri ve bir bütün olarak uluslararası toplum nezdinde kredibilitelerini yükseltmiştir.⁴³⁷

4.7. DAĞILMANIN ARKASINDA YATAN FAKTÖRLER

Yugoslavya 1918 yılında Osmanlı ve Habsburg İmparatorluklarının çökmesiyle, milletlerin kendi kaderini tayin etme hakkı doğrultusunda kurulmuştur. 1991 yılında da bu kez komünizmi geride bırakmış olan kurucu Slav milletlerinin eliyle, yine aynı ilke doğrultusunda çökmüştür. Tarihin bu küçük oyunu kendi kaderini tayin hakkının da çehre değiştirdiğini göstermiştir; artık federal devlet kurma hakkından, federal devletten kopma hakkına dönüşmüştür.⁴³⁸

Yugoslavya'nın ölümü, aslında doğal bir ölüm değildir. Bu yok oluş, daha çok sosyalizmden serbest pazar ekonomisine geçişte hiçbir şey kazanamayacak; ama çok şey kaybedecek adamların istemli ve sistematik bir biçimde kendi ülkelerini mahvetmesidir.⁴³⁹ Birçok ulusu barındıran cumhuriyetlerle, milliyetler arasındaki güç ilişkilerini dengeleyen bir Yugoslavya çerçevesinin varlığı, bir arada yaşamanın arka planını oluşturmuş, korkuları dindirmiş, bağları güçlendirmiştir. Nefret ve birlikte yaşamdan kaygı, her ikisi de sistemin ve değerlerinin bunalımıyla beslenen ulus devlet

⁴³⁷ Nada Janković, "Bosna-Hersek'in Yeniden Yapılanması ve Balkanlar", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3741/bosna-hersekin_yeniden_yapilanmasi_ve_balkanlar, 10.09.2011.

⁴³⁸ Tindemas, s.58.

⁴³⁹ Johnstone, s.183.

projeleri ve milliyetçi politikalarla birlikte yeniden su yüzüne çıkmıştır. Yugoslavya'nın parçalanmasının temeldeki sebepleri, bir yandan Titoculuk dayanaklarının çöküşünde ve diğer yandan da yeni seçilen iktidarın mantığında yatmaktadır.⁴⁴⁰

Yugoslavya, 1991-1996 yılları arasındaki beş yıl içinde parçalanmıştır. Bu parçalanışın altında Tito'nun ölümünden başka, komünizmin gücünü kaybetmesi, etnik topluluklar arasındaki tarihi düşmanlıkların sürmesi, ülkeyi oluşturan cumhuriyetler arasındaki gelir dağılımında dengesizlikler olması, ordunun tek bir etnik yapının kontrolüne girmesine göz yumulması, 1974 yılında yapılan anayasa değişikliği ile özerk bölgelerin haklarının arttırılması ve cumhuriyetlerin birlikten ayrılma iradelerinin tanınması bulunmaktadır. Genellersek, ekonomik faktörler, milliyetçilik faktörü, kültürel faktörler, uluslararası politikalar, etnik faktörler Yugoslavya'nın çöküşüne neden olan faktörlerden sadece bir kaçıdır.⁴⁴¹

Aslına bakılırsa Yugoslavya'nın dağılmasında rol oynayan, hatta başı çeken faktörlerden en önemlisi milliyetçiliktir. Milliyetçilik, politik kararlarda belirleyici rol oynamış ve her zaman liberalizmden daha güçlü olmuştur. Yugoslavya'da milliyetçiliği tek tip olarak düşünmek çok doğru bir tespit olmamaktadır. Çünkü ülke içinde yer alan uluslar, milliyetler ve etnik gruplar açısından milliyetçiliğin işlevi farklı olmuştur. Fransız Devrimi'nin yaygınlaştırdığı milliyetçilik dalgası bölgeyi derinden etkilemiştir. Özellikle XVIII. yüzyılda bu durum kendini daha çok belli etmeye başlamıştır. Balkanlar'da yaşayan Slav ulusları, Osmanlı Devleti ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'na karşı sık aralıklarla ayaklanmış ve milliyetçi taleplerini ortaya koymuştur.

Yugoslavya'da milliyetçiliğin gelişmesi tarihsel geçmişi ile yakından ilgilidir. Balkan coğrafyasında milliyetçilik tarihsel bir mirastır. Yugoslavya siyasal yaşamının ilk döneminde, ulusların eşitliği prensibine uyulmadığı için Slovenler ve Hırvatlar devletin kuruluşundan kısa bir süre sonra ayrılıkçı hareketler içine girmiştir. 1929 yılından sonra Sırplaştırma devletin resmi politikası olmuş, Sloven ve Hırvatlar dışında

⁴⁴⁰ Samaray, s.18.

⁴⁴¹ Dejan Jovic, "The Disintegration of Yugoslavia A Critical Review of Explanatory Approaches", *European Journal of Social Theory*, Vol, 4(1), 2001, s.102.

kalan ulusların varlığı kabul edilmemiştir. İşte Sırp'ların halklara uyguladığı bu baskı Yugoslavya'nın sonunu getirmiştir.

YFC'nin kurulduğu 1946 yılından beri, Sırbistan ülkenin yönetiminde oldukça fazla söz sahibi olmuştur. Tito Yugoslavya'sında bu süreç biraz aksasa da Tito'nun ölümü ile tekrardan seslerini çıkaramaya, ülke yönetiminde baskın olmaya başlamıştır. Tito'nun 1980 yılında ölümünden sonra Yugoslavya Devlet Başkanlığı görevi, altı Cumhuriyet'in başkanları tarafından rotasyon sistemi ile yürütülmüşse de bu durum Sırbistan'ın Federal Sistem içindeki egemen ve üstün durumunu etkileyememiştir.⁴⁴²

Dağılmayı esas tetikleyen milliyetçilik, Sırp milliyetçiliği olmuştur. Miloseviç, Tito'nun ölümünden sonra, onun yarattığı boşluğu doldurmak istemiştir. Miloseviç önderliğindeki Sırbistan Komünist Partisi yönetiminin Sırp milliyetçileri ile ittifak etmesi ülke genelinde gerilim ve endişe yaratmıştır. Özellikle Sırbistan yönetiminin 1989 yılında yanlış bir kararla, Federal Başkanlık Konseyi'nin onayını almadan kendisine bağlı Voyvodina ve Kosova özerk bölgelerinin statüsünü ortadan kaldırması, federasyonun sonunu getirecek gelişmelere kapı aralamıştır. Federal yasalara aykırı olan bu olaydan çok kısa bir süre sonra ilkin Slovenya'da, ardından Hırvatistan'da yine federal yasalara aykırılık teşkil eden bir gelişme meydana gelmiş, çok sayıda milliyetçi parti kurulmuştur.⁴⁴³

Yugoslavya'nın şiddetli dağılmasında Sırp milliyetçiliği ve Miloseviç'in önemli rol oynamıştır. Bu rol diğer sorunların ve kaos ortamının yanında kendini belli etmiştir. Bir çok akademisyen ve yazar Bosna ve Hırvatistan'da yapılan etnik temizliğin nedeni olarak tarihten genel agresif Sırp milliyetçiliğini göstermiştir.⁴⁴⁴

Yugoslavya ekonomik olarak da bir takım süreçlerden geçmiştir. Ülkelerin bazıları bu dönüşüme ayak uyduramamıştır. Bundan dolayı bazı ülkeler ekonomik açıdan ilerlerken bazıları yerinde saymıştır. Slovenya sürekli bir gelişim gösterirken,

⁴⁴² Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.1103.

⁴⁴³ Hasret Çomak ve İrfan Kaya Ülger, "Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceği Rapor 14", <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/rapor14.pdf?phpMyAdmin=%2CgYPbTjUpe-SMJALbPi6PHJdiV4>, s.12, 10.09.2011.

⁴⁴⁴ Veljko Vujacic, "Why Nationalist Discourse Really Matters: Two Studies of Serbian Nationalism", *Journal of Southern Europe and The Balkans*, Volume 5, Number 1, 2003, s.91.

Kosova bu gelişimden yararlanamamıştır ve bundan dolayı bölgeler arasındaki gelişmişlik farkı hızla artmıştır.⁴⁴⁵

Yugoslavya 1945 yılında Stalinist-devletçi bir ekonomi, 1950 yılında özyönetim ve 1965 yılında Pazar Sosyalizmine geçmiştir. Fakat dış borçlar 1970'li yıllardan itibaren kendini belli etmeye başlamıştır. İstikrarı etkileyen en temel sorun ise ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farkı olmuştur. Merkezi planlamaya rağmen ekonominin işleyişi nedeni ile fakir güney bölgeleri ile zengin kuzey bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkı giderek açılmıştır.⁴⁴⁶

Yugoslavya genelinde 1980'li yıllarda ivme kazanan milliyetçilik, iktisadi olarak boyutları genişlemiş ve geri kalmış Cumhuriyetlerde farklı boyutlarda gelişmiştir. Makedonya ve Kosova gibi ekonominin düşük seviyede olduğu Cumhuriyetlerde işsizlik ve ekonomik sıkıntılar milliyetçiliği besleyen temel unsur olurken, Slovenya ve Hırvatistan gibi ekonomisi gelişmiş ülkelerde milliyetçiliği besleyen temel unsur geri kalmış ülkelerin yükünü çekmek olmuştur. Sırbistan ise Yugoslavya'yı bir arada tutmak için hegemonyacı Sırp milliyetçiliğine sarılmıştır.⁴⁴⁷

Miloseviç'i iktidara getiren ABD hükümeti ve Batılı bankaların desteği olmuştur. Bunun sebebi Miloseviç'in ekonomik anlamda liberal, siyasi anlamda da muhafazakar olmasından dolayı reformları gerçekleştirecek otoriteye sahip olma ihtimali olmuştur.

Yugoslavya'nın kuruluşunda etkin olan komünist ideoloji, ülkenin yıkılmasında da rol oynayan bir etken olmuştur. Totaliter rejimlerin insan doğasına aykırı doktrinleri toplum tarafından kabul edilmemekte; toplum uzun yıllar boyunca benimsediği, kendine mal ettiği inançları ve düşünceleri her şeye rağmen terk etmemektedir. İnsanların ve nihayetinde ülkelerin kendilerini refah ve güvende hissedecekleri bir topluluk içinde yaşama istekleri, Yugoslavya'ya bağlı bazı cumhuriyetlerin ayrılma çabalarını kuvvetlendirmiştir.⁴⁴⁸ 1990 yılından itibaren

⁴⁴⁵ Jovic,s.102.

⁴⁴⁶ Ülger, s.89.

⁴⁴⁷ David, s.3.

⁴⁴⁸ Tayyar Aydın, "Neden ve Sonuçları İle Yugoslavya İç Savaşı", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2 Şubat 2004, Sayı 3, s.191.

Cumhuriyetlerde bağımsızlık eğilimleri ortaya çıkınca bu Cumhuriyetlerin Sırbistan ile olan ilişkileri gerginleşmeye başlamış ve sonunda Bosna'da üç buçuk yıl sürecek bir iç savaş başlamıştır.⁴⁴⁹

1980'li yıllardan itibaren Yugoslavya Komünist Birliği içinde çekişmeler başlamıştır. Sorunun temelinde 1974 yılında Anayasa'da yapılan değişiklik yer almıştır. Yapılan bu değişiklik ile dengeyi bozan ilk Cumhuriyet Sırbistan olmuştur. 1989 yılında Sırbistan kendi anayasasında değişiklik yaparak Kosova ve Voyvodinya'nın statüsünde değişiklik yapmış ve özerkliklerine son vermiştir. Ve özerk bölgeler içinde sahip oldukları yasama haklarını da ortadan kaldırmıştır. Sistemi ihlal eden ikinci ülke Slovenya olmuştur. Slovenya da 1989 yılında kendi anayasasında değişiklik yaparak çok partili seçim kararı almıştır. Slovenya'yı Hırvatistan takip etmiştir. Hırvatistan yönetimi de izin almadan kendi anayasasını değiştirmiştir.

Bütün bu olanlardan sonra 1990 yılında YKB olağanüstü toplanmıştır. Kongrede Cumhuriyetlerin egemenliklerinin sınırları tartışmaya açılmıştır. Fakat bir sonuç çıkmamıştır. Kongrenin hemen ardından Cumhuriyetlerde çoğunluğu milliyetçi olmak üzere değişik partiler kurulmaya başlamıştır.⁴⁵⁰

1980 yılında Tito'nun ölümü ile başlayan Yugoslavya'nın dağılma süreci YKB'nin iktidar tekelinin son verilmesi ile son dönemece girmiştir. 1990 yılında yapılan seçimlerde bu süreci hızlandırmıştır. Cumhuriyetlerde oluşan yeni yönetimler Federasyon ile bağlarını ortadan kaldırmış olması Balkan yarımadasında bir dönemin kapandığını simgelemiştir.

1990 yılında yapılan genel seçimler sonucunda Karadağ ve Sırbistan'da eski komünistler, Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya'da yeni kurulan milliyetçi partiler kazanmıştır.⁴⁵¹ Farklı bir tarihte yapılan seçimlerin galibi, yeni kurulan milliyetçi partiler olmuştur. Ardından federal parlamentoların egemenlik kararları birbirini takip etmiştir. 1991 Temmuz ayı ortasında Hırvatistan ve Slovenya tek yanlı olarak bağımsızlık ilan etmiştir. Bu karara tepki duyan Sırbistan, Federal Ordu desteği ile

⁴⁴⁹ Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.1102.

⁴⁵⁰ Ülger, s.92.

⁴⁵¹ Chander, s.5.

Hırvatistan'a savaş açmıştır. 1992 Ocak ayına kadar süren çatışmalarda Vukovar, Dobrovnik gibi tarihi kentler yerle bir olmuştur. Ateşkes kararı anılan Cumhuriyetlerin bağımsızlık ilanlarından geri adım atmaları sonucunu doğurmamıştır. Aralık ayında Almanya'nın tek yanlı olarak tanıdığı bağımsızlık kararını bir süre sonra diğer ülkeler de kabul etmiştir.

Eski bir Yugoslav ordusu generali olan Franjo Tudjman'ın önderliğindeki Hırvat Demokratik Birliğinin muhafazakarlığı ile Milosevic'in Sırp SP'nin milliyetçi komünistliği ve Slovenya'da anti-komünist koalisyon Demos'un reformcu komünist devlet başkanı Milan Kucan ile birlikte oluşturduğu hükümet arasında büyük farklar olmuştur. Fakat benzerlikler daha anlamıdır. Çünkü bu ve diğer cumhuriyetlerdeki yeni seçkin kadroları, el ele vererek savaş öncesi Yugoslavya'sının en önemli sonucu olan ve savaş sonrası dönemde de bu önemini koruyacak olan ekonomik sorunlara bir çözüm bulmak ve tüm halkların eski rejimin kurbanları olduğunu kabul etmek yerine, başlarına gelen bütün talihsizlikler için komşuları suçlayarak halkı kendi etrafında toplamaya çalışma yolunu seçmişlerdir.

Komünist rejimlerin yıkıldığı ülkelerdeki yeni siyasi seçkinlerin hemen hepsi, ulusal ekonomilerin dönüştürülmesinde neo-liberal bir yaklaşımı benimsemiştir. Ancak bunlar iktidara geldiklerinde ilk yaptıkları, yeni devlet için güvenli bir ekonomik temel yaratmak ve bu yolla da tüm bağımsız ekonomik güçler ve siyasi rakipleri denetim altına almak için ekonomiyi yeniden devletin merkezi yönetimine sokmak olmuştur. Böylelikle özelleştirme yerine devletleştirme yolunu seçmiştir. Ekonomilerinin önüne duvarlar örmeye başlamışlar ve daha savaş başlamadan aralarına gümrük engelleri koymuşlardır.⁴⁵²

Slovenya, Hırvatistan gibi yeni ulus devletler yeni sınırları konusunda çok titiz davranmıştır. Kendi para birimlerini kullanmak, ulusal ekonomilerini ve ordularını kurmak istemişleridir. Yeni ulus devletlerin oluşması yalnızca sınırların değişmesi anlamına gelmemekte, gizlenen toprak iddialarını da beraberinde getirmiştir. Bu iddialar, komşu ülkede kendi etnik azınlığının bulunmasına dayandırılmıştır. Çok sayıda

⁴⁵² Licht Sonja, "Yugoslavya ve Balkanlarda Yeniden Milliyetçi Hareketlerin Uyanışı", (çev.) Ebru Doğan, **Milliyetçilik ve Avrupa Bütünleşmesi**, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Kasım 1994, s. 78.

etnik gurubu barındıran devletlerin dağılması ve yeni-eski ulus devletin azınlıklara karşı aldıkları tavır benzer koşulların var olduğu diğer komünizm sonrası Balkan ve Doğu Avrupa ülkelerinde şiddet hareketlerine ve milliyetçiliğe yol açabilmektedir.

Azınlıklara karşı yürütülen milliyetçi politikaların Balkanlar ve Avrupa güvenliği ve Balkan ülkelerinin demokratik gelecekleri açısından taşıdığı tehlikeleri ortaya sermek için bir örnek vermek yeterlidir: Balkanlardaki Arnavut etnik azınlık. Gerek Kosova'da (Sırbistan), gerekse Makedonya'da Arnavut azınlık devletin kurucu uluslarından biri olmak için savaşım vermiştir.⁴⁵³

1991 Kasım ayında Makedonya ve 1992 Mart ayında ise Bosna Hersek bağımsızlık ilan etmiştir. Bosna Hersek'in bağımsızlık ilanının hemen ardından yerel Sırp güçlerin Sırbistan'ın kışkırtmasıyla başlayan saldırılar 3,5 yıl sürecek olan Bosna savaşını başlatmıştır.

Eski Yugoslavya'nın parçalanma sürecinde son halka 17 Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlık ilanı ile gerçekleşmiştir. Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin muhalefetine rağmen Kosova'nın bağımsızlık kararı, Türkiye, ABD ve AB'nin 27 ülkesinden İspanya, Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi, Romanya ve Slovakya dışında kalan devletler tarafından tanınmış, tanıyan ülkelerin sayısı 41'e ulaşmıştır.⁴⁵⁴

Yugoslavya komünizm sonrası Doğu Blok'u ülkelerinde ortaya çıkan bir olgunun en iyi örneğidir. Komünizmden boşalan yere beklenenin aksine demokrasi değil, milliyetçilik oturmuştur. Bütün bu ülkelerde milliyetçiliğin derin tarihi kökenleri vardır. Yugoslavya Cumhuriyetlerinin hepsinde, ilk çok partili genel seçimlerde milliyetçi partiler iktidara gelmiştir. Bosna-Hersek ve Makedonya gibi çeşitli etnik grupların ya da büyük etnik azınlıkların yaşadığı cumhuriyetlerde iktidar farklı ulusları temsil eden partiler arasında bölünmüştür. Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan gibi daha türdeş bir yapıya sahip olan yerlerde ise, yeniden canlanmış bir ulusal ruhu en iyi ortaya koyabilen parti ya da koalisyon zafere ulaşmıştır. Aynı zamanda doğrudan-basit seçim

⁴⁵³ Sonja, s.83.

⁴⁵⁴ Çomak ve Kaya, s.16.

sistemi, uygulayan Sırbistan ve Hırvatistan'ın yeni parlamentoları neredeyse eski rejimde yaşanan yoğunlukta tek siyasi grup hakimiyetine sahne olmuştur.⁴⁵⁵

Tarih boyunca birbirleriyle savaşan milletlerin bir arada yaşamalarını sağlamak son derece zor olmuştur. Yugoslavya hiçbir zaman doğal bir bütünlüğe sahip olamamıştır. Sonuç olarak, Yugoslavya tarihinin bize öğrettiği en önemli şey, bu toprak üzerinde tek bir devletin kurulmasının mümkün olmadığını kanıtlanmasındır.⁴⁵⁶

⁴⁵⁵ Licht, , s.76.

⁴⁵⁶ Mirzet, Mujezinoviç, “Bir Zamanlar Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı”, <http://www.stargazete.com/acikgorus/bir-zamanlar-yugoslavya-diye-bir-ulke-vardi-haber-80592.htm>, 12.08.2011.

5. YUGOSLAVYA’NIN DAĞILMA SÜRECİNİN ULUSLARARASI PLATFORMA YANSIMASI VE DAYTON BARIŞI

Soğuk Savaş sonrası dönemde Yugoslavya’nın bölünmesi ile başlayan, Bosna’da yaşanan etnik kıyım ile tırmanan ve Kosova bunalımı ile yeni nitelikler kazanan Balkanlar meselesi gittikçe bölgesel nitelikli bir çatışma olmaktan çıkarak uluslararası sistemin ve sistemin merkezindeki güçlerin kader ibresi olma sürecine girmiştir. Bu çerçevede Balkanlar hem II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkmış uluslararası örgütlerin hem de yeni dönemin güç merkezlerinin sınanma alanı olmuştur.⁴⁵⁷

Yugoslavya’daki bunalımın uluslararası politika boyutu her iki taraf içinde büyük önem taşımıştır. Yugoslavya ve tek tek Yugoslavya Cumhuriyetleri halkları açısından Batı’nın politikası ülkenin geleceğini tayin etmede büyük iktisadi ve siyasi etkiye sahip olmuştur. Batı açısından Yugoslavya bunalımının nasıl kontrol altına alınacağı, gerek Batı/Kuzey dünyasının uluslararası politikayı içine oturtmaya yöneldiği Yeni Dünya Düzeni çerçevesinin tutması ve hatlarının şekillenmesi bakımından; gerekse Avrupa-ABD dengesi ve Batı-Kuzey içi başka dengeler bakımından emsal teşkil edici olmuştur. Bu emsaller de 1991 yılından sonra, yol açısı olmaktan çok, bunalım yaratıcı işaretler vermiştir.⁴⁵⁸

Uluslararası toplumun diplomatik çabaları Yugoslavya’nın dağılmasına engel olmamıştır. Ve sonunda Yugoslavya iç çatışmalarından ve Batılı devletlerin kararsız tutumları nedeniyle 1992 yılında fiilen ve hukuken dağılmıştır.

Yugoslavya’nın dağılması sancılı bir süreçte beraberinde getirmiştir. Federal yapının içinde bulunan devletler ayrı ayrı bağımsızlıklarını ilan ederek kendi aralarında da çatışmaya başlamış, ülke iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Uzun yıllar süren iç savaş sonucunda taraflar arasında imzalanan Dayton Antlaşması ile savaş sona ermiş ve böylelikle Balkanlarda yeni bir dönem başlamıştır.

Yugoslavya’nın içinde bulunduğu yeni durum başta AB ülkeleri ve ABD olmak üzere uluslararası platformun dikkatini çekmiştir. Avrupa, ABD ve BM’nin

⁴⁵⁷ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2001, s.292.

⁴⁵⁸ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.191.

savaşa verdiği diplomatik yanıt, bir dizi barış planından oluşmuştur. Bu planların her biri, savaşın vahşetinden kurtarılabilirdiği oranda, karma bir etnik topluluk olarak barış içinde bir arada yaşamayı güvence altına alabilecek bir formül geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Birbirini izleyen her planda bu hedef biraz daha daraltılarak korunabilmiştir. Geliştirilen bu barış planları, ABD ve Avrupa'nın, kendi savundukları hedefler, çıkarlar ve ilkeler doğrultusunda askeri güç kullanma konusundaki isteksizliğinden ötürü sürekli gerileme göstermiştir.⁴⁵⁹

5.1. DAYTON ANTLAŞMASI VE BARIŞ SÜRECİ

Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tudjman, Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç Bosna'da devam eden duruma barışçıl çözüm bulabilmek için Dayton'da bir araya gelmiştir.⁴⁶⁰

Dayton Barış Anlaşması ile 78 yıllık birliktelik sona ermiş; Yugoslavya Devleti tarihe karışmıştır. Dayton Barış Antlaşması, 21 Kasım 1995'te Dayton Barış görüşmelerinin başarı ile tamamlanmasının ardından⁴⁶¹ aynı yıl 14 Aralık'ta resmen imzalanmış ve Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra gördüğü en kanlı savaşı sona erdirmiştir. Anlaşma, beş temel düzenlemeyi içermiştir. Buna göre ilk olarak Bosna, mevcut sınırlarıyla egemen bir devlet olarak kabul edilmiştir. İkinci olarak, Bosna-Hersek, biri Boşnak-Hırvat Federasyonu (%51) biri de Sırp Cumhuriyeti (%49) olmak üzere kendi orduları, kendi parlamentoları ve kendi devlet başkanları olan iki birimden oluşacaktır.⁴⁶² Üçüncü olarak, Saraybosna'nın Boşnak Hırvat Federasyonu'nun bölünmez başkenti olmasına karar verilmiştir. Dördüncü olarak, savaş suçularının Bosna'da kamu görevlerine girmesi engellenecektir. Son olarak, NATO, Antlaşma'nın koşullarının uygulanmasını IFOR vasıtasıyla 60,000 askerle denetleyecektir.⁴⁶³

⁴⁵⁹ Tindemas, s.72.

⁴⁶⁰ Carl Bilt, "A Second Chance in the Balkans", **Foreign Affairs**, January/February, 2001, s.148

⁴⁶¹ "Summary of The Dayton Peace Agreement", (11.12.1995),
<http://www.state.gov/www/regions/eur/bosnia/dayton.html>, 20.09.2011.

⁴⁶² "1995: Bosna Pacea Accord Ends Three Years War," (14.12.1995),
http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/14/newsid_2559000/2559699.stm, 20.09.2011.

⁴⁶³ Tayyar Arı, Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, Cilt 3, Sayı 1, 1-30 Mayıs 2011, s.9.

Anlaşmayı takiben Sırbistan ve Dağlık Karadağ, birleştiklerini ve Yugoslavya Federal Devleti'ni ilan etmiştir. Savaşın sonunda, Hırvatistan ve Slovenya'da yenilgiye uğrayan Sırlar, Bosna-Hersek'te önemli kazanımlar elde etmiştir. Böylelikle, savaşa bütün olarak giren Bosna-Hersek, savaştan fiilen parçalanmış bir devlet olarak çıkmıştır.⁴⁶⁴

Bu antlaşma ile Eski Yugoslavya toprakları üzerinde Sırbistan ve Hırvatistan güçlerini kendi bölgelerinde konsolide ederken, Bosna-Hersek eski Yugoslavya'nın bütün iç çelişkilerini barındıran ve yeni bunalımlara açık bir çatışma alanı haline getirilmiştir. Bunalımı Bosna-Hersek'te dondurma diplomasisinin bu iki devletin Bosna-Hersek üzerinden kendi güçlerini pekiştirmeleri sonucunu doğurması ihtimali hala yüksek bulunmaktadır. Bosna'daki Sırlara Cumhuriyet statüsü tanınırken, Sancak ve Kosova'daki Müslümanların Sırbistan yönetiminin insafına terk edilmesinin acı sonuçları Dayton Antlaşması'ndan üç sene sonra Kosova'da kendisini göstermiştir.⁴⁶⁵

Dayton Antlaşması hazırlanırken temelde biri kısa biri uzun vadeli olmak üzere iki amaç güdülmüştür. Öncelikle savaşın bir an önce durdurulması; ikinci olarak ise uzun vadede bölgede kalıcı barış ve istikrarın sağlanması. Bakıldığında birinci amaca ulaşılmış ve ölümlerin önüne geçilmiştir. Ancak Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasından günümüze Bosna'ya baktığımız zaman, önemli başarılar elde edilmiş olmasına rağmen, yaşanan savaşın ardından bölgede barış ve istikrarın yeniden tesis edilmesi türlü zorlukları beraberinde getirmiştir.⁴⁶⁶

Dayton Antlaşması nihai bir çözüm değil, küresel rekabetin, bölgesel bunalım alanlarına yayılmasını kontrol eden geçici bir bunalım erteleme operasyonu olarak görülebilmektedir. Bosna'da uzun süre halkın egemenliğine dayalı bir yönetim kurulamamış, nihai bir çözüme ulaşamamış ve bu süreç NATO ve ABD güçlerince yönlendirilmesine dayanan geçici bir statü belirlenmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Tayyar Aydın, s.188.

⁴⁶⁵ Davutoğlu, s.308.

⁴⁶⁶ Vatanserver, 15.08.2011.

⁴⁶⁷ Davutoğlu, s.297.

1992-1995 yılları arasında yaşanan Bosna-Hersek Savaşına, imzalanan Dayton Barış Antlaşması ile son verilmesine rağmen bölgedeki kalıcı istikrarın sağlanması için yeterli zemin oluşturulamamıştır. Gerek antlaşmanın doğasından ileri gelen gerekse toplumsal dinamiklerden kaynaklanan birçok kırılma noktası günümüzde Bosna-Hersek’i yeni bir krizin eşiğine getirmiştir. Özellikle 2000’li yılların başından itibaren uluslararası toplumun dikkatini farklı yönler e çevirmesi ve bölgede inisiyatif almak konusundaki çekinceli tutumu, ülkedeki yönetim mekanizmalarını paylaşan üç etnik grubun zaman içerisinde yeniden karşı karşıya gelmesini daha da tetiklemiştir. Zira 3,5 yıl boyunca birbirine karşı savaşmış olan bu üç etnik grubun, arada dengeleyici unsurlar olmadan ortak bir paydada buluşabilmesini beklemek gerçekçi olmayan bir ihtimal olarak kalmıştır.

Günümüzde Bosna-Hersek’te temelde üç etnik kimliğin baskın konumda olduğu bir yapı hakimdir. Savaşı sona erdiren Dayton Antlaşması’nın bu coğrafyada yarattığı sistemi değerlendiren Bosna-Hersek Devleti’nin iki özerk bölgesinden biri olan Bosna-Hersek Federasyonu’nun Başbakanı Mustafa Mujezinovic; “Bosna’da siyasi süreç henüz tamamlanmadı, bu yüzden önümüzde biraz puslu bir tablo var. Dayton’un yarattığı ve içinden sınırlar geçen ülkelerin geleceği yıllar içinde şeklini bulacak. Bosna’da kimse kazanmıyor, bunu anlamak lazım. Herkesin geçmişe ve geleceğe ilişkin farklı fikirleri var. Bu nedenle bu kadar çok uzlaşmazlık yaşıyoruz” diyerek Bosna’nın içinde bulunduğu durumu anlatmaya çalışmıştır.⁴⁶⁸

Dayton Antlaşması’nın öngördüğü seyahat özgürlüğü, mültecilerin geri dönmesi, seçim kayıtlarının herkesin savaş öncesindeki ikametine göre yapılması, savaş suçlularının cezalandırılması gibi esaslarının öngörülen kapsamda uygulanmaması, antlaşmanın ülke siyasi yapısının yeniden kurulmasına dayalı bir istikrar ortamından daha çok uluslararası garantilerle yürürlükte kalmasını sağlamaktadır. Bu şartlar sağlanmadan yapılan seçimler, Bosna’da yapılan etnik kıyımın ortaya çıkardığı siyasi ve demografik statünün dolaylı da olsa tanınması anlamına gelmiştir. Savaş öncesinde hemen hemen tamamıyla Müslüman olan ve BM temsilcilerinin önünde tarihin gördüğü en acımasız etnik kıyımın yapıldığı Srebrenica ve civarındaki bölgede hala tek bir

⁴⁶⁸ Davutoğlu, s.300.

Boşnakın bulunmaması Dayton Antlaşması'nın sağladığı statünün meşruiyetini tartışmaya açmaktadır.

Balkanlar'da Dayton Antlaşması savaşı sona erdirmiş olsa da, dediğimiz gibi, oluşan yeni sınırlar hoşnutsuz kitleler yaratmıştır. Sırbistan, bağımsız bir Kosova'dan rahatsız duymaya başlamıştır. Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin ise gizli gündeminde Sırbistan ile birleşmek olduğu, dile getirilmeye başlamıştır. Bosna-Hersek Federasyonu'nda yaşayan Hırvatlar, Hırvatistan ile birlikte bir gelecek hayal etmiştir. Öte yandan Yunanistan, Makedonya isminin kendi tarihsel mirasına ait olduğunu savunmuş ve Makedonya isimli bir devletin tanınması durumunda, Yunanistan'ın kuzey sınırları içerisinde yer alan Makedonya bölgesinden, ileride Makedonya'nın toprak talep edebileceği endişesini taşımaya başlamıştır. Tarihi Makedonya topraklarının bugün Yunanistan, Makedonya ve Bulgaristan'a dağılmış olması, Arnavutların Arnavutluk, Kosova, Makedonya ve Sırbistan olarak dört farklı devlet çatısı altında yaşamaları, mevcut sınırlara dair sorgulamaları hala canlı tutmaktadır.⁴⁶⁹

Dayton Antlaşması'nın taraflar arasında yol açtığı durum, statü eşitsizliğidir. Etnik temizlik suçlusu işgalci Sırlar, 1992 Nisan ayından Dayton Antlaşması'na kadar geçen süreç içinde önce Bosnalı Sırlar olarak meşrulaştırılmış, daha sonra da Bosna Sırp Cumhuriyeti tanımlanması ile devletin kurucu unsurları olarak takdim edilmiştir. Bir taraftan Sırp tarafı cumhuriyet tanımlaması ile konsolide olurken diğer tarafta Müslüman-Hırvat tarafı bir federasyon olmanın bütün çelişkilerini barındıran bir nitelik arz etmiştir. Böylece Sırlar kendilerine ait bölgede tam bir otonom statü temin ederken, Müslümanların diplomatik ve askeri pozisyonu Hırvat faktörü ile denetim altına alınmıştır. Dayton Antlaşması'nı takip eden aylarda Müslümanlar ile Hırvatlar arasında özellikle Mostar'da yaşanan gerginlik, antlaşmanın yumuşak kararını ortaya koymuştur.⁴⁷⁰

Dayton Antlaşması, Bosnalı Sırlar ile Hırvatlara kendi anavatanlarının çekim alanlarına girme seçeneği tanımıştır. Söz konusu oluşumların Bosna-Hersek'in egemenliği ve toprak bütünlüğü ile tutarlı bir biçimde, komşu devletler ile özel paralel

⁴⁶⁹ Vatansever, 15.08.2011.

⁴⁷⁰ Davutoğlu, s.303-304.

ilişkiler kurma hakkı söz konusu olmuştur. Belki de Dayton Antlaşması içinde en belirleyici olanı bu formülasyondur. Çünkü gayri resmi konfederasyon ilişkilerine imkan tanımıştır. Boşnak-Hırvat federasyonu ile Hırvatistan arasında bir konfederasyon, Mart 1994 yılında Federasyon kurulduğunda da öngörülmüş ve hemen arakasından Sırp Cumhuriyeti ile Sırbistan arasında benzer ilişkiler için önerilerde bulunulmuştur. Bu nedenle Dayton'da konfederasyon sözcüğünden vazgeçilmiştir.

Antlaşmanın ardından Miloseviç'in Dayton'da verdiği tavizler üzerine Pale'de yaşanan ihanete uğramışlık duygusu Sırp Cumhuriyeti'nin Belgrad'ın çekim alanına girmesini geçici olarak durdurabilmiştir. Sırp Cumhuriyeti'nin kimse tarafından tanınmayan meclisinin başkanı Momcilo Krajišnik, komisyona "Sırbistan'la birleşmek istiyorduk" demiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: "Ama bize abluka uyguladıklarından beri artık bağımsızlık istiyoruz."

Bosna-Hersek'teki görüşmelerin 1995 yılına kadar sonuçlanamamasının en büyük nedeni belli başlı uluslararası güçlerin çok daha erken bir evrede uzlaşp kuvvet kullanma yönünde inandırıcı bir tehdit ortaya koyamaması olmuştur.⁴⁷¹

Bosna'da Barış Antlaşması'nın uygulanmasına antlaşmanın imzalanmasını ardından NATO tarafından yönetilen çok uluslu bir Uygulama Kuvveti teşkil edilmiştir. O zamana kadar Bosna'da görev yapan Barış Gücünün büyük bir bölümü geri alınarak antlaşmanın uygulanmasının kontrolü NATO yönetimindeki IFOR'a verilmiştir. IFOR görev süresi içinde diğer uluslararası organizasyonlarla birlikte sivil halkın normal yaşama dönebilmeleri konusunda önemli bir rol oynamıştır.⁴⁷²

14 Eylül 1996 tarihinde Bosna-Hersek Federasyonunda seçimler yapılmıştır. Bosna'da Ekim 1996 seçimlerinin barış içerisinde yapılmasında IFOR'un başarısı büyük olmuş, kısa süre sonra da IFOR'un görev süresi sona ermiştir. Bununla beraber, sivil sektörde tamamlanması gereken, birçok işlerin ortada kaldığı, çevresel koşulların potansiyel olarak istikrarsız ve güvensiz durumu tekrarlayacağı açıkça hissedilmiş ve görülmüştür. Bu durumu göz önünde bulunduran NATO Dışişleri ve Savunma

⁴⁷¹ Tindemas, s.105-109.

⁴⁷² Sükan, s.205.

Bakanları, İstikrar Kuvveti (SFOR) adı altında 18 ay görev süreli bir kuvvet teşkili konusunda görüş birliğine varmıştır. BM Güvenlik Konseyi, 1088 sayılı kararı ile bu SFOR'un kurulmasını onaylamıştır. IFOR'dan sonra SFOR'a Barış Antlaşmasının askeri hükümlerinin uygulanmasında, görevin ifası için gerektiğinde ve nefsi müdafaası halinde barış için zor kullanma dahil olmak üzere bütün yetkiler verilmiştir.⁴⁷³

Evrensel insanlık ve uluslararası hukuk değerlerinden çok reel politığın diplomatik izlerini taşıyan Dayton Antlaşması bu yönüyle uluslararası sistemik dengelerin ortaya çıkardığı, konjonktürel bir antlaşmadır. Konjonktürel kaygılar antlaşmada herkesi memnun etmeye çalışan muğlak ifadelerin hakim olmasına yol açmış görünmektedir. Bu tarafların antlaşmayı kesin bir çözüm şekli olmaktan çok nihai hesaplaşmayı erteleyen taktik bir adım olarak değerlendirmelerini sonucunu beraberinde getirmektedir. Uluslararası kamuoyunda etnik kıyım suçunun yükünü taşıyan Sırp'lar bu antlaşma ile üzerlerindeki psikolojik baskıyı atarken, Hırvatlar Hırvatistan'ın iç konsolidasyonunu sağlayan uygun konjonktürü, Bosna'daki Hırvatların eşit statüsünü daha da güçlendirme imkanı kazanmıştır. Bir varoluş mücadelesini bütün imkansızlıklara rağmen sürdüren Boşnaklar ise Dayton'u, etnik kıyımın bütün yükünü taşıyan yorgun halkın kendini toparlamasına imkan tanıyan ve ülkenin uluslararası hukuk açısından iç bütünlüğünü nominal de olsa tescil eden bir metin olarak kabullenmiştir. Bunun içindir ki; Dayton sonrası Bosna'daki stratejik hassasiyetler uluslararası garantilerin getirdiği rehaveti değil, uzun dönemde kalıcı bir barışı sağlayacak olan geçek bir teyakkuz halini gerekli kılmaktadır.⁴⁷⁴

⁴⁷³ Sükan, s.210-211.

⁴⁷⁴ Davutoğlu, a.g.e., s.305.

5.2. ABD’NİN TEPKİSİ

Soğuk Savaş sonrası dönemde YFC’nin dağılmasıyla Balkanlarda bir güç boşluğu oluşmuş ve bu durum, Balkanlarda çatışmaların ve istikrarsızlıkların yaşanmasına neden olmuştur. ABD Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya’nın dağılmasıyla başta ilgilenmemiş, burada yaşanan durumlar ile Avrupalı devletlerin ilgilenmesi gerektiğini düşünmüştür.⁴⁷⁵ Fakat yaşanan istikrarsızlıklar, yeni dönemde ABD’nin küresel çıkarlarını doğrudan ve dolaylı etkileme potansiyeline sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle ABD’nin inisiyatif üstlenmesiyle, çatışmalar daha fazla büyümeden çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur.

Yugoslavya’nın dağılmasıyla başlayan Balkan krizi, ABD’nin Körfez kriziyle uğraşmak durumunda kaldığı günlerde ortaya çıkmıştır. Ama Körfez krizi 1991 Nisan ayından sonra ermesine rağmen ABD, Balkanlara aynı hız ve duyarlılıkla tepki vermek yerine beklemeyi tercih etmiştir. Washington yönetimi Balkanlardaki krizin başında, konunun Avrupa’nın sorunu olduğunu belirterek gelişmeleri AB’nin inisiyatifine bırakmıştır. Ancak AB’nin krizi çözmeye yönelik öncülük ettiği Lizbon ve Londra Konferansları, Vance-Owen Planı, Owen-Stoltenberg Planı gibi girişimlerin teker teker başarısızlığa uğramasının ardından Beyaz Saray’ın bölgeye olan ilgisini arttırmıştır.⁴⁷⁶

ABD’nin Bosna’da yaşanan gelişmelere ilk aşamada doğrudan müdahil olmasa da bu dönemde BM çerçevesinde alınan kararlara öncülük etmiştir. ABD’nin Bosna krizine yönelik BM çerçevesinde yürüttüğü düşük profilli angajman politikasının Clinton’un 1993 Ocak ayında göreve başlamasıyla birlikte değişmeye başladığı gözlemlenmiştir. Zira, Clinton yönetiminin Bosna’ya ilişkin ilk icraatlarından biri, Amerikan uçaklarını BM ve NATO bağlamında gerçekleştirilen yardım operasyonlarına ve ambargoyu kontrol etmek için oluşturulan, uçuşa yasak bölgelerin denetlenmesi için görevlendirmesi olmuştur. Ayrıca, Clinton yönetimi görevi devir alır almaz Bosna’da etnik farklılıklara dayalı 10 kantonun oluşturulmasına dayanan Vance-Owen Planına, Sırları ödüllendireceği ve etnik temizliği onaylayacağı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Washington yönetimi bunun yerine BM çerçevesinde, “Bosna’ya ambargonun

⁴⁷⁵ John J. Maresca, “Former Yugoslavia and Kosova”, *Refugee Survey Quarterly*, Vol 20, No:2, 2001, s.119.

⁴⁷⁶ Arı ve Pirinççi, s.4.

kaldırılması ve saldırı” politikasını önermiştir. Buna göre Bosna-Hersek’in meşru müdafaa hakkı çerçevesinde sadece bu ülkeye uygulanmakta olan ambargo kaldırılmalı ve Sırp milis güçlerine karşı BM tarafından saldırılar düzenlenmesi gerekmektedir. Ancak ABD’nin bu önerisi, Avrupa ülkeleri tarafından kabul görmeyerek bunun yerine geçici çözüm niteliğinde olan güvenli bölgeler oluşturulmasına karar verilmiştir.⁴⁷⁷

ABD’nin eski Yugoslavya’daki savaşa ilişkin politikası, 1994 yılına kadar uzak olma ve taraf olmama arasında gidip gelmiştir. Fakat hiçbir zaman her iki seçeneği de tam anlamıyla uygulamamıştır. Hırvatistan’da 1991 yılına kadar yaşanan savaş boyunca Bush yönetimi, Almanya ve AB’ye, Sırbistan ile Hırvatistan’ı tanımamaları için baskı yapmıştır. Fakat Bush yönetimi farklı bir şekilde yaşam şansı daha az olan Bosna-Hersek’in tanınması için baskı uygulamıştır. Bosna-Hersek’in tanınması Sırpların saldırganlığını daha da arttırmıştır. Bu durum karşısında da ABD askeri müdahale bulunma konusundaki isteksizliğini devam ettirmiştir.

Barış için Vance Owen planı düşünüldüğü sırada, Clinton ABD Başkanı seçilmiştir. Fakat Clinton bu plana yöneltilen eleştiriler yüzünden plana karşı onay vermeyi reddetmiştir. Clinton yönetiminin plana ilişkin tek alternatifi “kaldır ve vur” politikası, yani BM’nin silah ambargosunu kaldırıp yeniden güçlenmiş olan Bosna ordusuna karşı saldırıya geçerken, NATO hava kuvvetlerini kullanarak Sırp güçlerini vurmaktır. ABD’ye göre Bosna hükümeti kendini savunacak kapasiteden yoksun bırakılmamalıdır. Avrupa’da ise bu fikri destekleyen olmamıştır.⁴⁷⁸

Clinton yönetimi, Kosova krizi konusunda önce uluslararası düzeyde çözüm arayışlarına gitmiştir. Bu bağlamda öncelikle Bosna krizi esnasında kurulan ve ABD’nin yanı sıra İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya ve İtalya’nın da yer aldığı Temas gurubu aktif hale getirilmiştir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi çerçevesinde de sorun ele alınmış ve Konsey aldığı kararlarla Belgrad yönetiminin politikalarını eleştirerek saldırıları durdurmaya çağırmıştır. Bununla beraber Güvenlik Konseyi’nde Çin ve özellikle de Rusya’nın olası bir müdahaleye şiddetle karşı çıkması, Washington’un Kosova politikası önünde en büyük engeli teşkil etmiştir.

⁴⁷⁷ Arı ve Pirinççi, s.8.

⁴⁷⁸ Tindemas, s.94.

ABD öncülüğündeki Temas Grubu, 29 Ocak 1999'da bir barış planı taslağı hazırlayarak Kosovalı Arnavutlara ve Sırp yönetimine sunmuş ve tarafları Paris yakınlarındaki Rambouillet'ye davet ederek taslağı kabul etmelerini istemiştir. Ayrıca müzakere masasına oturmaları için de her iki tarafa NATO aracılığıyla baskı yapılmıştır. Kosova'ya Yugoslavya içinde geniş bir otonominin öngörüldüğü 3 yıllık geçici çözüm sunan planda, ayrıca NATO güçlerinin de gözlemci olarak bölgeye yerleşmesi öngörülmüştür. Plan, UÇK'nın temsil ettiği Kosova tarafınca 18 Mart 1999'da imzalanmakla beraber, Sırp tarafı planı imzalamayı reddetmiştir. Bu noktada, Belgrad yönetiminin uzlaşmaz bir tavır takınması üzerine 24 Mart 1999'da NATO operasyonu başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'da istikrarın korunmasına kendi ekonomik ve stratejik çıkarları açısından önem veren ABD, ilk dönemlerde bu alandan dışlanmamak ve hatta mümkün olduğunca ağırlığını hissettirmek için NATO mekanizmasıyla bölge üzerindeki etkinliğini sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda Bosna ve Kosova müdahaleleri ile NATO'nun genişleme stratejisi çerçevesinde eski Doğu Bloğu ülkeleriyle girişilen askeri angajman, Avrupa merkezli bir savunma ve güvenlik politikasının önünü kesme girişimi olarak da değerlendirilebilir.⁴⁷⁹

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde izlediği politikalar, farklı isimler ve farklı içeriklerle ortaya konmuş olsa da genelde bunların ortak yönü, ABD'nin küresel üstünlüğüne dayanan yeni bir statükonun oluşturulmasına ağırlık verilmesidir. Dolayısıyla Baba Bush döneminde "Yeni Dünya Düzeni", Clinton döneminde "Seçici Angajman ve Genişleme" ve oğul Bush döneminde "Önleyici Savaş ve Önceden Vuruş" gibi söylemler, aslında özü itibarıyla ABD'nin dünya politikasındaki üstünlüğünü korumayı amaçlamıştır. Bu çerçevede Bosna, Kosova ve Makedonya angajmanları, dünya genelinde ABD'nin askeri ve siyasi üstünlüğünü göstermesi açısından kaçırılmayacak nitelikte fırsatlar olmuştur. Zira, ABD bu müdahalelerde inisiyatifi üstlenerek, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönemde de Avrupa'nın kendi başına güvenlik sorunlarını çözemeyeceğini göstermiştir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁹ Arı ve Pirinççi, s.24.

⁴⁸⁰ Tindemas, s.97.

5.3. NATO'NUN KOSOVA MÜDAHALESİ

II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin yayılımcı politikalarını tehdit olarak algılayan Batı Avrupa Devletleri ile Kuzey Amerikalı müttefikler, yeni bir ittifak arayışı içine girmiştir. Bu devletler, yalnızca “ahde vefa” ilkesi gereğince BM Kurucu Antlaşması (BMKA)'na uyulmasını beklemenin dışında, uluslararası barış ve güvenliği korumak için kendilerine yönelebilecek haksız saldırıları önleme yeteneğine bireysel olarak sahip olmadıkları düşüncesiyle, 1949 yılında NATO'yu kurmuştur. NATO'ya kendi kurucu antlaşması olan Kuzey Atlantik Antlaşması ile üye devletlere yönelebilecek silahlı saldırılara karşı savunma amacıyla kuvvet kullanma yetkisi tanınmıştır.⁴⁸¹ NATO BM Güvenlik Konseyi'nin onayı dahilinde, zorlama önlemlerinin icrasını sağlama yetkisine sahip olmuştur.

NATO'nun Yugoslavya'da yaşanan olaylara ilk tepkisi Bosna müdahalesi olmuştur. 1993'ün ilk aylarından itibaren, Bosna'daki insani kriz korkunç bir hale gelmiş ve nüfusun yarısından fazlası göçmen durumuna düşmüştür.⁴⁸² 1992'den itibaren insani yardım sağlamakla görevlendirilen BM askerleri büyük oranda etkisiz hale getirilmiştir. Nazilerden elli yıl sonra, etnik temizlik sorunu yeniden gündeme gelmiştir. AB'nin Bosna'nın bağımsızlığını tanınması sonucunda, Sırp ordusu ve milis güçleri çok-kültürlü yapıya sahip bir Bosna'yı savunan sivilleri öldürmüş ve Bosna'da soykırım suçu işlemiştir. Etnik olarak homojen bir Büyük Sırbistan yaratmak isteyen ve bundan dolayı da Sırp olmayanlardan temizlenmiş bir Bosna yaratmayı amaçlayan Bosnalı Sırlar, toplama kampları oluşturmuş, toplu katliam ve tecavüzler gerçekleştirmiş, kasabaları yakmış ve işkence uygulamıştır.⁴⁸³

BM'nin ve Batılı devletlerin barış için öngördükleri planların sonuçsuz kalması ve Sırların saldırılarını yoğunlaştırması üzerine, ABD ve AB, Sırlara karşı NATO hava bombardımanı tehdidi ile daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Şubat 1994'de NATO, Sırp güçlerine yönelik bir ultiatom yayınlamış ve bu ultiatomda Sırların Saraybosna'dan ağır silahlarını çekmesi ya da bu silahları BM kontrolüne

⁴⁸¹ Zeynep Manavoğlu, “s.28.

⁴⁸² “Timeline: Break-up of Yugoslavia”, 29.08.2011.

⁴⁸³ Merve İrem Yapıcı, “Bosna-Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslar arası Hukuktaki Yeri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:2, No:8, 2007, s.4.

bırakması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle bir ultiatomun yayınlanmasına olanak sağlayan gelişme ise, 1994 Şubat ayında pek çok kişinin ölümüne sebep olan Saraybosna bombalamasıdır. NATO, Sırp güçleri eğer Saraybosna'dan 20 kilometre dışarıya çekilmezse ve ağır silahlarını BM kontrolüne bırakmazsa hava saldırılarına başlayacağı konusunda tehditler savurmuştur.⁴⁸⁴

Savaş boyunca NATO, Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgenin gözetimi ile BM yaptırımlarının Adriyatik'deki uygulamasının denetiminde sorumluluk sahibi olmuştur. NATO ayrıca karadaki BM Koruma Gücü'ne yakın hava desteği de sağlamış ve NATO güçleri Saraybosna kuşatmasını kaldırmak için hava saldırıları gerçekleştirmiştir. İttifakın ilk askeri çarpışması 28 Şubat 1994 tarihinde meydana gelmiş ve NATO uçakları, Bosna-Hersek üzerinde BM tarafından ilân edilen uçuşa yasak bölgeyi ihlâl eden dört savaş uçağını düşürmüştür.³³ Bu olay, NATO'nun Bosna'da gerçekleştirdiği ilk askeri müdahale olmuştur. Bu saldırının ardından Nisan 1994'de Sırp güçlerinin bir diğer güvenli bölge Goradze'yi bombalamaya başlaması üzerine, NATO da Sırp güçlerine karşı tekrar hava saldırısında bulunmuştur. Ancak 10-11 Nisan tarihinde gerçekleştirilen bu NATO saldırısı, Sırp güçlerini caydırmaya yetmemiş ve oldukça sınırlı bir operasyon şeklinde kalmıştır. Sonunda imzalanan Dayton Antlaşması ile Bosna-Hersek Savaşı sona ermiştir.⁴⁸⁵

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesi başta uluslararası toplumda beklenen etkiyi yaratamamıştır. Aralık 1991 tarihine kadar ABD ve birçok Batılı Avrupa devletlerinin tutumu, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması yönünde olmuştur. Ancak Yugoslavya'daki iç savaşın uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek boyutlara ulaşma tehlikesi nedeniyle, AB Yugoslavya'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyetleri, koşulların oluşması halinde tanıyabileceğini ifade etmiştir. Ancak Almanya koşulların oluşmasını beklemeden Yugoslavya'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyetleri tanımıştır. Daha sonra AB üyesi diğer devletlerde Kosova hariç bu Cumhuriyetleri tanımıştır. Bunun üzerine pasif direnişle

⁴⁸⁴ Yapıcı, s.7.

⁴⁸⁵ Giray Bozkurt, s. 77.

sonuç alamayacağını düşünen Kosovalı Arnavutlar UÇK'nın silahlı mücadelesine destek vermiştir.⁴⁸⁶

Kosova Parlamentosunun 4/5'ini oluşturan Arnavutlar, 2 Temmuz 1989 tarihinde, Kosova'nın Yugoslavya Sosyalist Federasyonu içinde ayrı bir cumhuriyet olduğunu söyleyen bir karar almış ve 1990 yılında yeni bir anayasa kabul etmiştir. 22 Eylül 1991 tarihinde de, Kosova Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bağımsızlığın ilandan sonra uluslararası ortamdan destek almak için pasif bir direniş başlamış fakat bu direniş amacına ulaşamayınca silahlı müdahaleye yönelmiştir. Bu mücadeleye liderlik eden örgüt UÇK olmuştur.

UÇK 1997 yılından sonra silahlı eylemlerle gündeme gelmeye başlamıştır. UÇK'nın eylemleri ile birlikte Kosova'da iç çatışma yaşanmaya başlamıştır.⁴⁸⁷ 1997 yılında Arnavutluk'ta çıkan iç karışıklıklarda halkın ordu depolarından çaldığı silahların bir bölümünü ele geçiren UÇK, birliklerini tamamen donatmış ve bu birliklerle Kosova kırsalında geniş arazi kesimlerini kontrol altına almaya başlamıştır. Bu durum karşısında Sırp, bölgedeki birliklerinin muharebe kapasitelerini daha da artırarak, karşı taarruza geçmiştir. Sırp saldırıları yüzünden 300.000 Kosovalı Arnavut evlerini terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁸⁸

NATO 13 Ekim 1998 tarihinde verdiği ültimatoma ardından, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Başkanı Slobodan Miloseviç 14 Ekim günü, BM Güvelik Konseyi'nin 23 Eylül 1998 tarihinde aldığı 1199 sayılı kararındaki koşulları kabul ettiğini açıklamıştır. Güvenlik Konseyi'nin doğrudan YFC'ye yönelik taleplerinin başında, Arnavut yerleşimlerine yönelik saldırıların derhal durdurulması, Sırp asker ve polislerinin Kosova'dan derhal çekilmesi, mültecilerin evlerine güvenli geri dönüşlerinin sağlanması ve Kosova'nın siyasal statüsü için bir takvim çerçevesinde derhal görüşmelere başlanması gelmiştir. NATO Daimi Konseyi'nin 13 Ekim tarihli kararında ise 1199 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararını kabul etmesi için Belgrad yönetimine 96 saat süre tanımış ve Kosova'daki Sırp birliklerinin bu süre içinde

⁴⁸⁶ Manavoğlu, s.37.

⁴⁸⁷ Jülide Karakoç, "ABD'nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO'nun Kosova Müdahalesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No: 8/1, 2006, s.229.

⁴⁸⁸ Manavoğlu, s.39.

bölgeden çekilmemesi halinde, NATO'nun Yugoslavya'ya bir hava harekâtı düzenleyeceğini belirtmiştir.⁴⁸⁹

NATO Kosova'ya düzenlediği operasyon öncesinde, iki defa YFC'ye karşı kuvvet kullanma tehdidinde bulunmuştur. 17 Ocak 1999 tarihinde Genel Sekreter'in Kuzey Atlantik Konseyi adına yapmış olduğu açıklama uyarınca, YFC kınanmış ve BM Güvenlik Konseyi'nin 1199 sayılı kararı gereğince sorunun çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca NATO'nun Kosova'da AB ve BM'nin katılımı ile uluslararası barışın korunması için atılan her adımı destekleyeceği; ancak gerek YFC gerek Kosovalı Arnavut liderler uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmezse, NATO'nun barışı sağlama sorumluluğu olduğu hatırlatılmıştır. 30 Ocak 1999 tarihinde Kuzey Atlantik Konseyi'nin bizzat yapmış olduğu açıklamada ise her iki taraftan da BM Güvenlik Konseyi'nin 1160, 1199 ve 1203 sayılı kararlarına uyulması istenmiştir. NATO operasyonun başlatılması için Genel Sekreter'in yetkilendirilebileceği ve Kosovalı idarecilerin uzlaşmaması sonucunda her türlü tedbirin alınması uluslararası toplum adına örgütün sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Fakat durum giderek kötüleşmiştir.⁴⁹⁰

Bölgede durumun giderek kötüleşmesi üzerine BM, Rusya Federasyonu ve ABD'nin Belgrad büyük elçileri ve Bosna barışının mimarı Holbrooke'un katılımıyla barış görüşmelerini başlatılmıştır.⁴⁹¹ ABD öncülüğündeki Temas Grubu, 29 Ocak 1999'da bir barış planı taslağı hazırlayarak Kosovalı Arnavutlara ve Sırp yönetimine sunmuş ve tarafları Paris yakınlarındaki Rambouillet'ye davet ederek taslağı kabul etmelerini istemiştir. Ayrıca müzakere masasına oturmaları için de her iki tarafa NATO aracılığıyla baskı yapılmıştır. Kosova'ya Yugoslavya içinde geniş bir otonominin öngörüldüğü 3 yıllık geçici çözüm sunan planda, ayrıca NATO güçlerinin de gözlemci olarak bölgeye yerleşmesi öngörülmüştür. 1999 yılının Mart ayındaki zorlu görüşmelerden sonra hazırlanan anlaşma taslağı her iki tarafa sunulmuştur.⁴⁹² UÇK'nın temsil ettiği Kosova tarafınca 18 Mart 1999'da anlaşma imzalanmış fakat Sırp tarafı

⁴⁸⁹ Şule Kut, "Kosova Milliyetçiliğın Kördüğümü", *Foreign Policy*, Yıl:1,Sayı:3, Güz 1998, s.53.

⁴⁹⁰ Manavoğlu, s.39.

⁴⁹¹ Ian Black, "Air strikes imminent, US tells Milosevic", <http://www.guardian.co.uk/world/1998/oct/06/ianblack.martinwalker?INTCMP=SRCH>, 19.10.2011.

⁴⁹² "Talks begin but killing goes on in Kosovo", (08.02.1999), <http://www.guardian.co.uk/world/1999/feb/08/balkans?INTCMP=SRCH>, 23.09.2011.

buna yanaşmayarak, sivil halka karşı yürüttüğü temizlik hareketına yeniden başlatmıştır. Bu noktada, Belgrad yönetiminin uzlaşmaz bir tavır takınması üzerine 24 Mart 1999'da NATO operasyonu başlamıştır. NATO Bosna-Hersek Savaşı'ndan dört sene sonra yeniden kuvvet kullanmak durumunda kalmıştır.⁴⁹³

Sırp güçlerine karşı 24 Mart 1999 günü başlayan NATO müdahalesi 11 hafta süren bir hava operasyonudur. ABD liderliğindeki NATO uçakları Mart 1999'da, o zaman Slobodan Miloseviç tarafından yönetilen ve sadece Sırbistan ve Karadağ Cumhuriyetlerinden oluşan Yugoslavya'nın Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı bir eyalet konumundaki Kosova ile bütün Yugoslavya topraklarındaki hedeflere müdahale etmiştir. NATO güçleri, müdahalenin hemen sonrasında, Haziran 1999'da BM Güvenlik Konseyi 1244 sayılı kararla eyaletin statüsünü geçici olarak belirlemiştir. Bir süre sonra Kosova'nın nihai statüsü çeşitli vesilelerle uluslararası gündeme gelmiştir. Statü görüşmelerine başlanması ancak uzunca bir süre sonra, Kasım 2005'te, kararlaştırılmıştır.⁴⁹⁴

Kosova krizine NATO açısından bakıldığında, NATO'nun bu kararlılığını, örgütün Soğuk Savaş sonrasında kendine biçtiği yeni rol çerçevesinde bir gelişme olarak değerlendirilebilmektedir. Kosova'daki gelişmeler karşısında Batı'nın gösterdiği hassasiyetin ardındaki asıl neden, pek çok Batılı ülke açısından Kosova'nın, Bosna'dan sonra bir vicdan aklama aracı olarak görülmesidir.⁴⁹⁵

Kosova müdahalesinin NATO'nun genişleme planlarının çerçevesinde Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'ni resmen bünyesine katacağı ve NATO'nun stratejik misyonunun yeniden tanımlanacağı 1999 Washington Zirvesi öncesinde gerçekleştirilmesi bir tesadüf değildir. Soğuk Savaş dengelerinin sarsılmasından sonra Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan jeopolitik boşluk alanını doldurmaya kararlı olan NATO ve ABD, Polonya'dan Adriyatik'e inen kuşak üzerinde yeni bir dengeleyici stratejik rol üstlenmiştir. Bu stratejik kuşak üzerinde en ciddi askeri güce sahip olan ve bu gücü denetimsiz bir saldırganlık içinde kullanma temayülünü Bosna'da göstermiş

⁴⁹³ Chandler, s.2.

⁴⁹⁴ M. Faruk Çakır ve Hüseyin Emiroğlu, "Avrupa Sorunlarının Çözümünde AB'nin liderliği: Kosova'nın Nihai Statü Meselesi (1999/2005)", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:5, No:17, 2009, s. 86.

⁴⁹⁵ Kut, s. 55.

olan Sırbistan'ın askeri gücü, bu operasyonla belli bir düzeyin altına indirilmek istenmiş ve bu hedefe büyük ölçüde ulaşılmıştır. Operasyonun özellikle hava savunma sistemine yönelmiş olmasının ana sebebini de bu oluşturmuştur. Kosova'da etnik kıyımı yapan bu savunma sistemi değildir. Ancak bu hava savunma sistemi, ileriye yönelik olarak, NATO'nun caydırıcılık ve etnik gücünü tehdit edebilecek yegane unsuru oluşturmaktadır.⁴⁹⁶

NATO, durumun Bosna-Hersek benzeri bir faciaya dönüşmesini önlemek için BM izni olmaksızın, tek yanlı bir kararla Sırp kuvvetlerine karşı hava operasyonlarına başlamıştır. 78 gün süren harekatta, Kosova'daki ve YFC'nin diğer topraklarındaki önemli elektrik tesisleri, yollar, köprüler, devlet binaları ve askeri tesisler hedef almıştır. Saldırıları sonunda YFC'de iletişim ve ulaşım imkansız hale gelmiştir.⁴⁹⁷

NATO operasyon 9 Haziran 1999 tarihine kadar devam etmiştir. Bu operasyon boyunca NATO uçakları 38.004 kez havalandırılmış ve 6.303 ton savaş malzemesi kullanılmıştır. 23.000'den fazla bomba ve kurşun kullanılmıştır. NATO iki savaş uçağını kaybetmiştir. Bombardıman sırasında askeri komutanlar her ne kadar siviller ile askeri hedefleri ayırmış olsalar bile kayıtlara göre 448 ile 527 sivil insan NATO bombardımanında hayatını kaybetmiştir.⁴⁹⁸

10 Haziran 1999 tarihinde Yugoslavya lideri Slobodan Miloseviç, hava hareketinin durdurulması karşısında NATO'nun Kosova'da asker konuşlandırması ve bölgenin BM misyonu tarafından yönetilmesini öngören teklifi ve askerlerini Kosova'dan çekmeyi kabul etmiştir.⁴⁹⁹ 1999 yılının Haziran ayında NATO ve YFC askeri heyetleri arasında askeri esaslı bir anlaşma sağlanmıştır. Bu anlaşmayı takiben BM, 1244 sayılı kararı almıştır. Karar, bölgede BM yönetiminde sivil bir yönetimin kurulmasını ve YFC askerlerinin Kosova'dan çekilmesini öngörmüştür. 18 Haziran 1999 tarihinde YFC kuvvetleri, BM kararına uyarak Kosova'dan tamamen çekilmiştir.

⁴⁹⁶Davutoğlu, s.300.

⁴⁹⁷Tayyar Aydın, s.189.

⁴⁹⁸ W.J. Fenrick, "Targeting and Proportionality during the NATO Bombing Campaign against Yugoslavia", *EJIL*, Vol 12, No 3, 2001, s.493.

⁴⁹⁹ Bacak, s.141.

Bölgede BM yönetimi kurulurken, NATO, Rusya'nın da katıldığı bir barış gücünü bölgeye yerleştirmiştir.⁵⁰⁰

NATO'nun Yugoslavya'ya karşı 24 Mart 1999'da başlattığı hava saldırısı, BM Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirilmesi olmadan başlamıştır. Dolayısıyla NATO'nun Kosova müdahalesi hukuka aykırıdır. NATO bu müdahale ile birlikte hem BM antlaşmasının şartlarını hem de kendi kurucu antlaşmasının şartlarını ihlal etmiştir.

NATO'nun bu müdahalesi uluslararası hukuku birçok bakımdan açıkça ihlal etmiştir. Yugoslavya BM Güvenlik Konseyi'nin bu yönde bir buyruğu olmadan ve başka bir ülkeye karşı herhangi bir saldırı eyleminde bulunmamasına rağmen saldırıya uğramıştır. Bombalama sürdükçe açıkça halkın moralini bozmak amacıyla sivil hedefler daha fazla vurulmuştur. NATO'nun eylemi hemen hemen bütün ilgili uluslararası antlaşma ve paktlarda olduğu kadar birçok Anayasa'ya aykırıdır.⁵⁰¹

BM'deki tüm düzenlemeler ve ilkelere rağmen, bölgesel faaliyetlerde bulunan NATO, Kosova müdahalesine Güvenlik Konseyi kararı olmaksızın, Kosova'daki insan hakları ihlallerini önlemek amacıyla bu bölgeye hava saldırısı düzenlenmiştir. Müdahalenin ardından Kuzey Atlantik Konseyi 23 Nisan'da yapmış olduğu Washington Zirvesi'nde, Kosova'ya yapılan müdahalenin insan hakları, demokrasi ve hukuk kuralları gereğince gerçekleştirildiğini belirtmiştir. Asıl amacın, YFC ile savaşmak olmadığı; Sırp yönetiminin kasıtlı uyguladığı şiddet, baskı ve etnik temizlik politikalarının önüne geçilmesi olduğu ifade edilmiştir. AB'nin almış olduğu kararların NATO tarafından da desteklendiği; ancak söz konusu tedbirlerin yalnızca ekonomik yaptırım ve petrol ürünleri üzerinde ambargodan oluştuğu vurgulanmıştır. Bu tedbirlerin sonuçsuz kalması nedeniyle bölgedeki istikrarın ve barış ortamının sağlanması amacıyla müdahalenin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir.⁵⁰²

Müdahalenin temel dayanağının demokrasi, insan hakları ve hukukun uygulanmasındaki ahlaki sorumluluğu olduğu belirtilmiş; bu açıdan söz konusu eylem

⁵⁰⁰ Tayyar Aydın, s.186.

⁵⁰¹ Johnstone, s.162.

⁵⁰² Manavoğlu, s.40.

insani müdahale kavramı ile hukukileştirilmeye çalışılmıştır.⁵⁰³ Ancak NATO bir takım evrensel değerler üzerinden Kosova müdahalesini meşrulaştırmaya çalışsa da NATO'ya BMKA uyarınca Güvenlik Konseyi tarafından söz konusu bölgede yaşanan iç çatışmaya müdahalede bulunma yetkisi verilmemiş ve ayrıca kendi antlaşmasındaki uygulama alanı dışına çıkmıştır.⁵⁰⁴

NATO'nun Kosova'ya müdahalesinin gerekçesi, 8 Haziran 2000 tarihinde Brüksel'de yapılan Kuzey Atlantik Savunma Bakanları toplantısında yeniden açıklanmıştır. Böylece müdahalenin amacı, 1244 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile belirtilen hedefler doğrultusunda BM tarafından oluşturulan Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK)'nin kontrolü ve Kosova Gücü (KFOR)'nün gözetimi ve operasyonel yönetimi altında Kosova'da yaşanan insan hakları ihlallerine son vermek olduğu belirtilmiştir. UNMIK, Kosova'da sosyal ve ekonomik hayatın yeniden inşası için liderlik görevini üstlenmiştir.⁵⁰⁵ Ayrıca BM'nin Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararlarında da belirtildiği üzere, bölgede barış ve güvenliği sağlarken YFC'nin toprak bütünlüğünün korunacağına da vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda insani müdahale kavramı, NATO'nun eylemine hukuki dayanak olarak sunulmuştur. Başka bir deyişle, BM Güvenlik Konseyi kuvvet kullanımına ilişkin herhangi bir karar almasa da NATO, insani müdahale gerekçesiyle Kosova'ya askeri operasyonda bulunma yetkisine sahip olduğu ileri sürmüştür.⁵⁰⁶

NATO'nun Kosova müdahalesi iki açıdan Bosna operasyonundan farklı olmuştur. İlk olarak NATO, Bosna operasyonunda BM tarafından yetkilendirilerek operasyonu gerçekleştirmiştir. Ancak, bu defa ABD, büyük ölçüde Rus vetosundan çekindiğinden müdahale konusunu Güvenlik Konseyi'ne getirmemiş ve NATO operasyonunu BM'nin herhangi bir yetkilendirmesi olmadan gerçekleştirmiştir. Bir başka ifadeyle ABD, hem Çin'i hem Rusya'yı ekarte ederek bu operasyonu başlatmıştır. Rusya ve Çin ise operasyonun başlamasıyla Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağırarak operasyonun durdurulmasını istemiştir. Operasyona şiddetli tepki gösteren Moskova ve Pekin'e göre, "Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan müdahaleyi

⁵⁰³ Maresca, s.120.

⁵⁰⁴ Manavoğlu, s.35.

⁵⁰⁵ Maresca, s.120.

⁵⁰⁶ Manavoğlu, s.47.

başlatanlar, aynı zamanda yaşanacaklardan sorumlu olacaktır.” Bu durumu Yeltsin, “ABD öncülüğündeki bu müdahalenin özünde NATO’nun XXI. yüzyıla dünya jandarması üniformasıyla girme çabası” olarak belirtmiş ve Rusya’nın böyle bir durumu kabul edemeyeceğini dile getirmiştir.

Sonuçta NATO operasyonu, Rusya’nın özel temsilcisi Victor Chernomyrdin’in yoğun çabaları sonucunda Miloseviç’in koşulları kabul etmesiyle sona ermiştir. Bu noktada Moskova yönetimi, NATO operasyonu devam ettikçe hem kendi kamuoyu hem de Slav-Ortodoks kamuoyu nezdinde prestij kaybettiğini düşündüğünden eski başbakanını krizi çözmesi için görevlendirmiştir. ABD ise Miloseviç kendi koşullarını kabul etmediği sürece NATO operasyonunun süreceği sinyalini vermiştir. Yapılan anlaşmaya göre Kosova’daki bütün Yugoslav güçleri çekilecek, NATO ve Rusya barış gücü olarak bölgeye yerleşecek ve Kosova’da kalıcı kurumlar oluşturulana kadar resmi olarak Sırbistan’a bağlı ama uluslararası yönetime sahip bir bölge olacaktır.⁵⁰⁷

Kosova 2002 yılının Şubat ayında parlamentosunu seçmiş ve İbrahim Rugova başkan olmuştur. Sırlar ve Kosovalılar Ekim 2003 tarihinden itibaren, 1999 yılından beri ilk kez doğrudan görüşmelere başlamış ancak Kosovalı Arnavutlar 2004 yılının Mart ayında Sırlara saldırarak savaştan beri en kötü şiddet olaylarına imza atmıştır. Bu nedenle de ilişkiler askıda kalmıştır.

12 Şubat 2006 tarihinde BM Güvenlik Konseyi tarafından bir müzakere ekibi kurulmuştur. 13 ay süren müzakerelerin sonucu 3 Nisan 2007 tarihinde BM Güvenlik Konseyi’ne sunulmuştur. Bu planı, ABD, Fransa, İngiltere desteklerken, Güvenlik Konseyi’nde veto yetkisi olan Çin ve Rusya reddetmiştir. Bu durum karşısına plan üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Fakat tam 5 kere değişen plan Rusya’nın yeniden veto edeceğini ima etmesi üzerine BM tarafından onaylanmamıştır. Müzakereler sırasında Kosovalı Arnavutlar tavrını kesin ve net bir şekilde belirtmiştir. Tam bağımsızlık dışında hiçbir teklifi kabul etmeyeceklerini açıklamıştır.⁵⁰⁸

Kosova parlamentosu 17 Şubat 2008 günü 109 milletvekilinin katılımıyla ve o birliği ile Kosova’nın tek taraflı bağımsızlık ilanını kabul etmiştir. Bildirinin

⁵⁰⁷ Arı ve Pirinççi, s.14.

⁵⁰⁸ Bacak, s.143

onaylanmasının ardından saat: 15:35'te bağımsızlık ilanı Başbakan tarafından dünyaya kamuoyuna bildirilmiştir. Kosova Anayasası 15 Haziran 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Kosova'nın bağımsızlık ilanına en set tepkiyi Sırbistan ve müttefiki olan Rusya vermiştir. Sırbistan bağımsızlığın iptali için diplomatik tüm yollara başvuracağını açıklamıştır. Rusya ise BM Güvenlik Konseyi'ni acil toplantıya çağırarak ve Kosova'nın bağımsızlık kararının iptalini istemiştir. Bütün bu çabalar bir sonuca varmamıştır. Başta Arnavutluk, Fransa, Türkiye, İngiltere olmak üzere 1 Ocak 2011 itibari ile Kosova'nın bağımsızlığını 72 ülke tanımıştır.

5.4. BM'İN TUTUMU

Uluslararası kuruluşların başında gelen BM, Yugoslavya'da meydana gelen iç savaşta konumu gereği barışçıl şekilde sonuçlanabilmesi için gerekli teşebbüslerine daha ilk günden başlamıştır. Slovenya-Sırbistan, Hırvatistan-Sırbistan arasında çıkan iç savaşlarda görevlerini yerine getirdikten sonra Bosna-Sırp iç savaşı çıktığında da üstüne düşen görevleri yerine getirmek için çalışmalarına başlamıştır. Fakat yapmış olduğu girişimler Bosna'da başarılı olamamış, savaşı beklediği şekilde sonuçlandıramamıştır.

1989-1992 yılları arasında dağılma sürecine girmiş olan Yugoslavya'da başlayan şiddet hareketlerinin bir iç savaşa yol açma endişesine karşı BM harekete geçmiş, Güvenlik Konseyi'nin Temmuz 1992 tarihinde almış olduğu 715 sayılı karar ile Yugoslavya'nın bütün cumhuriyetlerine silah ambargosu uygulanmıştır. 757 sayılı karar ile de Bosnalı Sırp'ların giriştiği şiddet ve soykırım hareketlerini destekleyen yeni YFC'ye karşı yaptırım uygulanmasına başvurulmuştur. Ayrıca, bunun yanında YFC'nin barışçıl kurumlarla ilişkisi askıya alınmıştır. Kasım 1995 tarihinde Bosna-Hersek, Hırvatistan ve YFC arasında Dayton'da "Bosna Barış Antlaşması" imzalanıncaya kadar NATO, Güvenlik Konseyi'nin aldığı kararların uygulanmasında çeşitli deniz ve hava desteği sağlamıştır.⁵⁰⁹

⁵⁰⁹ Alkan, s.138.

Eski Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan eden Slovenya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek, BM'ye üye olabilmek için resmen başvuruda bulunmuştur. Bu üç devletin başvuruları olumlu karşılanmış ve 25 Mayıs 1992 tarihinde BM'ye üyelikleri kabul edilmiştir. Bu sayede bağımsızlıkları uluslararası platformda meşruiyetini sağlamıştır.⁵¹⁰

BM önceden Hırvatistan'ın ve Slovenya'nın Sırlarla savaşa devam ettiği günlerde, eski Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan problemlerle ilgilenmeye başlamıştır. Bosna-Hersek'te çıkan çatışmalarda arabulucu statüsünde ilk teşebbüslerine 10 Ekim 1991 tarihinde Cyrus Vance ile başlamıştır. AB İngiliz Lord Carrington'ı aynı statüde görevlendirerek ikinci arabulucu olarak tayin etmiştir. Göreve başlayan arabulucuların girişimleri iki noktada yoğunlaşmıştır. Bosna-Hersek'te devam eden olayları barışçıl şekilde çözüme kavuşturmak ve mevcut yapıya siyasi bir çözüm bulmaktır.

Arabulucular ilk etapta taraflar arasında ateşkes antlaşmaları yapmak yoluna gitmiştir. Fakat yapılan antlaşmalar beklenildiği gibi başarı ile sonuçlanmamıştır. Bu teşebbüsün yanı sıra iç savaşa siyasi çözüm bulmak için girişimlerde devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi Yugoslavya Konferansı ve Genf Görüşmeleridir. Yugoslavya Konferansı'nda savaşın akışını etkileyecek önemli bir sonuç çıkmamıştır. 1993 yılında yapılan Genf Görüşmeleri'nde bir barış planı sunulmuştur. Bu plana göre Bosna-Hersek 10 otonom bölgeye bölünecek ve Bosna-Hersek adı altında kalacaktır. Bu bölünme 3 halk arasında, etnik, coğrafi, tarihi ve iktisadi şartlar esas alınarak yapılması ön görüşmüştür. Bu 10 bölge, 10 eyaletten üçü Müslüman, üçü Hırvat, üçü Sırların olacak geriye kalan Saraybosna ise üç toplumlu farklı bir statüye sahip olması belirtilmiştir.⁵¹¹

BM'nin Bosna-Hersek'te kuvvet kullanmaya yanaşmaması, kurumsal olarak savaşa duyulan nefretin yanı sıra hiç kuşkusuz barış gücü askerlerinin ve insani yardım misyonuna katılan personelin güvenliği konusundaki kaygılarını yansıtmıştır. Bu durum Britanya ve Fransa'nın tercihlerine de uymuştur. Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi

⁵¹⁰ Alkan, s.140.

⁵¹¹ Hüseyin Emiroğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletler: İşlevi- Sorunları", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s.68.

olan ve Bosna’da askeri bulunan bu iki ülkenin Bosna’ya göndermiş olduğu komutanlar BM görevlerini yerine getirirken kuvvet kullanma tehdidine başvurulmasına çoğunlukla karşı çıkmıştır.⁵¹²

Siyasi rüşünü bir türlü ispat edemeyen BM savaşta işlenen insanlık suçlarını tesbit edilmesi için Taderusz Mozowiecki’yi raportör olarak görevlendirmiştir. Uzun bir çalışma sonucu hazırlanan raporda Mozowiecki şunları söylemiştir: “Sırp, Müslümanları ve Hırvatları yaşadıkları yerleri terke zorlanmak amacıyla sivil halka işkenceler yapılmakta, eziyet etmektedir. Yani bu insanların evlerini yakmakta, dükkanlarını yağmalamakta ve onları katletmektedir.” Bu raporun sonucunda Sırbistan’ın Balkanlar’daki savaşın tek sorumlusu olduğu kayıt edilmiştir.⁵¹³

BM barışı sağlamak amacıyla Barış Gücü askerlerini kullanmıştır. Bu askerlerin görevi; savaşan taraflar ateşkes için anlaşmalarında, Barış Gücü askerleri iki taraf arasına yerleştirilerek, barış antlaşması imzalanana kadar, savaşın tekrar patlak vermemesi için muhtemel saldırıları önlemek, kamu düzenini sağlamak ve insani yardımların organizasyonunun yapılmasıdır. BM, Mayıs 1992 tarihinde almış olduğu 761 sayılı kararla Saraybosna havaalanının ve çeşitli fabrikalara çeşitli ülkelerden oluşacak Barış Gücü askerlerinin yerleştirilmesine karar verilmiştir. Türkiye dahil 23 ülke BM’ye asker yollama kararı almıştır. Fakat Türk askerlerinin Bosna-Hersek’e ulaşması oldukça sancılı olmuştur. Görev sahasına ulaşmak için Yunanistan ve Bulgaristan güzergahını kullanmak isteyen Türkiye bu iki devlet tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Türk askerleri gemilerle Akdeniz ve Adriya üzerinden 15 günlük uzun bir yolculuk yapmak zorunda kalmıştır.⁵¹⁴

Bunların dışında BM 22 Şubat 1993’te savaş suçlularının cezalandırılması için bir mahkeme kurulmasına karar vermiştir. Fakat bu mahkeme iki toplantı dışında hiçbir iş görmemiştir. Sonuçta Boşnak haklarına karşı insanlık suçu işleyen askerlerin yaptıkları yanlarına kar kalmıştır.

⁵¹² Emiroğlu, s.72.

⁵¹³ Alkan, s. 144.

⁵¹⁴ Emiroğlu, s.75.

22 Mayıs 1993 yılında Amerika, İngiltere, Fransa ve İspanya Dışişleri Bakanları Washington'da bir araya gelerek Bosna-Hersek'te devam eden savaşın son durumunu değerlendirmek için görüşmüştür. Sonuçta Sırların kuşatması altındaki altı şehri kapsayan güvenlik bölgelerinin oluşturulması, insani yardımların daha güvenli şekilde yürütülmesi için anlaşılmıştır. 4 Haziran 1993 tarihinde Saraybosna, Tuzla, Zepa, Srebreniça, Gorajde ve Bihaç'ı kapsayan güvenlik bölgelerinin oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu şehirler ve çevresi silahtan arındırılacak, BM Barış Gücü askerlerine bırakılacaktır. Fakat yine beklenen gelişmeler yaşanmamış Sırlar öngörülen şartları yerine getirmemiş, Müslümanları öldürmeye devam etmiştir.⁵¹⁵

Bütün bu yaşananlar BM tarihinde bir ilk olmuş, BM uluslararası bir kuruluş olmaktan çıkıp, inanırlılığını yitiren bir kuruluş haline gelmiştir. BM'nin Bosna-Hersek'e yapmış olduğu bütün girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

BM'nin Yugoslavya'da müdahil olduğu diğer sorun Kosova sorunudur. BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale öncesinde Kosova sorununa yönelik olarak dört kararı söz konusu olmuştur. Birincisi, 31 Mart 1998 tarihinde aldığı 1160 sayılı karardır. Bu kararda bir yandan Sırp polis güçleri, öte yandan sivillere karşı güç kullandığı gerekçesi ile UÇK kınanmıştır. YFC'nin Temas Grubu ile işbirliği halinde diyalog yoluyla sorunu çözmesi istenmiştir. İkincisi, Eylül 1998 tarihli 1199 sayılı karardır. Bu karar Kosova'da sorunun gittikçe daha kötü bir hal almasının bölgede barışa ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturduğu, her iki tarafında yaşanacak insani felkaeti önlemek için tedbirler alması gerektiğini belirtmiştir. Böylece taraflar ön koşulsuz olarak ateşkes sağlamaya çağırılmıştır. Kosova'daki durumu gözlemlemek için Kosova Gözlem Komisyonu'nun kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kararla beraber NATO YFC'ye kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktır. Üçüncü karar, 1203 sayılı 24 Ekim 1998 tarihli karardır. AGİT Kosova Denetleme Misyonu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Karar göre, NATO tarafından bir hava izleme misyonu oluşturulacaktır. Dördüncü karar, 17 Kasım 1998 tarihli 1207 sayılı karardır. Önceki kararlarda belirtilen hususların altı çizilmiştir.⁵¹⁶

⁵¹⁵ Alkan, s.161-167.

⁵¹⁶ Karakoç, 230-232.

BM Güvenlik Konseyi 10 Haziran 1999 tarihinde, Çin'in çekimseliğine rağmen 14 lehine oy ile 1244 sayılı kararı kabul etmiştir. Bu karar çerçevesinde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapılmıştır. Kosova'ya esasslı özerlik tanınması öngörölmüştür. Kosova'da istikrarı sağlamak amacıyla BM çerçevesinde hem uluslar arası sivil varlık hem de askeri varlık oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu karara dayanarak KFOR ve UNMIK oluşturulmuştur.⁵¹⁷

KFOR'un kurulmasındaki amaç, Kosova'da güvenli bir ortam oluşturmak ve bunun devamlılığını sağlamak olarak belirtilmiştir. Ancak KFOR bölgede güvenliği sağlamakta ve farklı etnik gruplar arasındaki çatışmaları önlemede yetersiz kalmıştır. UNMIK Kosova'da esasslı bir özerlik sağlanıncaya kadar, bölgede sivil yönetimi, adaleti, yeniden yapılanma ve ekonomik kalkınmayı sağlamakla görevlidir. Fakat bakıldığı zaman, UNMIK KFOR'a rağmen dış yardımlarla ayakta duran, ekonomik olarak çökmüş bir Kosova ile karşılaşmaktadır.⁵¹⁸

Uluslararası toplumun Kosova'nın statüsüne Haziran 1999'daki yaklaşımını ifade eden BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı, Kosova'nın statüsünü kasten muğlak bırakmıştı. Birinci nedeni, karar, Batılı ölkeler ile Rusya arasında uzlaşmanın ürünüydü. Rusya'nın ve kısmen Çin'in onayını alabilmek için kararda hem Yugoslavya'nın egemenliğinin sürdüğüne işaret edilmiş, hem de uluslararası yönetim kurulmuş ve statüsünün belirlenmesi ileriki bir tarihe bırakılmıştır. İkinci neden ise; NATO müdahalesine BM Güvenlik Konseyi kararı çıkartarak bir nevi meşruiyet sağlama isteğinin ötesinde, karar anında fazla fark edilmeyen bir nedene daha dayanmaktaydı: Batılı müttefiklerin Kosova'ya bağımsızlığı konusunda karar vermemiş olmaları.

1244 sayılı karar, uluslararası toplumun statü konusunu ele almadan önce Kosova'da demokratik ve çok etnili bir yapı kurulması amacına yönelik olarak yerel kurumları UNMIK vasıtasıyla oluşturmasını öngörmüştür. Diğer bir deyişle 1244 sayılı kararlar ortaya çıkan uluslararası uzlaşmaya göre yapılacak ilk is statünün belirlenmesi değildir. Dolayısıyla Kosova'da BM yönetimi kurulmasının hemen sonrasında, sorunun

⁵¹⁷ Alkan, s.172.

⁵¹⁸ Karakoç, s.238.

esas tarafları olan Kosovalı Arnavutlar bağımsızlık, Yugoslavya ise 1244 sayılı kararda belirtildiği şekliyle Yugoslavya'nın egemenliğinin yeniden tesisini talepleri yaygın kabul görmedi. UNMIK önceliği güvenliğin sağlanması, acil ekonomik sorunların çözümü, yerlerinden edilenlerin geri dönüşü ve yerel kurumların oluşturulmasına vermiştir.⁵¹⁹

2001 yılı sonuna kadar UNMIK 1244 sayılı karar çerçevesinde kendisine beklenen ilk işlevi büyük ölçüde yerine getirdi. Arnavut göçmenlerin tamamına yakını geri döndü; toplumlar birbirinden ayrı tutularak da olsa toplumlar arası şiddet önemli ölçüde engellendi; nihayet Ağustos 2001'de Anayasal Çerçeve Antlaşması benimsendi ve aynı yıl parlamento seçimleri yapılarak yerel kurumların oluşturulmasında önemli adımlar atıldı. Bu dönemde özellikle AB ve ABD, UNMIK'in çabalarına çok önemli katkılarda bulundular. Güvenliği koruyan NATO askeri gücünün ve acil ekonomik yardımların tamamına yakınına sağladılar. Daha da önemlisi AB ve ABD, UNMIK'in yerel kurumları oluşturma çabalarına güçlü siyasal destek verdiler. Ayrıca Kosova Arnavutlarının statünün bir an önce ele alınması bağımsızlık taleplerine AB ülkeleri ve ABD'nin destek vermeyişi, UNMIK'in isini kolaylaştıran diğer bir faktördü. Çünkü Arnavutlar bağımsızlık taleplerinin özellikle ABD'nin desteği olmadan gerçekleşmeyeceğinin farkındaydı. Ayrıca Arnavutlar arasında da bağımsızlığa mı yoksa özerkliği kuvvetlendirmek amacıyla yerel kurumlara UNMIK'in yetki devrine mi öncelik verileceği konusunda görüş ayrılıkları mevcuttu. Dolayısıyla Arnavut çoğunluğun nihai statün belirlenmesi için uluslararası toplum üzerindeki baskısı sınırlı kalmıştır.⁵²⁰

⁵¹⁹ Emiroğlu, s.71.

⁵²⁰ Çakır ve Emiroğlu, s.88.

5.5. AB'NİN OLAYLARA MÜDAHİL OLMASI

Batılı hükümetler başta olmak üzere uluslararası toplum Yugoslavya'nın dağılması sürecinde birbiri ile çelişen iki karar arasında kararsız kalmıştır. Bunların ilki ulusların sınırlarının korunmasına önem vermiştir. 1991 yılına kadar Avrupalı devletlerin tutumları toprak bütünlüğünün bozulmaması yönünde olmuştur. İkinci karar, ulusların kendi kaderini tayin ilkesi olmuştur. Fakat bunun nasıl yorumlanacağı bir soru işareti olarak kalmıştır.

Dağılan Yugoslavya'nın bir Avrupa devleti olması nedeni ile yaşanan gelişmeler ilk etapta Avrupa'nın iç meselesi olarak algılanmıştır. ABD dahil birçok ülke problemlerin öncelikle Avrupalı devletler tarafından çözülmesi gerektiği inancını savunmuştur. Bunun tek nedeni sadece aynı coğrafyada bulunması değil, Avrupa kıtasında uzun zamandan beri oluşturulmaya çalışılan AB'ye duyulan güven ile ilgilidir. Eylül 1991 yılında AB Lahey toplantısında yaptığı açıklamada Yugoslavya sınırlarının güç kullanarak değiştirilmesini kabul etmeyeceklerini açıklamıştır. Batı ülkeleri ve uluslar arası örgütlerin 1991 yılına kadar yaptıkları bütün açıklamalarda Yugoslav sorununa barışçıl çözüm bulunması ve ülkenin toprak bütünlüğünün korunması üzerinde durmuştur.⁵²¹

Yugoslavya'daki etnik kıpırdanmalar başladığı sırada dünyadaki devletlerin genel tutumu bağımsızlıkların tanınmaması şeklide olmuştur. Hem ABD hem AB Yugoslavya'dan izinsiz ayrılan Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarının tanınmayacağını açıklamıştır. Buradaki amaç denge siyasetidir.

Avrupa hükümetleri ve AB, Yugoslavya içindeki çatışma potansiyellerini harekete geçirecek kötü bir örnek teşkil etmemesi için YFC'yi sürdürmesi için uğraşmıştır. AB, Slovenya'ya eğer Yugoslavya'dan ayrılırsa, birliğe, girebilmek için 50 yıl bekleyeceği tehdidini savurmuş, Haziran başından verilmesi kararlaştırılan 1 milyar dolarlık AB yardımının Yugoslavya'nın bütünlüğünü koruması şartına bağlanmıştır. 1991 yılında, ABD Yugoslavya'ya yaptığı yardımın demokratikleştirici ve serbest piyasacı reformlar yapılması ve insan haklarına saygılı olunması koşullarına

⁵²¹ Ülger, s.104.

bağlamıştır. Fakat bu yardım Hırvatistan temsilcisinin sırası gelmesine rağmen Federal Başkanlığa seçilememesi ve Kosova'daki insan hakları ihlallerinin sürmesi gerekçe gösterilerek 1991 yazında askıya alınmıştır.⁵²²

1 Temmuz 1991 yılında Yugoslavya'nın parçalanması halinde self-determinasyon prensibinin bu cumhuriyetlere uygulanması ve bununda tanınması gerektiği yolundaki açıklaması, Almanya'nın AB'nin ortak politikasından sapacağı işaretlerini vermiştir.⁵²³

27 Ağustos 1991 tarihinde AB Yugoslavya'da Barış İçin Uluslararası Konferans ve bir Tahkim Komisyonu oluşturmuştur. Komisyonun başkanlığı Fransız Anayasa Mahkemesi Başkanı Robert Badinter'e verilmiştir. Bu sırada Almanya, Hırvatistan ve Slovenya'nın tanınması yönündeki ısrarlarını dile getirmiştir. Bu komisyonun işlevi Almanya'nın Yugoslavya'nın parçalanmasına yönelik talebine karşılık AB'nin rıza göstermesine sözde yasal bir açıklama getirmektir. Fakat komisyon beklenenin aksine Yugoslavya'da çatışan taraflar arasında bir tahkim görevi üstlenememiştir. 29 Kasım 1991 tarihinde komisyon YFC'nin bir dağılma sürecinde oğlunu açıklayarak, YFC'nin ölüm fermanı anlamına gelen ilk görüşünü yayınlamıştır. Yugoslavya'nın bir çözülme sürecinde olduğu beyan edilerek, Yugoslavya'nın sosyal statüsü görmezden gelinmiş ve böylece ülkeden kalan bölgele üzerinde hak talep edenlere parçalanmış ülkelere olabildiğince çok toprak almaları işareti verilmiştir.⁵²⁴

Tarihler 16 Aralık 1991'i gösterdiğinde AB tarafından yapılan açıklamada şartların oluşması halinde Yugoslavya'dan ayrılan Cumhuriyetlerin 15 Ocak 1992 tarihinden itibaren tanınabileceğini ifade etmiştir. Nitekim Almanya Başbakanı Helmut Kohl 1992 yılını beklemeden, 23 Aralık 1991 tarihinde, devletlerin kendi kaderini tayin hakkı ilkesine vurgu yaparak Hırvatistan ve Sırbistan'ın bağımsızlıklarının tanınması gerektiğini açıklamıştır. AB, Almanya'nın bu tutumu karşısında durum değerlendirmesi yaparak 1992 yılında bu iki devletin bağımsızlıklarını tanıyabileceğinin sinyalini vermiştir. Ve AB'de geç de olsa, beklenen açıklamayı 15 Ocak 1992 yılında Hırvatistan ve Sırbistan'ı tanıdığını tüm dünyaya bildirmiştir. Almanya böylece Yugoslavya

⁵²² Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.195.

⁵²³ Bağcı, s.54.

⁵²⁴ Johnstone, s.55.

politikasında Batı'ya öncülük etmeyi başarmıştır. Bu başarı Almanya sağında, Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk defa uluslar arası politikada ağırlık kazandığının göstergesi sayılarak kutlanmıştır.⁵²⁵ AB, Bosna-Hersek'te tanınmak için gerekli girişimlerde bulunmuş ve 6 Nisan 1992 tarihinde Bosna-Hersek'in bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır.⁵²⁶

Batı Avrupa yönetimlerinde Avrupa'nın iç sorunu olarak gördükleri Yugoslavya sorunu, BM ve dolayısıyla ABD'yi karıştırmadan çözerek AB'nin politik gücünü belgeleme arzusu yer almıştır. Fakat AB çerçevesinde ortak politika oluşturmada çekilen sıkıntılar, Maastricht bunalımıyla derinleşmiştir. AB bütünleşmesinde önemli bir adım olan Maastricht Antlaşması'nın halk oylamasına sunulduğu Danimarka'da reddedilmesi, Fransa'da küçük bir oy farkı ile kabul edilmesi Avrupalı kimliği ifadesinin tartışmalı hale getirmiştir. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Batı ile bütünleşmesi için büyük umut bağladığı AGİK ise bağımsız ve etkili bir platform olarak gündeme gelmemiştir. AGİK 1992 Haziran ayında BM'yi Bosna-Hersek'teki kanı durdurmak için askeri mücadeleye çağırmıştır. Fakat çağrının karşılıksız kalması üzerine hukuken AGİK'in yapabileceği bir şeyin olmadığı görülmüştür. BM ve ABD'de 1992 yılının sonuna kadar Bosna-Hersek için olağanüstü bir çaba göstermemiştir.

1990'lı yılların başından itibaren Eski Yugoslavya'yı oluşturan ülkeler arasında başlayan savaşların sürdüğü dönem, AB'nin bu bölgeye yönelik ortak ve tutarlı bir dış politikasının olmadığı bir dönemdir. Yugoslavya'daki kriz karşısında Avrupalılar kaynak, asker ve insan hayatı konusunda en büyük yükü üstlenmelerine rağmen, ABD ve BM'nin katılımı olmaksızın böyle bir müdahaleye girmekte gönülsüz davranmıştır. Avrupa'nın etkili bir politika izlemesini engelleyen faktörler olmuştur. Bunlar; son derece zorlu geçen çatışmanın tabiatını anlayamamak, Batı demokrasilerinin askeri gücü ile ilgili sosyal ve kültürel kısıtlamalar. Etkili politikalar geliştirmesini engelleyen bu kısıtlamalar olmuştur.⁵²⁷

⁵²⁵ Bora, *Yeni Dünya Düzenin Av Sahası*, s.229.

⁵²⁶ Alkan, s.174.

⁵²⁷ "BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı-2", <http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/100-safak-ozsimsir-tum-yazilari/519-bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi-2>, 10.10.2011.

Uluslararası topluluğun Yugoslavya’da barışı sağlamak için 1991-1993 yılları arasında devreye soktuğu iki yaptırımcı araç, askeri ve ekonomik ambargo ile, ülkede konuşlandırılan sınırlı Barış Gücü kuvveti olmuştur. İlk olarak 1991 yazında BM, bütün eski Yugoslavya’yı da kapsayan silah ambargosu koymuştur. 8 Kasım 1991 tarihinde AB’nin Yugoslavya’ya dönük ekonomik yaptırımları resmen yürürlüğe koymuştur. Fakat bu ambargoyu BM’de benimsememiştir. Temmuz 1992 yılında ambargonun uygulanmasını denetlemek amacıyla Adriyatik Denizi açıklarında NATO’ya ve Batı Avrupa Birliği’ne (BAB) bağlı savaş gemileri konuşlandırılmıştır. Bu filonun asıl amacının Sırbistan ve Hırvatistan arasında çıkabilecek olası bir savaş durumunda arada kalacak olan BM askerlerini kurtarmak olduğu ileri sürülmüştür.

Yugoslavya’ya Barış Gücü gönderilmesi tasarısı ilk olarak Fransa Cumhurbaşkanı tarafından BAB çerçevesinde gündeme getirmiştir. Bu barış gücünün Sırp ve Hırvat askeri güçleri arasında tampon oluşturması düşünülmüştür. Bu öneriye İtalya yanaşmış, İngiltere karşı çıkmış, Almanya ise yan çizmiştir. Bütün bunlara rağmen Eylül sonunda, BAB’ın dört askeri müdahale seçeneği projelenmiştir. Bunun üzerine Ekim’de BAB Bakanlar Konseyi, Barış Gücü teşkili için BM nezdinde girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Her şeyin halledilip Barış Gücü’nün işe başlaması düşünülen Nisan ayında, sadece Hırvatistan’daki, Doğu Slovenya’da konuşlandırılabilmiştir. Bosna-Hersek’te ise barış gücünün görevi 1992 yılının ortalarına kadar Hırvatistan’daki kuvvete lojistik destek sağlamak olmuştur. Mayıs ayında çatışmalar başlayınca birlikler Saraybosna’dan Belgrad’a taşınmıştır ve askerilerin sayısı 100’den 1100’e çıkarılmıştır.⁵²⁸

AB, Yugoslavya’da krizin başlamasından hemen sonra çatışmaları durdurmak için Lizbon Konferansı, Londra Konferansı, Vance-Owen Planı ve Owen-Stoltenberg Barış Planı gibi girişimlerde bulunmuş ancak bir sonuca varamamıştır. Daha sonra ABD, İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya’dan oluşan Temas Grubu’nun bir barış planı söz konusu olmuş ancak bu planı da gerçekleştirme imkanı olmamıştı. Bununla beraber koşulları Sırp tarafınca kabul edilmeyen Temas Grubu planının iki temel unsuru bulunmuştur. Plana göre Bosna’nın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı korunacak ve

⁵²⁸ “BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı-2”, 10.10.2011.

Boşnak-Hırvatlarla Sırp lar arasındaki toprak bölüşümü %51'e %49 olacaktır. Temas Grubu'nda Amerikan temsilcisi olarak görev yapan Richard Holbrooke, Clinton tarafından taraflar arasında bir barış anlaşması yapmakla görevlendirilmiştir. Bu doğrultuda 7 ay boyunca süren müzakerelerde Saraybosna, Zagreb ve Belgrad arasında mekik dokuyan, bu başkentlere 20'den fazla ziyarette bulunmuş ve tarafları Ohio'daki Dayton hava üssünde 21 gün boyunca tutarak 21 Kasım 1995'te bir barış anlaşması yapılmasını sağlamıştır.

Dayton Antlaşması, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te imzalanmıştır. AB'nin arka bahçesindeki bu savaşı bitiren antlaşmanın Fransa'da imzalanmasıyla AB'nin de bu konuda katkısının bulunduğu gösterilmeye çalışılmıştır.⁵²⁹ Bundan sonra AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik ortak politikasının başlangıcı olan ve sonraki yıllarda bu politikanın temelini oluşturan "Bölgesel Yaklaşım" adlı yeni bir politika, 26 Şubat 1996 tarihinde kabul edilmiştir. AB'nin bu girişiminin temel amacı, Batı Balkan ülkelerinin AB'ye karşı duydukları güvensizliği ortadan kaldırmak ve ABD'nin Avrupa bölgesindeki hakimiyetini sonlandırmak için olduğu söylenmektedir.⁵³⁰

Balkan ülkelerinin AB ile bütünleşmesine dahil olabilmek için performans göstermiştir. Bosna Hersek'teki reform hızını artırmak üzere AB tarafından atılan ilk adım, 1998 yılında gerçekleştirilmiştir. AB Konseyi'nin 8 Haziran 1998 tarihli kararına göre, AB Bosna-Hersek İstişare Görev Gücü (CTF) kurulmuştur. Alan uzmanlarından oluşan CTF'nin amacı, işleyebilen devlet sisteminin kurulmasına yardımcı olmak, olası yapısal Bosna Hersek-AB ilişkileri için teknik açıdan ülkeyi hazırlamaktır. AB Konseyi'ni ve Komisyonu'nu temsil edecek CTF, Bosna Hersek'in gerek devlet gerekse entite düzeyindeki uzman ve yetkilileriyle görüşmelerde bulunması için yetkiye sahiptir. İlk görüşme 10 Haziran 1998 tarihinde Saraybosna'da düzenlenmiştir.⁵³¹

AB'nin Balkanlar politikasını geliştirmeye önem vermesinde başlıca iki husus etkili olmuştur. Birincisi, eski Yugoslavya'dan arta kalan ve hepsi topluca ele alınması gereken sorunların çözerek, Balkanların tamamının Avrupa ile bütünleşmesi durumunda

⁵²⁹ Miezet Mujizinoviç, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna Hersek İle İlişkileri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, sayı 12, 2007, s.68.

⁵³⁰ Bora, *Yeni Dünya Düzenin Av Sahası*, s.230.

⁵³¹ Mujizinoviç, s.74.

gerçekleştirilebileceğidir. Bütünleşme gerçekleşmezse, Balkanlar AB'nin sınırında fakir, istikrarsızlık ve mülteci üreten, güvenlik tüketen, terörizm ve her türlü kanun dışı faaliyetlerin yürütülmesine müsait bir bölge olarak kalacaktır.

Balkanlardan kaynaklanacak sorunlar Avrupa'nın geri kalanının ekonomik ve siyasal güvenliğine zarar verme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, dış dünyadaki gelişmelerin AB ülkelerini olumsuz etkilemesini önlemekten hareketle ortak dış politika mekanizmasını oluşturan AB'nin bu sorunlara büyük ilgi göstermesi doğal görünmüştür. Diğerleri ise AB'nin dünya politikasında sözü dinlenir ve güvenilir bir aktör olabilmesi için öncelikle Balkanlardaki sorunların çözümünde liderlik kapasitesini ispatlaması gerektiği kanaatidir. AB, kendi arka bahçesi konumundaki Balkanlarda başarısız olacak bir örgütün, dünyanın başka yerlerindeki sorunların çözümüne ciddi siyasal katkı yapması beklenmiştir.⁵³²

Olumlu siyasal ortam ve yukarıda değinilen gerekçelerden hareketle AB'nin Mayıs 1999 Köln Zirvesi'nden itibaren geliştirmeye başladığı Balkan politikası iki mekanizmadan oluşmuştur. İlki İstikrar Pakti'dir. Balkanlarda bölgesel işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan projelere kaynak sağlamakta aracılık etmek için kurulmuştur. Daha sonra nihai amacı Batı Balkanların AB ile bütünleşmesi olan "İstikrar ve Katılım Süreci" (SAP) geliştirilmiştir. Bu süreç tam üyelik başvurusu öncesinde SAP Antlaşması imzalanacak ülkelerde devlet ve sivil toplum kurumlarını güçlendirmeyi, anlaşma imzalanan ülkeyi potansiyel aday olarak kabul etmeyi, ilgili ülkeye belirlenen şartları yerine getirdiği ölçüde dış ticaret ayrıcalıkları vermeyi ve finansal yardım sağlamayı içermiştir. Diğer bir deyişle, 2004'te birliğe katılan ülkelerde olduğu gibi, Balkan ülkeleri de AB kriterlerini yerine getirmeleri ölçüsünde katılım süreci ilerleyecek ve AB'nin ilgili ülkeye katkısı artacaktır. Balkan ülkelerinin de katıldığı Haziran 2003'teki Selanik zirvesinde SAP birliğin resmi politikası olarak kabul edilmiştir.⁵³³

ABD ve Avrupa'nın Yugoslavya'nın birlik ve beraberliklerine düşkünlüğünün en önemli sebeplerinden biri maddi sebeptir. Yugoslavya'nın yaklaşık 16 milyar dolar

⁵³² Bora, **Yeni Dünya Düzenin Av Sahası**, s.235.

⁵³³ Çakır ve Emiroğlu, s.88

olan dış borcunun bölünme olması halinde kim tarafından ödeneceği meselesidir. Bağımsızlığını ilan etmek için oldukça hevesli olan Slovenya borçların cumhuriyetlere uygun biçimde bölünmesini talep etmiştir. Fakat bu duruma Dünya Bankası, IMF gibi kuruluşlar alacakları tahsil edebilmek için ekonomileri düzgün olmayan bu cumhuriyetlere yeni borçlar vermek istememiştir.⁵³⁴

1990'lann başlarında Balkanlarda patlak veren savaşlar, komünist yönetimin, farklı uluslar arasındaki tarihi düşmanlığı ortadan kaldıracak olan ortak bir kültürü inşa edemediğini ortaya koymuştur. Bugün bütün Balkan ülkelerinde demokratik yollardan seçilmiş yönetimler mevcuttur ve hepsinin ortak amacı Avrupa kurumları ile bütünleşmektir. Böyle bir bütünleşmenin tek yolu ise aralarındaki işbirliğini sağlamaktır. Bu zorunluluk AB'nin 20-21 Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'nde özellikle vurgulanmıştır. AB'nin bu politika aracının belli ölçüde başarılı olduğu söylenebilmektedir.

Örneğin 15 Temmuz 2002'de Yugoslavya, Hırvatistan ve Bosna-Hersek devlet başkanlarının, bölgesel işbirliğini geliştirmek amacıyla üçlü bir zirve düzenlemiş olmalarını, tamamen AB'nin bu konuda izlediği politikanın sonuçları olarak söylemek mümkün olmaktadır. 1990'lı yıllar boyunca Balkan ülkeleri çok yönlü işbirliği girişimleri içerisinde yer almışlardır. "Orta Avrupa Girişimi", "Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı", "Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci", "Güneydoğu Avrupa İşbirliği İnişiyatifi", "Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi" buna örnek olarak gösterilebilmektedir. Ancak bunların bazıları pek işlevsel olamamıştır. Balkanların göbeğinde bulunan Sırbistan'da, 2000 yılının sonlarında Milosevic rejiminin yıkılmış olması, söz konusu çok yönlü girişimlerin daha sağlıklı olmasını olanaklı kılmıştır. Örneğin son üç yılda Sırbistan ve Karadağ'ın da içinde yer aldığı birçok serbest ticaret ve yatırımlarının korunması ile gümrük alanında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.⁵³⁵

Bosna'daki bu durum karşısında, AB ise bölgede entegrasyon yoluyla insan ve mal hareketliliğini sağlayıp çözülemeyen sınır sorunlarını geçişken sınırlar yoluyla çözmeyi hedeflemektedir. 27 üyesiyle dünyanın en büyük pazarı haline gelen AB'nin

⁵³⁴ Bora, **Milliyetçiliğin Provokasyonu**, s.197.

⁵³⁵ Salim Gökçen, "Balkanlarda Bölgesel Yaklaşım: Avrupa Birliği'nin Balkanlar Politikası", *Atatürk Dergisi*, Cilt 5, Sayı:3, 2007, s.118.

2010-2012 arasında Batı Balkanlar'a 2 milyar Euro'nun üzerinde bir teknik ve mali yardımda bulunmasının nedeni de, işte bu geçişken sınırları yaratmaktır. Van Rompuy'a göre "AB'nin özünde yer alan hoşgörü ve çeşitliliğe saygı sayesinde bu süreç, bölgesel istikrarın ve geçmişin hayaletlerini mağlup etmenin anahtarı olacak." Ancak Batı Balkan ülkelerini birer Avrupa ülkesine dönüştürecek bu yol, uzun ve meşakkatli bir süreci de işaret etmektedir.⁵³⁶

5.6. ESKİ YUGOSLAVYA ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ

Kişilerin işledikleri ağır savaş suçlarından dolayı yargılanma düşüncesinin tarihi Orta Çağa kadar uzanmaktadır. Fakat uluslararası alanda kişilerin işledikleri savaş suçları nedeniyle uluslararası alanda yargılanma fikri, son 200 yıl içinde gelişme göstermiştir. XVIII. ve XX. yüzyıllarda yapılan birçok antlaşma ve sözleşmede bu konuya ilişkin hükümlere rastlamak mümkün olmaktadır. 1899 ve 1907 La Haye Konferansları sonrası imzalanan sözleşmeler, kişilerin işledikleri ağır savaş suçlarından dolayı yargılanması gerektiğine ilişkin hükümler içermesi açısından önem arz etmektedir.⁵³⁷

Kişilerin yaşamlarının ve haklarının korunması ve kişilerin işlediği suçlar nedeniyle uluslararası düzeyde sorumlu tutulmaları, II. Dünya Savaşı sonrasında insan haklarının uluslararası düzeyde korunması ve savaş nedeniyle barışa ve insanlığa karşı işlenen suçların faileri ile savaş sırasında işlenen savaş suçlarının failerinin cezalandırılması çerçevesinde uluslararası hukuka girmiştir.

Kişilerin savaş nedeniyle ve savaş sırasında işledikleri suçlara bağlı olarak uluslararası düzeyde yargılanmaları ve cezalandırılmaları ilk kez 08 Ağustos 1945 tarihli Londra Antlaşması ile kurulan ve Alman savaş suçlularını yargılayan Nüremberg Uluslararası Askeri Mahkemesi ve 19 Ocak 1946 tarihli bir antlaşma ile Tokyo'da

⁵³⁶ Fatma Sel Turhan, "Batı Balkanlar Avrupalı Olacak mı?", <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=67761&q=bati-balkanlar-%E2%80%9Cavrupali%E2%80%9D-olacak-mi>, 15.08.2011.

⁵³⁷ Ezeli Azarkan, "Uluslar arası Ceza Mahkemesi İle Eski Yugoslavya Uluslar arası Ceza Mahkemesinin Karşılaştırılmalı Analizi", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt 24, Sayı 1-2, 2004, s.212.

kurulan ve Japon savaş suçlularını yargılayan Uzakdoğu Uluslararası Askeri Mahkemesi aracılığıyla gerçekleşmiştir.⁵³⁸

1990'lı yılların başlarında soğuk savaşın bitmesi ile birlikte Doğu Avrupa'da siyasi yapı değişmiş, etnik milliyetçi politikalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Aynı 6 devletten oluşan Yugoslavya da bu kapsamda dağılmış, bu dağılma sürecinde çok kanlı iç savaşlar yaşanmıştır. BM tarafından bölgeye barış gücü askerleri konuşlandırılmıştır.

Devletlerarası uyuşmazlıklara bakmakla görevli UAD benzeri olan ve kişilerin işleyeceği uluslararası suçlara bağlı olarak kişileri yargılamakla görevlendirilen herhangi bir sürekli uluslararası mahkeme bulunmadığı için Bosna-Hersek'te işlenen insancıl hukuka ve insan haklarına aykırı ağır suçlar nedeniyle suçluların yargılanması için bu konuda özel bir uluslararası mahkeme kurulması yoluna gidilmesi gerekmiştir. Bu konuda önce bir antlaşma aracılığıyla özel bir ceza mahkemesi kurulmasının hukuksal açıdan en uygun olacağı düşünülmüştür.

BM Güvenlik Konseyi, 8 Ocak 1992 tarihinde Eski Yugoslavya sınırları içinde meydana gelen uluslararası hukuk ihlallerini araştırmak için bir komisyon kurmuştur. Komisyon Güvenlik Konseyi'ne sunduğu çalışma raporunda, Eski Yugoslavya sınırları içinde uluslararası insancıl hukukun ağır bir biçimde ihlal edildiğini ve bu konuda "ad hoc" bir uluslararası mahkemenin kurulması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Komisyon raporunun ardından Güvenlik Konseyi, Eski Yugoslavya sınırları içinde insanlık dışı eylemlerin meydana geldiğini ve bu olayların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini iddia etmiştir. Güvenlik Konseyi, meydana gelen uluslararası insancıl hukuk ihlallerinden dolayı uluslararası bir mahkeme kurulması kararını almış ve çalışmaların yapılması konusunda BM Genel sekreterliğini görevlendirmiştir.⁵³⁹

Eski Yugoslavya'da işlenen insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası bir mahkeme kurulması fikri, BM Güvenlik Konseyi'nin 13 Temmuz 1992 tarih ve 764 sayılı kararı ile Güvenlik Konseyi'nin gündemine girmiştir. Kararda, bütün tarafların uluslararası insani hukuk ve 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmesinde öngörülen

⁵³⁸ Hüseyin Pazarcı, "Bosna-Hersek Sorununda Uluslar arası Yargının Rolü", <https://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5534.pdf>, s.382.

⁵³⁹ Azarkan, s.219.

yükümlülüklerle bağılı olduğu ve sözleşmelerin ağır ihlallerini gerçekleştiren ya da gerçekleşmesini buyuranların ihlallerden bireysel olarak sorumlu oldukları ifade edilmiştir.⁵⁴⁰

Güvenlik Konseyi, 13 Ağustos 1992 tarih ve 771 sayılı karar ile bütün devletlerden ve insani örgütlerden, Eski Yugoslavya'daki insan hakları ihlalleri konusunda bilgi toplamalarını ve Güvenlik Konseyine iletmelerini istemiştir. Bu kararlar üzerine uluslararası toplumun ilgisi çekilmiş ve Güvenlik Konseyi kararlarına ilişkin olarak, Uluslararası Kızılhaç Komitesi, AGİK, İnsan Hakları Komisyonu, BM Genel Sekreterinin atadığı Uzmanlar Komisyonu gibi kuruluşlar yakından ilgilenmiştir. Uluslararası ceza mahkemesi kurulması önerisi 26 Ağustos 1992 de AB Dönem başkanlığını yürüten İngiltere'nin girişimi ile düzenlenen Eski Yugoslavya Üzerine Konferans'ın Londra toplantısında olmuştur. Konferansta, Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel, bütün kampların kapatılmasını, kampların içindeki ve dışındaki sorumlularının hesap vermesini ve uluslararası cezai adalet divanı kurulmasını önermiştir. Bu görüş, diğer devletler tarafından da destek bulmuştur. Avrupalı ve Amerikalı liderlere, Bosna'daki katliamı durdurma yönünde kamuoyu baskısını azaltacak, suçluları cezalandırmak için mahkeme kurmak çoğu yönetime göre hem daha az riskli hem de daha az maliyetli görünmüştür.

Sonunda, 22 Şubat 1993 tarihinde Güvenlik Konseyi, BM Güvenlik Konseyi, 808 sayılı kararla, BM Şartının VII. bölümüne dayanarak, eski Yugoslavya toprakları üzerinde 1991 den beri işlenen ciddi insan hakları ihlallerinden sorumlu kişilerin yargılanması için uluslararası bir mahkeme kurulmasını öngörmüştür.⁵⁴¹

Belirtilen amaca yönelik ilk çalışma 28 Eylül 1992 tarihinde AGİK İnsancıl Boyut Mekanizması çerçevesinde üç kişilik bir heyetin bir antlaşma taslağı hazırlamakla görevlendirilmesi olmuştur. Anılan heyet 9 Eylül 1993 tarihinde bir özel uluslararası ceza mahkemesi taslağı hazırlayarak AGİK'e sunmuştur. Ancak, eski

⁵⁴⁰ Tefik Odman, "Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslar arası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2726.pdf>, 10.10.2011, s.137.

⁵⁴¹ Elif Uzun, "Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü", https://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2003-2/sos_bil.2.pdf, 10.10.2011.

Yugoslavya ülkelerinde ve özellikle Sırp'ların bu tür suçları işlemesi ve böyle bir anlaşmaya Yugoslavya'nın taraf olmaması durumunda istenilen amaca erişilemeyeceğinin anlaşılması ile bu yoldan vazgeçilmiştir. Sonuçta, uluslararası uygulamada ilk kez olmak üzere BM Güvenlik Konseyinin 25.05.1993 tarih ve 827 sayılı bir kararıyla "Eski Yugoslavya Ülkesinde 1991'den İtibaren İşlenen Uluslararası İnsancıl Hukukun Ağır İhlallerinden Sorumlu Suç Faillerinin Yargılanması İçin Uluslararası Mahkeme" kurulmuştur.⁵⁴²

EYUCM, 1993 yılında eski Yugoslavya ülkesindeki 1 Ocak 1991 yılından itibaren Eski Yugoslavya topraklarında meydana gelen çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği, bozduğu gerekçesiyle, insan haklarını ağır şekilde ihlal eden suçların soruşturulması ve kovuşturulması amacıyla BM Güvenlik Konseyi kararı ile kurulmuştur. Dolayısıyla yasal dayanağını da bu karar oluşturmaktadır. EYUCM uluslararası bir anlaşma ile değil Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir karar ile kurulmuştur. Buda Yugoslavya'nın içinde bulunduğu durumun aciliyetini göstermektedir.⁵⁴³

Ad hoc nitelikte bir mahkemedir. Ad hoc mahkemeler kuruluş sebeplerinin ortadan kalkması ile sona ermektedir; yani geçici niteliktedir.⁵⁴⁴ Mahkemenin yetki alanına giren suçlar 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlalleri, savaş hukuku ve örf, adetlerinin ihlali, soykırım ve insanlığa karşı suçtur.

EYUCM etnik kökene bakmadan, kişilerin askeri ve sivil hiyerarşideki mevkileri göz önünde bulundurmadan savaş suçlularını yargılayabilme yetkisine sahiptir. Bu manevi koşul, Eski Yugoslavya sınırları içinde çatışmalar sürdüğü müddetçe mahkemenin kararlarını da meşrulaştırmıştır. Mahkeme, gerçekte çatışan tarafların siyasi ve askeri liderlerinin mahkemeye kendi eylemlerinden dolayı hesap verme zorunluluğu getirmesi açısından caydırıcı bir nitelik taşımıştır.⁵⁴⁵

⁵⁴² Pazarıcı, s.388.

⁵⁴³ "International Criminal Tribunal For Yugoslavia", (22.12.2010), <http://www.globalpolicy.org/international-justice/international-criminal-tribunals-and-special-courts/international-criminal-tribunal-for-yugoslavia.html>, 12.08.2011.

⁵⁴⁴ Ümmühan Elçin Ertuğrul, "Yugoslavya Uluslar arası Ceza Mahkemesi", www.ucmk.org.tr/dosya/Yayin/UCM_rapor-web.pdf, 20.05.2011, s.127.

⁵⁴⁵ Azarkan, s.218.

Mahkemenin kurulmasının başlıca nedeni, YFC'deki' olayların uluslararası barış ve güvenliği bozması olarak gösterilmiştir. 1991-1994 yılları arasında Eski Yugoslavya'da 250.000 kişi ölmüş, 2 milyonda fazla kişi ülkesinden uzaklaştırılmıştır. En yoğun insan hakları ve uluslararası insani hukuk ihlalleri Bosna-Hersek'te yaşanmıştır. Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da, Nisan 1992'den 1993 yılı başına kadar geçen sürede 8 bin kişi hayatını kaybetmiş, 14 bini ağır olmak üzere 50 bin kişi yaralanmıştır. Prezer kentinden 5 bin Boşnak sürülerek çıkarılmıştır. EYUCM, devlet başkanı ve üst düzey yetkililer dâhil onlarca kişiyi yargılayarak hapis cezası vermiştir.⁵⁴⁶

Yugoslavya'nın parçalanması sürecinde 1992–1995 yılları arasında Bosna-Hersek'te yapılan soykırımın failleri teker teker yakalanmıştır. Süreç Yugoslavya eski Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević'in 1 Nisan 2001 günü sabaha karşı Belgrad'da yakalanmasıyla başlamıştır. Miloseviç 29 Haziran 2001'de Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesi'ne nakledilmiştir. Ancak 11 Mart 2006'da Milosevic'in hücrelerinde ölü bulunmasıyla yargılanma süreci dramatik bir şekilde sona ermiştir.⁵⁴⁷

Hırvat savaş suçlusunu General Ante Gotovina'nın İspanya yakınlarındaki Kanarya adalarında 9 Aralık 2005'te yakalanmasıyla süreç devam etmiştir. 15 Nisan 2011'de sonuçlanan davada Gotovina 24 yıl hapse mahkum edilmiştir.

2008 yılında Radovan Karadžić Belgrad'da sahte kimlikle dolaşırken yakalanmıştır. Karadzic için de La Haye'deki savaş suçları mahkemesine transfer prosedürü işletilmiş ve Karadzic 30 Temmuz 2008'de La Haye'deki mahkemeye sevk edilmiştir. Karadzic'in 26 Ekim 2009'da başlayan davası halen devam etmektedir.⁵⁴⁸

26 Mayıs 2011 Perşembe günü Sırp General Ratko Mladic'in yakalanmıştır. Mladic, Sırbistan'da Zrenyanin kenti yakınlarında Lazarevo köyünde "Milorad Komadiç" adına düzenlenmiş sahte kimlikle yakalanmıştır. Mladic, Belgrad'da savaş

⁵⁴⁶ Uzun, 10.10.2011.

⁵⁴⁷ Ercüment Tezcan, "Ratko Mladic Yakalandı Sıra Goran Hadzic'de", (02.06.2011), <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=779>, 10.10.2011.

⁵⁴⁸ Mirzet Mujezinovic, "Balkanların Hitleri Karadzic Sonunda Yakalandı", (28.10.2008), <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=730>, 10.10.2011.

suçlarından görevli mahkemeye çıkarılmış ve tutuklanmıştır. 27 Mayıs 2011 günü bu mahkeme tarafından Mladic'in La Haye'deki savaş suçları mahkemesine sevk edilebileceğine hükmedilmiştir.⁵⁴⁹

General Mladić'in yakalanmasından yaklaşık iki ay sonra ise Bosna Savaşı'nın son kasabı Hadzic yakalanmıştır. Hadziç, 1991-1995 yılları arasındaki Sırbistan-Hırvatistan savaşı sırasında insanlığa karşı suç ve savaş suçu işlemekle itham edilmektedir.⁵⁵⁰

Hadzic'in yakalanması ile birlikte EYUCM'nin, yakalama kararı çıkardığı 161 kişilik liste tamamlamıştır. Yakalananların, yargılama süreci ve mahkemede devam eden yargılamalar tamamlandıktan sonra, mahkemenin de görev süreci tamamlanmış olacaktır.

⁵⁴⁹ "Mladic'in Yakalanması Boşnak Anneleri Hem Sevindirdi Hem Hüzünlendirdi", (27.05.2011), <http://tr.euronews.net/2011/05/27/mladic-in-yakalanmasi-bosnak-anneleri-hem-sevindirdi-hem-huzunlendirdi/>, 10.10.2011.

⁵⁵⁰ "Savaş Suçlusu Son Sırp Lider Hadzic Yakalandı", (20.07.2011), <http://tr.euronews.net/2011/07/20/son-sirp-savas-sucu-kacagi-hadzic-yakalandi/>, 10.10.2011.

5. SONUÇ

Milliyetçilik XIX. ve XX. yüzyılı derinden etkileyen, tanımlanması güç bir kavramdır. Çünkü milliyetçilik tek bir konu ekseninde ele alınamamaktadır. Milliyetçilik ülkelerin ve toplulukların, oturduğu temele göre farklı anlamlar kazanabilmektedir.

Modern milliyetçi düşünce 1789 Fransız İhtilali'nin fikirlerinden doğmuştur. İhtilal ile ortaya çıkan en güçlü akım olan milliyetçilik, Avrupa'dan başlayarak bütün dünyayı etkisi altına almıştır. İhtilal ile birlikte ortaya çıkan özgürlük, eşitlik ve kendi kaderini tayin hakkı gibi ilkeler, imparatorlukların ve devletlerin geleceğini derinden etkilemiştir.

Milliyetçilik akımının dünyada hızla yayılması ile birlikte tarihte yeni bir dönemece girilmiştir. Zamanla etnik gruplar arasında kıpırdanmalara neden olmuş ve imparatorluklar içindeki azınlıklar zamanla kendi milli kimliklerini öne sürerek, bağımsızlıklarını savunmuştur. Akımının Doğu Avrupa'da yayılması ile birlikte bir çok etnik grubu bünyesinde barındıran Osmanlı İmparatorluğu'nda ayaklanalar başlamış, bu da imparatorluğun yıkımını hızlandırmıştır.

Balkanlar'da milliyetçilik XIX. yüzyıl başından beri farklı etnik, dinsel ve dil grubundan insanların birbirine düşman olup bitmek tükenmek bilmeyen savaflara girişmesine yol açmıştır. Bölgedeki diğer halkların milliyetçiliği azımsanamaz ölçüde olsa da, Sırpların askeri ve ekonomik gücü, bir devleti tarihin sayfalarına gömmüştür.

Milliyetçi provokasyonların ne sonuçlar doğurduğunun en çarpıcı örneği, 20 yıl önce başlayan Yugoslavya iç savaşıdır. I.Dünya Savaşı sonrasında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adı altında kurulan Yugoslavya, Tito'nun iktidarı ele geçirmesi ile birlikte Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adını almıştır. Tito uygulamış olduğu politikalarla ülkedeki farklı kimlikleri kontrol altında tutmuş ve yaptığı düzenlemelerle ülkede özgürlük ortamı doğmuştur. Bu durum ilk bakışta güzel görünse de, Yugoslavya için yeni sorunların çıkmasına imkan tanımıştır. Arka arakaya yapılan anayasa değişiklikleri, verilen imtiyazlar federasyon içindeki kopmaya hazır ipleri biraz daha gevşetmiştir.

Federasyon içinde yer alan etnik gruplar özgürlüklerden faydalanarak, kendi teşkilatlarını kurmaya ve seslerini yükseltmeye başlamıştır.

1980 yılına gelindiğinde, Tito'nun ölmüş ve bu durum Yugoslavya için sonun başlangıcı olmuştur. Tito'dan sonra kendi içlerinde teşkilatlarını tamamlayan etnik gruplar seslerini yükseltmeye başlamıştır. Özellikle Sırlar Komünist Parti'yi ele geçirince "Büyük Sırbistan" hayaline kavuşmak için harekete geçmiştir.

Sırlarla diğer halklar arasındaki en önemli fark, Yugoslavya'nın korunmasına ya da yıkılmasına yönelik sergilenen tutumdur. Diğer bütün milliyetçi hareketlerin liderleri, kendilerine ait bağımsız bir devlet kurmak için Yugoslavya'nın parçalanmasına gerek duymuştur. Sırların nüfus dağılımlarına ve siyasi tarihleri göz önüne alındığında Sırların Yugoslavya'nın parçalanmasına karşı çıkmaları kaçınılmaz olmaktadır. Ancak ayrılıkçılar, Sırların Yugoslavya'ya bağlılığını Büyük Sırbistan yaratma yolunda saldırgan milliyetçi bir komplo olarak tanımlayarak, bu engeli bir avantaja çevirmiştir. Sırların Yugoslavya içinde kalma arzuları Yugoslavya'yı yıkmak için temel sav haline getirilmiştir.

1989 yılında, SSCB'nin dağılması Yugoslavya'yı derinden etkilemiş, ülkede bulunan azınlıkları harekete geçirmiştir. Yugoslavya'da milliyetçi dalga hızla yükselmeye başlamış ve bu gelişme dağılma sürecinin başlamasına zemin hazırlamıştır.

1990 sonrasında eski Yugoslavya'daki ülkelerin temel dış politika amaçları, AB'ye ve NATO'ya katılmak olmuştur. Fakat AB'ye ve NATO'ya entegrasyon, bölgedeki problemlerin çözülmesinde yetersiz kalmış ve kalmaya devam etmektedir. Yani 1990'lı yıllar Balkan kamuoyundaki yaygın kanının aksine; entegrasyon süreci, bölgedeki problemleri çözmeye yeterli olmamıştır.

1990'lı yıllar boyunca, olumsuz sonuçlar doğuran milliyetçilik, eski Yugoslavya ülkelerinde 2000'li yıllarda gerilemiş ve zayıflamıştır. Milliyetçiliğin gerilemesinin başlıca nedenleri, artan işsizliğin, yoksulluğun, belirsizlik ve güvensizlik ortamının 2000 sonrasında 1990'lara oranla azalmasıdır. Bu dönemde, bölgenin AB'ye entegrasyon sürecinin hızlanması milliyetçiliği önemli ölçüde geriletmiştir. Ayrıca milliyetçi politikacıların 2000 sonrasında siyasal iktidarlarını kaybetmeleri veya

zayıflamaları, bölge ülkelerinde aşırı milliyetçi dalganın gerilemesinde önemli rol oynamıştır.

Bölge ülkelerinin AB'ye katılma yönündeki çabaları Brüksel tarafından desteklenmektedir. 2007-2011 yılları arasında eski Yugoslavya ülkelerinin, AB standartları hedefine yönelmesi çalışmalarına destek vermek için 3,5 milyar Euro kaynak ayrılmıştır. Brüksel çevreleri bu ülkelerin AB'ye katılmasının siyasi açıdan önem taşıdığı görüşünde birleşmektedir. Zira Balkan Yarımadasının AB'ye dahil olması, II. Dünya Savaşı'nın hemen sonunda ortaya çıkan bölünmüşlüğü tamamen ortadan kaldırıp bir siyasal hareket olarak algılanmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik ilkesi dünya tarihinde yeni bir başlangıç olmuştur. Milli kimlikler ön plana çıkmaya başlamış, bu durum büyük imparatorlukların yıkılmasına yol açmıştır. Böylece dünya tarihine yeni ulus devletler eklenmiştir.

1990'lardan bu yana yaklaşık 20 yıllık bir dönemi geride bırakmış olmalarına rağmen, halen geçiş döneminin etkisinden tam anlamıyla kurtulamamıştır. Devlet yapılanmalarından kurumsal düzenlemelere, sivil toplum örgütlenmelerinden ekonomik altyapıya kadar birçok alanda eksiklikler devam etmekte ve bunun sonucunda başta yolsuzluklar ve organize suçlar olmak üzere kaçakçılık, yasadışı faaliyetler, kayıt dışı ekonomi ve ekonomik verilerin gerçekleri göstermemesi gibi ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Milliyetçilik, bölücü değil, birleştirici olmalıdır. Bölgede, kalıcı barış ve huzur için ortak bir üst kimlik oluşturulmalıdır Balkanlar'daki milliyetçiliğin sona ermesi, milliyetçikten yaşanmış olan kavgalar ve bunların ortadan kalkması için birleştirici unsurlar gerekmektedir. Birleştirici en önemli birlik ancak AB'nin şemsiyesi altında Avrupalı üst-kimliğin yaratılması sonucunda balkanlardaki etnik-kimlik kırılıp, bölgenin uzun yıllar sonucunda rahat bir nefes alacağı görüşünde birleşmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Alkan, Necmettin, **Dağılan Yugoslavya Mozağında Bosna**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1995.

Anderson, Benedict, **Hayali Cemaatler Milliyetçiliğın Kökenleri ve Yayılması**, (çev.) İskender Savaşır, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 2004.

Andrew Baruch Wachtel, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Kitap, Ekin 2009.

Armaoğlu, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1904)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Armaoğlu, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınları, Ocak 2010.

Atasoy, Fahri, **Küreselleşme ve Milliyetçilik**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2005.

Aydın, Suavi, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.

Babuna, Aydın, **Geçmişten Günümüze Boşnaklar**, (çev) Aydın Torun, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ekim 2000.

Bağcı, Hüseyin, **Balkanlar 1991-1993**, Dış Politika Enstitüsü, Ankara, 1994.

Bora, Tanıl, **Milliyetçiliğın Kara Baharı**, İstanbul: Birikim Yayınları, 1995.

Bora, Tanıl, **Milliyetçiliğın Provokasyonu**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995.

Bora, Tanıl, **Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası**, İstanbul: Birikim Yayınları, Mart 1994.

Calhoun, Craig, **Milliyetçilik**, (çev.) Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2009.

Carr, Edward Hallett, **Milliyetçilik ve Sonrası**, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

Davutoğlu, Ahmet, **Stratejik Derinlik**, İstanbul: Küre Yayınları, Nisan 2001.

Delannoi, Gil, "Milliyetçilik ve İdeolojik Kataliz", (Ed.) Jean Leca, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül 1998, ss.31-38.

Eriksen, Thomas Hylland, **Etnisete ve Milliyetçilik**, (çev.) Ekin Uşaklı, İstanbul: Sosyal Bilim 172/8, 2002.

Ersözden, Ozan, **Ulus-Devlet**, Ankara: Dost Kitapevi, 1997.

Feber, Mient Jan, “Sivil Toplum Avrupa Kurumları ve Avrupa Bütünleşmesi”, (çev.) Şule Kut, **Milliyetçilik ve Avrupa Bütünleşmesi Sivil Toplumdan Bakış Açılıarı**, İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği, Kasım 1994, ss.7-42.

Gellner, Ernest, **Milliyetçiliğe Bakmak**, (çev.) Simten Coşar, Saltuk Özertürk, Nalan Soy, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

Gellner, Ernest, **Uluslar ve Ulusçuluk**, (çev.) Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil Yayınları, 2006.

Hall, John A., “Milletleri Türdeşleştirmenin Koşulları”, (Ed.) Umut Özkırmı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik** içinde, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2008, ss.15-34.

Hall, Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası**, (çev.) M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitapevi, 2002.

Hobsbawn, Eric J., “1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik, Program, Mit, Gerçeklik”, (çev.). Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Tarih Dizisi-4, 1992.

Hutchinson, John, “Milliyetçilik, Globalizm ve Medeniyetler Çatışması”, (Ed.) Umut Özkırmı, **21. Yüzyılda Milliyetçilik** içinde, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2008, ss.77-100.

Işıklı, Alparslan, **Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:456, Ankara, 1980.

Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi 18. Ve 19. Yüzyıllar 1**, (çev.) İhsan Duru, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Aralık 2009.

Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi 20. Yüzyıl 2**, (çev.) Zehra Savan, Ankara: Küre Yayınları, 2. Baskı, Aralık 2009.

Jelavich, Barbara, **Balkan Tarihi 2**, (çev) Hatice Uğur, 2. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, Aralık 2009.

Jelavich, Charles ve Barbara Jelavich, **The Balkans**, New Jersey: A Spectrum Book, 1965.

Johnstone, Diana, **Ahmakların Seferi, Yugoslavya, Nato ve Batı'nın Aldatmacaları**, (çev.) Emre Ergüen, Ergin Bulut, Londra: Bağlam Yayınları, 2002.

Kaplan, Robert D., **Balkanlarda Kaynayan Kazan**, (çev.) Dilek Şendil, İstanbul: Yayınevi, İstanbul, 1995.

Karpat, Kemal H., **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, (çev.) Recep Boztemur, İmge Kitapevi, Ankara, 2004.

Kedourie, Elie, **Avrupa’da Milliyetçilik**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1971.

Leca, Jean, “Neden Söz Ediyoruz?”, (Ed.) Jean Leca, (çev.) Siren İdemem, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde, İstanbul: Metis Yayınları, 1996, ss.11-19.

Licht, Sonja, “Yugoslavya ve Balkanlarda Yeniden Milliyetçi Hareketlerin Uyanışı”, (çev.) Ebru Doğan, **Milliyetçilik ve Avrupa Bütünleşmesi Sivil Toplumdan Bakış Açıları**, Helsinki Yurttaşlar Derneği, Kasım 1994, ss.75-86.

Müftüoğlu, Rıza, **Siyasette Yeni Boyut Milliyetçilik**, 2.Baskı, Ankara: Sistem Ofset, 1995.

Oran, Baskın, **Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1977.

Özkırımlı, Umut, **Milliyetçilik Kuramları**, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, Ağustos 2009.

Özkırımlı, Umut, **Milliyetçilik Üzerime Güncel Tartışmalar**, (çev) Yetkin Başkavak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2010.

Roger, Antonie, **Milliyetçilik Kuramları**, (çev.) Aziz Ufuk Kılıç, Paris: Versus Yayınları, 2001.

Said, Edward S., “Yeats ve Sömürgeleşme”, (Ed.) Terry Eagleton, Fredric Jameson, Edward S. Said, (çev.) Ş. Kaya, **Milliyetçilik Sömürgecilik ve Yazın** içinde, İstanbul: Kabalcı Yayınları, Eylül 1993, ss.65-92.

Samaray, Catherine, **Parçalanmış Yugoslavya ve Bosna’da Etnik Savaş**, (çev) Bülent Tanatar, İstanbul: Yazın Yayıncılık, Mayıs 1995.

Sancaktar, Caner, “Balkanlarda İşbirliğine Bir Engel Olarak Aşırı Milliyetçilik”, **3. Uluslararası Balkan Kongresi**, İstanbul: Tasam Yayınları, 2010, ss.177-191.

Sander, Oral, **Siyasi Tarih**, 13. Baskı, Ankara: İmge Yayınları, Ekim 2005.

Santamaria, Yves, “Ulus Devlet Bir Modelin Tarihi”, (Ed.) Jean Leca, (çev.) Siren İdemem, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül, 1996, ss.20-30.

Selver, Mustafa, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2003.

Smith, Anthony D., **Küreselleşme Çağında Milliyetçilik**, (çev) Derya Kömürcü, İstanbul: Everest Yayınları, Ocak 2002.

Smith, Anthony D., **Milli Kimlik**, (çev.) Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Sükan, Özer, **21. Yüzyıl Başlarında Balkanlar ve Türkiye**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2001.

Şen, Y. Furkan, **Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet**, Yargı Yayınevi: Ankara, 2004.

Tindemas, Leo, **Barışa Çağrı**, (çev.) Özden Arıkan, İstanbul: Sabah Yayınları, 1997.

Tito, Josip Broz, **Özyönetimli Sosyalizm. (Josip Broz Tito'nun Yazıları.)**, (çev.) İlhami Emin, İstanbul: Koza Yayınları, Birinci Baskı, Mayıs 1978.

Tokay, Gül, "Makedonya Sorununa Tarihsel Bir Bakış:1878-1908", **Yeni Balkanlar Eski Sorunlar** içinde, (Ed.) Kemali Saybaşılı, Gencer Özcan, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, Mart 1997, ss.23-52.

Üçok, Coşkun, **Siyasal Tarih (1789-1960)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1980.

Ülger, İrfan Kaya, **Yugoslavya Neden Parçalandı?**, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, Ocak 2003.

Ünverdi Noi, Aylin, **Avrupa'da Yükselen Milliyetçilik**, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.

Wachtel, Andrew Baruch, **Dünya Tarihinde Balkanlar**, (çev.) Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, Ekin 2009.

Wenden, Catherine Withol De, "Ulus ve Yurttaşlık. Hem Rakip ve Hem Ortak" (Ed.) Jean Leca, (çev.) Siren İdemen, **Uluslar ve Milliyetçilikler** içinde, İstanbul: Metis Yayınları, Eylül, 1996, ss. 39-48.

Sürelî Yayınlar

Arı, Tayyar ve Ferhat Pirinççi, "Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkan Politikası", *Alternatif Politika*, Cilt 3, Sayı 1, 1-30 Mayıs 2011, ss.1-30.

Ateşoğlu, Güçlü, "Ficthe ve Alman Milliyetçiliği", *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, ss.129-156.

Aslantaş, Selim, “Sırp İsyanları (1804-1815): Milli Bağımsızlık Hareketi mi Köylü Ayaklanması mı?”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı: 39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, ss.83-96.

Aydın, Tayyar, “Neden ve Sonuçları İle Yugoslavya İç Savaşı”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, Şubat 2004, ss.179-199.

Ayhan, Halis, “Arnavutlar ve Sırp Savları Bağlamında Kosova'nın Sahipliği Sorunu”, *Selçuk Üniversitesi Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 23, 2010, ss.73-86.

Azarkan, Ezeli, “Uluslar arası Ceza Mahkemesi İle Eski Yugoslavya Uluslar arası Ceza Mahkemesinin Karşılaştırılmalı Analizi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Cilt 24, Sayı 1-2, 2004, ss.211-244.

Bacak, Yahya, “Kosova'nın Bağımsızlık Mücadelesi ve Türkiye'ye Etkileri”, *Journal Of Strategic Studies*, Vol: 3/2, 2010, ss.123-155.

Bilt, Carl, “A Second Chance in the Balkans”, *Foreign Affairs*, Volum 80, No:1, January/February, 2001, pp.148-158.

Bozkurt, Giray Saynur, “Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, No:X-2, Kış 2010, ss.51-95.

Boztemur, Recep, “Tarihsel Açından Millet ve Milliyetçilik: Ulus Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:9, Sayı:38, Ağustos, Eylül, Ekim 2006, ss.161-180.

Çaşın, Mesut Hakkı, “Bosna-Hersek Savaşı”, *Avrasya Dosyası*, Sonbahar 1996, Cilt 3, Sayı 3, ss.87-120.

Çakır, M. Faruk ve Hüseyin Emiroğlu, “Avrupa Sorunlarının Çözümünde AB'nin Liderliği: Kosova'nın Nihai Statü Meselesi (1999/2005)”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:5, No:17, 2009, ss.85-106.

Çakmak, Zafer, “Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma”, *Doğu Anadolu Araştırmaları*, No:4, 2003, ss.16-20.

Çancı, Haldun, “Kuramsal Yaklaşımlar Çerçevesinde Milliyetçiliğin Niteliksel Sabitelerine Genel Bir Bakış”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, Vol.9/10, pp.233-246

Demirtaş Coşkun, Birgül, “Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış politikası (1190-2008)”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 27, Güz 2010, ss.51-86.

Dragoviç-Soso, Jasna, “Rethinking Yugoslavia: Serbian Intellectuals and the National Questions in Historical Perspective”, *Contemporary European History*, Vol: 13, 2/2004, pp.170-184.

Emiroğlu, Hüseyin “Soğuk Savaş Sonrası Birleşmiş Milletler: İşlevi- Sorunları”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s.68. ss.59-81.

Fenrick, W.J., “Targeting and Proportionality during the NATO Bombing Campaign against Yugoslavia”, *EJIL*, Vol 12, No 3, 2001, pp.489-502.

Gökalp, Emre, “Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme”, *AÜSBD*, Cilt 7, Sayı/No:1, 2007, ss.279-298.

Gökçen, Salim, “Balkanlarda Bölgesel Yaklaşım: Avrupa Birliği’nin Balkanlar Politikası”, *Atatürk Dergisi*, Cilt 5, Sayı:3, 2007, ss.115-132.

İrem, Nazım, “Aydınlanma ve Sınırlılık Siyaseti Olarak Ulus Devlet Modernliği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, ss.157-180.

Jovic, Dejan, “The Disintegration of Yugoslavia A Critical Review of Explanatory Approaches”, *European Journal of Social Theory*, Vol: 4(1), 2001, pp.101-120.

Karakaş, Mehmet, “Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:9, Sayı: 38, Eylül, Ekim 2006, ISSN:1303-7242, ss.57-76.

Karakoç, Jülide, “ABD’nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO’nun Kosova Müdahalesi”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No: 8/1, 2006, ss.227-242.

Kayapınar, Levent, “Makedonya’daki Etnik Grupların Türkiye ve Yunanistan Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, Şubat 2004, ss.81-103.

Kut, Şule, “Kosova Milliyetçiliğin Kördüğümü”, *Foreign Policy*, Yıl:1,Sayı:3, Güz 1998, ss.53-64.

Manavoğlu, Zeynep, “NATO’nun Kosova’ya Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Geçerliliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 4, No:14, 2008, ss.27-51.

Maresca, John J., “Former Yugoslavia and Kosova”, *Refugee Survey Quarterly*, Vol 20, No:2, 2001, ss.119-123.

Mujzinoviç, Miezet, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkan Politikası Çerçevesinde Bosna Hersek İle İlişkileri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 3, sayı 12, 2007, ss.67-84

Önal Akkaş, Sema, “Vico ve Milliyetçilik”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık, Ocak 2006-2007, ss.115-128.

Saatçi, Meltem Begüm, “Balkan Ulusçuluklarına Dair Bir Değerlendirme: Farklı Uluslar Farklı Usuller”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt:6, Sayı:23, Güz 2009, ss.13-28.

Savaş, Hüseyin, “Dünü Bugünü İle Kosova Sorunu II”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:25, No:1, Mayıs 2001, ss.101-111.

Vujacic, Veljko, “Why Nationalist Discourse Really Matters: Two Studies of Serbian Nationalism”, *Journal of Southern Europe and The Balkans*, Volume 5, Number 1, 2003, pp.91-97.

Weber, Max, “Millet”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:10, Sayı:39, Kasım, Aralık 2006-2007, ss.181-188.

Yapıcı, Merve İrem, “Bosna-Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslar arası Hukuktaki Yeri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:2, No:8, 2007, ss.1-24.

Yıldırım, Ergün, “Küreselleşen Dünya Milliyetçilik”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:9, Sayı: 38, Eylül, Ekim 2006, ss.181-202.

Yılmaz, Zafer ve Kemal Bakır, “Balkan Milliyetçiliğinin Türk Eğitim Düşüncesine Etkileri”, *TSA*, Yıl:13, Sayı:1, Nisan 2009, ss.54-70.

İnternet

“1995: Bosna Pecaec Accord Ends Three Years War,” (14.12.1995), http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/december/14/newsid_2559000/2559699.stm, 20.09.2011.

“AB Üyeliği En Çok Slovenya’ya Yaradı”, (Eylül 2006), http://www.kobi-efor.com.tr/haber_detay.asp?id=1826, 21.08.2011.

“AB Üyesi Ülkeler-Türkiye’nin AB’ye Katılım Süreci”, (04.01.2008), <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41137&l=1>, 08.08.2011.

“AB-Sırbistan İlişkileri”, (2007), <http://www.euractiv.com.tr/genisleme/link-dossier/genisleme-ab-sirbistan-iliskileri-000106>, 10.10.2011.

“Ante Markoviç”, (30.11.2011), <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/ante-markovic-6269630.html>, 10.12.2011

“Avrupa Komisyonu Hırvatistan’ın AB’ye Temmuz 2013’te Katılmasını Önerdi”, (10.06.2011), <http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/features/2011/06/10/feature-01>, 07.12.2011.

“BM ve Eski Yugoslavya İç Savaşı-2”, (03.02.2011),
<http://www.tuicakademi.org/index.php/yazarlar/1/100-safak-ozsimsir-tum-yazilari/519-bm-ve-eski-yugoslavya-ic-savasi-2>, 10.10.2011.

“Dışişleri bakan Yardımcısı Selimi, Kosova’nın Tanınması ve AB İle Bütünleşme Çalışmalarını Değerlendiriyor”, (05.12.2011),
<http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/tr/features/setimes/articles/2011/12/05/repottage-01>, 07.12.2011.

“Hırvatistan, AB’ye Katılım Anlaşmasını İmzaladı”, (11.12.2010),
<http://www.ntvmsnbc.com/id/25304510/>, 10.10.2011.

“International Criminal Tribunal For Yugoslavia”, (22.12.2010),
<http://www.globalpolicy.org/international-justice/international-criminal-tribunals-and-special-courts/international-criminal-tribunal-for-yugoslavia.html>, 12.08.2011.

“Josip Broz Tito”, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/597295/Josip-Broz-Tito/7302/Self-management-and-decentralization>, 10.10.2011

“Kosovo MPs Proclaim Independence”, (17.02.2008),
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/7249034.stm>, 10.10.2011.

“Kosova’nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Gelişimi”, (10.02.2008.)
http://www.tasam.org/trTR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi, 10.09.2011.

“Mladic’in Yakalanması Boşnak Anneleri Hem Sevindirdi Hem Hüzünlendirdi”, (27.05.2011), <http://tr.euronews.net/2011/05/27/mladic-in-yakalanmasi-bosnak-anneleri-hem-sevindirdi-hem-huzunlendirdi/>, 10.10.2011.

“More Ethnic Cleansing”, (02.06.1996),
<http://www.nytimes.com/1996/06/02/weekinreview/may-26-june-1-more-ethnic-cleansing.html?src=pm>, 20.10.2011.

“Savaş Suçlusu Son Sırp Lider Hadzic Yakalandı”, (20.07.2011),
<http://tr.euronews.net/2011/07/20/son-sirp-savas-sucu-kacagi-hadzic-yakalandi/>, 10.10.2011.

“Sırbistan AB üyeliği Yolunda Önemli Bir Adım Attı”,
http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/sirbistan_avrupa_birligi_uyeligi_yolunda_onemli_bir_adim_atti.pdf, 12.10.2011.

“Sırbistan İçin Karar Günü”, (08.12.2011)
[.http://www.haberturk.com/dunya/haber/695355-sirbistan-icin-karar-gunu](http://www.haberturk.com/dunya/haber/695355-sirbistan-icin-karar-gunu), 07.12.2011.

“Sırbistan’ın AB Üyeliği Endişe Yaratıyor”, (25.12.2009),
<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=13303182>, 05.12.2011.

“Slovenya’da Hırvatistan ile Olan Sınır Antlaşmazlıklarına Dair Yapılan Referandumda Çözümüne Evet Denildi”,
[http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/slovenyada_hirvatistan_ile_olan_sinir_antlasmazliklarina_dair_yapilan_referandumda_cozume_evet_denildi\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/slovenyada_hirvatistan_ile_olan_sinir_antlasmazliklarina_dair_yapilan_referandumda_cozume_evet_denildi(1).pdf), 12.10.2011.

“Slovenya’nın Ekonomisi”, <http://www.mfa.gov.tr/slovenya-ekonomisi.tr.mfa>, 10.10.2011.

“Summary of The Dayton Peace Agreement”, (11.12.1995),
<http://www.state.gov/www/regions/eur/bosnia/dayton.html>, 20.09.2011.

“Talks begin but killing goes on in Kosovo”, (08.02.1999),
<http://www.guardian.co.uk/world/1999/feb/08/balkans?INTCMP=SRCH>, 23.09.2011.

“Timeline: Break-up of Yugoslavia”, (22.05.2006)
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4997380.stm>, 29.08.2011.

“Yok Hükümünde Bir Millet: Boşnaklar”, (2007)
http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=2558, 14.09.2011.

“Yugoslavia: At a Glance”, (08.01.1998),
<http://www.nytimes.com/1988/10/08/world/yugoslavia-at-a-glance.html?src=pm>, 20.10.2011.

“Yugoslavia-Inflation and the Foreign Debt”, (December 1990),
http://www.mongabay.com/history/yugoslavia/yugoslavia-inflation_and_the_foreign_debt.html, 10.10.2011.

Adıyaman, Şeyma, “Hırvatistan’ın AB Süreci ve Savaş Suçları”, (21.03.2011),
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=986:hrvatistann-ab-suereci-ve-sava-suclar&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 20.07.2011.

Adıyaman, Şeyma, “Kosova’nın Kuzeyindeki Sırların Entegrasyonu”, (18.11.2011),
http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=1227:kosovann-kuzeyindeki-srplarn-entegrasyonu&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 05.12.2011.

Black, Ian, “Air strikes imminent, US tells Milosevic”, (06.01.1998),
<http://www.guardian.co.uk/world/1998/oct/06/ianblack.martinwalker?INTCMP=SRCH>, 19.10.2011.

Chandler, David, “Western Intervention and The Disintegration of Yugoslavia”,
<http://www.davidchandler.org/pdf/chapters/Disintegration%20of%20Yugoslavia%20chapter.pdf>, 02.07.2011.

Çan, İsmail, “Arnavutlar milliyetçilik rüzgarına nasıl kapıldı?”, (09.10.2011), <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=178164>, 10.10.2011.

Çomak, Hasret ve İrfan Kaya Ülger, “Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceği Rapor 14”, <http://www.bilgesam.org/tr/images/documents/rapor14.pdf?phpMyAdmin=%2CgYPbTjUpe-SMJALbPi6PHJdiV4>, 10.09.2011.

Diri, Esra, “Kosova’da Bağımsızlık Sonrası İlk Parlamento Seçimleri”, (21.12.2010), http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=911:kosovada-bamszlk-sonras-lk-parlamento-secimleri&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 20.07.2011.

Erdemol, Mustafa K., “Dağdan Gelen Adam”, (13.03.2008), <http://www.tgc.org.tr/yazi.asp?gid=1349>, 10.10.2011.

Feyzioğlu, Hamiyet Sezer, “Yunan İsyanı Sırasında Sırp-Yunan İlişkileri”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/940/11701.pdf>, 10.05.2011.

<http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/map/yugoslavia/>, 10.10.2011.

Jankoviç, Nada, “Bosna-Hersek’in Yeniden Yapılanması ve Balkanlar”, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/3741/bosnahersekin_yeniden_yapilanmasi_ve_balkanlar, 10.09.2011.

Kutlay, Muzaffer, “Sırbistan’ın Zorlu AB’ye Üyelik Süreci”, (Eylül 2011), <http://www.usak.org.tr/myazdir.asp?id=2374>, 05.12.2011.

Mujezinovic, Mirzet, “Balkanların Hitleri Karadzic Sonunda Yakalandı”, (28.10.2008), <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=730>, 10.10.2011.

Mujezinoviç, Mirzet, “Bir Zamanlar Yugoslavya Diye Bir Ülke Vardı”, (31.12.2007), <http://www.stargazete.com/acikgorus/bir-zamanlar-yugoslavya-diye-bir-ulke-var-di-haber-80592.htm>, 12.08.2011.

Odman, Tevfik, “Eski Yugoslavya İle İlgili Uluslar arası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu ve Yasal Dayanağı”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2726.pdf>, 10.10.2011.

Ognyanova, Irina, “Nationalism and National Policy in Independent State of Croatia (1941–1945)”, <http://www.iwm.at/publ-jvc/jc-06-05.pdf>, 10.10.2011.

Pazarcı, Hüseyin, “Bosna-Hersek Sorununda Uluslar arası Yargının Rolü”, <https://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5534.pdf>

Sancaktar, Caner, “Balkanlarda Aşırı Milliyetçilik: Aşırı Milliyetçiliğin Tanımı ve Nedenleri”, http://www.tasam.org/trTR/Icerik/1319/balkanlarda_asiri_milliyetcilik_-_1_asiri_milliyetciligin_tanimi_ve_nedenleri, 10.09.2011.

Sancaktar, Caner, “Balkanlarda Büyük Dönüşüm”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1277/balkanlarda_buyuk_donusum, 10.09.2011.

Steele, Jonathan, “Amnesty for Albanian “Terror” Suspects in Kosovo Agreement”, (15.01.1998), http://www.guardian.co.uk/world/1998/oct/15/richardnortontaylor.jonathansteele?INTC_MP=SRH, 20.10.2011.

Tezcan, Ercüment, “Ratko Mladic Yakalandı Sıra Goran Hadzic’de”, (02.06.2011), <http://www.usak.org.tr/haber.asp?id=779>, 10.10.2011.

Turhan, Fatma Sel, “Batı Balkanlar Avrupalı Olacak mı?”, (28.02.2011), <http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=67761&q=bati-balkanlar-%E2%80%9Cavrupali%E2%80%9D-olacak-mi>, 15.08.2011.

Uzun, Elif, “Milletlerarası Ceza Mahkemesi Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve Roma Statüsü”, https://www.anadolu.edu.tr/arastirma/hakemli_dergiler/sosyal_bilimler/pdf/2003-2/sos_bil.2.pdf, 10.10.2011.

Ümmühan Elçin Ertuğrul, “Yugoslavya Uluslar arası Ceza Mahkemesi”, www.ucmk.org.tr/dosya/Yayin/UCM_rapor-web.pdf, s.127. 20.05.2011.

Vatansever, Muzaffer, “Krizin Eşiğinde Bir Devler Demokles’in Kılıcı Bosna –Hersek Üzerinden Çekilirse”, (24.12.2009), <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1230>, 15.08.2011.

Vatansever, Muzaffer, “Zamanın Unutturamadığı Dram Srebrenitsa”, (12.07.2010), <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1583>, 10.09.2011.

Yanıkdağ, Tülin, “Uluslararası Sistemde Balkanlar”, (23.01.2010), http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=611:balkanlar&catid=95:analizler-balkanlar&Itemid=143, 20.07.2011.